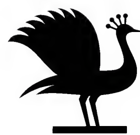
Ustilug Memorial Book

Ḳehilat Usṭilah be-vinyanah uve-ḥurbanah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Kehilat Uṣtilah be-vinyanah uve-hurbanah / 'arakh Aryeh Avinadav.
IMPRINT	880-02 [Israel] : Irgun yotsʻe Ustilah be-Yiśraʻel uva-tefutsot, [1961]
DESCRIPT	334 p. : ill., ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Ustilug -- History.
	Ustyluh (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Ustilug.
ADD'L NAME	Avinadav, Aryeh.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

קהילת אוסטילה
בבנינה ובחורבנה

ערך

אריה אבינדב

בהוצאת ארגון יוצאי אוסטילה בישראל ובתפוצות

ועד ההוצאה:
צילה פליישר, אריה אבינדב, אליהו שלכטר,
סימה רוטנברג, יצחק פרבר, בצלאל הלפרין.

דפוס א. סטרוד ובניו, תל־אביב

לזכר אלפי קדושי אוסטילה
מאת השרידים בכל מקום שהם

לשמה ולזכרה

(פתח דבר)

א.

כשש עשרה שנה אחרי גמר תהליך החורבן וההשמדה של עיירתנו אוסטילה בידי הנאצים ורשעי אומות אחרות ימ״ש, אנו מגישים את הספר הזה לשמה ולזכרה, לדור ולדורות.

זמן רב ארך הזעזוע הנפשי שתקף אותנו עם היוודע האמת הנוראה בדבר גורלה של העיירה ושל משפחתו של כל אחד מאתנו. לא יכולנו להשלים עם המחשבה, כי אכן נותק לעד הקשר שהיה קיים בינינו לבין יקירינו שהשארנו שם ושהתקוה לראותם אי־פעם ואולי גם לחיות אתם ביחד בארצנו — חלפה לבלי שוב. ההלם היה כל כך חזק והכאב כה נוקב וצורב, שלא נתנו את דעתנו על מתן ביטוי כלשהו לאבלנו ולצערנו העמוק. על אחת כמה וכמה שלא היינו אז מסוגלים לחשוב על הוצאת ספר זכרון, דבר הדורש ריכוז מחשבה, שלוות נפש במדה מסוימת ורטרוס־פקטיבה של זמן.

בינתיים החיים עושים את שלהם. במשך הזמן שככו הרגשות ועברנו לסדר היום... והנה סוף סוף נעשה הצעד הראשון להנצחת זכר קהלתנו החרבה וקדושיה:

בכנס יוצאי עירנו שהתקיים בי״ט אלול תשי״ט בירושלים, קבענו טבלת זכרון במרתף השואה שבהר ציון וצמודה אליה מגילת ההנצחה (רשימת הקדושים). ופעולה גוררת פעולה: באותו מעמד נזרקה ההצעה מפי החבר אליהו שלכטר להוציא ספר זכרון ובנשימה אחת הציע את כותב הטורים האלה לעורכו.

למען האמת יש לציין, כי ההצעה לא עוררה התלהבות כלשהי בקרב הנאספים. מותר להניח שלא האמינו באפשרות הביצוע. החבר פ. אחד מפעילי הארגון, אף נתן ביטוי לספקותיו בלחשו לי: „עליך יהיה לכתוב את כל הספר״... כלומר: לא יהיה ספר בכלל!

לשמחתנו ולשמחת עצמו נתבדה אותו חבר, ולא עוד אלא שהוא עצמו כתב מאמר יפה והרי הספר לפנינו.

ב.

כאן אנו רואים חובה וזכות לעצמנו להצביע על פעולות הנצחה־ספרותית מסוימת שנעשו לפני כן למען עיירתנו:

א. בעתון „הצופה" מיום כ"א סיון תש"ג, הופיע מאמר בשם „העיירה היהודית בפולין" מאת כותב הטורים ובו מסופר בין היתר על עברה של אוסטילה על קיצה המר.

ב. בקובץ „ילקוט וואלין" חוברת א' שהופיעה בניסן תש"ה פורסמה רשימה תמציתית על אוסטילה — מאת הרב דב טקץ' מיוצאי לודמיר, כעת בתל אביב.

ג. בקובץ הנ"ל חוברת טז—יז מרחשון תשי"ג פירסם כותב הטורים אף הוא רשימה על אוסטילה בצרוף הערת תיקון לרשימתו הנזכרת של הרב טקץ'.

ד. עם גשתנו להכנת ספרנו, הגיעה לידינו חוברת לזכר חורבן אוסטילה, שיצאה לאור בניו יורק בינואר 1948. את המאמרים הנרגשים שנכתבו בידי הרב אהרן וורטהיים ובידי האחים נחמן ויוסל בורליאנט ז"ל אנו נותנים בספרנו זה.

ג.

אכן לא קלה היתה המשימה.

כמחצית השנה עברה מזמן קבלת ההחלטה ועדיין לא נתקבל כל חומר מהחברים ואילו לפנייתנו ל„יד ושם" בירושלים לעזור לנו בהשגת חומר היסטורי על העיירה, הצביעו לנו על אותן שתי הכתבות שפורסמו ב„ילקוט וואלין"...

רק אחרי חוזרנו הראשון מחודש טבת תש"ך, החלו להגיע ה„יבולים הראשונים" — מאמרי זכרונות ותמונות שאחדים מהם אמנם לא נמצאו ראויים, מפאת תכנם, לפרסום בספרנו והוחזרו לשולחיהם; אך עצם התזוזה במצב הניע אותנו להמשיך בהוצאת חוזרים. וכן עמדנו בחילוף מכתבים מיוחדים עם חברים בארץ, בארצות הברית בקנדה, בקובה ובארגנטינה לשם מתן הסברה ועידוד לכתיבה. אך לא היה די בכך. לשם השגת חומר על תקופת השואה היה עלינו לבא למקומות מגוריהם של אחדים מחברינו ולרשום מפיהם את ספוריהם המזעזעים.

וכן נמשך איסוף החומר ועריכתו עד חג הפסח ש.ז. שעה שמסרנו את הספר לדפוס.

אשר לבעיה הכספית — המצב היה פחות מעודד. בשעה שאני כותב שורות אלה עדיין אנו מתלבטים ושואלים: „מאין יבא עזרנו?"

עלינו לציין עובדה זו בתשובה לטענה מסוימת כפי שנסביר להלן:

כפי שהודענו בחוזרנו הראשון היה בדעתנו להוציא את הספר על טהרת העברית, אך אחרי שיקול דעת מרובה, הגענו לכלל דעה שיש לפרסם את החומר בהתאם לרצון המחבר, בעברית או ביידיש. ברם החבר ג. מארגנטינה טוען בשם כל אלה שאינם קוראים עברית שלמענם יש לפרסם את כל הספר ביידיש ואם זה לא מתקבל על דעתנו הרי יש להדפיסו בשתי הלשונות.

תשובתנו לטענה זו היא אפוא כאמור למעלה.

ד.

ועתה לתכנו של הספר.

אין אנו משלים את נפשנו כי ספרנו הוא כליל השלמות. אניני הטעם ודאי ימצאו בו פגמים וליקויים ספרותיים ואחרים. אולם, אין כל ספק שעם כל זה מהווה הספר מצבה מפוארת ליהדות אוסטילה בכללה ולקדושיה בפרט.

אמרנו בראשית דברינו כי הספר הזה מוגש לדור ולדורות. אמירה זו טעונה ביאור:

החלק הראשון בו מסופר על קורות העיירה, על ההווי, על עלילות ומעשים ועל אישים מסוימים, — יותר משהוא מיועד להסטוריה יש בו משום צורך נפשי לנו בני הדור הזה מיוצאי אוסטילה, באשר הוא מעביר לפנינו את נוף הילדות והנעורים, אשר כל אדם מעלה אותם בזכרונו בכמיהה ובגעגועים נסתרים. הרי אותם הזכרונות הנם המלח והתבלין של חיי האדם שטעמם הולך ופג כאשר שמשו נוטה לערוב...

אדם שומר על צילום מימי נעוריו כעל סגולה יקרה. והרי פיסת נייר זו שטבועה עליה דמות דיוקנו אילמת היא. לכל היותר היא מדברת אליו ברמיזה... ואילו הספר מספר ומזכיר לך מאורעות ומעשים שהיית עד להם ואפילו לקחת בהם חלק פעיל.

לעומת זה החלק השני המעביר לפנינו את תקופת השואה, נועד במדה שוה לדורנו ולדורות הבאים; יען כי אנו רואים בספורים מסמרי שער אלה לקח ואזהרה לכל תפוצות הגולה מפני שאננות ובטחון מופרז בעמים הנאורים. לולא האמונה התמימה של קרבנות החיה הנאצית ב„נאורותו״ של העם הגרמני, מי יודע אם לא ניתן היה להציל רבבות ואולי מיליונים ממות ומעינויים אכזריים.

הערכה כפולה זו הנחתה אותנו בכתיבת הספר ובעריכתו על נושאיו השונים.

ה.

והרי קטע ממכתבנו לאחד החברים:

„דעתנו היא, כי אין ספר יזכור חייב להכיל „הספדים״ בלבד. אנו מעונינים לתאר את העיירה בכל גווניה, הבהירים והכהים, על תנאיה המיוחדים אשר השפיעו על קיומה ועל התפתחותה. עם זה אנו נוטים להדגיש יותר את מעלותיה ואילו את הליקויים לתאר מתוך הומור סלחני, שמתוך הבנה.״

על דברינו אלה נוסיף ונאמר:

שגור בספרותנו ובפינו הביטוי: „עיר ואם בישראל״, אכן משולה עירו של אדם לאמו. כשם שאהובה עליו אמו אפילו גופה פגום ואין הוא מעלה על דעתו לזייף את תמונתה כדי להעלים את הפגם, כך חביבה עליו עיר מולדתו עם כל פגמיה

(ראה מאמרו של ד"ר ראזמארין „מיין שטעטעלע אוסטילע"). לפיכך תארנו את העיירה כפי שנקלטה בתפיסתנו בימי הילדות הברוכים.

תוך נאמנות לתאור אפיה המיוחד של עיירתנו, הקדשנו מקום ניכר לתאור ההווי החסידי שבה ולגישה זו מצאנו סיוע אצל שני אנשים משכילים אשר דבריהם מתפרסמים במדור האידיש שבספרנו.

ועוד: דעתנו היתה, כי זכרונות הנוגעים לפרט, אפשר לפרסם רק במדה שהם משתלבים במאורעות הכלליים. למעשה לא עמדנו על קוצו של יוד בנוגע לכך. המדובר הוא באותם הזכרונות האישיים שנראו לנו כמשקפים את החיים היהודיים רבי החן והקסם שברוב בתי העיירה.

ו.

עלינו לעמוד עוד על כמה פרטים העלולים לעורר את תגובותיהם של הקוראים ומוטב שנסבירם כאן:

א. הקוראים ימצאו אי אלו תאורי נוף או אירועים החוזרים ונשנים בכמה יצירות בגירסאות דומות או שונות. אכן, מתוך שיקולים מסוימים ובעיקר למען שלמותה ורציפותה של היצירה, נמנענו ברוב המקרים מלהשמיט תאור זה או אחר.

ב. בגלל חלוקת הספר לשני אגפים לשוניים, עברית ואידיש, נבצרה מאתנו חלוקה מדוקדקת לפי מדורים או נושאים. לאמור: החלוקה הנוכחית נראתה לנו יותר מתקבלת על הלב מאשר חלוקה אחרת עם מאמרים מעורבים עברית ואידיש.

ג. אשר לכתיב הישן, החדש והמעורב באידיש, לא ראינו צורך להכריע בדבר. בעוד שאנו משתמשים בכתיב החדש, פרסמנו את יצירותיהם של האחרים — במדה שלא היו זקוקות לעיבוד — „ככתבם וכלשונם".

ז.

בסיום דברינו אנו רואים לחובתנו הנעימה להביע תודה וברכה לכל החברים אשר נתנו ידם לבצוע המפעל; לחברי ועד ההוצאה אשר השקיעו הרבה עמל ודאגה להצלחת המשימה. לכותבי המאמרים והספורים וביחוד לניצולי השואה אשר כתבו וסיפרו את דבריהם מתוך דמעות, כאב ויסורי נפש; לממציאי התמונות ולכל אלה אשר עזרו בממון ובכל צורה שהיא להקמת מצבת זכרון זו לשמה ולזכרה של עיירתנו ולזכר קדושינו הי"ד.

כולכם — תעמדו על הברכה.

כ"ג ניסן תשכ"א — **א. א.**

דורות ותקופות

„כי שאל נא לדור רישון
וכונן לחקר אבותם" (איוב ח')

הרב דוב טקץ

אוסטילה (אוסטילוג)

עיירה קטנה היא במרחק כעשר וירסטאות מוולדימיר־ווליגסק, השוכנת על גדות הנהר בוג. לפני כ־70 שנה היו משלחים מכאן רפסודות עצים לרוב (הסביבה עשירה ביערות) על פני הבוג לדאנציג, ומשום כך היו הבריות מכנים את העיירה בשם „דאנציג הזעירה". עסקי היערות ויצוא העצים מהמקום היו מפותחים ביותר. סוחרים, סוכנים, משגיחים, פקידים, פועלים, עגלונים וכל מיני ספקים באו, התעכבו ונסעו, נסעו וחזרו — והתנועה היתה רבה. רבים מהאוכלוסיה המקומית ומהסביבה התפרנסו על עסקים אלה והיו כאלה שעשו חיל ואף הגיעו לעשירות. נוסף לכך עסקו יהודים בחנונות ובמלאכות שונות, בדומה לעיירות אחרות, חיו את חייהם מדור דור.

ב־1847 מנתה הקהלה היהודית 1487 יהודים ובמפקד 1897 — 3212 יהודים (מבין 3590 תושבים), ב־1935 — למעלה מ־3000 נפש יהודים.

רוב היהודים היו אנשים פשוטים וישרים, חסידי טריסק, רוז'ין, קרלין וניסחיז'ש.

בעיירה התגוררו האדמו"רים ר' מרדכילה, ר' פנחסל ור' משה'לה — מנכדי הבעש"ט, ובתקופה יותר מאוחרת — הצדיק הידוע ר' אליעזר'ל ז"ל, שקרה לו אסון סמוך לקביעת מושבו בעיירה (בלכתו למקוה לטבילה מת מיתה חטופה), ומקרה זה עורר צער ואבל כבד בעיירה למשך תקופה ארוכה. בכלל חיו באוסטילה גדולים במשך הדורות.

בתי־הכנסת של העיירה:

ביהכ"נ של דנ'כה, שנבנה על ידי אלמנת הגביר ר' דן. אשה זו היתה נדבנית ויראת־שמים, ונוסף לבית־הכנסת שבנתה לזכר בעלה, החזיקה כל ימיה על חשבונה אותו ואת „כלי הקודש" שלו. כן סידרה באמצעיה את המקוה בעיירה.

בית המדרש, שקראו לו „בעלי־בתישער" ושעמד ברחוב וינהוזר לרגלי ההר. בבימ"ד זה היה עובר לפני התיבה בימים נוראים ר' וולף מטרסצנקה התלמיד־חכם ויירא־שמים ובעל קול ערב וחזק. הוא היה עוזב את קהל כפרו ויוצא להיות שליח־צבור בימים נוראים באוסטילה, אף שהיה בכפרו בית־מדרש עם מנין מתפללים קבוע.

ועוד בית־מדרש גדול היה במרכז העיירה, שמשך את רובם של המתפללים.

מלבד אלה — היו כמה „שטיבלאך", בתי־תפילה של חסידים לשושלותיהם השונות.

מהאנשים המצויינים בעיירה יזכרו לברכה: ר' מיכל שוורץ ור' אבא שוורץ, יהודים עשירים ונדבנים. בתיהם היו פתוחים לרווחה לנצרכים ולרעבים ושמם יצא לתהלה. כמו־כן הנגידים ר' יוסף שמעיה'ס, ר' וולף יעקב'ס ור' ליפא הגדול — אנשים יראי־שמים, גומלי חסד ועושי צדקה. שני שוחטים היו באוסטילה: ר' ליבוש ור' דוד.

ימים על שנים ישבה לה קהילת אוסטילה בשקט, גדל בה נוער, שהמשיך את מסורת אבותיו. שנות המלחמה העולמית הראשונה השפיעו לרעה על יהודי אוסטילה שמצבם היה אז קשה.

אחרי מלחמת העולם, כשנקבע גבול בין אוקראינה־רוסיה לבין שטח השלטון של פולניה, שביתר את חבל ווהלין, — הועבר קו הגבול ליד אוסטילה. שנוי זה פגע באופן קשה במהלך החיים באוסטילה ובפרנסות יהודיה. העיירה ירדה ורבים מתושביה היהודים עזבוה. בין הנשארים בעיירה שרר חוסר־עבודה וחוסר פרנסה.

מהראוי להזכיר שבימי שלטון הפולנים העבירו קו פסי־רכבת מלודמיר (ולדימיר־ווליניסק) לוורשה דרך אוסטילה והקשרים על הבוג — נפסקו.

עם ההסתגלות לזמן הוטב המצב החמרי בעיירה. בית־הספר העברי — שנקרא על שמו של יעקב כהן, שנפל ברמת הכובש בארץ־ישראל בימי המאורעות — התרחב. שתי הספריות שהיו במקום (לספרים עבריים לחוד ולאידישאיים ואחרים לחוד) נמצאו כל הזמן בהנהלת הציונים. בבית היתומים שבמקום התחנכו 22 ילדים ועסקני המקום — הציונים — היו פעילים בכל המוסדות. התחנך נוער ציוני. ארגון „החלוץ" היה חזק והתנועה הציונית בעיירה פרחה.

בשנים ההן הוזמן לאוסטילה האדמו"ר ר' פיניה'לה, חתן האדמו"ר מבלז. הוא הובא לעיירה ברוב פאר ובכבוד מלכים. אתו באו גם הרב מבלז עם הפמליא שלו להכתרה. החגיגה שנערכה לכבודו היתה גדולה ונמשכה כמה שבועות. ר' פיני־לה ישב באוסטילה רק שנים אחדות, כיון שהעיירה שנדלדלה בינתים לא היה בכוחה להחזיקו והוא ראה צורך לעזוב את אוסטילה ועבר לפשמישל (גליציה). בעיירה נשארו שני רבנים — הגדול בישראל ובתורה ר' בן־ציון רידר ור' יהושע שינטופ.

הנאצים ימ"ש במסע הדמים שלהם מחקו את הק"ק של יהודי אוסטילה מתחת שמי ה', הי"ד.

הבאנו את רשימתו של הרב הנכבד במלואה, כפי שנדפסה בחוברת א' של „ילקוט ווהלין" (ניסן תש"ה) היות והיא הרשימה הראשונה שפורסמה בארץ על אוסטילה. אולם אנו רואים לנכון להעיר על אי אלו דיוקים ולהבהיר כמה פרטים כדלהלן:

א. לפי ידיעתנו מנתה כבר הקהילה בשנת 1935 כ־4000 נפשח

ב. היו שתי מקוואות בעיירה: אחת — זו של דנכע והשניה בבית המרחץ שליד הבוג.

ג. בית המדרש שקראו לו „בעל הביתשר" (או „של הרב") אינו זהה עם ביהמ״ד של „וינהיזר". הראשון עמד למעלה והשני לא רחוק ממנו בתחום ה„וינהיזר".

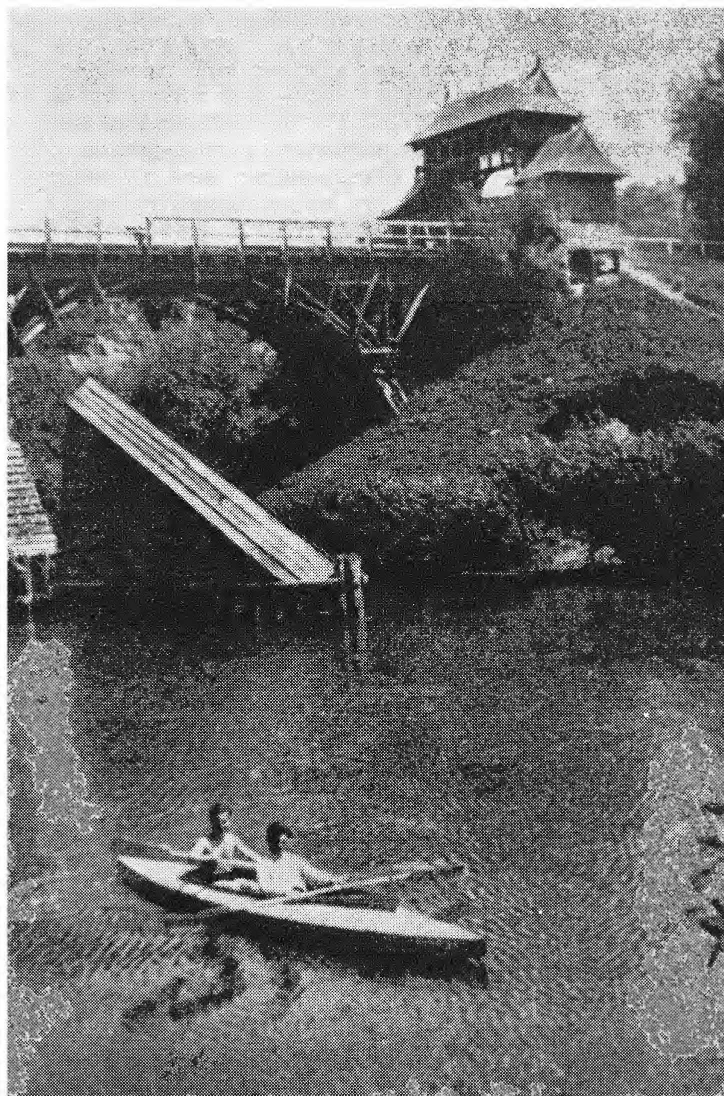
ד. הנדבנים שמזכיר המחבר — פרט לר׳ וולף יעקב׳ס (יוחנזון) כבר לא היו בחיים כמה עשרות שנים לפני השואה.

ה. כפי שידוע לנו היו השוחטים האחרונים באוסטילה — ר׳ אברהם שלכטר, ר׳ דוד בלנדר ור׳ נחום סטוליר. ר׳ לייבצי נפטר הרבה שנים לפני כן.

ו. הגבול בין אוקראינה־רוסיה לבין פולין אחרי מלחמת העולם הראשונה לא עבר ליד אוסטילה אלא כמאה ק״מ מזרחה לאוסטילה (ליד אוסטרה־אוסטרוג). אך נכון הוא, שבזמן הכיבוש האוסטרי־גרמני, כלומר בתוך המלחמה, שימש הבוג כקו גבול, למרות שמשני הצדדים נמצאו אותם הכובשים עצמם. כדי לעבור את גשר הבוג היה צורך להצטייד ברשיון שעלה 15 רובל בזהב.

מתלמידי בית הספר העברי הראשון

הגשר הצפוני על הבוג, „גשר הזהב" בימי כיבוש האוסטרים

„תשליך" על הבוג. ברקע ביתו של ר' ליפצ"ה איזנברג

אריה אבינדב

לחוף נהרות

(פרקי חיים והווי של עיירה)

מטעמים אישיים של המחבר מופיעים
האישים המרכזיים שבספור בשמות בדויים.

א. העיר רוז'ה־ימפול דמתקריא אוסטילה.

רק מועטים, יחידי סגולה, יודעים את שמה העתיק של העיירה. על כל פנים — כך סבור היה שמואליק. והוא עצמו מנין לו? שכן רגיל הוא אצל הדיין ר' הירש דוד ויודע בטיב גטין וקדושין. הרי כך היו כותבים בגט: „העיר רוז'ה־יאמפול דמתקריא אוסטילה, היושבת על נהר בוה* ועל נהר לוה ועל מי מעינות".

פרטי הדברים בקשר לשינוי השם נודעו לשמואליק מפי יוסל אביו:

„היה היה כפר ל„פריצה" אחת ושמה רוז'ה ותקרא את הכפר על שמה רוז'ה־יאמפול. ושדות הכפר וסביבותיו דשנים ופוריים ומגדלים תבואות למכביר. ויתלקטו אנשים יהודים לרוז'ה־יאמפול לסחור את סחרה".

„ובימים ההם הרכבת טרם היתה בארץ. ויקימו האנשים אמברי תבואה לאורך מורד הרמה הנשקפת על פני עמק הבוג ומרזבי עץ יורדים מהאמברים עד מעל פני הנהר".

„וספינות באות ועוגנות מתחת לקצות המרזבים ומתמלאות חטה ושפון ושאר מיני תבואות, כדי להובילן לארץ אשכנז, שיבול אדמתה אינו מספיק לתושביה".

„ויהי כאשר נתרבו משפחות הסוחרים ופקידיהם ופועליהם, ויבנו להם בית כנסת ומקוה. ויבאו בנאים ונגרים, גם חייטים וסנדלרים ובעלי מלאכות שונות, וגם חנויות נפתחו לכל צרכי האדם, ויהי הכפר לעיירה.

„וכאשר מתה ה„פריצה" הזקנה ויורשיה מכרו את אדמתם ונפוצו לכל רוח, החליטו אבות העיירה לשנות את שמה לאוסטילה, כלומר: אוסטי־לוה, מקום שפך הלוג לבוג, והפולנים קראו את שמה אוסצי־לוג".

דומה שרק בעטיו של שם העיירה לא נשתכח שמו המקורי של הלוג, שכן בפי הבריות היה נקרא ה„סטאור" סתם (בפולנית — אגם), יען כי במקום שפכו אל

* בוה ולוה — בוג ולוג — במבטא אוקראיני.

הבוג הוא רחב למדי ושטף זרמו אינו ניכר. באותו מקום עמדה טחנת הקמח של חתן הגביר.

אכן, לאחר זמן, כשהבוג לא שימש עוד לשיט מסחר, ירדה קרנו. הוא שימש רק לרחיצה ולכביסת לבנים ואילו ה„סטאוו" כמה מעלות נוספות נודעו לו: הגישה אליו היתה נוחה ולכן היה מספק מים כמעט לכל תושבי העיר; הדיג הצליח בו יותר מאשר בבוג; היה מספק עשב־סוף לחג השבועות, ולבסוף — הטחנה.

אף על פי שבגטין נזכרו רק שני הנהרות, עובדה היא שבדרום העיירה גובלת ה„ריצקה" (= נהרון — באוקראינית) עם „בתי היין" ולרגלי „הרי קונסטאנטין" הרובצים זה מול זה כהר גריזים והר עיבל, היא נופלת לתוך הבוג. יודעי דבר אמרו שגם ל„ריצקה" שם רשמי — „סטודיאנקה", אך מי זה נזקק לשם קשה כזה? ושנית וכי מיוחסת היא יותר מ„הסטאוו"? — להפך!

אשר ל„הרי קונסטאנטין", יש אומרים שהרים מלאכותיים הם, שנעשו בידי אדם בימי מלחמת נאפוליון ושמשו לאותה מטרה עצמה במרד הפולנים בשנת 1863. ילדים היו מחטטים ומוצאים שם מטבעות מתקופות שונות.

קשה לקבוע את האמת ההיסטורית ביחס לבריאת ההרים האלה. אך אשר לשם שנקרא עליהם בזמנו של שמואליק, ברור שאין הוא מכוון לקונסטאנטין „הקדוש" קיסר רומא וביצנץ׳ ולא לקונסטאנטין רומנוב הצאר המטורף, אלא לסנדלר גוי, שבקתתו ודיר חזיריו מצאו את מקומם בין שני הרים אלה.

אכן, בעיירה היה קונסטאנטין „אישיות" די מפורסמת, כי רוב זמנו היה נוהג לבלות בעיירה בין יושבי קרנות ומספר בדיחות ביידיש עסיסית. אף הוא היד קונה את חמצם של ישראל בערב פסח מידי הדיינים ובמשך שמונה ימים היה רכושו תופס את כל שטח העיירה...

מוקפת אפוא העיירה נהרות משלש רוחות ולמה יקופח צד מזרח? חקק שנ היוצר את ה„בלבוה", אגם ששורצים בו דגים זהבהבים, החביבים ביותר על עקרוו הבית משום שמפרכסים הם זמן רב מחוץ למים.

בשכנותו של אגם „הבלבוה", משני צדי הדרך המובילה לעיר המחוז לודמיר משתרעים בתי הקברות, היהודי והקתולי. בקרבתו של זה האחרון, עומד בית היראז לקתולים, חבוי בירק עצים ורק גגו האדום עם שני הצלבים הנוצצים שעליו נשקפינ מבין האילנות. מכאן עד לבתים הראשונים של רחוב לודמיר שבאוסטילה, נמשכו שדרת עצי אוג עתיקים המטילים את צילם לכל רחבה של הדרך.

לקול נקישת קורנסו של הנפח ולשאון גלגלו של קולע החבלים הנך מגיז לאיזור החנויות וכאן אתה עובר על פני בית היראה של האוקראינים, שמגדלי הירוקים על צלביהם מזדקרים בחוצפה מול שמים טהורים בתוך תוכה של העיירז היהודית...

רחוב לודמיר מסתיים במרכז המסחרי. מכאן הרחוב הראשי פונה ימינה במורד הסטאוו והבוג ושמאלה — ל„בתי היין" ולרחוב הגויים. מולך — ככר השוק המוקפת משלשה צדדים חנויות ודוכנים ואילו מצדה הרביעי סוגר עליה בית הלבנים הגדול בעל שני הקומות הידוע בשם „החומה של וגנפלד".

בתוך גבולות אלה ומסביב להם שכנה אוכלוסית אוסטילה בת ארבעת אלפים נפש שרוב רובה יהודים ומיעוטה הקטן — אכרים אוקראיניים ופולנים־עירוניים. האוקראינים גרו במרוכז, ברחוב הגויים. הם סיפקו לעיירה „גויי שבת", היו גסים וערומים אך גלויי לב. לעומת זה היו הפולנים גרים במפוזר על פני כל העיירה. רובם — בעלי תריסין לבשר חזיר ומיעוטם בעלי מלאכה. הם היו מנומסים מלבר וצוררים מלגו.

קצהו של רחוב הבוג זכה במשפחה אחת מאלה בשכנותו של ה„שטיבל" דניסכיז'. והיה כל ערב, בעת שארגמן השקיעה מעבר לבוג מטיל פחד בלב הילדים כי הנה „שורפים את הרשעים בגיהנם" ויהודים עומדים בצקון לחשם בשלשה בתי תפלה שברחוב — והיו באותה שעה תמרות עשן ולהבות אש עולים מקצה הרחוב וצריחה צורמת של חזיר מדוקר פולחת את האויר... ואחרי זה — „ריח ניחוח" של שערות חזיר חרוכות...

חזקה היתה לשטיבל דניסכיז', מדי שנה בשנה לשמש אכסניה לקרואי הצבא, שהיו מסתגפים ומדירים שינה מעיניהם. היו הללו יושבים כל הלילה, משחקים בקלפים ומפצחים חמניות.

ולאותה המשפחה בן, ויקטור שמו, שהיה רגיל להתרועע עם בחורים יהודיים, מדבר, כותב וקורא אידיש כהלכה, כל שכן שידע לשחק בקלפים. היה ויקטור נוהג לבלות עם הסגפנים; אך בשעה שאלה פורשים לשינה חטופה או לטיול ברחובות הרדומים, ויקטור משתעשע בדפדוף ספרים ולמחרת כל ספר שנזדמן לידך מצאת רשום על השער באותיות מאירות עינים: ויקטור סוקולובסקי...

ב. קודש וחול

שנים עשר בתי תפילה, כמספר שבטי ישראל, היו לקהילת ישראל באוסטילה: ל„בעלי בתים," לבעלי מלאכה, לסוחרי בהמות ולכל מיני חסידים.

כמספר הזה היו ה„חדרים" לתינוקות ולבני נוער. לימים — נוסף עליהם „החדר המתוקן" מיסודם של המשכילים, אלא שהחסידים לא הודו בקדושתו וקראו לו „חדר מסוכן"...

אף הם, המשכילים, תיקנו לעצמם „מנין" לתפלה וקראו לו „בית יעקב", אך ליצני העיירה שינו את שמו ל„גושן שטיבל" על שם הכתוב „ובכל ארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד" (=בארד, כלומר זקן) שכן כולם מגולחי זקן היו...

רוח פרצים עברה אז בבתי המדרשות, היא סגרה את הגמרות ודחפה את הבחורים החוצה לקראת „האור והמרחב”; אך עדיין נשארו קבוצות קטנות או בודדים בכמה „שטיבלך, שהמשיכו את ה„תנו רבנן” ו„אמר אביי” בניגון הנוגה ומלא הכיסופים שעבר מדור לדור. לעומת זה טרם חל שינוי כמעט בחינוכם של תינוקות של בית רבן.

היו פסוקי תורה, מתורגמים ל„עברי טייטש” מושרים במקהלת ילדים, פורצים בעד חלונות הסגורים בכל ימות השנה ובערבי חורף עברו תהלוכות ילדים החוזרים מהחדר, לאור פנסים, צועדים בשלג החורק תחת רגליהם, לפי קצב השירה אשר בפיהם.

ניגון זה המתלווה ללימוד התורה בחדר, נעים הוא לאוזן ומרפא לנפש ברם, מופלאה ממנו קריאת פרשת השבוע בטעמים ביום ששי, כשם שמופלא טעם הלחמניות ברוטב הבשר באותו יום ממאכלי כל ימות השבוע...

שואל ה„מהפך פשטטא” שאלה קלה לכאורה; תומך בו ה„זקף קטן”. באים „המרכא טפחא, מנח אתנחתא” ומסבירים בהרחבה עד שהענין נראה לגמרי ברור וחלק. אולם ה„פזר” וה„זקף גדול” אינם מרוצים ומתקיפים כל אחד על פי דרכו ואילו ה„קדמא ואזלא” כולה תמיהא: סטייטש ?... ו„התלישא קטנה” רוטנת אף היא... מתערבת „התלישא גדולה”: הרי זה בסדר !...

וכך נמשך הוכוח, ער ותוסס. ופתאום — חברה עליזה יוצאת בשיר ובמחול ! הה, זה כותשים תבלין לדגים ולמאפה תנור...

צלילי המכתשת וריח הבשמים והדגים — אלה הכרוזים המבשרים את בואה של שבת המלכה.

מתמזגים הצלילים והריחות עם קולות הילדים הצלולים והרעננים ומעוררים בלבך מין הרגשה מורכבת מעודנת ואור גדול זורח בלב.

והאור גובר והולך ומגיע לשיאו בשעה שלהבהבות נרות חלב נמשכות בכמיהה צנועה מול כוכבי שמי שבת ואמוני עם סגולה פונים כלפי מערב ומזמינים את המלכה־הכלה למעונם.

כרוב יפיה וחנה של המלכה־הכלה, כן רבה ענותנותה. כל בית יהודי משמש לה ולצבא מלאכיה אכסניה. חדרו הדל של מוטל הסבל כמוהו כטרקלינו של הגביר יוחנזון ובקתתו של ה„סולדאט” עם הארץ כמו ביתו המשופע בתורה וביחוס אבות של הרב דמתא.

היא מחליקה על ראשיהם של תינוקות המחכים בצפיה לקידוש של אבא ובעיניה הטהורות והשקטות היא מעודדת את אמותיהם. על כן מהללים אותה זקן ונער ושרים לה שירות ותשבחות במקהלה.

ויודעים אנשי אוסטילה וביחוד קהל חסידיה כיצד לנצל את מנוחת השבת

לשם תענוגים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא.

אין הדברים אמורים „בברבורים אבוסים, במיני מטעמים ויין עדנים" שעולים על שלחנו של יוחנזון ואולי על עוד תריסר שולחנות בעיירה, אלא ב„קידושא רבא" הנערך ב„שטיבלך" על כוס יי"ש ועוגת שומשמין, שבעקבותם באה תמיד שיחה נאה על צדיקים וחסידים, הרצופה אמונה טהורה ובטחון ומסתיימת ברקוד נלהב.

וכך מבלה קהלת אוסטילה את השבת בנעימים כדרכם של חסידים ואנשי מעשה בכל תפוצות הגולה: בתפלות ובסעודות של שבת, שנת צהרים וטעימת יין דובדבנים ומעשה מרקחת לאחריה; דרשה של מגיד, סעודה שלישית בצבור ולבסוף סעודת מלווה מלכה בחברותא, עם ספורי מעשיות על הבעש"ט הקדוש ותלמידיו, שכן סיפורי מעשיות אלו במוצאי שבת סגולה הם, כידוע, לפרנסה וליראת שמים...

ככה נכנסת העיירה לששת ימי המעשה מצוידת באמונה ובבטחון.

ברם, אמונה ובטחון לחוד והבלי פרנסה לחוד ואין מלכות נוגעת בחברתה כמלוא נימה...

„קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף" מאמר זה לא פג תקפו גם באוסטילה וכאן כמו בכל הישובים ש„בתחום המושב" שנים ויותר מהפכין בחררה אחת.

עם עלות השחר קם הרוכל או הזגג ממטתו, מתפלל שחרית מתוך פיהוק ושעול, מעמיס את צרורו על שכמו ויוצא לנדודיו בכפרים. הוא מגיע לכפר ומוצא שכבר קדמוהו אחרים... סובב הולך הוא ממקום למקום כל ימות השבוע. מאכלו — לחם קיבר, ירקות, דג מלוח ותפודים אפויים. מצעו — אלומת קש על הקרקע. ואחרי ששת ימי עמל וסבל הוא חוזר הביתה שבור ורצוץ ובכיסו סלע נקוב...

מופיע אכר בשוק העיירה, מיד חצי תריסר חנונים קוראים אליו מפתחי חנויותיהם:

„הי, בוא נא הנה, מכירי. אצלי תשיג הכל בזול!" והאכר היחסן מבקר לפי התור בכל שש החנויות, ואינו קונה אף באחת מהן, כי הרי אפשר שבשביעית או בשמינית ישיג יותר בזול.

אלא שאין למדוד את כל החנויות במדה אחת. הנה עומד דוד משה"ס ומקלל גויה אחת באבות אבותיה על שהפכה את כל חביתו עד שמצאה לה דג מלוח אחד ואילו ממול פתחו יושב לו דניאל פיגה"ס בחנות האריגים שלו שקט ושאנן ומעיין בספר. נראה שפשיטת הרגל שלו האחרונה, אינה גוזלת כלל את מנוחתו ויש רגלים לדבר שבעקבותיה של זו תכנס בתו הצעירה לחופה...

כן. ישנם גם חנונים בעלי שפע רב. מכל מקום, החנוני הפחות ביותר מצבו טוב בהרבה לא רק מהרוכל הנודד אלא גם מהרבה בעלי „פרנסות קבועות" כגון:

ככר השוק

מלמדים, סופרי סת"ם, לבלרים וכדומה; אך אין זו עדיין המדרגה הנמוכה ביותר. ישנם עוד: סרסורים שדכנים וכו' ואין שיעור וגבול לעניות ולדלות...

במצב מיוחד שרוים בעלי המלאכה, כגון: חייטים, סנדלרים, נגרים, נפחים ועוד. אם מומחים הם במקצועם — מצבם החמרי איתן ובטוח, אלא שעלובים הם בגלל היותם... בעלי מלאכה.

עשרה קבין „יחוס" ירדו לעולם. תשעה מהם נטלה אוסטילה. כל הבטלנים וכל אלה שעסקיהם ברחוב נטלו הימנו ואילו בעלי מלאכה שהיו אותה שעה טרודים במלאכתם, קיפחו את חלקם ב„יחוס"...

ומשום מה הגיעו לאוסטילה תשעה קבין? משום שלפני שנים רבות היתה כאן „חתונה גדולה" שנכחו בה שבעים „בעקישס לבנות" (אדמו"רים) מאז נתקדשה העיירה והיא שומרת על יחוסה. ובשעה שמשפחה מזמינה שדכן לדבר נכבדות באחת הבנות, עומדת אם הכלה ופורטת את מעשיהם ועסקיהם של כל הקרובים החיים והמתים, להודיעך, שאין ולא היה חס ושלום, בכל המשפחה אף בעל מלאכה אחד!...

אם בחתן פשוט, בשביל ריבה אחת כך, חתן־תורה, כלומר רב לעיירה,

על אחת כמה וכמה שהוא צריך להיות יחסן גדול, משושלת אדמו״רים מפורסמת, ובעל הופעה האומרת כבוד.

ואמנם זכתה אוסטילה וזכה הרב הצעיר ר׳ יוסלה וורטהיים, שנתחבב כל כך על קהלתו; אך ספק הוא אם חיבה זו באה בעטיה של חסידותו של הרב, כי הרי ה„שטיבלך״ שגרשו מקרבם את המגולחים ובעלי הצוארונים הנוקשים לא מצאו כלל אצל הרב סעד במלחמתם. להפך, הוא מקרב את המשכילים ומשתף אותם בעבודה צבורית.

אף לא בתורתו קנה הרב את לב בני עדתו, כי אנשי אוסטילה — פרט למספר קטן של למדנים — כחם יפה יותר בחסידות מאשר בתורה.

אכן, כך פתח הרב את דרשת הבחינה שלו בבית המדרש הגדול:

„רחש לבי דבר טוב, אומר אני מעשי למלך״ — אם יש לי שיח ושיג עם מלכים, מאן מלכי? רבנן. אז „לשוני עט סופר מהיר״. אין צורך במשלים ובמליצות, אלא ישר לענין; אולם, „יפיפית מבני אדם״ — אם צריך אתה למצא חן בעיני אדם, אז „הוצק חן בשפתותיך״...

ובני אוסטילה סברו וקבלו. בחן שפתיו מתיצב הרב גם לפני השלטונות — כי הוא שולט יפה בשפה הרוסית, — כדי לאשר יסודו של מוסד כלכלי או אחר או כדי לבטל גזרות טפשיות של הרשות המקומית.

משום כך תקיפה עמידתו של פנחס „שתדלן״ כשהוא מופיע בשבת בבתי הכנסיות ודופק בשלחן: „מכריז ומודיע בפקודת הרב ובהסכמת בעלי הבתים היות ו...״ מעביר ה„שתדלן״ את עיניו המחייכות על פני יושבי המזרח והן מדברות ברור: „אמנם לא שאל איש להסכמתכם ורק לשם מליצה נאמרו הדברים, אבל בטוחים אנו שאיש מכם לא יעיז לערער על פקודתנו״...

שיחק לה מזלה לאוסטילה. לא רק ברבה היא יכולה להתפאר אלא גם בגביר שלה. משל למה הדבר דומה? לבן אדם שהיה לו בן טוב ועשיר וחתן גדול בתורה ובחכמה. נהנה הבית מטובו ומעשרו של הבן ואילו החתן מאציל עליו מזיו תורתו וחכמתו ונמצאים תורה וגדולה במקום אחד...

בן גילו של יוסל דוד חיימ׳ס המלמד הוא יוחנזון וזכור הוא יוסל, עת היה וולף יעקבס, חתן בבית חמיו שלא מן האמידים, יושב ולומד בשטיבל דטריסק. אברך רגיל, לכאורה, שרבים כמותו, אלא שקצת מוזר היה בטענתו העקשנית, שהוא רוצה ומוכרח להיות עשיר גדול...

כלו שנות המזונות שפסק לו חמיו, התחיל וולף יעקבס הוא יוחנזון, עוסק בסחר עצים וההצלחה האירה לו פנים בלי הפסק, עד שפרצו עסקיו ועברו הרחק את תחומי אוסטילה: יערות בכל רחבי המחוז, טחנת קמח ומנסרה בעיר המחוז ועוד. אך באוסטילה אינו בוגד ובה נשאר משכנו. מעסיק הוא עשרות משפחות מקרוביו

במשרות קבועות ומאות אנשים בעבודות ארעיות וידו פתוחה למוסדות ולעניים הבודדים שבעיירה.

משפחתו שלא כדרך הגבירים החדשים, גדולה וענפה. הבנים משתלמים בחוץ לארץ ואת הבנות הצעירות הוא משיא לדוקטורים, אך יוחנזון עצמו כוולף יעקבס לפנים, חובש כובע קטיפה קטן לראשו ויש אומרים שעדיין הוא קובע עתים לתורה.

ושינדל הגבירה כבעלה, לפשטות ולשאר המדות הטובות. מקיימת היא מנגנון צדקה משלה, במזומנים ובצרכי אוכל.

גם הבנים והבנות המודרניים מחונכים ברוח הפשטות והנדיבות.

היתה דעתם של אנשי אוסטילה זחוחה עליהם בשל כל המעלות הטובות שנתברכה בהן עיירתם, אך אין זאת אומרת שהכל היו שמחים בחלקם, ויוסל יוכיח... „אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו". והדברים עתיקים.

ג. בצל האמונה

לזכר אבי מורי החסיד השלם ר' דב
(בר משה הרשליס)
ולזכר אמי מורתי הצדקת התמימה
בת שבע — נ"ע.

למחרת יום הכפורים נפטר יוסל מרבו, על מנת לחזור לביתו. אור ליום ששי עבר בחברתה של קבוצת חסידים את גבול קיר"ה — רוסיה והגיע לעיירה קרילוב. נכנס לקלויז, נתעטף בטליתו, נתעטר בתפילין והתפלל שחרית. הזמינהו אחד מאנ"ש לסעוד אצלו. משגמר את ארוחתו וקם ללכת לדרכו, הפציר בו בעל הבית שישבות בביתו, אך יוסל סירב. עליו להגיע עוד היום הביתה, כי הרי ביום ראשון — ערב החג. אמנם, יש לו סוכה מן המוכן, אך מצוה זו שאתה נכנס ושרוי בה בכל רמח אבריך ושס"ה גידיך, לא מן הדין הוא שתכנס בה מתוך חפזון ובאבק שעל רגליך.

נפטר יוסל מאנשי הבית מתוך ברכות ואיחולים הדדיים ובעל הבית מלווהו לשוק, כדי לבקש בשבילו עגלה ההולכת בכוון לאוסטילה. אך מכיון שלא נמצאה לו, יצא יוסל לדרכו ברגל, מתוך תקוה שבדרך תזדמן לו עגלה.

הגיע לכפר הראשון בדרכו, נתעכב ושאל, שמא מישהו מוכן להסיעו לעיירתו. לשוא! הימים ימי איסוף תפוחי אדמה וזריעת חטה ואף עגלה אחת אינה יוצאת מתחומי הכפר.

כדי לקצר את דרכו, נטה מדרך המלך ופסע במשעולי השדות. אולם, עבר רובו של יום ועדיין היה רחוק ממחוז חפצו.

דרכו הובילתהו לתוך יער אלונים עבות, שלפי דברי האכרים ארכו שלש וירסטאות ומשהו, אך ליוסל נדמה היה שהוא מהלך בתוכו זה זמן מרובה ועדיין אין לראות את קצהו.

שעת בין ערביים ביער. דומה כאילו כל בעלי החיים שביער ישנים שנת צהרים... דממה ושלוה. אך פה ושם מצייצת לה צפור בודדת מין זמר חרישי, קטוע, כעין „בים־באם" של חסיד מתבודד, תפוש שרעפים...

דממה רווית רחשים וכיסופים טמירים אופפת את כל ישותו של יוסל ועל רקע הדממה הזאת כאילו מתבלטים הרהורי לבו ומקבלים צורה ברורה ומפורשת... שלכת. ובדרוך רגליו על רפידת העלים הצהובים־אדמדמים, משמיעים הללו אושה קלה כעין אנקת־כאב רפויה של מי שהולך ונגזר מארץ החיים... והעלים הנאחזים עדיין בענפים, פניהם הולכים ומתכרכמים מתוך ידיעה, שעם כל משב רוח קל נושרים המונים מהם ונופלים ארצה. ככה מחכה כל עלה לתורו מתוך הכנעה שביאוש, גזר־דין שאין לבטלו בשום פנים ואופן... כזה הוא גם גורלו של האדם, גורלו של יוסל עצמו...

אכן לעלים אלה הן היו גם ימים טובים, עת היו מחוברים חיבור אמיץ לענף ומקבלים ממנו את לשדם המחיה ומראיהם אז ירוק ורענן ומשמח עין ולב. ואילו הוא, יוסל, רוב שנותיו עברו בצער וביסורים.

ילדותו. — משום מה נפל בחלקו של אביו להיות מוציא את לחמו מ„עסקי טריפה", מדברים שיש עליהם מונופולין ממשלתי: ייצור טבק ויי"ש. לעתים קרובות היה יוסל רואה בבית־הוריו שוטרים סמורי שפם שלמראיהם נתמלא הבית חרדה ופחד. בדרך כלל היו מצליחים, אמנם, לטשטש את תוצאות הביקורים ע"י „מתן בסתר", אך הצלחה זו לא היה בכחה להפיג את המתיחות המתמדת ואת האימה עם הופעתם מחדש של בעלי הכפתורים הנוצצים. והנה סוף סוף נתפסו ההורים בשעת מלאכה ממש! הפעם לא הועיל ה„מתן בסתר" ושני ההורים נידונו לששת חדשי מאסר.

נעורים לא היו ליוסל. בן ארבע עשרה שנה היה כשאר"ש במצוות אביו את דינה ומאז היה עליו להתנהג כמו שיאה ל„ערב אברך"... בן שבע עשרה נשא את אשתו. חותנו, חוכר בית מרזח בכפר, פסק לו מזונות לעשר שנים, על מנת שיהיה יושב ועוסק בתורה. נחלתו שפרה עליו; אולם כאן קפץ עליו רוגזו של צער גידול בנים: הילדים נגדעו באבם ר"ל...

בינתיים נקרא לצבא. רצה יוסל להטיל מום בעצמו, כדרך שרבים היו עושים באותם הימים, כדי להינצל „מידיהם של גויים" ולא הצליח. וכשהגיע יום הגיוס

והוא בריא ושלם בגופו, היה אנוס לברוח ולנוד למרחקים. נתגלגל ללובלין, מקום שכיהן משך שנה כמלמד אצל עשיר נודע לשם. קרבה הסכנה למקום מקלטו, נמלט יוסל לגליציה והיה לאחד היושבים בחצר הרבי מהוסיאטין במשך שנתיים — — —

אגב העלאת דמותו של הרבי הזקן לנגד עיני רוחו, צפו ועלו זכרונות נעימים מאותם הימים, ימי השלוה המעטים שלאחר חתונתו, עת מצא את רבו. וכך היה מעשה:

ה„שטיבל" בו התפלל יוסל ולמד עד יום חתונתו משותף היה לחסידי כל האחים הקדושים בני רוז'ין. אביו של יוסל, דוד־חיים היה „בעלבית", כלומר: התפלל אמנם ב„שטיבל", גם השתתף ב„מעמד" (מגבית שנתית לטובת הרבי), אבל לא היה נוסע לשום צדיק. משום כך היה על יוסל לבחור לו בעצמו את מורה דרכו בחיים. וכך עשה. הוא נסע מצדיק לצדיק, בגדול החל ואצל הצעיר נשאר. וכשנשאל, מה ראה לבחור בזה שלא רואים ולא שומעים אצלו כלום? חייך... הוא ראה ושמע הרבה! הוא ראה את רעידת היד הקדושה על גבי האוזן בשעת אמירת קדיש ושמע את קולו המרטט מאימה ויראה ואז נגלה לו סוד שתיקתו של הרבי, שהיא בבחינת „ולך דומיה תהלה..."

חלפו, גזו הזכרונות הנעימים ומאורעות חייו חזרו והופיעו בזה אחר זה. —

...בעלות ניקולי השני על כסא מלכותו, הכריז חנינה למשתמטים מן הצבא, כלומר פטרם מעונש, בתנאי שיחזרו ויופיעו לגיוס. אז חזר יוסל לביתו ואחרי סיגופים קשים במשך שלש עונות של גיוס, שוחרר משירות הצבא.

בינתיים התחיל עושה לביתו. בנה טחנת רוח בכפר וגם עסק במסחר תבואות, — אך ההצלחה לא האירה לו פנים. בטחנה היו נזקים רבים. כמו כן הפסיד במסחר. לבסוף היה נאלץ לחסל את העסקים. הוא עבר לגור בעיירה בבית אביו והתחיל עוסק „לפי שעה" במלמדות, עד שתזדמן לו פרנסה אחרת, לפי טעמו והמפרנסת את בעליה בריווח. אולם זה חמש עשרה שנה שהוא נוסע אל הרבי — מקודם אל הזקן זי"ע ועכשו אל הצעיר יבל"ח ומנסה לרמוז ב פ ת ק א על בקשת „פרנסה בריווח", אלא שבכל פעם הוא מקבל ברכה באותו הנוסח: „נשיאת חן והצלחה", כלומר אישור המלמדות לעוד שנה לפחות...

הפעם, אחרי שקבל את הברכה המסורתית, הרהיב עוז בנפשו ואמר: „רבי, רצוני לבקש פרנסה אחרת, יותר טובה"...

„יודע אני את כוונתך — אמר הצדיק — אולם הגע בנפשך, אתה אינך רוצה להיות מלמד ופלוני אינו יודע וילדי ישראל מה יהיה עליהם?..."

נסתתמו טענותיו של יוסל וקבל עליו את הדין. ובכן, עליו להשלים עם גורלו ולהסתפק ב„נשיאת חן והצלחה", כלומר, שלא יצטרך להתרפס לפני בעלי הבתים כדרך שאר המלמדים ושיהנה מיחס של כבוד מצד התלמידים כמו שהוא רגיל עד עכשו. אכן, אילו היה בעל מדרגה, היה שמח בחלקו, שזכה ללמד

תורה לילדי ישראל בפקודת הצדיק, אך „תתאה גבר"... צרכי הגוף מרובים ובעיקר הילדים, אלה השלשה שנשארו לו מעשרה. לבו נקרע לגזרים למראה חוורון פניהם ומלבושיהם הדלים והיא, דינה הכשרה, שמימיה לא חטאה בדבור ולא הרהרה אחרי מדותיו של הקב"ה, היא תקבל את הגזירה בשקט ובשתיקה, כדרכה, אבל לבה עליה ידאב... נפסק חוט המחשבות. פתאום ראה את עצמו תועה ביער, כי השביל נעלם... עמד רגע ושקל בדעתו לאן לפנות, אימץ את כח שמיעתו שמא יגיע לאזניו קול אדם או בהמה, אך אין קול ואין קשב... חזר לאחוריו מרחק מסוים, אחר פנה לצדדין והשביל לא נמצא... ובכן עליו להישיר לכת נגדו, הרי סוף סוף יצא מתוך היער. אך בינתיים השעה עוברת ומי יודע אם יספיק להגיע לישוב מבעוד יום, ואולי יחשיך לו ביער... ברכיו פקו, זיעה קרה כסתה את כל גופו... באזניו כאילו עלתה יללת זאבים ונהמת חזירי בר. ולפתע — ברק מחשבה עבר במוחו: נסיון!... כן, בהרבה נסיונות נתנסה בימי חייו ועמד בהם. גם בנסיון זה עמוד יעמוד! משיחשך — יותר מתחום שבת לא ירחיק ממקומו...

משגמר כך בנפשו, סרו פחדו ורפיונו והתחיל צועד מאוששות. עברה שעה מועטה ותכלת השמים התחילה מסתננת מבעד לעצים שלפניו. הוא יצא לכר נרחב. מרחוק הלבינו בתי אכרים.

מתוך רטט של גיל צעד הלאה והגיע לפלג מים שוזרם בתוך מחבוא של שיחים ועשבים גבוהים. אכרות כבסו לבנים אגב סלסולי זמר ופטפוט עליז.

„ה' עמכן! — מה שם הכפר?"

„יתן ה'!" — הפסיקו כולן את עבודתן ותלו ביוסל עיניים תמהות סקרניות. „שם הכפר? —

„וישצ'טין!"

„מה המרחק לאוסטילה?"

„שש וירסטאות".

„היש כאן איזה יהודי?"

„אלא מה? הרי ליבקה כאן!" ענו כולן בתמיהה. גחן יוסל למים, טבל את ידיו ונתן שבח והודיה למקום.

הגיע לחצרו של ליבקה, שעשה אותה שעה עם אכר אחד בקציצת תבן. יוסל ביקש מים, בירך ושתה, העמיד את הנטלא והודיע:

„כאן אני שובת!"

נתקדרו פניו של בעל הבית: „למה? הריהו יכול עוד להגיע לביתו?"

„לא, ענה יוסל נמרצות, לא אזוז מכאן. איני מבקש מכם דבר חוץ ממקום לינה. אוכל יש לי.

„לא לזה אני מתכוון, התנצל ליבקה, אלא יהודי כמותו הרי ישתעמם אצלי

בשבת כשלא ימצא אפילו ספר לעיון" (לימים נודע ליוסל שליבקה זה מתקשה ב„קידוש" ונוכחותו של זר אינה רצויה לו משום כך).

אחרי חשבו רגע שאל:

"ובאם אתן לו עגלה עם סוסים טובים, היסכים לנסוע הביתה?"

„ניחא!"

מיד פנה ליבקה לאכר:

„שמע נא איוואן, רצונך להסיע את האיש הזה לעיירה?"

„כן, בשכר חמשה זהובים".

יוסל לא עמד על המקח וגם שלם מראש. התיר האכר את סוסיו מיצול המקצצה ורתמם לעגלה.

החמה עמדה בראש האילנות והזהיבה בקרניה את גגות הקש של בתי הכפר.

יצאו מן הכפר הוציא יוסל את השוט מידי האכר והתחיל מצליף בסוסים.

„מה לך הורג את סוסי?! נצטווח האכר, האם בעד חמשת הזהובים שלך אקנה לי סוסים אחרים?"

כשהגיע לעיבורה של העיירה, התחילו נרות השבת מנצנצים בזה אחר זה בחלונות.

ד. הדליקה

בליל שבת בראשית נתעוררו יוסל ובני ביתו משנתם לקול דפיקות חזקות בחלון ולקריאות „דליקה, הצילו!"

ערומים למחצה נחפזו החוצה והנה ביתו של האופה עומד כולו בלהבות. אנשים התרוצצו אנה ואנה עם דליים מלאי מים וריקים. נשים צרחו ותלשו את שערותיהן... ילדים געו בבכי. נתלוותה אליהן רחל אחותו האלמנה של יוסל. רק דינה עמדה בשקט וחכתה להוראותיו של בעלה. הילדים ניצבו על ידם, רועדים מפחד. שמואליק בן החמש התיפח והתרפק על אמו. יוסל עמד מיד על המצב.

„את, דינה, תעבירי את הילדים לביתו של וגנפלד, לשם הרי לא תגיע הדליקה, ואני ורחל נוציא מהבית כל מה שאפשר.

באותו רגע הופיע פנחס ליכטמן, ידידו של יוסל. ביתו היה רחוק ממקום הסכנה וחש כאן לעזרה.

עמדו שניהם, פנחס ויוסל והוציאו את חפצי הבית לתוך בור נרחב שמאחורי הבית. בינתיים הגיע הפריץ ביליאנקין עם פלוגת כבאים מתנדבים. עמד ביליאנקין וקרא את פקודותיו באמצעות חצוצרה והכבאים התחילו בעבודתם. כל מובילי המים שבעיירה עמדו בתור עם עגלותיהם וסיפקו מים לצנור הגומי שהזרים לתוך האש סילוני מים כבירים ונדמה היה, כי האש הולכת ודועכת, הולכת ושוקעת; אך

פתאום נשבה רוח מכיוון הבית הבוער, לאורך הרחוב שבתי העץ שלו מכוסים בחלקם קש, צפופים ודחוקים זה לזה. כמו שדי שחת זנקו עכשיו לשונות אש מגג לגג ומקיר לקיר, נאחזו בחלונות ובדלתות ומיד נתאחדו והיו לשלהבת אחת איומה שחבקה בזרועותיה שורת בתים שלמה.

נתבלבלו הכבאים ואבדו עשתונותיהם, וביליאנקין עומד וצווח לתוך החצוצרה עד שנצטרד ופסק. עזבו הכבאים את הצנור ותפסו מוטות־קרס, כדי להרוס את הבתים הבוערים.

וקהל האזרחים עוזר על ידם.

ועדיין עמדה שורת הבתים המקבילה ובתוכה ביתו של יוסל — בלתי נפגעת. נתונה בתוך משחק של אורות וצללים.

לפתע נפנתה הרוח לרחבו של הרחוב. אלומות גצים עברו ביעף ונאחזו בשני גגות. אחד מאלה היה ביתו של יוסל.

פנחס ליכטמן, שסחב אותה שעה איזה צרור מתוך הבית, הבחין בכך והזעיק את יוסל:

„מהר מים, הגג בוער! ".

אך יוסל נענע ראשו בשלילה.

"לא אעשה כלום יותר. דייני שטלטלתי כל מיני דברים מוקצים".

„מה אתה סח ?" — תמה פנחס — „וכי תתן שהבית ישרף ?"

ורחל ספקה כפיה:

„אוי ואבוי לשנותי ! הרי בכמה דליים מים אפשר להציל את הבית !"

„לא אחלל את השבת ולא אתן לאחרים לחללה למעני — פסק יוסל נמרצות — לפני שבועיים ויתרו לי על נסיון אחד כדי לנסותני בקשה ממנו, אעמוד גם בזה !..."

למחרת עמדו במקום בתי הרחוב שתי שורות של תלי חרבות, גלי לבנים מפויחות בתוך ערמות אודים ואפר, שפה ושם עלה מתוכם עשן. אנשים התהלכו שפופים וחיטטו בתוך האפר...

רק בקתתו של יעקב העגלון, נמוכה ומכוסה קש בלה שאזוב צמח בו, עמדה בודדת, מופרשת ומרוחקת במקצת מהמקום שעליו עמד ביתו של יוסל ודומה היה שהיא הבקתא מתבישת בזה שדוקא לה קרה הנס ונשארה עומדת על תלה...

מתוך התל של בית יוסל, הזדקר התנור שלם וזקוף, משל מתגאה הוא על ששמר את מאכלי השבת שבו...

עמד יוסל ופרש מפה על שלחן שהציל מתוך הדליקה. הוציאו את החמין מן התנור, נתמזג ריח התבשיל עם ריח השריפה שעמד באויר...

אכלו מתוך שתיקה, כאבלים ר"ל ; מפעם לפעם גנחו הנשים.

„נו, אסור בשבת! — מיחה יוסל רכות — אשרל, נשיר זמירות!"
„ברוך ה' יום יום יעמיס לנו ישע ופדיום..."

ה. עולם כמנהגו

„עולם כמנהגו נוהג" — אימרה זו מה פירושה? וכי עולם אחד בלבד קיים? — הרי עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות... וגם בכוכב הלכת שלנו הרבה עולמות נמצאים בו. יתירה מזו: באוסטילה הקטנה עצמה אתה יכול למצוא כמה וכמה עולמות: עולמם של חסידים, עולמם של בעלי בתים, עולמם של משכילים — זה החוג הקטן של „העשרים וחמשה" או „האינטליגנציה" ועוד עולמות כאלה, גדולים וקטנים יחסית.

ברם, לגבי שמואליק אין זו שאלה כלל. עולמו של שמואליק היה תחום ומגודר ושלש נקודות עיקריות היו בו: בית אבא, בו היה גר, אוכל ושותה ולומד יחד עם התלמידים הגדולים; בית־התפלה — „השטיבל" ובית הדיין ר' הירש דוד ששניהם היו מקורות חויותיו ושעשועיו הרוחניים.

הדליקה הגדולה בה עלו בלהבות בית אביו ו„השטיבל", עירבבה במקצת את עולמו של שמואליק. המשפחה החלה לנדוד מדירה לדירה שרובן ככולן היו צפופות ובלתי נוחות. ה„חדר" עבר לבית מדרש ואילו אנשי „השטיבל" שכרו חדר פרטי לתפלה, שאף הוא לא היה מתאים למטרתו.

במקום צר זה לא היה מנוס מהגבלות בהווי החסידי. אולם, תוך שנים מספר נבנה השטיבל והוקם על תלו מחדש, הפעם יותר גדול ומרווח, ושבו ימים כקדם...

שבת בין השמשות „בשטיבל". גמרו לאכול את כזית החלה עם פחות מכזית דג מלוח והבית מתמלא צללים וצלילים. יוסל מנצח בנגינות, שמואליק וישראליק נכד הדיין עוזרים על ידו ואחריהם כל הקהל, אפילו קולו הצרוד של סנדר סוחר הביצים מוצא את תיקונו במקהלה הכללית.

„אל מסתתר בשפריר חביון..."

ומלאכיו, המלווים את שבת המלכה בצאתה, מסתתרים בעבי האפלה השוררת בשטיבל, אך קול משק כנפיהם מצטרף אף הוא לשירה הנשגבה...

„רחובות הנהר נחלי אמונה..."

הצפרדעים על שפת הבוג אף הן יודעות פרק שירה ותורמות את חלקן...

והשדות מעבר לבוג, שזכו להיות ברשותם של ישראל, מעלים ריח ניחוח של חציר מיובש, לכבוד שבת מלכתא ההולכת.

„האל הגדול עיני כל נגדך, רב חסד גדול על השמים חסדך"...

מאחורי ביתו של אליעזר טבל"ס עולה הירח בגאון מלכות ומציץ כלאחר יד

בחלונות השטיבל... גם עליו, על מושל הלילה קר המזג משפיעה זמרת־יה זו, שכן אורו מפזז על פני המסובים לפי קצב תנועותיהם...

„ידיד נפש אב הרחמן, משוך עבדך אל רצונך... הדור נאה זיו העולם, נפשי חולת אהבתך... כי זה כמה נכסוף נכספתי..."

צר לה המקום לנשמתו של שמואליק בגופו הקטן, אך טוב לו בשעה זו, טוב לו עד למאד !...

מועד מועד ומנהגיו, מועד מועד ומשקהו. באחרון של פסח מתכנסים לבית הדיין ושותים יין ובשמחת בית השואבה שותים בירה. בסוכה הגדולה של השטיבל, כבר עומדת חביונת הבירה, מוכנה להשפיע מטובה על המסובים, אך העדרו של ראובלה בן הדיין מעכב את פתיחת המסבה. קם יוסל ומתנדב להביא את חברו ראובלה, מצטרף אליו סנדר הצרוד וכשהלה הולך „בשליחות של מצוה", בידוע שלא יסתפק בהזמנה שבעל פה בלבד. מכיוון שכך נגררים אחריהם שמואליק וישראליק. מצטייד סנדר בדלי מלא מים ויוצאים לדרכם.

סוכתו של ראובלה קבועה היתה בבנין ופתוחה מצד אחד לתוך דיר של עצים, אלא שארון עץ סתם את רוב חללו של אותו פתח. נכנסו סנדר וסגניו הקטנים בצעדי חתולים לדיר ובאותה שעה הופיע יוסל בפתח הסוכה מהחוץ ב„חג שמח" והסב אליו את תשומת לבם של המסובים. השלחן היה מכוסה מפה מרוקמת שראובלה הביא מאודיסה. שני נרות גדולים דלקו בפמוטי כסף, צנצנת מלאה יין אדום, גביעי כסף וכלי אכל נאים אחרים פיארו את השלחן. הסעודה טרם הגיעה לקצה ופתאום — טפח !... כבו הנרות, נרטבו המסובים ומיד נשמעו מתוך הדיר צעדי המנוסה וצחוקם העצור של „המחבלים".

„הה, זה סנדר הצרוד ושני קונדסים קטנים !" קרא משה יודל הבן.

„שמואליק וישראליק" — הוסיפו אחריו זליג ורשה.

ראובלה ואשתו לא אמרו כלום. „ניסוך המים" מנהג ישראל הוא...

ברכו על המזון בחשכה וראובלה ובניו הלכו עם יוסל אל השטיבל.

שיירי „מי ניסוך" אסור לזלזל בהם ולשפוך ארצה — כך שנה סנדר הצרוד ומכיון שבדליו עוד נשארו קצת מים, עשה „חסד" עם דודי הנגר, ש־שב בסוכתו, ושפכם על ראשו ; אך הלה יצא ורדף אחריהם בגדופים ובקללות. (צא וראה מה בין אנשי שלומנו לבין פשוטי עם !...).

מזגו וגמרו מחזור ראשון של „לחיים" פצחו הכל בניגון. אחר פתח הדיין ב„דבר טוב" כנהוג. השתעל ה„חוקר הצעיר" (להבדיל מדוד חוקר) יונה פעמיים ושלש. הבינו הכל שיש ברצונו להגיש מפרי חקירותיו, התחילו לעודדו ולזרזו.

„נו יונה, תגיד נא אתה איזה דבר טוב !" פתח יונה ואמר :

„הנה דרכו של עולם להסתפק בימות החול במאכלים פשוטים ובמים

לשתיה, אבל בשבת ובחגים אוכלים מעדנים ושותים יין ואילו בבית המקדש נסכו בחול יין ובחג — מים, מה טעם? ללמדך שהמים יותר חשובים מהיין, כמו שנאמר „כבס ביין לבושו...”

„אם כן — שסעהו שיקל הזקן, למה רק בחג הסוכות ולא בשאר החגים?”

„באמת, באמת, — קראו הכל בהתעוררות רבה, שכן פירוש „מתנגדי” זה של יונה לא נתקבל על הלב.

„אלא הטעם הוא פשוט — המשיך שיקל, — אילו היו מנסכים יין על כל הפרים, האילים והכבשים שהקריבו בסוכות, מה היה נשאר לשתיה בשמחת תורה?”

בעד רעיון מקורי זה, שנתקבל בהתלהבות ע״י כל המסובים, זכה שיקל במנת בירה נוספת. גם יונה החוקר הצעיר קבל עוד כוס בירה, אך לא בדרך הרגילה כי אם על ראשו (מבעד לסכך) כדי לקיים מה שנאמר „כבס ביין לבושו”... כל שאר המסובים נשטפו מבעד לסכך במים חיים כנהוג מימים ימימה. זה היה תפקידם של שמואליק וישראליק והם מילאוהו באמונה.

הכל מודים שהשטיבל דרוז׳ין עולה ברוח החיים שבו על כל שאר השטיבלך, שכן מתפללים בו חסידים של כמה צדיקים ויש ביניהם השפעת גומלין. הא כיצד? ראובלה בן הדיין מביא מצ׳ורטקוב מתורתו של רבו — (ראובן הוא ספרא רבא וכבר פרסם שני ספרים מלקוטי תורותיהם של אדמורי בית רוז׳ין) גם מניגוניו ופרקי חזנותו של מאניש חזן החצר. יוסל, כשהוא חוזר מהוסיאטין, מביא אף הוא מ„זמרת הארץ” ומשיחותיו של רבו (הרבי הצעיר כמו אביו זצ״ל אינו אומר „תורה”) ואפילו סנדר הצרוד, אף הוא „מ ס פ ר” (כהגדרתו של יוסל) את הניגונים שנתחדשו בחצר סדיגורה וכו׳.

חלה „ההילולא” (יארצייט) של אחד משִשת בניו של הצדיק מרוז׳ין — ואין צריך לומר של ר׳ ישראלצי עצמו או של אבותיו הקדושים — כל החסידים משתתפים בסעודה.

„ההילולא” והכנותיה מהוות שפע של חוויות ופעולות מרוממות. כמה ימים לפני כן מבין שמואליק כתובות־אש לחלונות המזרח ופנס־קרטון ענקי עם אותה כתובת־אש. הגיע יום „ההילולא”, שמואליק וישראליק משכימים קום והולכים אל אליה פרוויזניק מעבר הנהר להביא דגים לסעודה.

אליהו זה החזיק בחכירה את המעברה (גשר צף) שעל הבוג וגם היה דייג. יהודי גברתן היה שפניו האדומים המעוטרים זקן סמור מעין הנחושת וחטמו הסולד הכריזו על כחו. והיה מעשה ואליהו הכה כתריסר אכרים מבוסמים, שוק על ירך, מפני שפגעו בכבודו על שלא מהר להקריב להם את המעברה. אליהו היה בא בשבתות ובחגים להתפלל בשטיבל וחזקה היתה לו על „הגבהה הפוכה” בשמחת

תורה, כי לא נמצא בכל השטיבל איש שידע לבצע פעולה זו בהצלחה כמותו. אך אליהו לא החזיק טובה לעצמו ושלם בעד הזכות הזאת בעין יפה: הוא היה מספק דגים בשפע לכל ה„הלולות".

הכנת הסעודה נעשית ע"י דינה, אמו של שמואליק, שדירתם סמוכה לשטיבל והוא עוזר על ידה: מנקה את הדגים, בורר אורז ופירות יבשים, חוטב עצים וכו'. העריב היום — נדלקות בשטיבל כל המנורות ומאות נרות בנברשות הנחושת ועל ספי החלונות. כתובות האש המכסות את שני חלונות המזרח, מספרות לרחוב על „ההלולא של הצדיק הקדוש"... ומעל הבימה, פנס הקרטון התלוי על חודה של מחט תקועה בראש מקל, מסתובב בכח הבלן של המנורות שמתחתיו ומעביר לפני עיני הקהל כתובות אש בצורת בורג.

לאחר למוד משניות לעלית נשמתו של בעל ההלולא, נכנסים לסעודה. נוטלים ידים, בוצעים את הפת ושותים „לחיים" — „שיהיה מליץ טוב על כלל ישראל". אחר הדגים מוזגים כוס שניה וישראלי 'שפרה"ס מתחיל לזמר „הזכירו לפניו, השמיעו לפניו"...

גמגמן הוא ישראלי לא עלינו, ואינו יכול לבטא כמה מלים מבלי שיחזור עליהם כמה פעמים אך כשהוא מזמר, הדברים יוצאים מפיו חלקים ונאים. משום כך, כשהיה לו „יארצייט" היה מזמר את „הקדיש" שלו וכן רכש לו חזקה על כמה זמירות של שבת ומועד שאת כולן שר בניגון של הקדיש. לעומת זה היה לו „וואלאכל" מיוחד ל„הזכירו" ומי שלא שמע מלים אלה מושרות בפי ישראלי, ב„וואלאכל" שלו לא ידע פירושם מעולם.

מתחיל הוא בנחת, בנעימה נמוכה, כאילו בהערת רמיזה: „הזכירו לפ־ניו השמי־עו לפ־ניו, תורה תורה ומעשים טובים של שוכני עפר". — ומכיוון שאין תגובה מתאימה לרמיזה, מיד הוא עובר לנעימה גבוהה יותר ומתרעם: „הזכירו לפ־ניו, השמי־עו לפ־ניו, אוי, תורה תורה ומעשים טובים"... ואז פותחים כולם בנעימה עוד יותר גבוהה „הזכירו לפניו"... באמת, למה אנו שותקים? הרי צריכים אנו להרעיש שמים — „יזכור אהבתם ויחיה זרעם שלא תאבד שארית יעקב"...

עדה של יהודים עוסקת באכילה ושתיה, כביכול, אך אינה שוכחת את העיקר; יום הזכרון של הצדיק, עת רצון היא לבקש רחמים על כלל ישראל. — — —

שקט ודממה ברחובות העיירה. אין אור בחלון. דומה, הבתים הנמוכים התעטפו באפלה, הצטנפו מפני צנת הלילה ועצמו עין כדי לנמנם אף הם בשעת המנוחה. יוצא מן הכלל השטיבל דרוז'ין, שעיניו ־חלונותיו שולחים קרני אור סביבו והוא ער, שלא כרגיל בשעה זו. מסביב לבימה מתלכד מעגל־רקוד, יד על כתף, הראשים מופשלים, העינים עצומות וניגון בלי מלים, החובק זרועות עולם, זורב ומשתפך לתוך חללה של העיירה הרדומה.

מתעורר איזה כלב עצל מתוך פינתו מלא תרעומת: „הב, הב!" איזו חוצפה להעיר בריות עמלות, הישנות שנת ישרים!.. ותרנגולים זועפים מתפלאים. „קו־קו־רי־קו... לשמחה מה זו עושה? הנה קמים עכשו יהודים לתיקון חצות, לקונן על חורבן בית המקדש ועל גלות השכינה ואלה כאן עורכים, חינגא והלולא!..."

אי לכם תרנגולים שחצנים! אמנם יודעים אתם פרק אחד בשירה, אך מה לכם בדברים העומדים ברומו של עולם?! גלות השכינה? — הרי היא באה מתוך עצבות ולא מעצבות תבא הגאולה... „נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם" — ואף אנו מחובתנו לנחם אותו כביכול, ולעודדו לפעולות...

„אין דבר, רבונו של עולם! — קורא גרשון לייב השמש — הנה אנחנו מוכנים להתפייס אתך ורוקדים לכבודך וגם אתה די לך ברוגז... הושיענו נא והוציאנו מן הגלות וירוח גם לך!..."

צועדים להם הזקנים בטוחות בדרכם הסלולה ובדעתם ודאי להמשיך בה עד בוא עת פקודתם; גם הטף עדיין נגרר אחריהם ואילו הנוער הבוגר „פורח" לו מהשטיבל, זונח את הדרך הכבושה ותועה בדרכי החיים.

שביל אחד מוביל מהשטיבל לפרשת הדרכים החדשות: הולך לו בחור בן חמש־שש עשרה לאחד הכפרים בתור מורה לילדיהם של יהודים מוזגי משקאות וחוכרי טחנות וחוזר לחופשת החגים קצוץ כנף ופאות, חבוש מגבעת וצווארון נוקשה לצווארו... ומכאן ועד ל„התפקרות" הדרך אינה רחוקה...

בימי ילדותו הראשונים של שמואליק היו מרחיקים מתמשכלים כאלה מהשטיבל, אך הללו לא נרתעו כלל והיו כאלה שהתריסו כלפי יוסל וראובן:

„עוד תזכו לראות את משה יודל ואשר מגלחים את זקניהם!..."

יוסל נתחלחל לדברי בלע אלה.

„עפר לפיכם! — קרא בחמתו — לא תזכו לזה!" ואמנם לא זכו. נביאי שקר היו. משה יודל ואשר היו השרידים מבני גילם שלא נפרדו מספסלי בית המדרש עד יום חתונתם ומוך רך מכסה אז את לחייהם.

אמנם, עלה בידיהם של שני האבות להציל את בניהם „מרוח הזמן המזיקה", אך בנוגע לחזית הכללית, נאלצים היו להניח את נשקם. פשוט, לא היה במי להלחם. הנוער התחמק מתחת ידיהם...

הגיעו המתמשכלים לפרשת הדרכים, אלו נשאו את רגליהם לעיר הגדולה ושם נפרדו למטרותיהם השונות ועל פי רב נתפסו לתנועות השחרור הסוציאלי, אך חלק מהם חזרו לעיירה כדי להפיץ את „אור הדעת" על ידי שעורים פרטייב לעברית ולרוסית. מאלה הניחו את היסוד ל„חדר מתוקן" וזרעו את גרעיני הציונות בעיירה.

ו. ימי חירום

ברגשות מעורבים הסתכלו יהודי „תחום המושב" בקיץ שנת 1914 בעננים הכבדים העולים ומצטברים בשמיה המדיניים של אירופה. מצד אחד רב היה הפחד מפני בלהות המלחמה. שלא כמלחמת מנדז'וריה, עתידה היתה להתחולל עכשו במקומות מגוריהם ממש; אך מאידך משעשעת היתה התקוה ש„פוניה חזיר" יפסיד במלחמתו עם המדינות הנאורות כשם שהפסיד במלחמתו הקודמת עם יפן, ו„תחום המושב" או לפחות חלק גדול ממנו יעבור לרשותן של האומות המנצחות. לפי מצבה הגיאוגרפי של אוסטילה, גדלו הסיכויים שזו תפול בחלקה של אוסטריה שמלכה מלך חסד הוא; אולם גם במקרה שגרמניה תהיה כאן בעלת הבית הרי גם אז אפשר יהיה לברך „אשר גאלנו" ומבחינה כלכלית — עדיפה אולי זו מבת בריתה.

כל האפשרויות הללו, היו מוסברות ומוטעמות בלחישה בשטיבל, אחרי שבדקו אם אין אזנים לכותל...

על תנועת התחיה של פוילין ועל חלקן העתידי של אנגליה וצרפת באותו מאבק, לא היה מושג, כנראה, אפילו „למדינאים" כדוד חוקר ודומהו. אולם כשנתפרסמה בערב תשעה באב, פקודת הגיוס הכללי, נגוזו התקוות הטובות מהלב בבת אחת ורק הפחד הגדול היה נשקף מעיני כל.

הפחד מפני החורבן המשמש ובא, הומחש ביותר באותו לילה המוכן לפורענות מדור דור. גם „הקונדסים" הקטנים, שהתכוננו מבעוד יום לפעולות ט' באב המסורתיות, הרגישו בחומרת השעה. וכך נשארו הנעליים החלוצות בשעת קריאת „איכה" ריקות ממים; הפקועות הדוקרניות לא נקלעו בזקנים (קוף קמוצה) וגם המזלפים נשארו ללא שימוש...

„ותשא כל העדה את קולה..."

למחרת נתקבלו הידיעות הראשונות מהמלחמה שהוכרזה זה עתה:

„הגרמנים נכנסו לקליש!"

„הם נכנסו גם לצנסטוחוב!"

ושוב לא ידע הלב כיצד להגיב על הידיעות הללו. רק מתי מספר בשטיבל ישבו על הספסלים ההפוכים וקראו „קינות" ואילו כל הקהל הצטופף בחצר והקשיב בנשימה עצורה לחדשות שנערים־רצים הביאו מהשוק, חדשות שבעצם לא היו אלא דברים של מה בכך:

„הודבקו מודעות, לא למכור יי"ש למתגיסים".

„פלוני נסע להתגייס ואמו מתיפחת ברחוב".

„קבוצה של „שקצים", מתגיסים כנראה, פרצה את הדלת הסגורה בחנותו של איקס, הוציאו כמה בקבוקים והסתלקו".

„אצל הפריסטב רבה התכונה: שוטרים־רוכבים באים וחוזרים בדהרה".

אך אי מזה הגיעה השמועה שיש פקודה לאוכלוסיה האזרחית לעזוב את העיירה ולעבור לעיר המחוז. איש לא טרח לברר מה מן האמת בשמועה מוזרה זו ואחוזי בהלת פתאום התפרצו כולם לתוך השטיבל: „לגמור את התפלה! לאמור אלי ציון!"

יוסל עמד לפני התבה. זרם דמעות שופע מעיניו וקולו החנוק מתאמץ להתפרץ ומניע את הלבבות „כנוע עצי היער מפני הרוח"...

היתה זו בהלת שוא. השמועה נתבדתה, אך המאורעות של הימים הבאים היו מופלאים ואפילו משעשעים:

עוברי אורח מבני העיירה פגשו במשעולי שדות פלוגות צבא אוסטריות שעשו רושם כאילו מטיילים הם להנאתם... הקצינים דברו אל ההלכים אידיש או שפה הדומה לה... ולבסוף גם נתנו להם חבילות כרוזים באידיש, בהם מתבקשים „אחינו בני ישראל" תושבי ווליניה לעזור לצבא הקיסר־המלך החסיד פרנץ־יוזף לגרש את „החזיר הרוסי" מהארץ וכו' וכו'.

יהודי אחד נשבע בזקנו ובפאותיו שהכיר באחד הקצינים את „פחניה קופיקה". אכן, פלאי פלאים!

כשנה, בערך, לפני פרוץ המלחמה, הופיע בעיירה בן־אדם מוזר, סמוק פנים, שהיה חוזר כל היום בחוצות העיירה ומוכר סרטי ניר־ריחני ועוד איזה צעצועים לילדים. בלי הרף היה מכריז בניגון שובה לב: „פחניה קופיקה!" (ריחני באגורה) „קופיקה פחניה!" ולפעמים גם פירט את המחירים של יתר הסחורות שלו. ילדים לעשרות נגררים אחריו והוא מדגים לפניהם את אופן השימוש בצעצועים, כגון טווס מתנפח ותרנגול קורא; אך לא נכנס בשיחה עם שום איש. גם כשעצרו אותו, כדי לקנות ממנו דבר, לא היה מפסיק מקריאתו, אלא נותן את הסחורה נוטל את תמורתה ו..."פחניה קופיקה!"... אמרו שבאכסניה שלו הוא מדבר גרמנית ואומר שהוא יהודי. יותר מזה אינו מספר על עצמו כלום.

כשבוע ימים היה האיש מסתובב בעיירה, למרות שאין איש קונה יותר את הסחורה שלו ומחייך לקראת האנשים שהוא פוגש בדרכו והללו תוהים ותמהים עליו, עד שסוף סוף נעלם מן העיירה. והנה נודע עתה שלא היה זה אלא מרגל!... צוחקים יהודי אוסטילה למשבתו של „פוניה גנב" שנתן לרמות עצמו על ידי „אפרים יוסל הזקן" (פרנץ יוסף). אך שמעו, שמעו עוד!

בכפר פלוני התישב לפני שנים אחדות הונגרי אחד, בעל מגבעת מחודדת, כדרך כל ההונגרים, והתחיל עוסק במקצועו גם כן ככל ההונגרים: מסרס סוסים... פתאום, לפני כמה שבועות נעלם ההונגרי!... מילא, כשם שלא ידעו מאין בא כך לא ידעו לאן נעלם... והנה מופיעה אתמול בכפר פלוגת אוסטרים ומפקד הפלוגה צועד ונכנס ישר לביתה של היהודיה בעלת בית המרזח.

„בקר טוב, שרה! מה שלומך? יש משהו ללגום ולסעוד?"

היהודיה עומדת נדהמת והדבור אין בפיה... הפנים מוכרות, גם הקול. אך מאין? קצין אוסטרי!"

צוחק הקצין במלוא פיו:

„חה־חה־חה! וכי כיצד שרה? — אין את מכירה את ינדרס ההונגרי!?"... נו, טוב ויפה... אבל היכן „פוניה"? הרי אין רואים אף חייל רוסי אחד „לרפואה"... דומה, כאילו מתבישים הם להראות כאן את פניהם...

ומדוע לא באים „ההם"?

„ההם" — לא רק שלא באו לאוסטילה, אלא גם נעלמו מהסביבה. תחת זה נפקדה אוסטילה על ידי הצבא „שלנו" שהופיע בבת ראש במלוא כחו, משול לחית יער ענקית היוצאת מרבצה לשחר לטרף, צועדת בטוחות ואינה מרגישה בסכנה האורבת לה בסמוך.

במשך כמה שעות, זרמו דרך הרחוב הראשי (מאין ולאן ??) חיל רגלים, פרשים וארטילריה על ציודם המלא, ונעלמו באופק כששירתם בטוחת הנצחון — כך בכל אופן נשמעה לאוזן — שוקעת וגוועת במרחק...

לעת צהרים עמדה השיירה. מטבחי השדה העלו אדים וריח תבשיל מגרה והאנשים, במצב רוח מרומם, התכוננו לסעודה. „אין דבר! — קראו בהתלהבות — בכובעים אלה נכסם". לא הספיקו לבלוע את הדיסא המהבילה ופתאום רעמה ירית תותח. היריה לא פגעה אמנם, — הפגז נפל על מגרש ריק — אך דיה היתה כדי לעורר מבוכה ובהלה.

„אובוז נאזאד..." (המחנה לחזור!) יצאה פקודה מבוהלת ונמסרה מפה לפה לאורך השיירה המגוונת והיא הפכה את פניה וזזה בחפזון ובלי סדר לדרך שממנה באה.

האוכלוסיה האזרחית לא חכתה הפעם לפקודה. המונים, וביחוד נשים וילדים, תפשו בידיהם צידה ככל אשר יכלו ועברו את הגשר החדש של הבוג שהוקם בחפזון רב לפני פרוץ המלחמה.

דינה, סימה ושמואליק יצאו עם הפליטים ואילו יוסל נשאר כרבים אחרים, לשמור על המטלטלין עד כמה שאפשר יהיה להישאר בעיירה.

יהודי הכפרים שממערב לבוג, ביניהם בעלי קרקעות (שלא כיהודי ווהלין שאסורים היו בהחזקת אדמות) וסתם אמידים, קבלו את הפליטים מתוך יחס של אחוה ודאגה „שמא גם עלינו תעבר כוס"... אכסנו אותם באסמי בר וחציר והפקירו להם את גני הירק שלהם.

היחס של הפולנים והאוקראינים, תושבי הכפרים ההם היה צונן ומאופק, כאילו טרם החליטו איזו עמדה עליהם לנקוט...

אך יש שדינה, שילידת כפר היא, מזדמנת עם אכרה ליד הבאר ואז מתפתחת ביניהן שיחה כזו:

„ככה ידידתי, נאנחה דינה, בני אדם נעקרים מפינתם ומי יודע מה שישאר שם מכל עמלם..."

„ודאי שזה רע ומר, אבל לנו, אם אנחנו צריכים לעזוב את מקומנו, זה עוד יותר גרוע".

„מדוע זה? אני חושבת להיפך: לכם, בכל אופן נשארת האדמה שאין האש שולטת בה וגם לגנוב אותה אי אפשר ואילו אנחנו אם שורפים את ביתנו ושודדים את מעט הסחורה שבחנות מה ישאר לנו?"

„אי, לאן? לכם הרי יש כסף וזהב שאתם תופרים בתוך הבגדים והנה יש לכם לחיות בכל מקום שתבואו שמה וגם להסתדר... ואנחנו מה? האם את המקנה נסחב אתנו או את התבואה?"

דינה מחייכת במנוד ראש ואומרת לעצמה: „אין לדבר דברים של טעם עם מטומטמי מח אלה. הם מאמינים באמונה שלמה שכל היהודים, בלי יוצא מן הכלל, יש להם אוצרות קרח"...

קשה בטלה מאונס ביום קיץ מנדודי שינה בליל חורף; כל שכן בתנאים ובמצב רוח של פליטים. במקרים כאלה נעשים מאמצים שונים כדי לגרש את השעמום. רחוקים נעשים קרובים ומוצאים כביכול, ענין רב בדברים שהאחד או השני לא התענין בהם מימיו, עד שבא איזה מאורע כללי שבזמנים תקינים הוא קל ערך או חסר ערך לגמרי, אבל לעת כזאת חשיבותו מרובה.

אלקים הוא היודע, כיצד נתגלגלה לכאן הידיעה (הרי עתונים לא הגיעו לכאן ורדיו טרם היה!) על ליקוי חמה שעתיד להיות באותו יום ובאותה שעה; אך עובדה היא, שלזמן הקבוע עמדו כולם מצוידים בזכוכיות מפויחות, כתוכן הלז עם מכשירי תצפיתו, ואך התחילה השמש להקדיר את פניה, מיד הצמידו את הזכוכיות לעיניהם ועקבו בכוונה רבה אחרי מהלכה של תופעה שמימית זו, מתחילתה עד סופה.

ענין זה המציא חומר לשיחות מבחינות שונות. בעלי תורה ואמונה ביארו את הדבר על פי מאמר חז"ל: „כשהמאורות לוקין סימן רע לעולם". כלומר: המלחמה תימשך, בניגוד לסברא ולשמועות שהיא עומדת להיפסק במהרה. לעומתם הסבירו אחרים את התופעה מבחינה מדעית. הרי משום כך ידעו על זה מראש! שמואליק ניסה בדעתו להשלים בין שני אלה...

היו כאלה שחיזקו את דעתם הפסימית בגימטריאות וברמזים שנמצאו בזוהר ובספרים קדושים אחרים על מלחמת גוג ומגוג, שלפי כל הנתונים היא היא... גם ר' יואל הזקן, מתושבי הכפר, יהודי בן תורה ומוהל, הראה בספר אחד

בהעלם שם המחבר, „דברים ברורים ממש" על המלחמה הזאת שהיא בכלל חבלי משיח הידועים. פחד סתום מפני הבאות תקף את השומע...

בינתיים הגיעו ידיעות מהעיירה, ידיעות שאמנם לא היה בהן משום בשורות טובות, אך בסיכומן הובהר שאין טעם ל"שיבה בטלה זו בכפר. כי הנה מה שנאמר באותן הידיעות:

עוד באותו יום, יום המנוסה, משלא נישנו היריות, חזר הצבא, תפס עמדות והתחפר בגבולות העיירה. התנועה האזרחית בדרכים הוגבלה מאד, אך בעיירה עצמה הוחזרו החיים למסלולם, כלומר: הכריחו לפתוח את החנויות כדי למכור לחיילים את צרכיהם. אולם, הללו אינם מסתפקים בקניות שלאור היום וכמה חנויות של צרכי אוכל, אריגים ונעליים, נפרצו בלילה והורקו. לעומת זה יש סיכויים להשתכר מאפית לחם לצבא.

ביום השלישי למנוסה, בערב שבת, חזרו רבים העירה. יתר האנשים לא נתפסו לחפזון ונשארו לשבות בכפר. מסתבר כי אלה די להם בשמירה קלה על רכושם ובישיבתם כאן לא יפסידו כלום... אך בשעה שבאסם הדליקו הנשים נרות בתוך ארגז מלא חול, כשהן לבושות בגדי חול והגברים אף הם בבגדי חול שלהם עמדו לקבל את השבת דומה היה כאילו בעד הפתח מציצה השבת מתוך שתיקה מלאת עלבון וצער...

נמצאו אצל מישהו שתי פתות שלמות והוא קידש עליהן והוציא את כולם ידי חובת קידוש ולחם משנה; אך הסעודה עצמה — לחם יבש עם ירקות חיים, בלי שלחן וכסא, על ניר או על מטפחת מזוהמת במקום מפה...

אותו לילה נדדה שנתו של שמואליק בן הארבע עשרה. עששית נפט קטנה היתה תלויה על אחד העמודים באמצע האסם והאירה שטח קטנטן ומסביבו. השתרעו המון צללים על רפידת השחת ונדמה היה לשמואליק שהם הולכים ומתמתחים ועוד מעט יחדרו לתוך גופו... הוא כבש את פניו בתוך השחת הריחני, כדי להימלט ממקסם השוא ולהרדם... רקמת נקודות ירקרקות על רקע שחור שטפה ועברה בלי הרף לפני עיניו העצומות ובתוכה רצדו צללים ערפליים כעין עבים קטנים וקלושים... תמיד, כשהוא עוצם את עיניו בחושך הוא רואה אותה רקמת הנקודות כשהיא זורמת בדממה ובחפזון רב, כאילו נמשכת ונדחפת היא על ידי כח כביר בלתי נראה... מחזה תהו זה מעורר בו תמיד הרגשת דכאון מסתורית ונראה לו כמין הווי שמחוץ לגבולותיהם של שני העולמות... אולי זה „עולם התהו" שלפי האגדה נשמות חוטאות נודדות בתוכו...

הפעם נצנץ במחו רעיון חדש: „האין זו מסכת חיי הדורות שנגלית לנו בשעה שאנו עוצמים את עינינו ולא מסתכלים בהוויה? הנה מיליארדי נפשות באים מהחושך, עוברים ביעף ונעלמים בחושך!...

שמואליק לא עצר כח „להסתכל" במחזה החושך. הוא פקח עיניו והתאמץ לתפוס במבטו את הדברים הממשיים שבאסם וביחוד את גופות הישנים, המעלים קולות נחרה שונים ומשונים... אך הללו נראו לו עכשו כל כך עלובים וראויים לחמלה... נקודות ירקרקות!... אכן תקף אותו רגש חמלה עליהם ועל עצמו... ...מלחמה בעולם... הרבה אסונות יתחוללו... מאות אלפים ואולי מיליונים יפלו חללים, אך איזה רושם זה יעשה „ברקמת הנקודות", במסכת חיי הדורות? היא לא תעצור את זרמה אף לרגע אחד כאילו כלום לא קרה — — —

לקולה הרך של אמו הקיץ משנתו. היה בוקר. באסם לא היה איש. מבחוץ נשמע צפצוף עליז של צפרים וצחוקן של נערות. דינה אמרה: „הגברים מתכוננים ללכת לכפר הסמוך לתפלה בצבור. שם יש ספר תורה. קום אפוא מהר והצטרף אליהם.

שמואליק התלבש ויצא לחוץ. שמש בוקר של שלהי קיץ קידמה אותו בסבר פנים של שבת ואגלי הטל על שלף הדגן התנוצצו ברב גווניהם כקורצים לו: „אין דבר, שמואליק, הפילוסופיה שלך — שטויות!... העולם הוא יפה למרות הכל!..."

כשחזרו הפליטים ביום ראשון לעיירה לא מצאו כבר את הצבא וחיי העיירה זרמו באפיקם הרגיל. נודע כי עוד באותו יום יום המבוכה, עזבו האוסטרים את הסביבה ונסוגו לתוך גבולות ארצם. אותה ירית־תותח בודדת היתה, לפי מליצתם של אנשי אוסטילה, דרישת שלום וברכת פרידה כאחת... אולם „האיסטרטגים" של העיירה הסבירו את הדבר בזה שהאוסטרים התכוונו ביריה זו לעצור את הרוסים עד שיספיקו הם לסגת בסדר. אכן, גדולה היתה הפליאה על תכסיסיהם של האוסטרים: לשם מה באו ולמה ברחו בהריחם מלחמה? מתחלה מה סברו ולבסוף מה סברו?...

על שאלות אלו התקשו „האיסטרטגים" לתת תשובות מניחות את הדעת. באין הסבר אחר, נתקבלה ההנחה, כי „אפרים יוסל" מעמיד לו „לפוניה" מלכודת הגונה...

דעה זו נקבעה גם ביחס ל„וולוויל" (וילהלם קיסר) שעזב את גבולות פולין בצפון־מערב ונתן ל„פוניה" להציג את רגלו בפרוסיה המזרחית. ואמנם תבוסת הרוסים בקרב טננברג אישרה הנחה זו.

על כל פנים נוח היה לה לאוסטילה שהמלחמה נתרחקה משעריה ודעתה היתה נתונה לניחושים ולהלצות על חשבונו של „פוניה".

אך כשהצבא הרוסי הלך והתקדם בגליציה המזרחית ושם מצור על מבצר פשמישל, נבוכה העיירה אוסטילה. התפתחות כזו של הענינים לא נראתה מתאימה לתיאורית „המלכודת" ומה שנוגע לבטחונה של אוסטילה הרי לא היה צורך שהדברים יגיעו עד כדי כך...

ברם בעמידתה של פשמישל הנצורה, היה משום עידוד שעוד ישתנו פני הדברים...

במדה שתקוה נסתרה זו גברה בלב היהודים, בה במדה גבר עליהם הרוגז

מצד האכרים האוקראינים, שהיו משוכנעים, כי היהודים עוזרים לאויב בכל מיני דרכים והנה הם „גילו" את סוד עמידתה של פשמי־של...

תוהים היו תמיד לשם מה מרבים הרוכלים היהודים לקנות פסולת פשתן וביצים והרי עתה יצא הסוד!... במשך שנים התכוננו היהודים למלחמה זו, שלחו את החמרים הנזכרים לאוסטריה ומהם התקינו לפשמישל מין חומה גמישה כעין הגומי, שלכדורים ולאבני בליסטראות אין בה שליטה והם נזרקים בחזרה...

אכן, לא לעולם חוסן... „חומת הביצים" נפלה סוף סוף ופשמישל נכבשה בידי צבא הצאר, אלא שעדיין עמדה חומת הקרפטים בפני הצבא המנצח, כמין מזבח ענקי, צמא קרבנות למכביר ואלו הוגשו לו בשפע במשך כמה חדשים.

מי שהיה לו בן־משפחה או ידיד בצבא, ודאי שהיה חרד לשלומו, בין שהעתונים הודיעו על נצחונות גדולים ל„צבא שלנו" ובין שהודיעו על „נסיגות קטנות לשם יישור החזית"... אנשי אוסטילה יודעים לקרוא גם בין השיטין, ובכל אופן — גם הצד השני אינו יורה בעדשים...

אך אנשי מלחמה מבני אוסטילה לא היו רבים. כי הרבה מאלה „הסתדרו" איך שהוא בסתר או בגלוי... מאידך, מבחינה כלכלית, לא השפיעה כלל המלחמה באותם הימים לרעה על העיירה. ונהפוך הוא: אנשי מסחר — נשתפר מצבם מי במדה מועטת ומי במדה מרובה. וכרגיל משלחנם של אלה קבלו היתר פירורים כלשהם...

ז. חרב דבר ואדונים חדשים

משדות הקטל בגליציה, שעם נסיגת הרוסים הלכו וקרבו לאוסטילה, עלה קטב מרירי והתפשט על פני ערים וכפרים בדמות מגפת החולירע. קרבנה הראשון באוסטילה היתה צארטל אשתו של שמחה שוואלב, אשה כשרה ואצילה שכמו מותה כן חייה היו בענין רע. אימה גדולה נפלה על העיירה כאשר עברה ההלויה הקטנה לבית הקברות ובהתפשט הידיעה על טיבה של המחלה שכמעט ואין מידה מציל.

אכן, זכתה צארטל הצנועה לפחות להלויה צנועה אך משנתרבו מקרי המות, אסרו השלטונות לערוך הלויות בכלל והמתים הוצאו ונקברו בצנעה כמו נפלים.

אז גם פוזרו ה„חדרים"; שוליות של בעלי מלאכה לא הופיעו לעבודה ובבתי הכנסיות לא היה מנין לתפלה. בכלל נצטמצמה כל התנועה בעיירה והחיים הצבוריים נפסקו כמעט לגמרי. אנשים שלא היו נאלצים לצאת לרחוב, הסתגרו בבתיהם מוגפי התריסים (משום סגולה נגד „עלה מות בחלונינו"...) שתו משקאות חריפים ואכלו שום כעצת הרופאים והמומחים, ואילו „קהל" הכניס לחופה בבית הקברות את איזיק המטורף עם פרידה פאטיקה המטומטמת — סגולה ידועה לעצירת מגפה...

אך המות צחק לאמצעי מגן אלה. הוא חדר מבעד לחלונות הסתומים וצד את צידו על אף כל הסגולות והתרופות. הוא חטף את קרבנותיו בלי חשבון ובלי התחשבות. היתה הזוועה גדולה כל כך שהחניקה את צעקת השכולים והמיותמים והקפיאה את הדמעה בעין.

אילו היו כל האנשים נוהגים כמו אותם המסתתרים ודאי שהיו נותנים בזה הזדמנות טובה למשחית לקצור את קצירו ללא כל התנגדות כאותו שועל בלול של תרנגולות. אך כרגיל בשעת צרה לצבור, נמצאו אנשים אמיצי לב ובעלי אחריות מוסרית, שרצו ממש לתוך הסכנה כדי להציל חיי אחרים. בראש וראשונה היו אלה המתנדבים, שהתמחו באמצעי ההצלה היחידי: בשפשוף גוף החולה. ואכן הצילו אלה רבים ולאחרונה פחת בהרבה אחוז המתים לעומת המבריאים. אחריהם — ה„חברה קדישא", שכל חבריה התגייסו למילוי תפקידם בלי ליאות הגוף והנפש. בכל מקרה מות הופיעו מיד וסילקו את הגופה, המפיצה חידקי מות והמעוררת חלחלה מסכנת. ולאחרונה — גבאי הצדקה, שהמשיכו אף הם בעבודתם והמציאו למשכנות העוני מזון ומשקאות מחסנים.

שבועות אחדים השתוללה המגפה בעיירה ואספה את שללה בשורות ארוכות של בית העלמין ואך התחילה לשקוע, התרגשו ובאו צרות חדשות...

בבוקרו של יום ראשון אחד בחודש אב, הופתעה העיירה למציאותו של צבא רוסי בתוכה, שהגיע בלילה ותפס עמדות במערב העיירה לאורך חוף הבוג. ברחובות הסמוכים לקו החזית נצטוו התושבים לעבור למזרח העיר. כמו כן הוכרז על הסכנה להסתובב ברחובות העיירה. מיד החלה הנדידה הגדולה: אנשים, נשים וטף, מי ברכב ומי ברגל, עמוסים צרורות של כלי מטה, בגדים וצרכי מזון, נהרו מזרחה.

בחצרות המרווחות של בתים עתיקים, התרכזו עשרות משפחות, לפי ההשתיכות לרחוב או ל„שטיבל", על מזודותיהן וצרורותיהן, בדומה לאולמי המתנה של תחנות הרכבת. מתפללי השטיבל דרוזין מצאו את מקלטם בחצרו ובמחסניו של ר' קנה פומרנץ, סוחר תבואה שהמסחר והבית הגדול עברו אליו בירושה מאביו ר' יהושע. הוא, בעל הבית, גבוה, בעל זקן מחודד ששיבה זרקה בו, וגבות עבותים, הסתובב בין אורחיו הטרודים בסידוריהם, עודד את הנשים בדברים ואת הגברים בהרחת טבק מקופסת הכסף שלו.

בין השאר היו כאן יוסל ומשפחתו וגם משפחת הלמברגים שהאם, מניצולי החולירע טרם החלימה מחליה. היא היתה שכובה על ערמת כרים וכסתות, קטנה וצנומה ופניה כעין הלימון הסחוט...

לפנות ערב נתברר לאמו של שמואליק, ששכחה כר אחד בבית. קפץ שמואליק, מבלי להודיע לאיש, ורץ להביא את הכר.

הרחובות היו ריקים מאדם. השמים מעוננים, קודרים והאויר ספוג אימת

„כל נדרי"... תקפה האימה את שמואליק ורצה לחזור על עקבו, אך התבייש להיראות כפחדן בפני מאיה בת הלמברגים, שהיתה עובדת אצל אחותו סימה התופרת... הוא הגיע בשלום אל הבית שהיה בשטח חפירות ההגנה. אף כאן לא נראתה כל נפש חיה.

מעל גשר הבוג בצפון, עלו תמרות עשן. הוא לקח את הכר ונחפז לחזור. אך הנה ישראל דובריסס הזקן לקראתו.

אה, שמואליק! — קרא הזקן — בוא הכנס לשטיבל, נאסוף מנין ונתפלל מנחה". שמואליק עמד רגע, תוהה על הזקן. „האם דעתו שפויה?" הרהר.

„מה לך עומד ושותק? בוא!"

באותו רגע התגלגל רעם־נפץ אדיר בשמים... רעם קצר, אך נדמה היה כאילו גג העולם נתמוטט ונפל ארצה... „קץ העולם!" חלפה מחשבה בראשו...

אולם פני השמים והארץ לא נשתנו; הוא והזקן בריאים ושלמים בגופם וגם לכר שבידו לא נגרם כל נזק. לעומת זה הבחין שגשר הבוג נתרסק כולו וחלקיו צפים על פני המים.

כשנכנס לחצר המקלט הרגישה בו מאיה ראשונה ובישרה לאמו: „הנה שמואליק!"

הוא עמד במבחן...

שלשה ימים ושלשה לילות היתה העיירה מרוכזת וכלואה בבתים ובחצרות, דרוכת צפיה וחרדה לבאות. הרוסים שלחו מפעם לפעם יריות־גישוש לעבר הבוג ולא נענו...

בינתיים „נתאזרחו" האנשים בחצר וכאילו התרגלו למצב. מנהגן של נשי אוסטילה לאפות חלות בערב שבת לכל ימות השבוע היה הפעם לתועלת רבה. הודות לכך לא היה מחסור בלחם. נשים חכמות לא שכחו גם להביא לכאן צנצנות מרקחת להשיב נפשם של מחלימים מחולירע ואף ללפת בה את הפת.

היריות כמעט שלא עשו עוד כל רושם. על כל פנים השיחות הבטלות של הנשים לא הופרעו בשל כך. תפס לו יוסל פינה חבויה ועיין ב„חובת הלבבות" ומנשה אבי „הלמברגים" התבצר במקום פומבי דוקא ולמד מדרש רבא בניגון — ריטון מלא תביעות מתוך החלקת זקנו ואילו שמואליק עם כל קהל הסקרנים עוקבים מבעד סדקי השער אחרי תנועותיהם של משמרות הצבא, רגלים ורוכבים, הנראים מרחוק, כשהם עוברים בדממה ברחוב הראשי.

בערב שונה המצב. הלילות אפלים וחמימים. אסור להעלות אור ואנשים העייפים משיחות של בטלה אינם יכולים משום מה להרדם, מתהפכים מצד אל צד ומצטערים באפלה. לעומתם, עדת הסקרנים עוקבת עכשו אחרי הדליקות המופיעות בכיוונים שונים ומנסה לזהות את הישובים הבוערים.

מראה השמים המאודמים, המשמש לגברים ענין לניחוש ולוכוח, נוסך על הנשים הצעירות ועל הנערות בכללן רוח של קסמים ומסתורין. רובצות הן במעגל על שמיכות צמר ומספרות בקולות לחש רוויי פחד מעודן מעשים שהיו ובדותות בערבוביה; על אהבות מאוכזבות ואבוד לדעת ומכאן למתים הנודדים בלילות ועוד „הגאולה" באה במפתיע.

משעת הצהרים של יום שלישי פסקו יריות־הגישוש ונשתררה דממה חשודה, שנפסקה לפעמים על ידי דהרת־סוס עמומה. אך כאשר ירד הלילה, הגיעו לחצר הדים של צעידה קצובה ושקשוק כלי רכב שנמשכו שעה ארוכה, כאילו רוח מצויה מרחפת על פני ים החשכה ומעלה שאון עמום של גליו...

אחר כך ירדה הדממה על פני „התהום" שאפף וכסה את כל החיים הרוחשים בתוכו... אכן, לא כל היצורים שבים רחב־ידים זה הרגישו את עצמם כדגים במים... „פאר הבריאה, יציר כפיו של הקב"ה ישב מסכן ועלוב תחת דלתיים ובריח, נפחד ודרוך עצבים, מקשיב לדממת האפלה...

אך הנה מאדימים פני הרקיע בצפון! הה, דליקה קרובה! נגה האש הולך וחזק, מתפשט על פני השמים ומאציל מאורו משהו על פני האנשים, המביעים בעתה ואזלת יד...

אמיצי לב אחדים פותחים את השער ויוצאים להתחקות על מקום הדליקה. לאט ובדממה הם מתקדמים בכוון האש העולה מאחורי גגות, כאילו קרובה מאד אליהם, והנה הגיעו כבר לככר הגדולה, שדרך המלך חוצה אותה ויורדת אל ה„סטאוו". אה, ברוך השם! האש מהעיירה והלאה!

מגבעה המשקיפה על פני עמק הלוג נגלו לעיניהם הגשר הארוך וטחנת המים אחוזים להבות אדירות המשתקפות בראי הסטאוו מימין ובסרט הבוג משמאל. איש לא נראה בכל הסביבה ובתוך השקט המוחלט נשמע קול מפל הלוג לתוך הבוג, נפץ העצים הנאכלים ושכשוך המים בנפול האודים הענקיים לתוכם...

עמדו האנשים תוהים ומשותקים לנכח המראה הנשגב... הזינו את עיניהם, חזרו לחצר ובשרו: „גשר הסטאוו בוער. הרוסים כנראה ברחו..."

ועדיין לא היו האנשים בטוחים ב„גאולתם" יצאה משלחת יותר גדולה אל חפירות ההגנה. אף הם עשו את דרכם לאט ומתוך זהירות מרובה. החפירות היו עזובות. לאור פנסי כיס נמצאו כלים שונים שהעידו על עזיבה בחפזון.

אך הנה באו מבשרי השחרור! מדרום באו. שנים הם, גרמנים כנראה, (השבויים האוסטרים לא כך מלובשים היו) כובעי פלדה לראשם ורוביהם מאוזנים בידיהם. חוורים ומיוזעים, כשהם שולחים מבט חשדני מסביבם, הגיעו אל קבוצת האנשים הקרובה ושאלו על ה„רוס", האם הוא נמצא עדיין בעיר, מתי ברחו, בלילה? טוב, תודה רבה!

וחזרו על עקבם.

בצהרים נכנס כח ניכר של חיל רגלים גרמני. היתה זאת כניסה נהדרת. עיני החיילים מחייכות לצדדין והשמש אף היא מחייכת ושופכת את אורה ביד נדיבה. נוצצים כובעי הפלדה בחמה ומזהירות עיניהם של תושבי אוסטילה.

אכן, לא ככובשים אלא כמשחררים באו... עמדו החיילים לפוש ולסעוד ארוחה קלה. מיד מקיפים אותם יהודים מכל הגילים לשם היכרות ראשונה ומתפעלים מכל דבר: מהבחורים הבלונדיניים עצמם (בחורים כארזים!) מבגדיהם הנוחים ומהאוכל הטוב (לחם לבן, נקניק, שימורים, בירה ושוקולדה) אכן, אין פלא שהללו מכים את פוניה חזיר...

מתאמצים היהודים להביע להם את רגשותיהם ביידיש מגורמנת, מפתחים את הקמץ ומשרקים את החיריק... והחיילים מעלים עשן במקטרותיהם ועונים ב„יא־יא" שפירושו בערך כך: „אמנם אין אנו מבינים את להגכם, אבל יודעים אנו שכוונתכם רצויה ואתם ידידינו"...

אך האידיליה הזאת הופרה עד מהרה, כי למחרת התחילו „הבחורים החביבים" עורכים ציד על „ידידיהם" לשם עבודת כפיה בביצורים ובבנית גשרים. בני אוסטילה, ככל אחיהם המשוחררים, ראו את עצמם ביחס לצבא הכובש כשותפים פסיביים לדבר מצווה ולא התלהבו כלל לעבודה בהתנדבות; מה גם שעבודה רנטבילית יותר חכתה להם.

כי הנה עזבו אכרי הסביבה, בכללם רחוב הגוים, את בתיהם ושדותיהם המלאים בר ומזון והלכו בעקבות הצבא הרוסי ועכשו מי שיש לו יד ורגל נוטל שק בידו והולך לבדוק את הכפרים העזובים.

הגרמנים לא שהו באוסטילה אלא שבועיים בלבד. עבודה חשובה חכתה להם, להכות בצבא הצאר הנסוג. את החזקת הסדרים באוסטילה השאירו לערב רב של צבא אוסטריה־אונגריה שבא אחריהם: אכרים סלובקיים, זקנים צנומים ונוק־שים, — אלה היו הסניטרים, הממונים על הנקיון; פולנים צעירים מחוצפים — ג'נדרמים ועל כל אלה — קצינים דוברי גרמנית ואונגרית. הצד השווה שבהם שבשנאת ישראל לא נפלו מהרוסים.

בעיר המחוז לודמיר, ישב מושל צבאי, בן בליעל. מוזר היה שמו והוא מזהיר באכזריותו ומשרתיו בכל אתר ואתר השתדלו להיות ראויים לאימונו.

הוטל פקוח ממשלתי על המזונות והוקצבו מנות לחם שהלכו וצומצמו מחודש לחודש עד כדי הרעבה ממש והתנועה בדרכים הוגבלה עד למחנק. גשר העץ שעל הבוג, שהמושלים החדשים בנוהו מחדש הפך להיות „גשר הזהב" על שום כך, שבשביל לעבור אותו פעם אחת, היית צריך לשלם חמשה עשר רובל במטבעות זהב (התמורה בשטרי כסף אוסטריים עלתה לסכום ענקי). על הארץ המשתרעת

מעבר לבוג היו מספרים נפלאות: המסחר חפשי ובשוק מוכרים גלוסקאות לבנות כמו בימים כתיקונם... ודאי שלא לשם טיול סתם קנו אנשים את הרשיון היקר לעבור את הגשר. אנשים אלה לא התאוננו כלל על שעת החירום, אך אלה היו יחידי סגולה. המוני העם נאנקו במצור ובמצוק. אולם גדול כחה של הקיבה שהיא פורצת גבולות. משאזל שלל הכפרים העזובים, התחילו בני העיירה — בנים כמשמעם — יוצאים לכפרים המרוחקים המיושבים ובידיהם פחי־נפט, מלח, גפרורים וכד׳ כדי להחליף בדגן ובקטניות. כמובן שהמשגיחים על שמירת החוק והסדר, לא טמנו יד בצלחת והשתדלו לצוד את העבריינים. כאן ניתנה שעת כושר לגבורי אוסטריה להראות את כחם בהחרמות, קנסות ומאסרים נוסף לכל מיני סחיטות והתעללויות שבסידורים סניטריים ואדמיניסטרטיביים.

ח. רעב

„על פת לחם יפשע גבר"...

אם בשנים כתיקונן קצה נפש הבריות בחורף הקר והמשעמם, כל שכן בשעת הירום ומצוקה כשהיוקר מאמיר מיום ליום ושערי הפרנסה נעולים. אפשר, לכן, לקבוע בודאות ׳שבני אוסטילה קדמו את פני האביב של שנת תרע"ו (1916) ביתר התלהבות מאשר בשנים אחרות. לפחות נפטרו מצרת הקור ומהצורך להתעטף בכל מיני סמרטוטים. ואשר לשאלת הקיבה — מי שיש לו חלקת אדמה על יד ביתו יסדר לו גינת ירק ומצבו איתן. ומי שאין לו — הרי השדות העזובים מצמיחים כל מיני ספיחים ודשאים, שאפשר להכין מהם סלטים ותבשילים כדי „לרמות" את הקיבה. ברם, כל זמן שישנה אפשרות כלשהי להשיג מזונות יותר משובחים, יצמחו להם הדשאים וישגשגו כיד הטבע הטובה עליהם.

אכן, קמו גואלים לשדות העזובים. המאיור ראש העיר הצבאי, זורע תבואות ותפוחי אדמה על שטחים כבירים ובעבודות אלו הוא מעסיק מאות מאנשי העיירה. שכר העבודה היומי מספיק כדי קנית חצי קילוגרם לחם ומי שאינו מסתפק בזה, יחפש לו מקומות פרנסה יותר טובים!

רק מועטים היו בני החיל שהצליחו בכך. שמואליק לא היה בין אלה. בעצת אחדים מנערי השטיבל, יצא אתם לסחור בכפרים המרוחקים במעשי חליפין, אבל לשם זה היה צורך לאחוז בדרכי רמאות, התרפסות ושאר „מדות טובות" ששמואליק לא יכול לסגלן לעצמו. הוא חזר אפוא ויצא לזרוע תפודים בשדות המאיור.
ברם, גם בעבודה זו היתה נחוצה מדת מה של ערמה, כדי לתקן במקצת את העושק שבשכר העבודה; אלא שכאן היו אמצאות הערמה נחלת הרבים וגם מדת ההצלחה שלהן היתה כמעט שווה לכולם.

גמרו הפועלים את עבודתם, כל אחד משאיר בדליו קצת תפודים, מכסם במעילו ותולה את הדלי על כתפו כשפי הכלי לחוץ אל הגב, כאילו ריק הוא וכך עוברים לפני החייל השומר בשירה ובזמרה:

עוברים אנו כבני מרון
צפצף על יום הזכרון
של אביו ואמו יחד...
רק בלי מורא ובלי פחד
נלכה נא לאט ובנחת
בבקשה, שקה בת...

אך בא משמר שעמד על הערמה והתחיל להריק את הדליים. אז מיהרו האחרונים להטמין את שללם בערמות עפר, כדי לשוב בערב ולקחתו. נסיונות אלה חזרו ונשנו מדי יום ביום; אך מעט מאד הצליחו להציל את מטמוניהם, כי על פי רב היתה שמירה בשדות. וכאשר נבטו הפקועות, היה כל השדה מגדל פה ושם חורשות עגולות של שיחי תפוחי אדמה, שסוד צמיחתן וגידולן היה גלוי וידוע לפני כל הפועלים...

עד שנגמרה עונת הזריעה של התפודים התחיל התילול. עכשו הורשו הפועלים לקחת להם את „המטמונים" שתחת „החורשות". תפודים אלה שקופים היו כזכוכית והתבשלו כמו זכוכית... אך מי שאינו יכול לוותר עליהם מרסקם בפומפיה ועושה מעשה מחבת. במקום שמן משפשפים את המחבת בבצל.. והיה טעמו כ... אך דבר זה אינו ניתן לתיאור.

על שלחנו של יוסל עלה אותו מטעם בליל שבת, אך במתכונת אחרת: שמו את החביתין במים רותחים כדי שיהיה מרק לכבוד שבת, אולם אלה לא עמדו בפני המים וחזרו למצבן הראשון כבשעת צאתן מהפומפיה... זה היה התבשיל היחידי באותו ערב וחוץ מזה כמה פרוסות של לחם תירס, המנה הממשלתית. טעמו כולם את המרק ומשכו ממנו את ידיהם בשתיקה. אך יוסל עצמו לא עצר כח והפליט: „נו, זה כבר קצת יותר מדי!"

זמירות לא הושרו באותו ליל שבת וברכת „בורא נפשות" על לחם התירס, אף היא נאמרה בלחש, כדי שלא ייראה כלעג כלפי מעלה....

אכן עלובה היתה שבת זו ביותר...

ושוב היה חורף. אך דוקא עתה נשתפר המצב במקצת וביתו של יוסל בכלל זה, כי המתפרה של סימה שהיתה משותקת מחוסר עבודה שבה לחיים. הנס של דור המדבר אינו חוזר. השמלות בלות ואת הגוף חייבים לכסות ובפרט בחורף.

ואם היד לא משיגה לקנות אריגים מהחנות, שיקרי מציאות הם בכלל, הרי מחסני הצבא בעיר המחוז מלאים שקיקים אפורים־ירוקים, שאמנם נעשו לצרכים מלחמתיים, אך בשעת הדחק אפשר להשתמש בהם לצרכי הלבשה. זוהי גם דעתם של החיילים „הנאמנים" של הוד הקיסר!... וכך מוצאים עשרות אנשים ונשים את לחמם בהברחת השקיקים כשהם עטופים על גופם מתחת לבגדים.

קורה אמנם תכופות, שגרסטל מפקד הז'נדרמריה באוסטילה, עוצר קבוצת אנשים „שמנים" בדרך ומצווה עליהם להתפשט לעיניו (לנשים הוא מרשה להתפשט בין העצים ולמסור לו את „עודף" הבגדים) ואז הם חוזרים לביתם „רזים" ונתונים לקנס ולמאסר; אך מכיון שאי אפשר לבלום את רצון החיים הפועם בלב אותם האנשים, הרי שכשלונות אלה אינם עשויים כלל לבלום את ההברחה ואלפי שקיקים מגיעים לידי החייטים והתופרות שבעיירה.

והנה נמצאה עבודה גם לשמואליק. פלוגת המים מעסיקה הרבה פועלים בקליעת גדרות הגנה מקני־יער וכאשר מלאכה זו כלה, הוא לומד לקלוע סלי נצרים בשביל אותה הפלוגה, עד שמגיע האביב והנצרים שהצבא מספק מתיבשים ופסולים למלאכה. אך אז מתחילות עבודות השדה עד סוף הקיץ.

ח. עבריינים בבית הכומר

מכיוון ש„חדרו" של יוסל אינו מכניס כמעט ולא כלום ושמואליק אף הוא יושב בטל בבית, החליט יוסל לנסות את מזלו בכפרים, אולי יצליח ה' את דרכו ויוכל לקנות משהו כדי להרויח או לפחות יקנה מזון, שאין להשיגו בעיירה, בשביל הבית. יצאו שניהם לאחד הכפרים המרוחקים אולם, כל בית שנכנסו בו, או שתושביו מסכנים (לפי דבריהם) ומעולם לא היה להם מה למכור או שכבר מכרו...

הם אמרו כבר לחזור הביתה והנה הבחינו בג'נדרמים שנכנסו לכפר. פנו יוסל ושמואליק לסמטא, עקפו כמה חצרות ונכנסו לבקתה של יהודי, אך כעבור רגעים מספר הופיע בפתח סמל הג'נדרמריה באוסטילה, פולני כבן חמשים, נמוך ושמן, בעל שפם קוזקי, בלוית שני נושאי כלים צעירים.

„מי אתם ומה מעשיכם כאן?" פנה אל יוסל בנעימה כזו, כאילו חשודים שני היהודים במעשה ריגול או לפחות ברצח..

„אנחנו מאוסטילה ובאנו להתראות עם קרובינו בבית הזה.

„הה, כן, כולכם קרובים! תעודות זהות יש לכם?"

„יש, בבקשה, הנה!"

הסמל העיף עין בתעודה: „יוסל וינמכר?" — מלמל לעצמו ותוך כדי דיבור פקד על עוזריו:

„לחפש יי"ש!"

לשוא ניסה יוסל להעמידו על טעותו כי אין הוא מייצר יי״ש ומעולם לא עסק במסחר של יי״ש; שאין זה אלא שם משפחה שירש מאבותיו.

„לחפש יי״ש!" חזר הג׳נדרם על פקודתו מבלי לשעות לדבריו של יוסל.

הפכו המחפשים את כלי המטות ואת כל אשר בארגזים ובארון חיפשו גם בעלית הגג ובכל מקום שאפשר להכניס בקבוק. משלא נמצא דבר, פנה הסמל אל יוסל: „ורשיון נסיעה יש לכם?"

אכן לא היתה טרחתם של המפקחים על שמירת החק לשוא. שני העבריינים נרשמו בפנקס ונשלחו הביתה לחכות שם לענשם.

בערב שבת לפני הדלקת הנר, הופיע ג׳נדרם והזמין את יוסל ושמואליק לבית הסוהר לשלשה ימים.

בית סוהר זה מקום משכנו לשעבר של הכומר הפרבוסלבי היה, שבעליו עזבהו ונמלט יחד עם צאן מרעיתו. הוא עמד בחצר בית היראה המוקפת חומת־לבנים גבוהה וגן פירות נאה, ומכיוון שבית האסורים הקבוע לא הספיק לצרכי שעת חירום, מצאו השלטונות את הבית המרווח הזה מתאים ביותר למטרה זו. כאן המו החדרים מעבריינים מסוגים שונים: מבריחי שקיקים, סוחרי ווליוטה, מפקיעי שערים, מזלזלים בנקיון, מחוסרי רשיונות נסיעה וכו׳.

„אבא" קוצ׳קוב ודאי לא ראה אפילו בחלום שבביתו עתידים ז׳ידים וז׳ידובקות צעירים לשיר שירים סוציאליסטיים וללעוג לקדושים ולצאר. על אחת כמה לא עלה על דעתו שבביתו יערכו הז׳ידים תפלה בצבור.

היתה זו מעין פעולה סמלית, לקבל את השבת באותו בית, מול הצלב המזדקר מעל כפת בית היראה לתוך חללו של עולם, כדחליל זה בגן הירק...

„יבושו כל עובדי פסל המתהללים באלילים"... „אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד"... „הפודנו מיד מלכים, מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים"...

אלא שבינתיים נאלצים יוסל ושמואליק כחבריהם לצרה לישון על הקרשים החשופים, שלפי דבריו של בריל החיגר, הם הרבה יותר קשים מקרשי המטה שבביתו, שהרי במטה העצמות אינן כואבות כמו כאן...

אך אין זו הצרה היחידה.

כרגיל היו מכניסים בלילה עביט לצרכים קטנים. אותו לילה לא הכניס השומר את הכלי, ודאי שכב באותו זמן הלום יי״ש והאסירים לא נתנו את דעתם על כך. במקרה של צורך ידפקו בדלת והשומר יהיה נאלץ לפתוח. אבל מקרים היו רבים ועל כל הדפיקות לא הגיב השומר בכלל. לבסוף עשו הצעירים מעשה: ניפצו שמשה בחלון המסורג ותהי הרוחה...

גרוע מזה היה המצב בתא הנשים. הן דפקו והתחבטו כל הלילה ללא מוצא...

מימיו לא הרגיש שמואליק בארכם של לילי חורף כמו בשלשה לילות אלה,

אך טוב לפחות שאינם בודדים כאן. הבחורים שרים, מתוכחים, מהמים ועוסקים במשחקים. על מצב בריאותו של יוסל, ודאי שהמאסר השפיע לרעה. לא כן ביחס לשמואליק הצעיר, ואילו עולמו הרוחני של שמואליק נתעשר במדת מה בחוויות ובדעות שקלט לתוכו במשך ימים אלה.

בינתיים נפתח מקור עבודה חדש. קו הרכבת העובר דרך אוסטילה ושמואליק מצא עבודה לחדשים מספר, שעברו עליו ללא מאורע הראוי לציון, פרט לסטירה שקבל מידי קצין מדיארי, שמצאו מוביל מריצה מלאה אדמה רק עד חציה... ברם, גוי זה שראה את פניו החוורים והרזים של הנער והרים עליו יד — הרי איננו בכלל בן אדם ואין כאן כלל הרגשת עלבון...

ט. פולנים, בולשויקים וזמנים חדשים

בצבא האוסטרי־גרמני פרץ מרד ונשתררה בו אנדרלמוסיה. פלוגות פלוגות ובודדים, נדדו החיילים בדרכם הביתה. בחורים מישראל שלא הצטיינו תמול שלשום בשום מעשה גבורה, לבשו עוז ופירקו את נשקם של החוזרים דרך העיירה. אף ישראליק, חברו של שמואליק, היה עומד בשערי העיר וכשעבר חייל בודד עם נשקו קרא אליו ישראליק בקול מפקד: „הרונטר די גווהרה!" (להוריד הנשק) והלה ציית ומסר את נשקו... את הרובים החביא ישראליק בעליית הגג של השטיבל, שמחוסרת היתה מדרגות וגם סולם לא היה לה.

בעיירה התארגנה מיליציה אזרחית, שראשית מעשיה היתה לגרש את שרידי הקצונה של המפקדה העירונית. והגאיונים הללו, שלחצו את תושבי העיירה במשך שלש שנים נבהלו מפני גבורי אוסטילה ונסו על נפשם לעיר המחוז, אחרי שמסרו את נשקם למיליציה. אחד מהם, לויטננט שוורץ, היה מאושר כשהרשו לו לקחת את סוסו האהוב. אכן, נהדר היה מראיהם של מפקדי המיליציה, בניהם של בעלי בתים אמידים, שכל יתרונם היה בתלבשתם הספורטיבית־אלגנטית, שחגורת הקצין עם האקדח התאימו לה כל כך יפה...

הסתובבו להם המפקדים בחוצות העיירה גאים ומתגנדרים כטווסים ומישקה „אודיסט" (משום ששנים רבות היה באודיסה) המהפכן לשעבר, יורה מתוך רובהו באויר וחוזר מדי פעם בפעם בהתפעלות: „הוי תענוג! מלוכה יהודית!..." אך המוני העם נבוכים ומלאי ספקות לקראת העתיד הלוט בערפל.

אולם בנוגע לשלל שנשאר במשק של המפקדה העירונית, (בחוותו העזובה של בילינקין) פרים, צאן, תבואות ועוד, הרי אין כל ספק שיש לנצל את שעת ההפקר. ובכן, האיש הזריז והחזק, קושר חבל לקרניו של שור ומובילו הביתה. שני לזריזות — מושך כבש או עז ואילו הנמושות ממלאים את שקיהם מכל הבא ביד. אך מה יעשו יהודים בפרים? שוחטים אותם, כמובן, ומוכרים את בשרם

בזיל הזול. אמת לאמתה היא שאוסטילה אכלה באותם יומיים בשר יותר מאשר בכל שנות שלטונם של האוסטרים. שפע של בשר ממש כמו השליו במדבר!

נתרוקנו הרפתות והמחסנים — הקהל פושט על ערמות תפוחי האדמה שבשדה. פתאום מופיעה פלוגה קטנה של חיילים דוברי פולנית ומתחילה לפזר את ההמון ומי שמתרשל להשליך את שללו הריהו מוכה מכה נצחת.

בערב התקיימה אספה המונית בבית המדרש הגדול. התווכחו על דבר החיילים, המייצגים את עצמם כליגיונרים פולניים, דבר שנשמע בפעם הראשונה באוסטילה. צעיר אחד מהרובישוב, קפץ על הבימה ונשבע שהוא מכיר את ראש הפלוגה, כשודד ידוע בסביבת עירו.

לבסוף מתקבלת החלטה לגרש את החיילים החשודים מן העיירה.

למחרת בבקר נתארגנה פלוגה גדולה של חיילים לשעבר. הללו התיצבו באכסניה של הפולנים, כשרוביהם נטויים לפניהם, והכריחו את החיילים לעזוב מיד את העיירה, אך הורשה להם, לפי בקשתם לקחת את נשקם.

אך עברו הפולנים את גשר הבוג, מיד הפכו פניהם כלפי העיירה והחלו לירות עליה. גם תושבים פולניים שבעיירה ירו ממארב. הפלוגה היהודית ענתה ביריות כלפי החיילים שמעבר לנהר, אך את האויב הפנימי לא ראו. כשעה אחת ארך הקרב והוא עלה לעיירה במחיר של ארבעה עשר חללים וכמה פצועים.

למחרת באה אל העיירה פלוגת ליגיונרים גדולה ומיד החלה חקירה ודרישה בדבר ההתקפה על הפלוגה הקודמת. אחרי שנציגי העיירה הוכיחו כי המיליציה אך להגן על העיירה מפני שודדים התכוונה, כי כן חשבו בטעות, הסתפק המפקד בהטלת עונש־כסף קיבוצי.

משום מה הביא אתו שחרורה של פולין גל עכור של התפרצויות אנטישמיות שגבוריהן היו לגיונרים מחטיבות מסוימות. מריטת זקנים עם בשר הלחיים והשלכת יהודים מתוך רכבות היו מעשים שבכל יום. גם באוסטילה אפשר היה לפגוש יהודים עם פנים חבושות... אך לאט לאט רוסנו כוחות ההרס על ידי השלטונות האחראיים והחיים האזרחיים במדינה החלו לקבל אופי פחות או יותר תקין. אז התעורר לחיים גם הרחוב היהודי ואוסטילה בכלל זה.

בהשפעת הצהרת בלפור קמו ארגונים ציוניים שונים, נערכו תהלוכות, נשפים ו„אקדמיות" וכו'.

אכן, תהלוכת ל"ג בעומר של אותה שנה המחישה את חזון העצמות היבשות וממש נשמעו בה פעמי הגואל.

יום ראשון בשבת. החנויות סגורות. המון רב ומגוון ברחוב: יהודים, אוקראינים ופולנים. שמש אביב שופכת את זהרה על פני כל.

צלילי תזמורת פורצים אי שם בעוז והם הולכים וקרבים. מנגינת התעוררות

ונצחון... והנה מגיעה התזמורת ואחריה תהלוכה שכמוה לא ראתה אוסטילה מיום היווסדה. דגלי תכלת־לבן מתנפנפים באויר. חברי „הדור הצעיר״, הנערות בשמלות לבנות והנערים בחולצות כחולות, צועדים בשורות כשהם מוקפים שרשרות־ניר תכלת־לבן ואחריהם — ארגונים ציוניים שונים על דגליהם וסיסמאותיהם. לאחרונה — קהל מגוון הזורם מכל הרחובות והסימטאות ומצטרף לתהלוכה.

התזמורת נדמה ומתוך שורות הנוער פורצת שירה אדירה, נשגבה, מרטיטת נפש:

קומו הגולים, עולכם הסירו
שמש האביב זרחה עליכם
משנת הגלות התעוררו העירו
פקחו עיניכם, הרימו ראשיכם
הבינו כי לא פה תמצאו מנוחה
לכו ונלכה מזרחה מזרחה !...

לא רבים הנזקקים למלים העבריות, אך הנפש היהודית צמאת הגאולה והדרור מרגישה את תכנן... הוי ארץ ישראל ! הוי מלוכה יהודית !...

גם הנוצרים מרגישים ברגע הגדול הזה בשביל שכניהם המושפלים עד עתה. הפולנים רוטנים מתוך צרות עין : „הנה, דם כלב, סוף סוף זכו גם הם״... והאוקראינים נאנחים מתוך קנאה : „עוד מעט וכולם יסעו לשם לפלשתינה שלהם״...

כן, רושם התהלוכה היה גדול, אך בכל זאת לא הכל הבינו שלא פה ימצאו מנוחה. רובם של יהודי אוסטילה שכחו ודאי עד מהרה את התהלוכה ואת משמעותה וחזרו שקעו בעסקיהם כתמול שלשום. רק הנוער לא שכח. הנוער באמת התכונן למעשים, להגשמת החלום בן האלפיים, אך בינתיים חלה שוב הפרעה גדולה, שעלולה היתה לשים לאל את התקוות שנתעוררו בלב.

הבולשביקים באוסטילה. זה היה פרק קצר, משעשע בתחילתו, אך מעציב מאד בסופו. משעשע, מבחינת שעת חירום, כמובן, ביחס לחילופי המשמרות הקודמים.

הפולנים עזבו בלילה את העיירה ללא יריה אחת ובבוקר הגיעו כוחות הצבא האדום. לא בתרועות גיל נתקבלו — בני אוסטילה לא התפעלו מן „השחרור״ הסוביטי — אך גם בלי חרדה. ידוע ידעו שפרעות ביהודים לפחות אינן נסבלות אצלם. גם גדיעת זקנים והשלכת יהודים מתוך קרונות הרכבת אינם דברים שכיחים אצל הסוביטים.

אכן, כניסתם היתה שקטה, צנועה ואפילו מצחיקה. כבר החייל הראשון שנכנס כחלוץ, יחף, גלוי ראש ורובהו תלוי לו במשיחה על כתפו, עורר את צחוקם

של רואיו. „אם כזהו הצבא האדום — פסקו בלחישה ובקריצת עין — אזי נזכה לראותם בקרוב בחזרה"... והנה נגלה עליהם הצבא האדום בכל „הודו והדרו": בלבושי אכרים ובבלואי סחבות; קוזקים בכובעי סמט חסידיים ובז'קטים של נשים ולא היה הבדל רב בין החיילים לבין קציניהם.

אף משה בורליאנט, מזכיר העיריה, שמטבעו אינו אמיץ לב ביותר, כאשר נקרא אל המפקד הסוביטי וראהו במעילו הדהה ובמגפיו הקרועים, לבשתו רוח עוז ודיבר אליו „כדבר איש אל רעהו"... כך מסר משה בורליאנט במעגל גדול שעמד בשוק וחכה לתוצאות הפגישה.

מה דרש ממנו המפקד? — שהענינים האזרחיים יתנהלו בלי הפסקות והפרעות. כמובן שיהיה בעיריה קומיסר ממונה מטעם השלטון. „לפקודתך, חבר פולקובניק, אמרתי. חה־חה־חה חבר פולקובניק!" ואיזה לקוחות טובים הם! כסף לא נחשב בעיניהם לכלום. יש להם שטרות כסף בצורת גליונות של בולי דואר והם תולשים מהם רצועות רצועות, ומשלמים בלי חשבון... וקונים הם מכל הבא ביד, מה שרק אפשר להשיג בחנויות. הגיעו הדברים לידי כך, שהחנוונים ויתרו על הפדיון ולאט לאט נסגרו החנויות בזה אחר זה. למחרת בבקר נמצאו הרבה חנויות, ביחוד של אריגים ונעליים, פרוצות ומרוקנות. באו הבעלים והתלוננו בפני ה„רבקום". אמרו להם: „לכו ופתחו את חנויותיכם ביום ולא יבואו לגנוב בלילה"... כלומר: לתת את הסחורה בעד פיסת ניר הראויה לצור בה פי צלוחית.

מכיוון שכך, לא היה בחנויות מה למכור... ואז התחילו חיפושים והחרמות בבתים. ובבוקר בבוקר — חטיפות לעבודת „התנדבות" בגדרי התייל ופריקת חמרי מלחמה מהרכבת. תמורת כל זה שילמו הבולשביקים ביד נדיבה יום יום, בנאומים ובתזמורת בככר השוק ולילה לילה — בהצגות מחזות תעמולה, אף הם חנם אין כסף.

אחד הנאומים, ביידיש, היה מוקדש לנוער. כדי שלא לעורר חשד של קונטררבולוציה באו חברי כל ארגוני הנוער הלאומיים להרצאה. אכן, כדאי היה לשמוע הרצאה זו! זו היתה „מלאכת מחשבת" של בורות ועם־ארצות בעניני הציונות, שאליה כונן המרצה את חצי לעגו ולא אחד מהקהל היה טופח בחפץ לב על קדקדו הקרח של הבחור הליטאי כשחזר כמה פעמים על „החכמה" שהעליה לארץ־ישראל אינה באה אלא כדי לבנות את בית המקדש ולהקריב „קארבונעס". ההרצאה, כמובן, נתקבלה ללא ויכוחים ולא עוד אלא שהיושבים על הספסלים הראשונים מחאו לה כף... ואילו הנואם שלנו ירד מהבמה בפנים קורנות, משול לגינירל שנצח במערכה...

על הויסלה בוורשה הוכו הבולשביקים מכה נצחת וכבר הפכו עורף וחזרו על עקבם מזרחה ואילו באוסטילה עומד קומיסר־פוליטרוק על הגזוזטרה של מאיר וגנפלד ונואם בהתלהבות:

„לא עוד תהיו עבדים לפאנים! לא עוד ירעבו ילדיכם ללחם! לא עוד יגזלו את עמל כפיכם! לא עוד יאנסו את נשיכם ובנותיכם!"...

ברם לא הפאנים הם שגזלו ושדדו ואנסו נשים יהודיות באוסטילה כעבור יומיים אלא חייליו האדומים של בודיוני! גם בביתו של יוסל מצאו שלל: את מגפיו של יוסל שחלצו מעל רגליו, את פרוות הכבשים של ראובן בעלה של סימה ואת חליפת השבת של שמואליק בן העשרים קטן הקומה והרזה. שמואליק לא רצה להשלים עם הגזלה ורץ אחריהם כדי להתריע בפני „הרבקום" אך אקדח טעון למולו חסם בעדו את הדרך...

ובלילה, ליל זכור ברית, פלחו זעקות נשים מעונות את אויר העיירה.

למחרת היו תושבי העיירה מכונסים בבתיהם והקשיבו בחרדת מות לרעם הפגזים שנפלו בתוך העיירה ושבישרו את בואם של הפולנים. בדרך נס לא נפגע שום בית.

אחרי הצהרים נראו דרך סדקי התריסים, צבאות הסוביטים עוזבים את העיירה ולעת התקדש חג הגיעו הפולנים ומילאו את הבתים ללינת לילה. אך זהירים היו ובטרם שכבו לישון בדקו את כל כלי הבית אם לא מסתתרים בהם בולשביקים... וכשאלה לא נמצאו, לקחו להם למזכרת חפצים קטנים שונים, שאפשר לשימם בכיס או בילקוט. לחיילים שהיו בביתו של יוסל לא נמצאו לצערם חפצים כאלה וכדי „שלא לבייש" כנראה, לקחו להם את מטפחת המשי, מטפחת השבת של דינה...

נפתח הסכר שהיה קיים כששה שבועות והחיים התחילו זורמים שוב בערוצים שנחפרו ברצונו החפשי של העם ובהתאם למסבות ולצרכי הזמן. חזרו הילדים לבית ספרם העברי שהיה סגור בתקופת „המשחררים" ובערבים הדהדו שוב שירי ציון בראש כל חוצות.

הגיעו זמנים חדשים לעיירה, מכל מקום כך סברו תושבי אוסטילה. זקנים וצעירים, כל אחד לפי תפיסתו את המציאות — קיווה לימים יותר טובים, אם בגולה ואם בארץ האבות הקוראת להם מרחוק.

היה היתה עיירה קטנה ונחמדה ושמה אוסטילה היתה ואיננה עוד...

תוך תשע־עשרה עשרים השנים שלאחרי פרק הזמן בו מסתיים ספורנו, הוסיפו חיי העיירה לזרום באפיקם הרגיל. צעירים התחתנו, הקימו בית ומשפחה והשתדלו לבסס את מעמדם ככל האפשר. אחרים לא נראה להם עתידם בעיירה ועזבוה. מהם עלה חלק לארץ ישראל ויתרם לארצות אמריקה או לערים אחרות במדינה. אנשים הלכו בדרך כל הארץ, בעתם או שלא בעתם, ונספדו כהלכה. גם יוסל החסיד והישר באדם, הלך לעולמו טרם עת, אחרי מחלה ממושכת, שבע מרורים ויגון, לאחר שבנו הגדול, אשר הענוג, נקטף באביב ימיו. לפני כן נישאה

סימה לאיש אשר עתידה היתה להתאלמן ממנו בטרם ילדה לו את הבן השביעי ושמו נקרא על שם אביו. גם שמואל נשא אשה מעיירה קטנה ועבר לגור שם. דינה הכשרה אף היא לא הגיעה לשיבה. לבה החלש לא נשא את צערה של בתה האלמנה והוא עמד מדפוק ביום השביעי למותו של חתנה. בינתיים, שמואל לא קפא על שמריו. מעמדו הכלכלי שהיה טוב יחסית, לא העבירהו על דעתו ועל שאיפתו מאז ומתמיד לעלות ארצה ולחיות בה, תוך מאמצים כבירים הצליח לעלות עם אשתו ושתי בנותיו בטרם פרוץ מבול הדמים והאש, אשר שטף ומחה את עיר מגוריו כמו את עיר מולדתו מעל פני האדמה.

ועל זה יספרו נא האודים המוצלים.

לבית הכנסת (אהרן גולדברג וילדיו הי״ד)

ועל הנ"ל שאלו, כלל התורה בטענה דבא קשה הוי המלאכים זכות חלק ומחר.
רק בעלם ונזה אותם ויק ווסטו אומר ורק כי מהותה טהם אותם ונפש
שנוגעים לן בהשגה זבר ומהותה טהם אותו לן השגה אבר גופש גשמי,
מבר על המלאכים דל"כ אותם למובות חלק ומחר רק בשר כי חלק רחמים ובשר
רומז למען ומובר הרמש על הבין חבל המלאכים רש"י למבל התורה
נפמו שהם סוברים דעולם מבר זה"פ הם יוסודים למוכו לחלב
וזואר רק בשר בשם ה' שמעון מאסטיזר הזולעץ

מכתב יד של ר' דב טבקהנדלר (להקדשה בעמוד 23)

ווייל דיין מוטער מרים דיך הערצלעך
מיין ליב קינד דו האסט מיר מיט דעם
בריוו פרייד פערגעניגען פערשאפט
מיט דעם וואס דו שרייבסט אז מען רעדט
נאך [illegible] [illegible] [illegible] אזוי העלפֿן
אז דאס זאל זיין טייערע [illegible]
און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] דיר וואס דו שרייבסט אז דו
זארגסט פיר [illegible] [illegible] [illegible]
זאל דיך השי״ת [illegible] [illegible] [illegible]
דו זאלסט טייערע [illegible] דינען השי״ת
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] מיין טייערער [illegible] [illegible]
דיין מוטער [illegible] וואס האפט ווידער
[illegible] [illegible] דיין [illegible] [illegible]
טייביל [illegible]

מאם לבנה בצבא הפולני (להקדשה בעמוד 23)

אליהו שלכטר

לאור הזכרונות

א. עיירתי — מראה כללי.

כמו חיה ניצבת את לנגד עיני עיר מולדתי אוסטילה, אם כי שנים כבר עברו מיום עזבי אותך. חקוקה את בלבי ואין לשכחך.

הנהר בוג שזרם במערבה של העיירה, היווה גבול טבעי בין ווהלין לפולין הקונגרסאית. הגשר מעל פני הנהר קשר את שני המחוזות לודמיר והרובישוב. תנועת כלי הרכב התנהלה בדרך זו.

לפנים היו מכנים את העיירה קליין־דאנציג (דאנציג הקטנה). על גבעה ליד שפת הנהר עמדו מחסני עץ גדולים, על רפסודות היו מעמיסים תבואות מכפרי הסביבה ועצים מן היערות הסמוכים ונגררות באנית קיטור קטנה לדאנציג.

אימתי נוסד הישוב הזה — לא התעניינו התושבים. רק האותיות המטושטשות על פני מצבות עתיקות העידו שרחשו כאן חיים יהודיים מזה דורות.

שטחה של העיירה היה קטן, מוקפת כפרים, יערות וגני עצי פרי, מנתה כארבעת אלפים נפש, כ־90 אחוז יהודים.

בטבורה של העיירה ככר־שוק גדולה, גושי חנויות, ממנה נסתעפו מספר רחובות קטנים: רחוב לודמיר, רחוב „דנכע״ „רחוב המרחץ״, „ווין הייזר״, רחוב שלחצקה, שם עמד בית הורי מוקף גינה ועצי דובדבנים. רובם של השכנים היו נוצרים. לא רחוק מביתנו עמדו שני בתי ספר ממשלתיים. רוב הנוער היהודי למד שם.

בתי העיירה ברובם היו מעץ, רק בנינים בודדים בני קומה־קומותיים. במרכז — באר מים ממנה שאבו את המים והיו נושאים באסל ודליים. היו גם שואבי ומובילי מים. זוכר אני רק את יענקל „קאטשקע״ השואב וברוך „וואסער פיהרער״.

קיימים היו שני מפעלים למי סודה: של ראובן „סודובניק״ ומשפחת שטימר. התוצרת נעשתה באופן פרימיטיבי: היו מסובבים גלגל גדול שהניע את המכונה וכך היו מיצרים את הגאז הדרוש; בימי הקיץ הלוהטים היו נהנים משתית מי הסודה הקרים. היו גם 4 בתי בד לשמן של משפחות בוים. את טחנות זרעוני השמן היו מפעילים בעזרת סוס עיוור או קשור עיניים, המסובב גלגל עץ ענקי. את הגרעינים הטחונים היו סוחטים במכבש עץ גדול (קורת בית הבד)

מעבר לנהר בוג התגוררו כ־20 משפחות יהודיות. עיקר פרנסתן על דייג ועל רפתות בקר. את החלב היו מביאים מדי יום ביומו לחנותו של פאליק חזנוולד שבמרכז העיירה. האחו הירוק שהשתרע על שטח נרחב שימש מקום מרעה לבהמותיהם. חסונים, אמיצי לב ושחיינים מצוינים היו אנשי „יענע זייט". לא פעם היו מזעיקים אותם להצלת טובע בנהר ובסירותיהם היו נחלצים מיד לעזרה. בתחלת האביב היה עפ"י רוב כל השטח הנרחב מוצף מים. לפעמים עמדו בתיהם עד הגגות במים והיתה צפויה סכנת התמוטטות וטביעה. גם גשר העץ הגדול עמד בסכנה. חיילים היו מפוצצים את גושי הקרח הצפים.

בימי האביב המאוחרים הפך המקום לטיילת ולמגרשי כדור רגל. היו עוד פנות חמד בנופה של העיירה: גן עצי פרי של הפריץ ביליאנקין, ארמונו והשדרות, היער הסמוך, „גבעת קונסטאנטין", טחנת הקמח הקטנה ברחוב הגויים, בין רכסי הרים ירוקים שהקסימו והרהיבו את הלב והעין.

בימי שבתות וחגים היו עורכים טיולים ביחידות ובצבור. לבותינו הצעירים החלו לחוש רחשי אהבה ופנות החמד שמרו על סודנו... כשהפירות הבשילו היינו נכנסים לגן וטועמים מהתפוחים והשזיפים, יושבים בצל האילנות, שרים ומספרים בדיחות והלצות. בשבת לפנות ערב כל העיירה היתה יוצאת לטייל ברחוב לודמיר. זה היה רחוב המטיילים.

ב. בימי המעשה ובשבת.

כל ימות השבוע החיים היו קשים. אור וצל משמשים בערבוביה. השוק וה„יריד" היו מקור הפרנסה. כאן נתרכזו רוב החנויות והמסחר עם הגויים מכפרי הסביבה. השכם בבקר קמו יהודים לצאת לשוק לזכות באיזו „מציאה".

ביום א׳ בשבוע, שהוא שבתם של הנוצרים, אסרו השלטונות הפולניים לפתוח את החנויות אך יצר הקיום אילץ את היהודים להפר את החוק. כשהשוטר רק הסתלק ועבר לרחוב אחר, הגניבו בדלת האחורית את הקונים.

כל היום הדהדו צלצולי הפעמונים של בית הכנסיה הנוצרי שעמד ברחוב לודמיר. זה היה בנין גדול וגבוה, דוקר את השחקים בצלביו. הוא הטיל עלינו אימה מסתורית ובעברנו על ידו היינו ממלמלים את הפסוק „שקץ תשקצנו..." חומה הקיפה את הבנין, אילנות גבוהים מסביב, בחצר — גן עצי פרי; הכומר היה מחכיר את הגן ליהודים, ביניהם ר׳ שמרל ליפינסקי הנמצא עתה בארץ, או לפרץ גורבץ׳. כל ימות השנה היו עומדים בשוק ומוכרים את התפוחים והאגסים למיניהם.

יום ד׳ שהוא יום „היריד" היה מעורר לחיים את העיירה המנומנמת. החנויות נתמלאו קונים, בעיקר מכפרי הסביבה, הרוכלים בשוק מוכרים את סחורותיהם, מקח וממכר, רעש והמולה, ים של ראשים. בתי המרזח של פנחס ברקס, ינטה

פרינצכס ואסתר מניסס מלאים גויים. שותים י״ש ואוכלים לחם ודג מלוח. ינטה היתה אשת חיל שומרת על הסדר, מתערבת בסכסוכיהם ומונעת קטטות. כשהם „בגלופין״ מוציאה אותם ונפרדת מהם בלבביות...

יום ה׳ בבקר משכימות נשי אוסטילה קום, גם אמא מזדרזת לשוק לקנות בשר ודגים לכבוד השבת.

ביום ו׳ בעוד חושך אמא מסיקה את התנור לאפות חלות ולחם לכל השבוע. אחיותי אסתר חנה וריזה קמות גם הן, מתחילות לעזור, מסדרות את החדרים, מגהצות את בגדי השבת. ב„חדר״ לומדים עד הצהרים. הולכים לבית המרחץ שליד שפת הנהר. הירידה והעליה בימי החורף היו בחזקת סכנה מחמת הדרך המשובשת בשלג ובקרח. אחי ברל ויוסל טילס הסנדלר חוזרים על הפתחים, אוספים חלות וכיכרות לחם בשביל עניי העיר.

בערוב היום אמא מברכת על הנרות. אנו הולכים לבית הכנסת. בפנים נקי ומצוחצח. בקיר „המזרח״ יושבים יהודים הדורי זקן. אחרי התפילה חוזרים הביתה. אבא לוקח אתו אורח. אומרים „שלום עליכם״, עושים „קידוש״, נוטלים ידיים ועורכים את הסעודה במטעמי שבת. מלווים כל מאכל בזמירות. למחרת בבקר אבא מטייל בחדר ואומר בניגון את ברכת הבקר, קמים מהמטות, מוציאים מהתנור את ה„ציקוריה״ והחלב, שותים והולכים לבית הכנסת. יהודים מתאספים, מתעטפים בטליתות. ר׳ יענקל „דער געלער״ יורד לפני התיבה ומתפלל שחרית, מוציאים ספר תורה ועולים לבמה, הגבאי מחלק „עליות״, ור׳ משה יודל קורא בתורה. מתפללים מוסף. מברכים איש את רעהו בשבת טובה והולכים הביתה לאכול את הסעודה השניה של שבת המורכבת ממיטב המעדנים וביניהם ה„טשולנט״ וה„קוגל״.

ג. חגים ומועדים.

חרותים בזכרוני ימי החנוכה בחדר ומלאכת הסביבונים ובחג הפורים איך עמלו קשה להכין את המסכות והרעשנים, קריאת „המגילה״ בבית הכנסת והרעש שהקימו עם הזכרת השם „המן״, ומשלוח המנות — זוגות זוגות חזרו על הפתחים לאסוף נדבות ואבא תרם ביד נדיבה.

אתאר בפרוטרוט את ההכנות לחג הפסח: כמה כחות השקיעו נשי העיירה בסיוד הדירות ובמבצע הנקיון לכבוד החג. את החדרים בביתנו סיידו נשי הבית בעצמן או שהזמינו את מוטל סופר הצבע. הבית נראה כאחר שדה קרב, שולחנות וכסאות מוסטים ממקומם וחפצים נערמים זה על גב זה. אך לאט לאט מסתמן סדר כל שהוא. הבית בפנים לבן, כלי הבית רחוצים ומשופשפים. בחדר מיוחד עמד סל גדול עם מצות, מכוסה סדין לבן.

אור ליום י״ד בניסן אבא בודק את החמץ. אני מחזיק בידי נר דולק ואבא — נוצה של אווז בימינו וכף של עץ בשמאלו. אנו עוברים מחלון לחלון ומרהיט לרהיט ואבא מגרף לתוך הכף את פרורי החמץ שאמא הכינה שם.

בערב פסח אנו משכימים קום, אבא הולך לבית הכנסת ומשם לבית המטבחיים. עומדים שם תורים ארוכים, אנשים, נשים וילדים, ועופות לשחיטה בידיהם. בבית עושים את ההכנות האחרונות לקראת החג. אחיותי עובדות קשה, מנקות את שמשות החלונות, מחליפות את הוילונות, שוטפות את רצפות העץ. בשעה 10 גומרים את סעודת החמץ האחרונה. אבא שורף את החמץ בתנור הקטן. מלבנים את התנורים באש יורה זיקים. לפי הדין צריכים התנורים ללהוט.

שעות היום חולפות. כבר הגעלנו את הכלים, הורדנו את כלי הפסח מעלית הגג. אמא מכבדת אותי לכתוש מצות במכתשת עץ. מלאכה זו קשה במקצת אך אין ברירא, בעד זה היא מפיסת אותי בדמי כיס לקנית אגוזים.

אחרי תפלה חגיגית בבית הכנסת חוזרים הביתה לעריכת „הסדר״. אבא יושב בראש השולחן מוסב על כרים, פניו חוורים, אמא עצובה, דמעות זולגות מעיניה, נזכרה בארבעת בניה הירשל, נחום, שלמה וליבוש שאינם אתנו. הם בנכר. אני לבוש חליפה ונעליים חדשות. הכל בבית נקי ומבריק. היין בכוסות קורץ לי. שואל אני את ארבע „הקושיות״ קוראים ב„הגדה״, שותים יין ואוכלים מטעמים מיוחדים. אמא ואחיותי מרגישות עייפות ומנמנמות קצת.

הימים הראשונים של פסח עוברים. בימי חול המועד מזג האויר עדיין קריר. הכל לבושים בגדי חג. עורכים ביקורים הדדיים, יוצאים לתחנת הרכבת לקבל פני אורחים, התחנה מלאה וגדושה אנשים נוסעים וחוזרים. שוררת התרגשות, הלב שמח ומלא תקוות...

ראש השנה. בית הכנסת מלא מפה אל פה. יהודים בקיטלים לבנים, מעוטפים בטליתות, פניהם מביעים חרדה וחשבון נפש. אבא ניגש אל „העמוד״ להתפלל שחרית. בניגון המיוחד ל„ימים הנוראים״ מתחיל הוא לקרוא מתוך המחזור והקהל עוזר בנהימה דקה. קוראים בתורה, תוקעים בשופר. במעמד זה כולם דרוכים, מקשיבים לתחנוניו של בעל התפלה המרים את עיניו ומנפנף בידו כלפי מעלה וקולו הולך ברמה. הבינותי את פשר התפילות ועד היום חי בקרבי הרטט של אותו מעמד.

ערב יום כפור. תפלת מנחה נערכת בשעה מוקדמת. מבדח במקצת לראות כיצד יהודים מבוגרים משתטחים על הרצפה (על רפידת שחת) כנערי „החדר״ ור׳ משה יודל המלמד מלקה אותם ברצועה למרק את עוונותיהם... אוכלים את הסעודה המפסקת כשהשמש עדיין גבוהה בשמים. אבא מחליף את בגדיו. אחיותי מדיחות את הכלים, אמא מברכת על הנרות בקול בכי, מאחלת לכל אחד כתיבה

וחתימה טובה. אנו הולכים לבית הכנסת. מכל הבתים והרחובות שומעים בכיות נשים וכולם נחפזים לבתי הכנסיות. בית הכנסת שלנו מלא וגדוש. האנשים בקיטלים ובטליתות מברכים איש את רעהו בשנה טובה. על השולחנות ובכל פנה ארגזים עם חול, בהם תקועים נרות שעוה וחלב גדולים. על הרצפה פזורה שחת ריחנית ויהודים פוסעים עליה בנעלי בית או בפוזמקאות בלבד.

החזן והעוזרים פותחים ב„כל נדרי" וכל הקהל עומד על רגליו וחוזר בקול כבוש ובחרדת קודש על הנגון הנוגה המזכיר את תקופת השמד של ימי הביניים. לאחר התפלה נשארים עוד זקנים בבית הכנסת. למדנים שבהם לומדים מסכת יומא ופשוטי עם אומרים תהלים.

למחרת בבקר מתאספים לתפלת שחרית, אלה מתנועעים ומתפללים בלחש ואלה בתנועות נמרצות ומתוך זעקות שבר. קוראים בתורה ומתפללים „מוסף". ב„על חטא" מכים על לוח לבם ומתודים על חטאים ועוונות שחטאו ושלא חטאו בהם. אומרים „ונתנה תוקף"... כולם דרוכים ומתוחים בשעת התפלה קורעת הלב, שרשמה לא נמחק מלבי עד היום הזה. מעזרת הנשים נישאים קולות בכי. לעתים מתעלפת אשה תשושה מהצום. משיבים את רוחה בבושם חריף המזומן בידי חלק מהמתפללים. לעת תפלת „נעילה" גוברת ההתרגשות. הגיעה שעת ה„חתימה" והלב חרד לקראתה... אך עם סיום התפלה, כולם מעודדים ומלאי תקוה לשנה החדשה. תפלת „מעריב" נאמרת בחטיפה. הקהל ממהר הביתה עם שיירי נרות דולקים, אך הזקנים עוד נשארים ל„קדש" את הלבנה.

ברם ה„חתימה" ביום כפור עדיין זקוקה לאישור סופי ויום „הושענה רבא" מיועד לכך. יושבים הזקנים כל הלילה בבית הכנסת, קוראים משנה תורה ואומרים תהלים, כדי לזכות ב„פתק" חתימה טובה...

שמחת תורה. בית הכנסת מוצף אור. ילדים וילדות ודגלים מצויירים בידיהם, החזן אומר „אתה הראית" והקהל הרב עונה בהתלהבות. עורכים „הקפות" עם ספרי התורה מסביב לבימה. אחרי כל הקפה מנעימים בניגוני חסידים. גם אני מקיף את הבמה בספר־תורה קטן. למחרת אחרי התפלה עורכים „קידושא רבא" בבית הכנסת והולכים לביקורים בבתים רבים, לאכול לביבות עם בשר. הילדים רצים אחרי ה„שכורים". קוראים „צאן קדשים — ממה !..".

ד. ילדות ומלחמה.

אחרי החגים חוזרים החיים למסלולם הרגיל ולדאגותיהם היום־יומיות. הילדים, טעונים ספריהם, חוזרים ל„חדרים" ללמוד תורה. אני למדתי אצל מלמד הדרדקי ר' חיים וולף, איש ישר וטוב לב. מעולם לא היה מלקה את תלמידיו. התיחס אלי בסבלנות. ב„טייטל" אשר בידו היה מראה לי את האותיות הגדולות

של האלף־בית. היה חי חיי עוני ודחקות. מזונו העיקרי תפוחי־אדמה ופשטידה משאריות לחם של התלמידים — היה מערבב בבירה.

אחי לייבוש למד אצל יוסל „קיסר". הוא היה קפדן וביום חמישי בשבוע מי שלא ידע את פרשת השבוע עם רש"י לשביעת רצונו, היה מרים אותו באזניו... ראיתי את אחי יושב מאחורי הבית ובוכה. פחד לחזור לחדר.

כמו סרט נע עוברת לנגד עיני כל אותה התקופה המעניינת.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 הייתי בן שש וכל כך זכור וברור לי כאילו זה קרה היום. חרדה לבאות אחזה את התושבים היהודים. אבא חפר בור מתחת לרצפת הבית והטמין בגדים וכל חפצי ערך למקרה של שריפה או בריחה. נפוצו שמועות על תבוסת הצבא הרוסי והתקרבות החזית לעירנו. הואיל ואנו גרנו בסביבה נוצרית החליטו הורי לעבור למרכז העיירה, לבית האכסניה הגדול של פנחס ברקס. ארזנו חבילות בגדים ומצרכי אוכל ועברנו למקום החדש. ישנו בבגדים על הרצפה. בערב שררה אפלה גמורה. ברחוב הסתובבו משמרות קוזקים. למחרת השכם בבקר התעוררנו לקול הדי התפוצצות. הרוסים פוצצו את הגשר שעל הבוג. הגרמנים הפגיזו את העיירה. קמה בהלה גדולה והחלה בריחה מהעיירה. מי ברכב ומי ברגל והחבילות על השכם. אנו ברחנו לכוון לודמיר. אחרי הליכה של שעות מספר השתרר שקט ולפנות ערב חזרנו העירה. בכליון עיניים חכו לכניסתם של הגרמנים. בכבשם את העיר לא נגעו בתושבים לרעה. האוכלוסיה האוקראינית ברחה לרוסיה והשאירה את בתיה ואדמותיה הפקר. הגרמנים לקחו את הגברים לעבודת חפירות וביצורים. אחרי זמן קצר העבירו את ניהול עניני העיר לידי האוסטרים.

פרצו מגיפות ומחלות, כגון חולירע וטיפוס. עשרות ומאות מתו. שרר רעב.

האוסטרים יסדו בתי ספר ממשלתיים, פתחו מרפאות לחולים. כל התושבים קיבלו זריקות חסון נגד מחלות מדבקות. הושיטו עזרה רפואית חנם, בנו גשרים וכבישים מעצי יער, מסלת ברזל קטנה. חילקו מנות מזון (שהלכו ופחתו בהדרגה) הטילו חנוך חובה על התושבים. אני נרשמתי לכתה א'. מורי היו משה קורנפלד, מנצי ברק, שמריל סוקולר ומנהל בית הספר היה הקצין קימל. השפות שלמדנו היו עברית וגרמנית. עדיין חרות בזכרוני ההמנון האוסטרי.

הנוער היהודי התחיל להתארגן ולהתלכד בצריף צבאי בחצרו של מר ליב גוט. התקינו אותו למקום הצגות. פעם בשעת הצגה פרצה דליקה. התקרה נדלקה מהעששית. כל הקהל נדחק לפתח היחידי. שעה מרובה עמלו עד שהוציאו את הקהל המבוהל. אותי הוציאו דרך החלון. השריפה כובתה מהר, אך היו פצועים קשה.

עברו כ־4 שנים והמלחמה נמשכה. פתאום נודע כי פרצו מהפכות בשלש המדינות היריבות ברוסיה, הדיחו את הקיסר הכל־יכול ניקולאי והוא הדבר בגרמניה

ובאוסטריה. הקצינים והחיילים שחנו בעיירה בארמונו של הפריץ בילנקין הורידו את סמליהם, זרקו את נשקם, התחבקו והתנשקו מרוב שמחה. ממחנה השבויים שליד ביתנו סולקו המשמרות, הרסו את גדר התייל ושיחררו את השבויים. כל הדרכים היו מלאות חיילים ופליטים החוזרים למקומותיהם ולמשפחותיהם. התארגנה הגנה עצמית מחיילים יהודיים שחזרו משביים. הגיעו ידיעות על פוגרומים ביהדות רוסיה ואוקראינה. כנופיות רוצחים מסתובבות ביערות. מתנפלים ושודדים רכוש יהודי. בין חברי ההגנה בעירנו אני זוכר את יצחק גולדברג, מרדכי פלישר, קלמן בלט, ירוחם צווייג ועוד בחורים אשר מרוב שנים שכחתי את שמותיהם. ליד ארמון בילנקין היו מחסנים גדולים של מצרכי מזון, בקר, סוסים ועצים. כל אחד לקח כאוות נפשו.

ה. פולין קמה לתחיה.

היתה תקופה קצרה של שקט יחסי. לא קרה שום מקרה מיוחד והחיים התנהלו כסדרם. בליל שבת, בבית הכנסת, שמעתי מספרים כי נכנסה פלוגת צבא לעיירה וחונה בבית פופליס. כל יום השבת הסתובבו משמרות צבא ולא הרשו שום התקהלות. ביום ראשון החלו לערוך חפושים אחרי נשק. ביום „היריד" השבועי, פרצו קטטות" בין יהודים וחיילים, שרצו להחרים את העגלות והסוסים מהעגלונים היהודיים. והללו גילו התנגדות תקיפה.

אנשי העיירה טרם ידעו כי העם הפולני קם לתחיה. הם הופתעו לשמוע כי האורחים הם נציגי השלטון החדש. קראו אפוא לאספה בבית המדרש הגדול והחליטו לפנות למפקד הפלוגה ולדרוש להפסיק את ההחרמות ולהתנהגות טובה כלפי התושבים היהודיים. בשעות הבוקר התקדמה התהלוכה אל בית פופליס בצעקות ובעיריות אויר. המפקד וחייליו נבהלו ופתחו באש ממכונת יריה. חלק מהקהל נפגע והיתר נתפזר לכל עבר. החיילים הרגו את כל מי שפגשו ברחוב. כ־12 איש נהרגו והרבה נפצעו. למחרת לקחו כ־10 מנכבדי העיר ובראשם ר' בנצי הדיין וכלאו אותם בבית המדרש. משמר כבד שמר עליהם. הטילו קנס קבוצי על העיירה ואימו להוציא את בני הערובה להורג, אם לא ישולם הקנס תוך 24 שעות. אחרי מאמצים נואשים הומצא הקנס. חלק מאנשי ההגנה שנאסרו שוחררו. מה„סיים" הפולני הגיעה ועדת חקירה וכל הענין טושטש.

ו. בין בולשביקים לפולנים.

בשנת 1920 פרצה מלחמה בין הפולנים והבולשביקים. החלו לחפור חפירות ולהקים בצורים. החיילים הפולנים מפוזן התעללו ביהודים, גזזו את זקניהם, בעיקר היו מבצעים את תעלוליהם בימי שבתות. הוציאו יהודים מבתי התפלה והכריחו

אותם לעבוד בשבת. ראיתי במו עיני איך חייל תפש את יהודה פלישר וניסה ליישר בצבת את אצבעו הכפופה. קול צעקותיו עלה עד לשמים.

החזית התקרבה לעירנו. הפולנים נסוגו, פוצצו ושרפו את כל הגשרים ולמחרת נכנסו הבולשביקים. הם הלכו יחפים, בגדיהם קרועים, מראיהם עלוב ביותר. ה„קומיסר" קרא לאספת־עם ובחר בועדה מקומית לניהול עניני העיר. המצב הכלכלי החמיר, המסחר שותק לחלוטין. רק חומר תעמולתי רב סיפקו, עתונים ברוסית, הביאו להקות בידור, הצגות וקונצרטים לרוב. אחרי ששה שבועות, בערב ראש השנה, נסוג הצבא הבולשביסטי מהעיר והפולנים כבשוה בחזרה אחרי הפגזה כבדה. מספר אנשים נפגעו וניזוקו כמה בתים.

ז. התעוררות צבורית־לאומית.

לאט לאט החל המצב להשתפר, המסחר התחיל להתפתח. פתחו את בתי־הספר. התקיימו בחירות ל„סיים" הפולני. לקחתי חלק פעיל בבחירות. כל היהודים הצביעו בעד א׳. העיירה קבלה מעמד של עיר. רוב חברי המועצה היו יהודים והמורה

ר׳ מיכאל קרקובר, ראש הקהילה הראשון ונכדו לייבלה הי״ד

סניף חצופים ביום הזכרון של הרצל בשנת 1924

שלמה קנט נבחר לסגן ראש העיר. ליושב ראש ועד הקהלה נבחר ר׳ מיכאל קרקובר ואחריו ישעיהו אקסמיט. עסקנים מסורים היו ומילאו את תפקידם באמונה.

חזרתי לספסל הלימודים. בבית הספר הפולני הציקו לנו מאד התלמידים הנוצרים ואני עזבתי את בית הספר ולמדתי אצל מורים פרטיים: יענקל זיפר ומשה שפירר. הנוער המקומי התארגן מחדש. נוסד חוג דרמטי שבראשו עמדו אחי לייבוש, שמואל בורליאנט וחיים טרנר. הצעירים יותר יסדו ספריה עברית שמנתה 750 ספר וספריה שניה ביידיש. הציגו הצגות וההכנסות הוקדשו לרכישת ספרים. רכשנו דירה נאה בת שני חדרים. מפעם לפעם באו מרצים שדיברו על נושאים שונים. השתתפות הנוער היתה מלאה. התארגנו מפלגות שונות, הסתדרות ציונית, פועלי ציון, מזרחי והחלוץ, השומר הצעיר, בית״ר. התקיימו שעורי ערב לעברית. ניהלנו שיחות על עניני ארץ־ישראל, ההסתדרות, מוסדותיה ומפעליה. חגגנו ברב פאר את חנוכת האוניברסיטה העברית שעל הר הצופים, ערכנו אזכרות בימי הזכרון של הרצל וטרומפלדור. נאמו פישל איזנברג, יענקל יוחנזון, ויצחק ישעיהו אקסמיט. נאומיהם הלהיבו את השומעים. מספר צעירים זכו לעלות לארץ.

ח. מאורעות דמים ומשבר בארץ, — שפל בגולה.

הגיעו ידיעות על מאורעות דמים בארץ, התנפלויות של ערבים על ישובים יהודיים. ליד בית המדרש התארגנה אספת מחאה. התמרמרות שררה בצבור היהודי על ניצול הפועל העברי ע״י בעלי הפרדסים במושבות.

בשנת 1924 הייתי בין המתנדבים הראשונים ל„הכשרה״, להסתגל לעבודה פיסית לפי תנאי ארץ־ישראל ולחיים משותפים בקבוץ. לצערי הרב לא החזקתי מעמד ואחרי זמן קצר חזרתי הביתה. באותה תקופה פרץ משבר גדול בארץ־ישראל אחרי העליה המוגברת. חזרו מספר עולים, מכיל שפרן, מרדכי ווגנפלד ועוד. שררו דכאון ואכזבה. הפעולות למען קרן היסוד והקק״ל נחלשו. הצבור הפסיק לתרום. הנוער בעיירה התחיל לחפש דרכים אחרות להתבססות והחל לנדוד לארצות אחרות מעבר לים. אחי ליבוש היגר למקסיקו.

בינתיים כוסו שמי יהדות פולין עננים כבדים. האנטישמיות הרימה ראש. התנועה הנאצית בגרמניה בדומה למחלה מדבקת הדביקה בחידקי השנאה את רוב תושבי פולין הנוצרים.

ט. עלייתי לארץ, — מאורעות דמים.

הנוער היהודי בעל החוש הבריא כבר חזה שנים רבות לפני כן, כי הבסיס הכלכלי הולך ונשמט מתחת רגליהם של היהודים. תוספת חנות לגלנטריה וכדומה לא יפתרו את הבעיה. הדאגה לבאות הגבירה את החתירה לחיים חדשים. אף על פי שמעמדי היה איתן, יצאתי שוב להכשרה, ובדרכי הלכו רבים מהנוער. אחרי 3 שנות

עבודה וסבל זכיתי לעלות לארץ־ישראל. זה היה בשנת 1936. ערכו מסבות פרידה. יחד אתי עלו עוד חברים.

בבית העולים בחיפה קבלו את פנינו כל החברים שעלו לפני כן. כל אחד בחר לו את קבוצתו. באותו זמן פרצו מאורעות דמים בין הערבים ליהודים, כל יום נפלו קרבנות. ביניהם — חברנו היקר יעקב כהן. אבנר גולדהבר נפצע, בארץ שרר חוסר עבודה. הממשלה המנדטורית קצצה בעליה, הרבה חברים עזבו את הקבוצים והשתקעו בערים ובמושבות.

י. מלחמת העולם השניה, — השואה.

בשנת 1939 פרצה המלחמה הגדולה על מוראותיה ופגעיה. עבדתי אז בתור שרברב בהקמת בית הזיקוק לנפט ליד חיפה. הואיל ועיר מולדתי נמצאת בשטח שנכבש ע״י הצבא האדום, פוטרתי מהעבודה. החלו להגיע ידיעות ובשורות איוב. העיירה נשרפה כליל, ליבלה בנה של אחותי ריזה נהרג מרסיס של פגז, הבית נשרף ונשארו בחוסר כל. גם כאן בארץ החלו להרגיש טעם מלחמה, האיטלקים הפציצו את מיכלי הנפט ליד חיפה. חברי היקר יהודה פלישר נהרג. גרתי בקרית חיים לא רחוק משדה התעופה ובכל פעם טעמנו את טעם ההפצצות. מספר שנים לא הגיעו כל ידיעות מוסמכות מהנעשה בחוץ־לארץ; אי משם הסתננו ידיעות, כי הנאצים משמידים את כל היהודים, בלי יוצא מן הכלל, אך איש לא רצה להאמין שהעם הגרמני „הנאור" מסוגל למעשים כאלה. ברם, משהחלו להגיע לארץ אניות מעפילים וביחוד לאחר שמדינת ישראל קמה באש ובחרב ומספר ניצולים באו מהעיירה החרבה נתאשרה האמת המרה. יהודי אוסטילה הושמדו וממשפחתי היקרה לא שרד אף אחד — — — תהי נשמתם צרורה בצרור החיים.

י״א. בחירת רבנים.

לא אוכל לסיים את פרקי זכרונותי מבלי להזכיר מאורע צבורי מסוים מתקופת נעורי אשר טבע את רישומו בעיירה לפרק זמן ושיווה לה מצב של חגיגיות וענין רב.

הרב יוסלה וורטהיים עזב את העיר עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ונדד מזרחה עד יעבור זעם. את הפיקוח על הענינים הדתיים: נשואין, גטין, כשרות, דיני תורה וכו' השאיר על שכמם של שני הדיינים, ר' בנצי רידר ור' ראובן ז״ק ז״ל. בתום המלחמה לא חזר לכהן באוסטילה אלא נתקבל כרב בהרובישוב ושנים מספר היתה עירנו בלי אב״ד. אז הציע הרבי מבלז את חתנו ר' פנחס (פינלי) טברסקי כרב לאוסטילה. הרבי השתוקק ל„שידוך" הזה בגלל „יחוסה" הרב של עירנו שכן מפורסמת היתה ברבניה־צדיקיה נוחי עדן ואילו אוסטילה חשבה לה לזכות גדולה

„להתחתן" עם הרבי הנערץ על אלפי חסידים. ובכן אמרו לדבק טוב ו„החתונה" נערכה ברוב פאר והדר.

הרבי מבלז מקובל היה על השלטונות הפולניים בגלל לויאליותו האזרחית (הוא הורה לחסידיו להצביע בעד מפלגת השלטון) ובשכר זה העמידו לרשותו רכבת מיוחדת ומאות חסידים באו אתו לאוסטילה להכתרת ר' פינלי. כל העיירה יצאה לקראתם. אנשי „וינהייזר„ קישטו את סוסיהם בניר צבעוני והיוו גדוד פרשים שרכבו לפני הכרכרה המקושטת. מספרים, כאשר הגיעה הרכבת והרבי צריך היה לרדת מהקרון, השתטח יוסל טילס הסנדלר על האדמה ושימש כמדרגה. זכור לי שאותו יום גשום היה והדרך מתחנת הרכבת לעיר היתה משובשת בבוץ. החסידים והמון העם רצו אחרי הכרכרה ורגליהם בוססות ברפש. ליד השטיבל „אהבה רבה" (קוז'מיר) הקימו סוכה ענקית לתפלה ולעריכת „שולחנות". חסידים מכל קצוי פולין נהרו לעירנו. הובאו גם חולים בגוף ובנפש לבקש רפואה עבורם.

הרבי שהה כחודש ימים ובינתיים הוכתר ר' פינלי כרב אב"ד. אך „הזיווג" לא עלה יפה. ר' פינלי עסק בעיקר באדמורו"ת ואילו אוסטילה זקוקה היתה לרב־מנהיג דוגמת ר' יוסלה וורטהים. כעבור שנים מספר חזר לגליציה.

אוסטילה שוב לא קיבלה רב אחר. השאלה היתה עכשו מי משני הדיינים (במקום ר' ראובן המנוח כיהן עתה חתנו ר' יהושע שינטופ) יהיה הרב הרשמי המוכר ע"י השלטונות. נתקיימו בחירות והתעמולה משני הצדדים היתה חריפה.

אף על פי שר' בנצי מקובל היה ללמדן מופלג וגם גדול הרבה מחברו בשנים, קיבל ר' יהושע הצעיר רוב מוחלט. ר' בנצי חש כאילו נעשה לו עוול, מרוב צער חלה ושוב לא חזר לאיתנו.

אישים ופעלים

„טוב שם משמן טוב" — כמה הולך
שמן טוב — מקיטון לטרקלין, ושם טוב
הולך מסוף העולם ועד סופו.
(שמות רבא מ"ח)

צילה פליישר

חסד נעורים

(צרור זכרונות)

א.

המפעל הצבורי הראשון הזכור לי, שבו לקחתי חלק בהיותי בגיל צעיר מאד, היה המטבח הצבורי שנוסד ע״י ד״ר פלץ בשנת 1915. יתר חברי ההנהלה היו: טויבצה מנדלקרן (אחרי כן טרנר), בתיה בורליאנט, מנציע בריק, בנימין טרנר וחיים בורליאנט. המטבח אשר חילק בכל יום ארוחה חמה לאוכלוסיה העניה וביחוד למשפחות אשר הגברים גויסו למלחמה, התקיים מפעולות יזומות שונות.

הנשף הראשון בו הורשיתי לבקר, וזה תחת השגחתה של אחותי הבכירה פעסיע ע״ה שהיתה אחת ממארגניו — היה „ליטעראריש מוזיקאלישער אוועגד״ בחנוכה של אותה שנה ושהכנסתו היתה מוקדשת למטבח.

אחר כך הוקם חוג דרמטי שהציג את „מירלה אפרת״. ההצגה, שאגב היתה מוצלחת מאד, הכניסה סכום ניכר לטובת המטבח.

באותה תקופה התארגן „הדור הצעיר״ שגם אני השתייכתי לשורותיו. מטרת הארגון היתה תרבותית־לאומית. בקרב הפעילים נפלו אז חילוקי דעות. המבוגרים היו בעד פעולות חמריות, כלומר פעולות סעד לאוכלוסיה (מאטריעליש) ואילו אנו הצעירים תמכנו בעבודה תרבותית (קולטורעליש) ואז בא הפילוג: קבוצה אחת התמסרה לפעולות עזרה וסיוע חמרי לדלת העם והקבוצה השניה — לעבודה תרבותית־רוחנית. דרכה של קבוצת התרבות היתה קשה מאד, כי נתקלו בהתנגדות מצד ההורים, בעוד שהקבוצה ה„חמרית״ נפגשה באהדה רבה מצד ההורים והצבור בכלל. ככה נפתחה ביזמתן של ארבע צעירות (פעסיע ראזמארין, בוניה שטורם, טויבציה מנדלקרן ובתיה בורליאנט) מאפיה למצות שחולקו חנם לעניים וזה תחת פיקוחה של הרבנית חנהלה וורטהיים ז״ל בהסכמת בעלה הרב. בחלק „ממעות חטים״ קנו קמח וכל העבודה היתה בהתנדבות. דאגו אפילו להביא את המצות עד לבתי הנצרכים.

זכור לי קוריוז מאותם הימים: הרבנית התנתה תנאי שהבחורים לא יבקרו במאפיה. על זה הגיבו הבחורים בהכרזה, כי בחג הפסח תטיילנה הבחורות עם המערוכים (קאטשעלקעס)...

אחר היה המצב של קבוצת התרבות. היתה לנו מלחמה בבית ובחוץ. למרות הכל הקימונו חוג דרמטי ובעד ההכנסה הראשונה התחלנו ליסד ספריה. היו כאלה

שדרשו ספרית אידיש בלבד, מפני שרוב רובם של הנזקקים לספריה אינו יודע עברית, ואילו הציונים טענו לספריה על טהרת העברית, כי בעיירתנו ידעו עברית עוד לפני שנים רבות. לנה, בתו של וואלף יוחנזאן הגביר של העיירה, ומנשה קנדינר היו כותבים ב„הצפירה".

מתוך חשש שנגיע שוב לידי פילוג, באנו לידי הסכם לקיים ספריות בשתי השפות ולאידיש אחוז יותר גדול. אכן בעיה זו מצאה את פתרונה, אך כאמור בדרך כלל היה מצבו של הארגון קשה. לא היה מקום לשכן בו את הספריה, ההורים לא חדלו מהתנגדותם והתלבטותנו היתה רבה.

בינתיים מת בעיירה יהודי עשיר, יחיאל נץ ע"ה, חשוך בנים היה והשאיר בית גדול. בצוואתו מסר חלק מהבית ל„שטיבל" (בחלקו השני ישבה אשתו השניה ובתה מבעלה הראשון) בלילה אחד פלשו בחורינו וכבשו שני חדרים גדולים. בהם התרכזו כל הפעולות התרבותיות שלנו ושתי הספריות היו במשך הזמן לפאר העיירה. פתחנו גם שעורי ערב לנוער מהשכבות העניות.

גן הילדים בשנת 1926

ב.

פעילות ציונית למעשה התחילה אצלנו בשנת 1917, אחרי הצהרת בלפור, אך הרעיון הציוני חדר לעיירה עוד הרבה זמן לפני כן. בביתנו היה ספר רשימות הקק"ל, שהכיל את שמות האוספים והתורמים.

היה נהוג בכל ערב יום כפור לעמוד עם „קערה" בבתי מדרשות ובשטיבלך לאסוף כספים לטובת הקק"ל. בטריסקר שטיבל עמד ע"י הקערה אחי אהרן הנמצא כעת בארצות הברית ובעזרת הנשים עמדה אחותי פעסיע ע"ה. זה כבר היה בזמנו הישג גדול. עם הצהרת בלפור גברה התנועה הציונית בקצב מהיר ובשנת 1918 ב־כ' תמוז „העזנו" כבר לצעוד בתהלוכה גדולה — עם דגלי הלאום ודגלי אבל — לבית המדרש הגדול לזכרו של הרצל שמלאו אז 14 שנים לפטירתו. בתהלוכה זו השתתפו נוער ומבוגרים מכל השכבות ואנשים קשישים עמדו ליד בתיהם או הציצו בעד החלונות וחזו מתוך סקרנות בתהלוכה.

כשחזרנו הביתה שאלה אמי את העוזרת שלנו, בתו של חנא הסנדלר, איפה היתה שעה ארוכה כל כך. היא ענתה בפשטות: „ומה, ד"ר הרצל היה קרוב שלי בדיוק כמו של צירל !..." ואבי ע"ה אמר: „מי יודע ? בשום ספר לא כתוב שהמשיח יבוא רכוב על חמור לבן; אפשר וזוהי תקופת המשיח והוא הופיע בדמותו של הרצל..."

אני נהניתי מאד מכל השיחה הזאת מכל הבחינות: אלף — שאבי, יהודי שסים פעמיים ש"ס וחסיד נלהב של הרבי מטריסק, מתחיל להבין לרוחנו. (על זיקתו של ביתנו לרבי מטריסק — ראה מאמרו של אחי ד"ר אהרן ראזמארין „מיין שטעטעלע אוסטילע". גם אני נסעתי פעם עם אבא ז"ל לטריסק והשתטחתי על קברו של „המגיד"...) בית — על ההתקדמות של „השפחות" שזקפנו לזכות השפעתנו.

אך עדיין לא היתה שמחתנו שלמה. עוד זמן רב היה עלינו לנהל מאבק עם הקנאים שהפריעו לעבודתנו, ולא שבוע אחד בלבד עמדנו במשמרות לילה מחשש הצתת הספריות. אספר אפיזודה אחת מסבלנו באותם הימים. אמנם התנגדו ההורים שלי לפעולותינו אך לא בקנאות ובעקביות. לעומת זה היה אחי הבכור, אבא ז"ל נוהג בכל מיני אופנים להסית בנו את אבינו אך ללא הצלחת יתר. אך פעם נדמה היה לו כי הכריע אותי במלחמה זו. הצגנו דער „יידישר קעניג ליר" מאת יעקב גורדין. אני ואחי אהרן השתתפנו בהצגה. היא היתה מוצלחת מאד, אך כמעט בסופה פרצה דליקה בתקרת הבמה. המבוכה היתה גדולה. היו הרבה פצועים קלים וגם כמה רציניים. בקבוצתנו היה רופא, אך הוא לא הספיק להגיע לתת את העזרה הדרושה. הרעש והצעקות הגיעו לאזניו של אחי הבכור שגר לא רחוק משם. הוא בא וכאשר מצאני הנחית לי שתי סטירות לחי. לקול צעקותי באו חברים לעזרתי.

אז הלך והעיר את אבא ואמר לו כי בגלל זה שהוא מרשה לנו לקרוא ספרים חילוניים אנו יוצאים לתרבות רעה...

במרוצת הזמן תפסתי אותו ב„קלקלתו": הוא קרא „מלחמה ושלום" של טולסטוי. לשאלתי „היתכן"? הצטדק באמרו כי הוא קורא את ההיסטוריה שבספר ואילו אנחנו — את הרומן...

אגב, נודע לי אחר כך שהוא קרא הרבה מהספרות הרוסית הקלאסית.

אחרי מקרה הדליקה קרא לנו ראש העיר, הפולני שטרביצקי ואמר כי היות וההצגה היתה כה מוצלחת הוא מבקש לתקן את הצריף על חשבון העיריה וגם להתקין דלתות ויציאה מיוחדת ובלבד שנציג אותו המחזה שנית. שמחנו מאד על כך אחרי שנפלנו ברוחנו וכמעט שהיה הנצחון למתנגדינו.

בית היתומים

בינתיים גדל הדור הצעיר שבא לעזרתנו. נוסדו הסניפים של צעירי ציון, פועלי ציון, ציונים כלליים וצעירי מזרחי ואתם התפתחה העבודה הציונית בכללה. קרן קימת וקרן היסוד נעשו פופולריות. כוחותינו התבצרו עד כדי כך שהקיצוניים השלימו בעל כרחם ועזבו אותנו לנפשנו. עתה משניתן לנו חופש פעולה, הצטיינה

העיירה בפעולותיה. אם המרכז בורשה הטיל עלינו סכום כלשהו לקרן מסוימת הכפלנו אותו.

כעבור זמן מסוים, כאשר הפעולות החברותיות והציוניות היו כבר למעשים רגילים מובנים לכל, העמסנו על שכמנו גם את עבודת העזרה לנזקקים, כי קבוצת „החמרנים" התפזרה. רבים עזבו את העיירה והיתר התחתנו והתמסרו לחיי המשפחה ולדאגותיהם האישיות.

כאשר משלחת ממרכז הג׳וינט שברובנה באה וביקשה לפתוח בית יתומים, מצאה אותנו מוכנים גם לזה. כמובן שהג׳וינט תמך בסכומים ניכרים אך הם לא הספיקו. העברנו אפוא כל מיני מפעלים ויסדנו את בית היתומים לעשרים ילד, יתומים מאב ומאם שגם קורת גג לא היה להם.

ברם, המצב הורע עת עברה העיירה משלטון לשלטון. הצעירים הרגישו חוסר בטחון מתחת לרגליהם והחלו לחפש דרכים להגר לארצות חוץ.

בינתיים התקרב הצבא האדום לעיירה. מי שהיכולת היתה בידו ברח לארצות הברית. רק הציונים הנאמנים חפשו דרך לעלות לארץ. זה היה קשה מאד, כי חלוקת רשיונות העליה היתה מוגבלת מטעם ממשלת המנדט. בכל זאת מי שרצה בלב ובנפש לעלות מצא דרך לכך. הודות לזה ניצלו עשרות משפחות מהשואה. בין אלה שעלו בעוד מועד — כותבת השורות הללו, בעלי מרדכי ובננו הבכור משה. מהארץ כתבתי לכמה חברים וחברות והתחננתי בפניהם שיעלו ארצה ואיני יודעת מה הכח שעצר אותם מלעזוב את העיירה הקטנה והצנועה. אכן, מקסימה היתה העיירה ומחוננת מהטבע, אולם יודעת אני שכבר קדמוני בתאור יפיה של העיירה על נהרותיה, הריה, יערותיה וכו׳. גם את ארמונו של ביעליאנקין כבר הזכירו, אך דומני ששכחו בכל זאת להזכיר פרט נוסף, את הטירה של הקומפוזיטור סטראווינסקי, גיסו של ביעליאנקין, שנשא לאשה את בתו של נוסנקו. אלה היו אנשים טובים והרבה יהודים מצאו אצלם את פרנסתם בכבוד.

אולם, כל היופי הזה חולל בידי חיות הטרף הנאצים שערכו ציד על תושביה היהודים של העיירה החמודה ובתוך שדרת העצים הנאה שמשני צדי הכביש ללודמיר הובילו אותם לקבר האחים הענקי. ינקום ה׳ את דמם של אלפי הקדושים היקרים שלנו!

שלונקורג 4 לפברואר 1930

למרת צ. פלשר,
אוסטילה.

גברת נכבדה!

דברך הטובים אשר שלחת לברכני למלאות לי שבעים שנה שמחוני עד מאד. כל ימי הייתי מצטער על אי-ידיעת שפתנו הלאומית בין אחותנו, אשר מנעו קדמונינו מהן לימוד תורתנו ושפתנו. בזה מצאתי את הגורם העקרי לשממת הלשון העברית בזמננו. הייתי אומר: אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. לא היה כזה בשום אומה ולשון. וכמה עמים נאבדו מזה מאות שנים יותר לא זכרו את לשונם, כי האמות קיימו אותה בפי עולליהן ויונקיהן! רק אנו בני ישראל אשמנו מכל עם, וכמעט בזמן השכחו אבותינו את שפתנו הלאומית מפי בנותיהן ועל ידי זה גם מפי בניהם. בזמננו גמלו אומנם בני עמנו ללמד גם את בנותיהם עברית. ואולם לצערי אין לימוד זה כזה הה, כי הוא שטחי מאד – בקושי מן השפה ולמודה. ותמיד אני מקונן על זה ואומר: אין זה דיבור עברי, אלא פטפוט עברי. קראתי את ברכך ומצאתי בהם גם מחשבה עברית

ועל זה שמחתי מאד. כי לא יתקים הדבור העבר
בל המחשבה הזרה. מה שמסגל לו האדם רק מתוך
קריאה בספרים זרים בהבנה. בלי שפתי חונף
אומר לך, גברתי הנכבדה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית
על כלנה. מכתבי ברכה רבים באו אלי בימים
האלה, ורק מעטים, ובהם גם מכתבך הרבו לי נחת.
קבלי, גברת נכבדה, את ברכת ותודתי
על דבריך הטובים.
והנני חותם בברכת שלום וברגשי כבוד ויקר

שמעון ברנפלד

ההיסטוריון והוגה הדעות פרופ. שמעון ברנפלד ז״ל, שאת מכתבו פרסמנו כאן, נולד בסטליסלבוב בשנת 1860 ונפטר בברלין בשנת 1940

א. בן־דוב

תנועת תורה ועבודה באוסטילה

השנה — תר״פ (1920) והימים ימי קיץ זוהרים. התעוררות לאומית־ציונית ברחוב היהודי בפולין, ואוסטילה אף היא נסחפת עם הזרם. ארגונים ציוניים מגוונים שונים צצים בזה אחר זה; אך עדיין נפקד מקומה של הציונות הדתית באוסטילה. צעיר בן תשע עשרה הייתי אז, חניך בית המדרש, אך לגמרי לא אדיש למתרחש בעולם היהודי. במוחי ניקרה השאלה: איה היהדות הדתית וביחוד איפה הנוער הדתי? הטרם שומעים הם „את קולות ה׳ הקוראים עלו״? מה טעם האדישות הזאת?

ידעתי שבפולין הקונגרסאית קיימת תנועה ציונית־דתית בשם „מזרחי״, אך לכאן, לווהלין אין שמעה מגיע כמעט.

באחד הימים נפגשתי עם דוד סטאוו (דוניע) ובשיחתנו באה לידי ביטוי המחשבה, כי אמנם הגיע הזמן שהנוער הדתי באוסטילה יתארגן בהסתדרות דתית־לאומית, כלומר — ב„מזרחי״. ומיד נגשנו לפעולה.

ראשית דרכנו היתה אל שני הדיינים, ר׳ בן־ציון ריידר ור׳ ראובן ז׳ק ז״ל, כדי לבקש את הסכמתם ועזרתם, אך זה האחרון אחז בקצה זקנו הארוך ושאל: „מדוע דוקא „מזרחי״? הרי גם „אגודת שלומי אמוני ישראל״ היא תנועה דתית־לאומית ומכירה בפרוגרמה שלה בבנין ארץ ישראל ובלי ספק תתאחד בקרוב עם „המזרחי״.

הוא הראה לנו פנקס תרומת חברים של „שלומי אמוני ישראל״ והנה כתוב שם „שחור על גבי לבן״ כי האגודה שואפת ליצור בארץ ישראל ישוב עברי על פי התורה והמסורה...

טרם תפסנו אז את ההבדל שבין ישוב עברי לבין הציונות המדינית. ובכן באנו „לצוד״ את הדיין לרעיוננו ונמצאנו ניצודים על ידו...

לקחנו מידי ר׳ ראובן את החומר ויצאנו לרכוש נפשות לרעיוננו.

וכך נוסדה „אגודת צעירי אמוני ישראל״ באוסטילה.

ברם, הסכמתם של הדיינים בלבד אינה מספיקה. יש לרכוש את אהדתו ותמיכתו של הצבור הדתי כולו והדרך למטרה זו — בית המדרש.

הודבקו מודעות גדולות בכל בתי התפילה ובשבת הופיע כותב השורות האלה, מוקף חבורה של צעירים, בבית המדרש הגדול ונשא נאום בו הוכיח בראיות

מן התנך, מ„אור החיים״, מהמלב״ים ומספרים קדושים אחרים שהפעם **לא תבא** הגאולה בדרך נס כבשעת יציאת מצרים, אלא בדרך הטבע, בבחינת „עני ורוכב על החמור״ כמו בעלית עזרא ונחמיה. המסקנה היתה כמובן: תנו יד ל„שלומי אמוני ישראל״ האומרים לבנות את ארץ ישראל עפ״י התורה והמסורה...

ככה נתפרסמה האגודה הצעירה, אך היחס אליה בשטיבלך היה שונה: בשטיבל דראדזין, שפכו כמה קנאים קיתון של בוז על ראשו של „האפיקורס״

ועד צעירי החלוץ והמזרחי

(הכוונה לכותב השורות) המטה את בחוריהם מהדרך הישרה... ואילו השטיבל דקוזמיר (אהבה־רבה שטיבל) מסר לצעירים אלה את עזרת הנשים למועדון ובבית התפלה עצמו נפתח ע״י האגודה בית ספר דתי־לאומי שמוריו היו כותב השורות, ר׳ מנשה קנדינר ועוד.

אולם לא ארכו הימים והעומדים בראש האגודה נוכחו לדעת שהוטעו או טעו. מתוך העתון „דער יוד״ נודע לנו שהכסף הנאסף ל„קרן הישוב״ מונח כאבן שאין לה הופכין עד שיבא אליהו... ועוד בדקנו ומצאנו שבכלל, השקפותינו ומחשבותינו אינן זהות כלל וכלל עם הלך המחשבה של בעלי ה„יוד״. עכשו חכינו פשוט לשעת כושר להחליף את המטבע... והזדמנות זו לא איחרה לבא. כאשר פלשו

הבולשביקים באותה שנה לאוסטילה נסגרו כל הארגונים הלאומיים ואז הקיץ הקץ על אגודת „צעירי אמוני ישראל".

כעבור חדשים מספר קמה „תנועת תורה ועבודה" ובה — צעירי מזרחי, החלוץ המזרחי וארגון הצעירות „ברוריה".

אותם הפעילים ואותם הכלים אך הפעם חלק מתנועה דתית־ציונית ממש. התנועה נתרחבה, שכרנו שני חדרים גדולים בבית ישעיה גולדהובר ז"ל ופיתחנו פעולה ענפה מאד. באו מרצים מהמרכז ודברו במועדון ובבית המדרש הגדול. שלחנו חברים להכשרה ולבסוף קבלו סרטיפיקטים ועלו לארץ.

בינתיים, עזב כותב הטורים את העיירה, דוניע סטאוו היגר לאמריקה ובאין מי שיתמסר בלב ובנפש לפעולות השונות נחלשה במקצת התנועה, אך כאן קם לה מושיע בדמותו של המורה משה שפירר שחזר אז לעיירה מנכר.

בשקט אך בעקביות לקח את הענינים לידיו והוא שעמד בראש התנועה באוסטילה עד הסוף. גם וואווע קריינר ז"ל ובעלי בתים צעירים אחרים נתנו תמיכה מוסרית לתנועת תורה ועבודה באוסטילה.

מפעילי התנועה שלאחר כך יש להזכיר במיוחד את שלום שפיגל ושלמה טשיל הי"ד. הם גם שמשו מורים בבית ספרו של משה שפירר.

הוא עצמו חלם כל ימיו על עליה לארץ לכשתהיה לו האפשרות לכך ולא זכה. ה' ינקום דמו!

יצחק פרבר

סניף החלוץ באוסטילה

אינני יכול לכתוב משהו על החלוץ בעיירתנו מבלי להזכיר שלשה חברים שפעלו יחד אתנו ולא זכו להגיע למטרה הנכספת:

א. משה בר׳ יעקב שרויט.

צעיר מאתנו בכמה שנים, מלא התלהבות, נכנס לתנועה מלא מרץ ומוכן לפעולה, נוטה שכם לקבל עליו כל מעמסה שהזמן גרמה, מוכן גם להעניק מהידע שלו לנזקקים לו; אפשר לומר: „אחד מעפיל" ורצה הגורל האכזרי שלא יגיע לפסגה.

היה זה יום חם, אחד מימי תמוז הלוהטים. ישבנו בצותא ותכננו את פעולות כ׳ תמוז. בהפסקה ירד משה להתרחץ בבוג, ירד ולא חזר עוד... גדולה היתה האבדה וזמן רב לא התאוששנו מהמכה.

ב. שאול בר׳ נחום סטולר (שו"ב).

לא גדל ביחד אתנו. ממרחק מה הגיע. חיצוניותו כסתה על הלהט הטמון בו. בזמן קצר חבק זרועות עולם. במהרה השתלב בינינו וכאילו גדלנו ביחד. תמיד ער ותוסס, פועל ומעורר. ובין טפול לטפול באמו החולה, „עושה" לו זמן לתרום ולהתרים, להחליט על הפעולה להבא וגם להשתתף בנשף ספרותי בספריה העירונית ע"ש י. ל. פרץ.

לשתי פעולות התמסר במלוא אונו: 1) לתנועת החלוץ, 2) למען הספריה. בלע ספרים, אירגן נשפי תרבות ותמיד בין אלה העומדים בראש כל פעולה. זוכרני, מרכז החלוץ דרש להקים קבוץ הכשרה בעיירה, אנחנו נרתענו קצת, כי נתקלנו בקשיים, שאול לא היסס אף רגע, דרש מאתנו להשיב בחיוב והוא לבד הלך לדאוג למצרכי מזון.

אהב את החברים על יתרונותיהם ומגרעותיהם. חלם על הגשמה ולא זכה.

ג. אפרים בר׳ דוד רובינשטיין.

מאביו נשארה לו הגירסה דינקותא. הוא הציץ ונפגע, אבל שמר תמיד על מסגרת ידועה. אמו ואחותו התפרנסו בדוחק מחנות ומנת חלקו הוא היו נדודים

בתורת מורה בכפרים. הוא העשיר אמנם בזמן ההוא את מטענו הרוחני, אבל לא השלים עם זה. רצה לעלות ובא אלינו. ידע לתת לאחרים ממה שספג. ואמנם כשהתחלנו לארגן קורסים לעברית, היה בין המלמדים. בשקט ובענוה עשה את פעולתו. הסברותיו מסר ממש „בקול דממה דקה" ואולי בגלל זה נקלטו יפה.

מסבות משפחתיות נשאר עוד בבית. לא הספיק לו הזמן ונספה בתוך השואה.

כתוצאה מהמצב בארץ, ידעה התנועה בגולה ימי גאות ושפל. מכל מקום נתנה תמיד זיק של תקוה לאלה שחיו במחיצתה. היו ימים שהתערטלנו מכל וכל והקדשנו אותם (את הימים) „לטובת העם" כפי שהיינו קוראים לזה. עם זה מצאנו סיפוק נפשי עמוק.

ביקור שליח מהארץ היה נהפך לחויה מיוחדת המוציאה אותנו מהחיים היום־יומיים בהם היינו שקועים. ביחד עם החובות שהיה השליח מטיל עלינו, היה מביא אתו משהו מרענן הנותן מעוף למחשבה ובעיני רוח ראינו את העתיד המקווה יפה וטוב, התרוממנו וטסנו הרחק הרחק...

יום הצהרת בלפור או כ' תמוז היו אצלנו ימי חג עם תהלוכות־עם, נאומים ומגביות.

הסתדרות החלוץ בשנת 1931

את ל״ג בעומר היינו חוגגים בחיק הטבע ביער הסמוך. היה זה יום שכולו קודש: שירה וריקודים עד הערב, חוזרים בתהלוכות של קבוצות קבוצות לאור אבוקות וגומרים בהורה סוערת עד... כלות הכוחות!

כאמור היו לתנועה ימי גיאות ושפל, הכל לפי המצב בארץ, וההשפעה הזאת חדרה לכל סניף. והנני זוכר: שנת 1925, הימים ערב הקונגרס הציוני ה־14. בעיירה פועלות כמה תנועות ציוניות, בעיקר מורגשת פעולתן של שתי תנועות: „החלוץ" ו„החלוץ המזרחי". הראשונה בהנהלתם של יהודה פלישר ויעקב יוחנזון ז״ל והשניה בהשגחתו של המורה משה שפירר ז״ל, שהיה אז מועמד וגם נשלח כציר לקונגרס. בהפצת השקל היתה התחרות ואמנם הגענו אז לשיא ששנים רבות לאחר מכן לא יכולנו להשיגו. אגב יצוין החלוץ הראשון מהעיירה שעלה ארצה היה מהחלוץ המזרחי וזה תרם הרבה להשפעתה של התנועה. אהרן שולב ז״ל היה הראשון שהגשים, פלס דרך וקבל בזרועות פתוחות את הבאים אחריו ורצו לחסות בצל קורתו. יהא זכרו ברוך.

עם ירידתן של כמה משפחות מעלית גרבסקי חלה כאן הפוגה. התעוררנו לפעולה מחודשת עם פרוץ מאורעות אב תרפ״ט. מני אז עד אשר חיסלו הצוררים את העיירה, הלכנו מחיל אל חיל, ההתמסרות היתה בלב ונפש. היו לנו כל מיני הפרעות. היו כאלה שצחקו לנו. אחרים הראו עלינו כעל משוגעים, אבל אנחנו חתרנו למטרתנו בלי ליאות.

מובן שההתמרמרות בין חברינו היתה גדולה. עמדנו תמיד מול שערים נעולים. התנועה גדלה ו„השדיול" — הקומץ לא השביע את הארי, חברינו ישבו בהכשרה 3—4 שנים ובכל זאת לא התיאשו והמשיכו בדרכם. החיים מסביבנו זרמו במסלולם ואנחנו חיינו בתוכם ובמחשבותינו התרחקנו מכל הסובב אותנו.

פעולותינו היו רבי־אנפין: מחטיבת עצים בשביל החזקת אולם ותשלום מסי המרכז עד נשפי תרבות, שעורים לעברית ופעולות שוטפות.

שני מקומות צבוריים היו בעיירה שריכזו סביבם את הנוער על כל שכבותיו והם — הספריה והחלוץ ובמובן ידוע היו קשורים זה בזה.

תמיד עמדה הספריה לרשותנו ויכולנו לקבל את החומר שהיה בנמצא.

וכשאני מעלה זכרונות על הספריה איני יכול לדלג ולא להזכיר את אלה שבמשך שנים רבות פעלו במסירות לטובת הספריה העברית.

כאשר אני רואה בעיני רוחי את אצטבאות הספרים ומסתכל לחלק העברי, אני רואה תמיד את בלומה קורנפרכט, טמה טיש, הינדה שינרמן, יעקב יוחנזון ותבדלנה לחיים האחיות בילה ובריינדל איכנבוים, העושים את עבודתם בקודש שלא על מנת לקבל פרס. הודות להם היו לנו נשפי ביאליק, ברנר, למדן ועוד, שמשכו אליהם קהל רב והשפעתם היתה מרובה.

לשיא הפעולה הגענו בשנים 6—1935. התוספו בני נוער, הכנסנו אותם לבעיות השוטפות. המבוגרים התפזרו בקבוצי הכשרה ברחבי פולין בתקוה להגשים, חלק עלה ועמד אתנו בקשרים. כל זה השפיע לטובה, מכל השכבות באו בני נוער והצטרפו לתנועה. מאורעות 1936 עם כל תוצאותיהם לא העיבו ולא החלישו את התנועה. הסיסמה היתה: „ואף על פי כן ולמרות הכל עלה נעלה!" הודות לכך הגענו עד הלום. שנת 1936 היתה גם שנת עליתי. וכשאני נזכר כיום בתנועת החלוץ עם כל התלבטויותיה הנני רואה אותה כקרן אור בתוך החיים האפורים של עיירתנו ושל ערים אחרות בפולין. סניף החלוץ שקק תמיד חיים. היה ער לכל המתרחש והעיקר — צופן בתוכו תקוה לעתיד.

„דאס ווארט" — עתון יומי של הציונות העובדת, „העתיד" של תנועת החלוץ, „השומר הצעיר" — עתונה של אותה תנועה, „העולם" בימי הקונגרסים, העשירו את ידיעותינו בכל בעיות הציונות או יותר נכון הכניסו אותנו לתוך מעגל חיים אחר אליו שאפנו להגיע. מעטים הגענו היתר נשארו בדרך ניספו עם כל היקר לנו ימכל מה שהיה לא נשאר לנו אלא זכרונות בלבד.

לעליתו של יצחק פרבר ארצה בשנת 1936

צבי הדרי (פומרניץ)

השומר הצעיר וארגוני נוער אחרים באוסטילה

21 שנה חלפו מאז השואה. ומדי פעם בפעם בהעלותי במחשבתי את עיירתי, נצבת היא לנגד עיני, כאילו רק תמול שלשום ראיתיה.

נצבים נגד עיני רחובותיה, בתי־העץ, ובניני החומה המזדקרים פה ושם, השדרה המפורסמת המוליכה לארמון היפה והעזוב. אנו הצעירים היינו מבקרים בו לעתים תכופות, בטיילנו בשעות הערב.

זכורים לי יהודיה, הנאבקים לקיומם הפיסי והחומרי בכל ימות השבוע. ובשבת — לאחר שבוע של עמל ודאגות פרנסה, היה מתמלא הרחוב הראשי המון אדם. בפנות הרחוב עמדו קבוצות אנשים, התנהלו וכוחים סוערים על בעיות עולם, על דא ועל הא. רב היה חלקו של הנוער בוכוחים אלה. כל אחד עם להט הדבור שלו.

רוצה אני להעלות על הניר את זכרונותי על הנוער ומפעליו בעיירתנו, ובעיקר על תנועת השומר הצעיר שאני הייתי חבר בה והנני חבר באחד מקבוציו עד היום הזה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשוך הקרבות, החלה פעילות מוגברת בקרב הנוער היהודי. הנוער ברובו היה ציוני. תחת השפעת פועלי ציון, צ.ס. והחלוץ, החלו להתארגן חוגים רעיוניים, חוגים להשתלמות, חוג דרמתי. הספריה הגדולה ע"ש בעל־מחשבות פתחה אפקים רחבים וקרבה רבים מבני הנוער לספרות ופעלה להעמקת הידיעות. היתה זו תקופה של פריחה תרבותית בעיירה. בראשית שנות העשרים עלו מספר חברים מבין שורות ה„חלוץ" ארצה.

בערך בשנת 1926—27 הופיע בקרב הנוער הציוני גורם חדש — השומר הצעיר, שנוסד ע"י קבוצת תלמידים שלמדו בגמנסיה בלודמיר. הם התחילו לארגן ילדים ונוער להשומר הצעיר, שבתחילתו עסק רק בצופיות. לאחר תקופה קצרה הפכנו לתנועת נוער ציונית, חלוצית־סוציאליסטית עם מגמה של הגשמה עצמית בא"י.

בתקופת הפריחה של הקן הגיע מספר החברים בערך ל־150. הקן היווה גורם חשוב בקרב הנוער בעיירה, מיטב הנוער זרם לשורותינו. הופעות הקן בתהלוכות חגיגיות, כגון בל"ג בעומר, על תלבשתו האחידה ועל דגליו ריכזה תשומת־לב רבה.

הקן היה פעיל מאד במפעלים למען קק״ל, קפ״אי וער מאד לכל המתרחש הורי החברים גילו לא פעם התענינות בנעשה בין כתלי הקן והיתה הרגשה שהם מעריכים את עבודתנו.

קן השומר הצעיר בשנת 1934

עתון פנימי של הקן נתן בטוי נאמן וער לכל המתרחש בתוכנו. טיפחנו בקרב הילדים את האהבה לעם, לארץ ולתנועת הפועלים. היינו לוקחים חבל פעיל באקדמיות ציוניות, בהופעות ספורטיביות, מקהלה וכדומה.

השכבה הבוגרת של הקן היתה פעילה ב„החלוץ״.

היו עוד תנועות נוער ציוניות בעיירה והן: „ביתר״ ו„השומר הלאומי״. נדמה שמרבית הנוער היתה מאורגנת באיזו שהיא הסתדרות נוער, וכל אחד היה קנאי לדרכו הפוליטית הרעיונית. ולא פעם התנהלו וכוחים די „חמים״.

ואשר למפלגות הלא ציוניות — גם המפלגה הקומוניסטית ריכזה סביבה נוער יהודי, למרות תנאי המחתרת וישיבה בבתי סוהר ניהלה פעולה בקרב הנוער.

תרומה רצינית לקדום תנועתנו ותנועת „החלוץ״ היווה בקורו מהארץ של יהודה פלישר ז״ל. אנו הצעירים שמענו רבות על פעולתו בקרב „החלוץ״ עוד לפני עלותו ארצה ועל פעולתו בארץ. הוא היה בעינינו דמות של חלוץ העובר לפני המחנה, סמל של מסירות לרעיון והגשמה עצמית. בזמן ביקורו בעיירתנו

חברי פועלי ציון לעליתו של יהודה פלישר ז״ל

הופיע יהודה ז״ל בשיחות הקן ואספות „החלוץ״ ותבע הגשמה עצמית, דרש למרוד בישן ולהתחיל בחיים חדשים בארץ. הופעתו של יהודה השאירה רושם בל ימחה על כל אחד שבא אתו במגע. זקוף קומה, „משכמו ומעלה גבוה מכל העם״, כולו אומר כבוד. הנוער הוקסם ממנו. יהודה תרם לא מעט להרמת קרנה של התנועה החלוצית בקרב הנוער. לאחר ביקורו התחילה יציאה מוגברת להכשרה. רבים מאתנו יצאו להכשרה ואח״כ עלו ארצה. במלחמת העולם השניה השיגה אותו פצצה קטלנית שהוטלה על בתי הזקוק בחיפה, בהם עבד. היתה זו אבדה קשה

כיום אנו יכולים רק להעלות זכרונות מימים עברו. קשה לבטא את גודל האסון שפקד את העם היהודי בכלל ואת עיירתי ויהודיה בפרט. משפחות שלמות, נקפד פתיל חייהן ע״י אוכלי אדם. כל אחד איבד את יקיריו ומעטים נשארו לפליטה וידינו היתה קצרה מלהושיע. וגם לא ידענו על גודל האסון. נשאר לנו רק לזכור ולא לשכוח, את אשר עשה לנו עמלק. לזכור ולא לשכוח!!

ונספר לבנינו ובני בנינו על העיירה אוסטילה, על יהודיה, ועל הנוער היהודי שבה, שהיתה קיימת פעם ועתה איננה עוד...

השומר הצעיר חוג הקשישים

מפקדת קן בית״ר בשנת 1929

דרגת נשרים תרצ״ה

סימה רוטנברג (גולדברג)

המרכז התרבותי באוסטילה

על בית אחד ברצוני לספר כאן. היה זה בית איכל נץ. ספרו עליו על בעל הבית שהיה עשיר מאד אך בזמן מלחמת העולם הראשונה ירד מנכסיו ומרב צער ודכאון מת קודם זמנו. הוא השאיר אחריו אשה ובת מאומצת, כי היה חשוך בנים. גדול היה הבית, הוא תפס כמעט חצי רחוב, ואחרי מות בעליו פלשו לתוכו כמה משפחות עניות; אך חלק ממנו תפשו כמה בחורים מהאינטליגנציה של העיירה והפכוהו למרכז החיים התרבותיים של המקום. היתה ספריה גדולה שהכילה אלפי ספרים מטובי הסופרים והיו גם חדרי קריאה ומשחק. שני שלישים בערך מהנוער המקומי היו רשומים בספריה ופעמיים בשבוע היתה מתקיימת החלפת ספרים. כל מי שרצה לפגוש חברה טובה ולבלות כמה שעות בשיחות מעניינות על נושאים

הספריה ע"ש בעל מחשבות

שונים, במשחק שח או בשיחת חולין סתם, היה מוצא את מבוקשו בבית זה. עליצות וחדות נעורים היו מפכים בחדרים אלה. מפעם לפעם היו מזמינים מרצים בשטחים שונים, ואף שליחים מארץ ישראל באו. בבית זה היו מתאספים מכל השכבות ושותים בצמאון את דברי השליח מהארץ.

הספריה העברית

היה קיים חוג ספרותי שכותבת הטורים היתה נמנית עליו. היו מקריאים ספור של אחד הקלסיקונים, על פי רוב של י. ל. פרץ, ומתוכחים עליו, כל אחד לפי כשרונו ובהתאם להשקפת עולמו. ואחרון אחרון חביב — החוג הדרמטי שאני הייתי בו פעילה ביותר. זה היה שיא של רוממות רוח והעיקר היו החזרות בהן היו שוכחים את כל הטרדות והלבטים של בית אבא. זכורתני קוריוז אחד, שבית הספריה הפך גם לאולם תיאטרון. הענין התחיל בזה, שלפני כל הופעה היינו מקבלים את האולם של בית הספר הפולני — בשכר כמובן — והנה פעם אחת, שבוע לפני ההצגה, הלכו הבחורים לשכור את האולם ונענו בשלילה. אולי בהשפעת האנטישמיות

שהיתה כבר מורגשת היטב בעיירתנו ואולי מסבה אחרת. מכל מקום הדבר חרה לנו עד מאד. החלטנו שאנו מוכרחים לשחק ויהי מה. ובין לילה „התאחדו" שני החדרים לחדר אחד גדול... ספסלים וכסאות הובאו מבתים קרובים ורחוקים, ההצגה התקיימה במועד הקבוע. חיש מהר התפשטה השמועה כי הפולנים התכחשו לנו ואנשי העיירה באו בהמוניהם לחזות בהצגה וגם בנפלאות שכמה בחורים השכילו לבצע בימים ספורים. כזה היה הנוער שלנו...

אחרי זמן מסוים שלא היתה עליה לארץ, היינו אני ומנחם קסל הראשונים שפרצנו גדר ונסענו למכביה בתל אביב בשנת 1932 ותיכף אחרי בואי ארצה נתבשרתי שרבים מחברי יצאו להכשרה. חלק מהם עוד הספיק לעלות לפני פרוץ המלחמה וחלק בעליה ב׳ אך לצערנו הרב, הרוב לא הספיק לעלות, אם מפני שלא האמינו שיתחולל חורבן כזה ואם מחמת חוסר אמצעים. הם נספו יחד עם כל הקהלה בשואה הגדולה, הי"ד.

א. שלכטר

דמויות

הנני עוצם את עיני למען העלות בזכרוני את הדמויות היקרות שחיו ופעלו בעירנו אוסטילה והרי הם מופיעים לפני בזה אחר זה כבסרט קולנע, וכל אחד בסבר פנים המיוחד לו מזכיר פעולות ומעשים, פרקי חיים שלו ושל העיירה כולה.

בראש וראשונה נצבים לנגד עיני הורי ז״ל. אבי ר׳ אברהם, איש יקר ובן תורה, שו״ב ומוהל, „בעל תפלה״ בשטיבל. לעת הצורך היה יוצא לאחד הכפרים „לימים הנוראים״ לשמש ש״ץ שלא על מנת לקבל פרס. היה אהוב ומקובל על הבריות בגלל מזגו הנוח ומתינותו. כן התיחס בסובלנות אלינו הבנים שלא הלכנו בדרכו, אם כי החסידים היו סונטים בו על כך והוא ודאי שסבל מזה... ביתו היה פתוח לכל עובר אורח, לארוחה חמה ולמקום לינה. דבר זה יש כמובן לזקוף במדה שווה גם לזכותה של אמא ז״ל.

ר׳ אברהם שו״ב (שלכטר) ורעיתו פסיה

במוצאי שבת ובערבי החול היו מתאספים בביתנו מכירים וידידים ועל כוס תה שוחחו בדברי תורה ו„במלי דעלמא״. אבא היה קורא לפניהם מתוך העתונים היהודיים על המתרחש במדינה ובעולם כולו. לעתים היה יושב עם בני משפחתו בערב ומספר על ימים עברו; על נפלאות צדיקים, על גזירות הצאר ניקולאי הראשון, על חטיפת ילדים לצבא, על משפט ביילים בשל עלילת דם ועוד ועוד. בלילות החורף הארוכים היינו יושבים סביבו ליד התנור החם ומקשיבים בדריכות לספוריו...

כאשר גדלו הבנים והוא לא ראה באופק שום עתיד בפולין, לא התנגד

להגירתם. הירשל, שלמה ונחום היגרו לאמריקה, לייבוש למקסיקו וכותב הטורים האלה עלה לארץ ישראל. רק אחי הבכור ברל, שען לפי מקצועו ועסקן צבורי נשאר בבית. בשנים 1936—39 שהיו שנות משבר ומאורעות דמים בארץ היה כותב לי מכתבי עידוד וביקש שאחזיק מעמד ולא להתיאש. בספטמבר 1939, כאשר נכבשה העיירה ע״י הצבא האדום, הרשו לו השלטונות לעסוק „במקצע השחיטה" לפי הגדרתם, אך בקושי הרויח את לחמו. לא עברו שנתיים והעיירה נכבשה ע״י הגרמנים ימ״ש ומאז נותק הקשר לעד.

אמי פסיה ז״ל גם היא היתה אדוקה וטובת לב. תמיד היתה מוכנה להגיש עזרה בצרה. בהיוודע לה על שכן עני שאין לו לצרכי שבת או מוטל על ערש דוי ואין כסף להזמין רופא ולקנות תרופה, מיד היתה פונה לשכנתה הרבנית אשתו של הדיין ר' בנצי, ושתיהן הלכו מבית לבית עד שנאסף הסכום הדרוש. היא היתה מפרישה מהבשר שאבא הביא מבית המטבחיים ומחלקת בערב שבת לעניים. במיוחד טיפלה בשכנתה אשת ישעיהו הסנדלר, שהיתה תמיד חולה ורתוקה למטה וילדיה רעבים ומוזנחים. בשבת היתה מקדימה להיות ראשונה ב„עזרת נשים" ובבית ישבה על הספרים הקדושים שבאידיש כ„צאינה וראינה" ו„קב הישר".

זוכר אני את ההכנות הרבות לחתונות בניה ובנותיה, הירשל, נחום אסתר חנה וריזה, כמה כוחות השקיעה בהכנות אלה! חודש לפני החתונה ישבה בביתנו תופרת שהכינה את בגדי הכלה ואחר־כך — „הסארוועקע" אטיל שהכינה את התופינים והתבשילים לחתונה וכו'...

בשנת 1939 כחודש לפני פרוץ הסערה האיומה נפטרה אמי אחרי מחלה ממושכת והשאירה את אבא לאנחות ולגורלו המר והנמהר, שעתיד היה לפקדו כעבור שנים מספר...

עסקנים צעירים

יהודה פלישר

בן למשפחה מכובדת, מקרובותיה של משפחת יוחנזון המפורסמת. גבה קומה, בעל מרץ ותמיד רציני וצנוע בהליכותיו. אוהב פשטות ומתרחק מגאוה ומהתרברבות, נוח לבריות. היה דמות מרכזית בעירנו בכל הפעולות הארגוניות והפוליטיות בתקופה שלאחרי מלחמת העולם הראשונה. רוח חדשה עברה אז בעיירה, רוח של השכלה ותחיה לאומית, אשר חדרה עמוק ללב הנוער היהודי והתשוקה למולדת ההיסטורית גברה מיום ליום. יהודה היה בין הפעילים המובחרים בתנועה הציונית־סוציאליסטית. זוכר אני את התהלוכה המפוארת שאירגן יחד עם חבריו ביום

הצהרת בלפור: קישטו את העיר בדגלים, בחורים רכובים על סוסים, ודגלי הלאום בידיהם, אחריהם צעדה מקהלת הנוער ששרה „וואך דיך אויף מיין פאלק, נעם דיין פאן אין האנד און מארשיר ארויס צו דיין פאטערלאנד..." ההתלהבות היתה גדולה. התהלוכה השאירה רושם עז גם על שכנינו הגויים. נפתחו הלבבות. תרומות רבות בכסף ובחפצי ערך זרמו למען גאולת הארץ.

יהודה פעל למען החדרת הרעיון הציוני בקרב כל שכבות העיר. היה בין מיסדי סניף „צעירי ציון", פעיל מאד למען הקרנות הלאומיות ו„ארבעטער פאנד", בין מיסדי החוג הדרמתי שיצאו לו מוניטין בכל הערים הקרובות, ובין מיסדי הספריות, העברית והאידית.

בשנת 1923 יסד את סניף „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר" ובשעות הערב לימד את הנוער עברית. בשבתות היה עורך טיולים לשדרות בילנקין או ליער הסמוך, ניהל שיחות על תפקידי החלוץ בבנין המולדת, על ערכה של ההסתדרות, מוסדותיה ומפעליה. כתוצאה מפעולות אלה החל הנוער לנהור למקומות ההכשרה, לקלוסובה ולגרוכוב. מספר חברים זכו לעלות ארצה. למרות המשבר שפקד את הארץ אחרי העליה ההמונית מפולין בתקופת גרבסקי, עלה יהודה ארצה בשנת 1925. עבד כל מיני עבודות קשות והחזיק מעמד. בסוף עבד במפעל החשמל של רוטנברג בנהריים.

בשנת תרפ"ט (1929) פרצו מאורעות דמים בארץ. יהודה היה בין פעילי ההגנה, עמד על המשמר ושמר על רכושו וכבודו של הישוב. לאחר ששקטה הארץ חזר לעיר מולדתו לתקופה קצרה. נוכחותו בעיירה הפיחה רוח חיים בתנועה הציונית. הוא השתתף בכל האספות והמגביות למען א"י. תענוג מיוחד היה לראותו מטייל ברחובותיה של העיירה לבוש חליפה לבנה ומצלמתו בידו. אחרי חצי שנה בערך חזר לארץ. כעבור שנים אחדות העלה את בחירת לבו ד.ל. השתקע בחיפה ונתקבל כפקיד בחברת „של". קיווה להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, אך לפתע פרצה מלחמת העולם השניה. גם ארצנו נגרפה למערבולת הדמים. אוירונים איטלקיים הפציצו בחודש מאי 1940 את מיכלי הנפט של חברת „של" ופצצה פגעה במקום עבודתו. יהודה נפצע פצעי מות.

הוא נעקר מתוכנו בגיל צעיר בהשאירו אשה וילד. כל אנשי אוסטילה בארץ ובחו"ל בכו על מותו ללא עת. יהא זכרו ברוך.

יענקל יוחנזון

בן אחיו של העשיר ר' וולף יוחנזון, ידידיה. יעקב היה בין פעילי צעירי ציון וממיסדי „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר". בין מקימי הספריה. נואם בחסד עליון, בטעם ובהתלהבות. הופעותיו באספות השאירו רושם עז על כל שומעיו.פעם החליט לצאת

להכשרה לגרוכוב ומשם לעלות ארצה, אך נקרא לפתע לשרות בצבא הפולני. אחרי גמר שרותו בצבא, נטל עליו לפרנס את המשפחה. התעסק במסחר עצים. היה יפה תואר. הכל אהבוהו והוקירוהו. נספה יחד עם בני משפחתו. הניח אח, מנשה, וקרובים בארץ.

פישל איזנברג

בנו של ר׳ ליפצ׳יה המלמד. ביתו היה בקצה העיירה ליד הגשר שעל הנחל לוג („הסטאוו״) המוביל לכפר זלוז׳ה וליער. מקום זה היה ידוע היטב לנוער המקומי מהטיולים הרבים בימות הקיץ. באביב, בזמן הפשרת השלגים, כאשר כל השטח היה מוצף מים היו מפליגים בסירות למרחקים. לנוער היה הבית תחנת ביניים לנוח מהדרך הארוכה בחזרם לעיירה. פישל היה בנעוריו מורה באחת העיירות הקטנות בווהלין. השתלם תמיד בכוחות עצמו והיה שקוע בקריאת ספרים. לקח חלק פעיל במוסדות הצבוריים. דרך חשיבתו היתה רצינית ועניינית ולכן היו מתחשבים בדעתו. זוכר אני את הנאום העברי הראשון שנשא בבית המדרש הגדול בכ׳ תמוז לזכר ד״ר הרצל ז״ל. היה בין הנואמים הטובים שבעיירה. היה מרצה בעיקר על נושאים ספרותיים. על מתנגדי הציונות, הקומוניסטים, היה מצליף בדברי זעם אך משכנעים, ובוכוח אתם היתה ידו על העליונה. נשא לאשה את בלומה אלבוים. עסק במסחר. בשיחותי אתו היה מדגיש תמיד שעננים כבדים מכסים את שמי פולין וחזה סכנות חמורות האורבות ליהדות פולין. נבואתו התקיימה לפני שהספיק למצוא לו מפלט והוא עם משפחתו נגרפו במבול הדמים ביום השואה.

יעקב שינרמן

בנו של יחזקאל שינרמן. גר לא רחוק מביתנו. היינו חברים מיום שלמדנו יחד בבית הספר. היה נער צנום, נמוך קומה, שערו אדום, עיניו כחולות וכתמי שמש על פניו, פקח, אופי יקר. בלמודיו מתמיד ושקדן למופת, מסודר ודיקן. בספריו ובמחברותיו לא נמצא כתם קל שבקלים. בבית היה שקוע תמיד בהכנת השעורים בערבי הקיץ לא הרשה לעצמו לצאת לטייל וליהנות מהאויר הצח. המקצוע הכי אהוב עליו היה תורת הטבע. תענוג מיוחד היה לו לשוטט בין העצים והשיחים וקופסת פח בידו לצוד דבורים, חרקים ופרפרים ולאסוף פרחי שדה וליבשם.

כשסיים את חוק למודיו בבית הספר היסודי נשאר מרצונו ללמוד שנה נוספת בכתה האחרונה. הוא ידע את השפה הפולנית על בוריה. כתב ידו היה קליגרפי, סגנונו שנון ויצאו לו מוניטין בעיירה. החלו לפנות אליו ולהוועץ אתו בענינים שונים הנוגעים ליחסים עם השלטונות. כתב בקשות בדבר מתן הנחות והקלות במסים. בתקופה זו עבר משבר גדול על המעמד הבינוני ובעלי מלאכה

יהודים. שר האוצר הפולני גרבסקי הטיל מסים כבדים מנשוא על האוכלוסיה היהודית ועל זה נוספו עוד המסים העירוניים. יעקב עשה כמיטב יכלתו לעזור להם. הוא עבד זמן מה בארגון הסוחרים. מהתושבים העניים סרב לקבל כל תשלום עבור הטפול. אחרי תקופה קצרה נתקבל כפקיד בעירית אוסטילה. מילא את תפקידו בנאמנות ובמסירות, עזר לכל נזקק לעזרה. הפקידים הפולנים הביטו עליו בעין רעה וניסו להכשילו מידי פעם בפעם. ואכן נודע לי בארץ שפטרוהו מעבודתו למרות שהיה הפקיד היהודי היחיד בעיריה שהיה בה רוב יהודי מוחלט. הפולנים פעלו אז לפי רוח הזמן... הוא החל לעסוק במסחר ונחשב בין הבחורים האמידים שבעיר. שדלתיו לחסל את עסקיו ולעלות לארץ כבעל הון. לפתע פרצה מלחמת העולם השניה. הוא נספה יחד עם משפחתו ע״י הגרמנים ימ״ש.

הייתי אצלו כבן בית. הכרתי את הוריו, אחיו ואחיותיו. מהם רק אחיו אליעזר הצליח להמלט והוא נמצא בארצות הברית.

יעקב היה לי חבר נאמן. עזר לי הרבה לפני עליתי ארצה. היה פעיל במוסדות הצבוריים, ציוני נאמן, פעל למען הקרנות. דמו הטהור צועק מתוך אדמת העיירה שכל כך הרבה פעל למענה ולהתפתחותה.

שאול סטולר

כשנפטר ר׳ לייבצי שוחט (ממשפחת שינמן), קבלה הקהלה במקומו אחד מקרוביו, ר׳ נחום סטולר מטורצין. בין בניו של ר׳ נחום שוחט התבלט בנו הבכור שאול שלמד עברית מפי המורה שלום שפיגל והתחיל להתקרב אל הנוער החלוצי. בתחלה היה קצת בישני, אך לאט לאט גבר בטחונו העצמי והתחיל לקחת חלק פעיל בחיים הציבוריים בעירנו.

הוא היה חבר בתנועת החלוץ וספרן בספריה האידית. השתתף בכל הוכוחים המדיניים והספרותיים. תמיד היה במצב רוח טוב ומקובל על ה„חברה״. עסק במסחר וחלם לעלות לארץ כבעל הון. בינתיים נשא לאשה את החברה גאולה אלבוים והקים משפחה. שני אחיו זכו לעלות לארץ, אך הוא נספה ביחד עם משפחתו.

קלסתר פניו האהוב לא ימוש מזכרוני!

משפחת בורליאנט

אבי המשפחה, ר׳ משה, היה איש משכיל ויהודי נאמן. באשר שלט בשפות המתהלכות בווהלין המערבית, רוסית פולנית ואוקראינית, נתמנה ע״י השלטון הצארי כ„סטרוסטה״ (מעין ראש עיר) של אוסטילה. בתפקידו זה נודע כלוחם הצדק וכמגן על נרדפים.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, כאשר החזית נתקרבה לעירנו, נאלץ היד

לספק לשלטונות הרוסיים כח אדם לעבודות ביצורים, תקוני דרכים ושמירה על קוי הטלפון. מכיוון שכל זה היה כרוך בקרבנות מסוימים מצד האוכלוסיה, רכש לו אויבים מרובים, אך במשך הזמן למדו הכל להעריך את ישרו ודאגתו האמיתית למען העיירה.

מספרים, שבית החרושת ליי"ש של הפריץ ביליאנקין שנעזב עם בריחת בעליו, היה לצנינים בעיני היהודים, אשר פחדו כי חיילים רוסיים ישתכרו ו„כטוב לבם" ישתוללו ויעשו פרעות. עמדו משה בורליאנט ועוד מספר עסקנים, ושכרו כמה גויים אמיצי לב ששפכו את מיכלי היי"ש לשדות.

העבודה בבית החרושת לא חודשה גם אחרי המלחמה. השלד שלו על ארובתו הגבוהה שהזדקרה למרחקים, נשאר עומד על תלו עד עליתי ארצה.

בימי כבוש האוסטרים שימש מ.ב. כסגנו של ראש העיר שמואל יזרעאלי. עם עבור העיירה לשלטון הפולנים נבחר ראש עיר פולני, אם כי ליהודים היה רוב מוחלט. ר' משה נתמנה אז כמזכיר העיריה והיה דוברה הרשמי של הקהלה. בתקופה הקצרה של כבוש הבולשביקים היה מ.ב. שוב נציגה של העיירה כלפי השלטון ומנהל עניני העיר, אחרי שראש העיר הפולני ברח לנפשו.

כאשר חזרו הפולנים חזר מ.ב. לכהונתו כפקיד ראשי בעיריה, אך לאחר שרוחות אנטישמיות החלו מנשבות בחוגי השלטון וחדרו גם לעיריה, התפטר ר' משה ויסד את הבנק לסוחרים בו עבדו הוא ובנו שמואל כמנהלי חשבונות.

זכור לי מקרה אחד משנת 1925. נודע לי שבחצר בית הכנסיה הפולני עומדת להתקיים הרצאה. נכנסנו אני ועוד כמה נערים ומה הזדעזענו לראות את הקהל הרב, פולנים מכל השכבות, מוחא כף לכל משפט של הנואם המכוון נגד היהודים. על דלת הכניסה תלויה תמונה של נחש עם ראש יהודי... מיד הלכנו והודענו לר' משה בורליאנט והוא כתב תלונה לקצין המחוז. אני וחברי חתמנו כעדים. הודענו על המקרה גם לצירים היהודיים של ה„סיים".

לר' משה בורליאנט היתה משפחה גדולה: חמשה בנים ושלש בנות. כולם היו פעילים בחיים הצבוריים ובית בורליאנט היה מרכז לכל ההתרחשויות החברתיות של העיירה.

אבי המשפחה הלך לעולמו אחרי מחלה ממושכת. גם הבת הצעירה חלתה ומתה. ארבעה בנים: חיים, יוסף, נחמן ואהרן ואחותם הבכירה שינדל היגרו לאמריקה לפני בוא השואה. האם, הבת השניה בתיה ומשפחתה, שמואל ומשפחתו נספו בימי הזעם.

באמריקה המשיכו הבנים בפעילות צבורית. נחמן היה המזכיר והרוח החיה בארגון העזרה של יוצאי אוסטילה. לצערנו הגיעתנו עתה הידיעה המעציבה כי יוסל ונחמן בורליאנט שבקו חיים השנה, קודם זמנם. יהא זכרם ברוך.

יעקב ביטרמן

לזכרו של משה שפירר הי״ד

היה זה בחורף אחד בשנות השלושים. פקידי וגובי העיריה פשטו בעיירה כשודדים, החרימו מכל הבא ביד ובלבד להגדיל את הכנסותיה של העיריה. בעיר שררה מבוכה. לא היו רגילים לצורה כה פרועה של גבית מסים. הכל רטנו, קיללו, וההתמרמרות היתה גדולה, אבל לכלל תגובה מעשית לא הגיעו. והנה יום אחד בקרתי אצל מורי משה שפירר. פניו היו רציניים וממורמרים ובקול שקט שאלני אם גם אצלנו ביקרו הגובים. „כן, עניתי לו, לקחו אצלנו את שעון הקיר, ואצל שכנינו, הוספתי בהתמרמרות, שפכו את המים מחבית הפח ולקחו אותה; האנשים ממש בכו מרוב כאב ובושה". „ובכן, אמר, ברצוני לעשות משהו נגד זה; ברצוני להפסיק את השוד הזה וטוב שנזדמנת לכאן". התפלאתי, במה אני נער צעיר יכול לעזור לו במשימה הזאת? אך מיד הסביר: בדעתו לשלוח מכתב אנונימי לראש העיר, להזהירו על מעשיו הבלתי חוקיים ולאיים עליו בפניה למוסדות המדינה הגבוהים באם לא יפסיק את השוד. והיות וכתב ידו מוכר הוא מבקשני להעתיק את המכתב בכתב ידי. שמחתי מאד למלא את בקשתו וישבתי מיד לכתוב. היה זה מכתב ארוך. התחלתו פניה למצפון וסופו אזהרה, על החתום: „אזרחי העיר אוסטילה המבקשים צדק ומשפט". הוא שם את המכתב במעטפה ובידים רועדות מסרהו בידי ע"מ לשלשל אותו לתיבת המכתבים. למחרת, יצאו הגובים כדרכם יום יום, והנה לפתע נקראו לחזור וכל הפעולה נפסקה.

המכתב מילא את שליחותו...

עניו היה האיש והליכותיו צנועות. הכרתיו מקרוב שלש עשרה שנה, תחילה כתלמיד ואחרי כן כחבר וכידיד. הוא קנה את לבי במעשיו ובמסירותו לכל משימה. היה ממיסדי בית הספר העברי והקים הרבה תלמידים יודעי עברית שהוקירוהו וחבבוהו.

פרצה מלחמת העולם השניה. הסובייטים נכנסו לעירנו וביתו נמצא עומד על הגבול ממש, צמוד לגדר התיל. כל פעולה ציונית נאסרה וכל בקור אצלו ובפרט בלילות היה בלתי רצוי ואף בחזקת סכנה. הרגשתי אז ריקנות וגעגועים לימים עברו. ידעתי שכל תקוותינו ושאיפתנו להגשמה נמוגו. באו ימים קשים ואפורים. רוב הנוער בגילי גויס לצבא האדום וגם אני בתוכו.

היה זה לפנות ערב, הלכתי להיפרד ממנו. הגעתי לביתו ודפקתי בדלת. אשתו הסיטה את הוילון והציצה החוצה וכשראתני הכניסה אותי חרש פנימה. מצאתיו יושב ליד ערימת ספרים ומחברות, ממיין אותן ואת רובם זורק לתוך התנור הבוער. ראיתי כמה קשה לו להיפרד מהם, עובר עליהם כאילו רצה ליהנות מהם בפעם האחרונה. גם אני התישבתי לידו וכל ספר שנידון לכליה לקחתי ביד והצצתי בו. מצאתי בין הספרים אלבום מהקונגרס הציוני בכריכה יפה (נדמה לי מהקונגרס הארבעה עשר שבו השתתף כציר). תמונות מרהיבות עין. לא יכולתי לזרוק אותו לאש. עברתי על כל הדפים והנה מצאתי בו קול קורא מציוני רוסיה הנמקים בכלא, המבקשים את עזרת העולם לשחרורם. רציתי לקחתו אתי, אבל משה לא הרשה לי. „מפחד אני, שמא תשכח להשמידו וימצאוהו אצלך ואז אנו בסכנה" — אמר לי בעינים זולגות דמעות. עברתי על הכתוב פעמים מספר וזרקתיו לתוך האש. נפרדתי ממנו וממשפחתו ובעמדי על סף הפתח הסיבותי את ראשי וראיתי את הספרים הבוערים. הרגשתי שאני נפרד לא רק ממורי וידידי, כי אם מעבר ששרידיו עולים עתה באש.

יהודית ספיר־חן (הלפמן)

לייבלה העלפמאן

דרכו של לייבלה לא היתה סוגה בשושנים. בשנת 1907 נולד בבית עני ואביו היה אדם חולני, שעבודתו הרבה התישה את כחותיו. אמו היתה עוזרת ליד אביו בפרנסת הבית והיתה מנהלת את חנות התבואה. הנער חונך וגדל ככל ילדי ישראל, על ברכי התורה והתלמוד בתחלה ב„חדר"; אך מכיוון שנתגלו בו כשרונות מיוחדים והתבלט בין כל חבריו לספסל הלימודים, נשלח לביה"ס העממי הממשלתי שבלודמיר וגמר אותו בהצטיינות.

באותו זמן פרצה מלחמת העולם הראשונה. לייבלה החל להעלות על הכתב פרקים מן המלחמה, דברים שראה בעיניו: התנפלויות של קוזקים על יהודי העיירות ועוד. כבר מאז גמלה בלבו ההחלטה לעלות לארץ ישראל.

לאחר גמר ביה"ס העממי, החל לעבוד כמנהל חשבונות באחד מארגוני סוחרי התבואות. את תורת הנהלת החשבונות למד בעצמו בעלית הגג, כמו שלמד דברים רבים: שפות, גיאוגרפיה והסטוריה, שלא למד בביה"ס העממי.

היה עובד ביום ולומד בלילה ואת הכסף הביא הביתה. ואילו לישרו ולטוב לבו יצאו מוניטין בעיירתו ומחוץ לגבולותיה.

חבר היה לו וירוחם ציגל שמו, בן יחיד לאביו שהיה חקרן ומלומד. והבן, כאביו, למדן וכשרוני והוא ידיד טוב ללייבלה. כאשר עברו שניהם בהצלחה את בחינות הבגרות האקסטרניות שאליהן התכוננו ביחד בעלית הגג, אמר לייבלה לירוחם: „לי אין כל אפשרות להמשיך באוניברסיטה באשר חייב אנכי לפרנס את המשפחה, ואולם אתה, שבן יחיד אתה — ראוי כי תמשיך בלמודיך, ובאשר לכסף השאר נא לי את הבעיה"... ויחד עם עוד חברים החל לייבלה באסוף כספים למטרת למודיו של חברו. את הכסף היה מפקיד אצל שכנה אחת וחייבה לשמור את סודו. אך זו, כדרכן של נשים יהודיות טובות לא התאפקה וגילתה את הסוד לאמו של לייבלה והדבר נודע והתפשט על פני כל העיירה למורת רוחו של לייבלה הענוותן, הבורח מן הפירסום.

מעשה שני היה באשת אכר שהיתה קונה תבואה בחנות ושכחה את ארנקה. כשנוכח לייבלה בדבר, מיד קם ורץ מהלך רב בעקבות העגלה עד שהשיגה והחזיר לאשה את אבדתה. למחרת באה האכרה לחנות וסיפרה בשבחו של הבחור. אלמלא

הוא — אמרה — היה בעלה מכה אותה עד צאת נשמתה. גם מעשה זה נודע בכל העיר ויהי לפלא...

מלבד היותו עוסק תמיד בלמודים ובהשתלמות עצמית, היה גם פעיל בתנועה הציונית וכן אירגן חוגים ללמוד השפה העברית וכתיבת הארץ בביתו·

בגיל צעיר מאד נקטף מארץ החיים. חלה במחלת הדיזנטריה שממנה נפטר בשנת 1928.

בשעת ההלויה אמר מורה בגימנזיה של לודמיר, מנדל ליפסקי, למנהל סטרר: „מסופקני אם יש עוד עילוי כמותו בכל לודמיר". על כך השיב המנהל: „ואולי בכל וואהלין קשה למצא כזה". על לייבלה נאמר הפתגם: „את שהאלהים אוהב הוא לוקח אליו".

א. בן־דוב

שתי דמויות — שני גורלות

א. דוד „חוקר".

מכל מתפללי השטיבל משך את תשומת לבי ביותר דוד ציגל המכונה „חוקר", והדבר שעורר בי ענין ביותר זהו מצחו, ליתר דיוק: החצי העליון של מצחו שהיה היוור ומבהיק בלבלוניתו בניגוד ליתר חלקי פניו השזופים־כהים, המעוטרים זקן שחור. מצח־שלט זה כאילו הכריז: „כאן משכן המח שלי ולא אתן להאפיל עליו..."

גם באורח חייו הצנוע היה לפי דעתי, דעת ילד־נער, מעין עדות מסייעת, שאמנם אדם זה יש בו מנה גדושה של דעת חכמים.

בשורת חנויות העץ הצרות והנמוכות, היתה גם חנותו של דוד חוקר, שבה היה טוחן ברחיים של יד כוססמת לגריסים. פתח אחורי הוביל לחדר מעונו, שרחבו כרוחב החנות, אך ארוך ממנה, בו עמדה „רכבת" של שתי מטות, ספה, ארון גדול מלא ספרים, ארון יותר קטן וארגז מפורזל לבגדים וללבנים, שולחנון וכמה כסאות. אי אפשר היה לעבור את החדר לארכו, מבלי להתחכך בקיר, ואמנם היה החאלאט החום הנצחי של דוד חוקר מלוכלך על פי רוב בסיד...

כל פעם שהייתי הולך בשליחותה של אמא לקנות גריסים טריים אצל דוד חוקר, הייתי חוזר ומהרהר באורח חייו בצרוף אשתו הקטנה שתומת העין ובנו יחידו הילד השקט והנבון ירוחם, וחוזר וקובע שראוי אדם זה לאמוני. ומשום־מה נתעוררה כאן שאלה של אמון? משום שדוד חוקר אף הוא היה הולך ומגלה התענינות מרובה בי, בוחן אותי כלאחר יד בלמודי ושואלני שאלות שונות.

עם זה גיליתי שברית־ידידות חשאית קיימת בינו לבין אבי. היא היתה מתבטאת בלמוד בצוותא של „אור החיים" ובשיחה אינטימית שבאה כרגיל אחרי הלמוד. וברית זו בין חסיד לחוקר הפליאה אותי.

פעם בשעת חילופי דברים בשטיבל בשל ענין של „כיבודים" שישראלי שפרה׳ס ראה את עצמו מקופח בהם, אמר לו דוד כדרכו, בנחת: „אתה שוטה!" על זה הטיח לו ישראלי בריתחה: „אפי־פי־קורס!"

אני שתיארתי לי אפיקורס בצורה חיצונית שונה מזו של דוד, שאלתי את אבא: „אבא, האומנם הוא אפיקורס?" „לא בני, צחק אבא, חושבני שהוא יהודי די טוב אף על פי שאינו חסיד..."

הכרתי אמנם הרבה יהודים שאינם חסידים; כגון סבי ובעלי בתים אחרים, אך הבינותי שכוונתו של אבא אינה לאותו הסוג.

„אם כן, אמרתי, הרי הוא מתנגד!" אבא חייך וענה כמשתמט: „אולי..." אולי? — זה עוד מוטל בספק... אם כן מה הוא? על כל פנים, יהודי טוב ובר־אוריין שאינו לא חסיד ולא מתנגד, הריהו מין בריה מיוחדת הראויה לתת עליה את הדעת...

בבין ערביים אחד — ואני אז כבן שלש עשרה, נזדמנתי עם דוד חוקר בשטיבל. כדרכו נטפל אלי בשאלותיו הרגילות: איזה שעורים אני לומד עם אבא וכו' עד שלבסוף הציג לי שאלה חדשה: האם קורא אני ספרות עברית?

באותו זמן הייתי אמנם קורא כבר ספרות חילונית אך לא עברית. אלה היו ספרים, ברובם רומנים, שאחותי היתה מחליפה בספריה הצבורית. אבא ז"ל היה לפעמים „עובר" על תכנו של ספר כזה לשם בקורת ומבטלו ביטול גמור: „הבל הבלים, ביטול זמן ותו לא!.."

לידינו נתגלגלו גם ספרים מסוג אחר, כגון ספר הדן במעשי בראשית לפי תורת דארווין, שאילו היה אבא קורא בו ודאי שתגובתו היתה אחרת. ברם, אני לא ייחסתי חשיבות מרובה לרעיונות שבספרים הכתובים אידיש ועל אחת כמה שלא השפיעו עלי דעות כאלה המובעות בשמו של גוי...

לא גיליתי לדוד חוקר שאני קורא אידיש ולשאלתו עניתי פשוט: „לא, אין לי ספרים".

„ככה... בעצם היית יכול לקבל ספרים ב„הדור הצעיר", אלא שאביך ודאי לא יהיה מריצה מזה... ובכן, בוא אלי; לעת עתה תספיק לך הספריה שלי".

וכך, התחלתי לקרא ספרות עברית.

אבא, למרות היחסים הידידותיים, לא היה אמונו בדוד מופרז כל כך ובתחלה היה בודק את תכנם של הספרים, אך איזה חשש יכול להיות בנושא תמים כל כך כמו „דברי ימי רוסיה" למנדלקרן? מאותו סוג היו גם הספרים הראשונים שלאחריו. אולם הגיע התור של „דברי ימי ישראל" לגרץ בתרגום שפ"ר. הה! כאן היו רעיונות על התלמוד, על הזוהר, על המשיחיות, על החסידות ועוד, דברים שהיו עלולים לזעזע את אמונתו התמימה של נער כמוני. אחר כך באו עוד ספרים, מאספים וקבצים, מלאים וגדושים ברובם „חומר כבד": בקרת המקרא וסתם דברי פולמוס על „מורדי האור", דברים שכבר אבד עליהם כלח, אך חדשים בשבילי והם גרמו לי זעזועים ניכרים.

זה היה חומר־נפץ בכמות מרובה כל כך, שעלול היה באמת למוטט את עולמי הפנימי. אך דוד חוקר טיפל בי כנראה לפי שיטה שנראתה לו רצויה לשלמות נפשו של חניכו, כי לאחר צרור הספרים ה„שליליים" התחיל ממציא לי ספרים „חיוביים",

כגון כתבי שד״ל, ד״ר קאמינקא, זאב יעבץ ואחרים, שמתוכם למדתי לדעת, כי הספרים שקראתי קודם אינם הפוסקים האחרונים בעניני אמונות ודעות.

שיטתו של דוד חוקר היתה אפוא: „אל תלך כסומא בארובה. תלמד ותקרא הכל ותשתמש גם בשכלך אתה להכריע בין הדעות השונות״.

ב. שמחה שוואלב.

טפוס אחר „יוצא דופן״ מבין באי השטיבל ראיתי בשמחה שוואלב. אף הוא מקובל היה „למשכיל״, אך מה שונה היה מדוד חוקר!

השוני הבולט ביותר בין השניים היה מבע העיניים. בשעה שעיניו השחורות של דוד חוקר הסתכלו על עולם ומלואו במבע של פילוסוף־סקפטיקן, היו עיני התכלת התמימות־ילדותיות של שמחה שוואלב מביעות ברור: „אט, אין להתיחס לכל דבר בחומרה יתרה כל כך״...

גם בחיצוניותם היה השוני מזדקר לעין. לבושו של דוד חוקר היה כשל החסידים ואילו שמחה — קפוטתו קצרה מהמקובל. הכובע „חצי מודרני״ ובניגוד לדוד חוקר היה מקפיד על לבושו שיהיה נאה ומגוהץ. רק בשיעורו של הזקן היה עולה על דוד. אותו זקן נחרת במיוחד בזכרוני משום מעשה שהיה:

זמן קצר לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה שלחני אבא לקחת שעורים בלמודי חול מפי שמחה שוואלב. באותו זמן למדו אצלו שני בנין של חיים בורטנובר, שכרוב בורותם כן פראותם. פעם בשעת השעור נתנמנם המורה כשראשו נשען על זרועו וקצה זקנו פרוש על השולחן. מה עשו הפרחחים? הביאו מספריים ואמרו להשחית את הזקן. שמתי את נפשי בכפי (הייתי ננס לעומתם!), תפסתי סרגל וחבטתי בכל כחי בידו של המשחית. המורה הקיץ בבהלה והזקן ניצל... (גם אני יצאתי איך שהוא בשלום מהתקרית...).

ההבדלים שמנינו למעלה הריהם כמובן, הבדלים שבהתרשמות או חיצוניים גרידא אך ההבדל המהותי שאיפיין את שני האישים הוא בזה, שדוד חוקר נוהג היה „להפיץ מעינותיו חוצה״, להורות דעה ולהסביר תופעות שונות לכל מי שהיטה לו אוזן ואילו שמחה צנוע היה ונחבא אל הכלים. הוא היה תמיד מעדיף לשמוע מאשר להשמיע, ואלמלא העובדה שהוא מלמד תורה ולשון לבחורים גדולים, לא היית מעלה על דעתך שהוא יודע ספר. רק במקרה אחד יצא מגדר שתיקתו: כאשר בשטיבל הובעה התנגדות לקק״ל באשר הציונים אפיקורסים הם, התפרץ שמחה וקרא: „חביבים עלי אפיקורסים אלה מכל היהודים היפים שלכם!...

מענינת גם צורת התגובה של השניים לסיפורי מופתים שאנשים מסוימים בשטיבל היו נוהגים לספר. דוד חוקר היה שומע מתוך שתיקה שאפשר היה לפרשה כהאזנה מתוך ענין, אך כשנשאל לדעתו היה עונה במורת רוח: „אין לי עסק

במופתים!..." ואילו שמחה היה מגיב בצחוקו הילדותי ופוסק קצרות: שטויות!...

כל ימיו בגולה היה שמחה שוואלב חי בדחקות ובצער. אשתו צארטל אשה ידענית היתה, אצילת רוח ויראת שמים אך מלנכולית. אולי מצבם הכלכלי גרם לכך ואולי מסבה אחרת. היא מתה בשנות העמידה במגפת החולירע ושמחה נשאר עם שני בניו הצעירים אהרן ויהושע. זה האחרון מת אף הוא בזמן המלחמה. הבנים הגדולים עזבו מזמן את הבית.

האב והבן רכשו להם בקתה רעועה על חוף הבוג, תיקנוה ושיפצוה וחיו שם איך שחיו. אהרן עבד לסירוגין בנגרות ובעבודות אחרות. לעתים חלה ברגלו. הסבל היה רב. תקוה אחת שעשעה את שניהם: לעלות לארץ ישראל.

ואמנם זכו לכך. בשנת 1924 עלה אהרן, אחרי זמן מה העלה את ארוסתו לאה ואחרי ארבע שנים העלה גם את אביו וכאן נפרדו דרכיהם: הבן הלך לצפון והאב חי בתל אביב עד סמוך לפטירתו.

ג. גורלה של משפחת דוד חוקר.

אחד מניצולי השואה כותב לי:

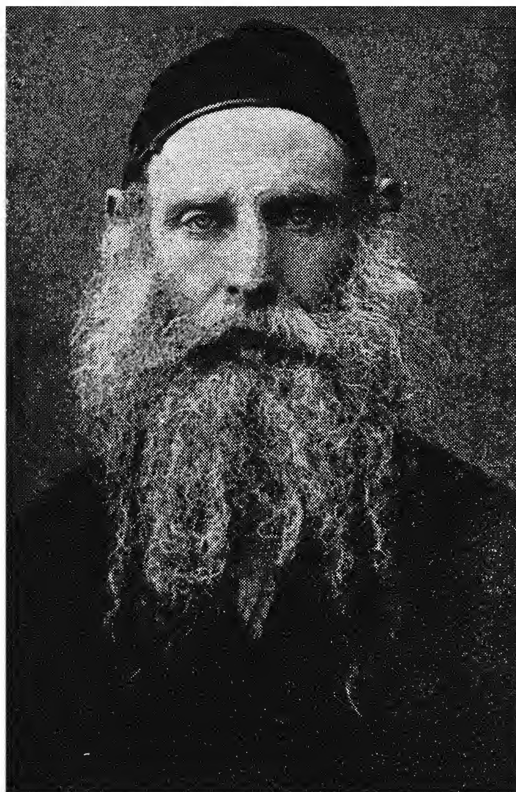
„בתשובה לגלויתך על גורלה של משפחת דוד ציגל ובנו ירוחם — ידוע לי שנספו ביחד עם כל אנשי עירנו בזמן השואה.

ירוחם ציגל היה עד פרוץ מלחמת העולם השניה מורה בית ספר עממי ומשנת 1939 מזמן שבאו הרוסים נתמנה למנהל בית ספר עממי והיה לו כל הכבוד במשרה שלו עד שבאו הרוצחים ימ"ש ולא הבדילו בין טוב לרע וגורלו היה כגורלם של כל אנשי קהלתנו. ירוחם היה נשוי משנת 1933. אשתו גם כן היתה מורה. ודוד חוקר היה מאושר מהנחת שראה אצלם וגם קיבל מהם תמיכה מלאה להתפרנס וקיים בשלמות כבוד אב ואם."

ד. ר' שמחה שוואלב בארץ.

כשעליתי ארצה בשנת 1936, היה הוא הראשון מבני עיירתנו שבא לבקרני ופניו קרנו מאושר שזכה לראותני כאן. אחר כך בקרתי ב„דירתו" בתל אביב. זה היה ליפט בכרם התימנים. נקיון שרר בו למופת ו„משק הבית" מסודר להפליא.

פעמים אחדות פגשתיו בבית הכנסת הגדול שברחוב אלנבי. ראיתי בעליל שכאן הוא בא על תיקונו. במלבושיו השחורים־נקיים, בזקן השיבה שפרץ עתה את הגבולות ובמאור פניו, היה נראה כאחד מאותם „יהודי שבת ויום טוב" של י. ל. פרץ... כאן היה „שדה פעולתו" למצוות ולמעשים טובים. ידוע לי מקרה אחד שהוא אסף כספים ושלח למשפחה מיותמת באוסטילה. הוא היה היחידי מבני דורו באוסטילה שזכה לראות בתקומת המדינה.

ר׳ שמחה שוואלב בארץ

בערוב יומו נלקח לבית בנו אהרן בקרית חיים (קודם לכן סירב להיות אצלו מטעמים דתיים) ושם נפטר שנים אחדות לפני מות הבן. כבן שמונים וחמש היה במותו ת.נ.צ.ב.ה.

משה זמל

על שלשה שמיחו

קשה מאד להשלים עם העובדה שיהודי אוסטילה כרוב רובם של יהודי פולין, הובלו לקבר כצאן לטבח, מבלי לגלות כל התנגדות לרוצחים.

כל אימת שאני מהרהר בכך, עולה על לבי הפסוק „איך נפלו גבורים"!? (שמואל ב׳ י"ט) בסימן תמיהה ושאלה גדולה. כי הפחדנות לא היתה מטבעם של יהודי פולין. פרשת פשיטיק, מינסק מזוביצק ועוד, זכורה עוד לרבים מאתנו. ואשר לאוסטילה — ידעה גם היא לעמוד תמיד בכבוד מול מתפרעים ורוצחים.

לפחות שלשה מקרים של התנגדות למתפרעים נחרתו בזכרוני ועליהם ברצוני לספר כאן.

א.

זה היה ביום שבת קיצי בשנת 1931. כפי שהיה נהוג אצלנו, יצאו האנשים אחר הצהרים לטייל בשוק, מול בית החומה של ווגנפלד ואיכנבוים שם שכנה

ר׳ הרש חיים פליישר ז"ל

המשטרה, טיילנו כמה בחורים עם חברנו הדגול יהודה פלישר ז״ל, שהיה אז בטיול מהארץ, ונתקלנו בגוי שכור, ליגיונר משוחרר, „אוסדניק״ (מתיישב) ענוד אותות הצטיינות צבאיים. התחיל הלה מקלל ומגדף את יהודה. „למה אתה מגדף?״ שאלו יהודה. על זה ענה לו השכור בסטירת לחי. לא היה טעם להשיב לו — כך חשבנו — כי מיד התאספו סביבנו עוד גויים והמשטרה הרי תמיד עומדת לצדם. בקשנו אפוא מיהודה שיוותר. הדבר נודע לאביו, ר׳ הירש, איש בגיל הזיקנה, והוא לא יכול היה להשלים עם העוול שנעשה לבנו.

כעבור זמן מה ראינו אותו כשהוא מתקרב בשקט אל קבוצת גויים שעמדו מסביב לשכור והיללו את מעשהו. ניגש הזקן ישר אל „הגבור״ וסטר פעמיים על פניו. מיד התקהלו יהודים וגויים, אך המשטרה פיזרה את כולם והתקרית חוסלה.

המקרה היה לשיחה זמן רב בעיירה. הוא שימש לנו מקור עידוד ואומץ והרים את כבודנו בעיני הגויים...

ב.

היה זה ביום ששי אביבי. איני זוכר את השנה. הגיעו כמה עגלות עם פרחי־אכרים מבוסמים, אחרי התיצבות לצבא בלודמיר.

מסורת היתה לגויים הצעירים כל שנה, בדרכם להתיצבות ובחזרה „לעשות שמח״ עם יהודים. הפעם נטפלו ליהודים זקנים שעברו ע״י ביתה של אסתר מניסס, כשהם נחפזים לבית המרחץ. לא רחוק משם גר מיכאל שפרן ז״ל הפיקח והשנון, והוא התבונן לכל הנעשה. הוא לא יכול לסבול שמתנפלים על יהודים זקנים שאינם יכולים להתנגד. ניגש מיכאל לבחורים והתחיל לחלק מהלומות על ימין ועל שמאל. עשרות הבחורים ברחו כלעומת שבאו ולא נודע כוחם איהו...

ג.

המקרה השלישי היה במוצאי שבת אחת ב־1937. כמה חברים עמדו לעלות ארצה ובסניף „החלוץ״ בבית יהושע הרש לקריץ ז״ל ערכנו להם מסבת פרידה. בעצם השמחה והריקודים הופיעו כמה צעירים נוצריים ידועים בעיירה כחוליגנים והתחילו להפריע לנו. הצענו להם להשתתף אתנו בשמחה, אך הם בדבר אחד: שנתפזר, ולא הועילו שום שידולים ובקשות. התחילו להציק לנו ולבחורות. אז יצא החבר ניסן שלכטר מגדרו וכיבד אותם „במתנות יד״ הגונות. „הגבורים״ נמלטו על נפשם ואנו המשכנו במסבה...

לא ידוע לי באיזה נסבות נפטר הזקן ר׳ צבי פלישר ז״ל, אך אשר למיכאל שפרן ידוע וידוע...

עדי ראיה מספרים שהוא עלה הראשון על המכונית שהובילה את הקרבנות

לקבר הגדול בפיאטידן ונשא נאום, שאין ברירא אלא ללכת למות כרצון הרוצחים. כשאני נזכר באותו מיכאל שפרן שהניס עשרות צוררים צעירים, אני נאלץ לבוא לידי מסקנא, שלא לנו לשפוט ולהרהר אחרי מדותיהם של אחינו הקדושים אשר נפלו מידי העמלק הנאצי, הי״ד.

לעומת הכאב הצובט את לבנו עם הזכרת גורלם של חללי השואה אנו מזכירים בשמחה רבה את אלה שזכו לעלות לארצנו ועמדו במאבקנו לשחרור ארצנו מעול זרים. בין אלה — חברנו היקר ניסן שלכטר, השלישי שמיחה... כה לחי!

מינה שינמן

אורות גנוזים

הגיעו ה„ימים הנוראים" — לפי הכינוי המסורתי לשני החגים של תחלת השנה — ואני מוציאה מכתבים מהבית מלפני 24 שנים וקוראת בהם בחרדת קודש. ככה אני נוהגת מידי שנה בשנה באותו זמן „הנורא והקדוש" כפי שהורי ז"ל היו מתבטאים, וכל פעם עולות לפני מחדש הדמויות הנפלאות האלה, הזכות והתמימות, שנשמדו באכזריות כה רבה ע"י חיות טרף בצורת אנשים.

הרי לפני אחד המכתבים מאבא ז"ל:

„בתי היקרה מינדלה, עוד שעתיים ללילה הנורא והקדוש שהקב"ה חותם את גורלו של אנוש ואני מלא חרדה ותוהה אם יש בלבך הצעיר רגש של חרטה על החטאים, בכדי לגאול את הנשמה הטהורה ולא להכתימה בכתמי זוהמה. מינדלה, אלה הם ימים בשביל להתפלל ולהתחרט וגם למחול ולהתפייס. תסלחי לי אפוא, על הקשיים שגרמתי לך בדרכך לעליה. הימים ימי שפיכת דמים בארץ והנוער אינו הולך בדרך הישרה. איך יכולתי להסכים לדרך הנבדלת מכל המשפחה? מטבעי אני שתקן. אבל בתי היקרה, דעי לך כי מזמן שנסעת מכאן אינני מוצא לי מנוחה. כל יום אני פותח את העתון בידים רועדות והלב פועם בחזקה למראות של ארץ הקודש. הלואי והקדוש ברוך הוא ישמור עליך ועל כל בני ישראל ויתן לך בריאות ואושר ותלכי בתי בדרך הישרה.

אביך המאחל לך שנה טובה טהורה וקדושה".

אני ממשיכה לקרא את המכתבים — והם הרבה מאד — ולכולם קו משותף: איחולי אושר, געגועים, הטפה לאמונה, לדרך ישרה, לאהבת הבריות, למחילה ולסליחה וכו'.

ולפני עיני מופיעה באור מבהיק ומפליא תמונתו של אדם ענו וצנוע, ידען גדול בתורה ונחבא אל הכלים, קטן קומה, אך משכמו ומעלה גבוה מרבים אחרים...

ומהאב הנערץ לאח הנלבב.

מכתבו הראשון לאחר שעליתי ארצה:

„לא אשכח לנצח אחותי היקרה את היום ההוא בו נפרדנו איש מרעהו, מי יודע עד מתי? כי בך ואתך נפרד ממני חלק גדול של חיי ותמונתך תהיה מרחפת לנגד עיני. נדמה לי שעודני אתך בבית אמא ז"ל ולבי דואב על לכתך.

אך לא לספוד ולשאת קינה באתי לקראת הדרך הקשה שלך אלא לברך אותך. ואם יש את נפשך למצוא אושר בחיים, אם את עורגת לחיים אידיאליים בעלי תוכן, אם נמאסו עלייך חיי בטלה וריקנות ונפשך לעלות חפצה, לשפר ולשכלל, לשוות להם יפעת הוד וקדושה, היי לי ברוכה אחותי היקרה. אל ידעך כוכבך שהתחיל לזרוח על שמי חייך החדשים.

אחיך המתגעגע בתום לב, בנימין".

מכתבו השני:

„אחותי הנחמדה. היום חול המועד פסח. אתמול קבלתי את מכתבך. כן, אחותי היקרה, זה פסח ראשון שלא היית נוכחת ב„סדר" המסורתי של משפחתנו. אני יושב על יד אבינו היקר והוא מוזג יין בכוסות וגם את כוסך ממלא באופן אינסטינקטיבי. אני מתבונן בכוס שלך המלא ואין מי שישתה את היין ולבי נצבט ורעיונות ומחשבות שונים עוברים במחי... אבא מחכה שאשאל את ארבע הקושיות ואני לא שם אל לב. חושב אני על אמנו החסודה שהלכה מאתנו לעולם האמת. וזה הפסח הראשון שאחותנו הבכירה מכינה לנו את החג. כן אחותי, מה רוצה הייתי להיות ילד קטן בחיק אמא הטובה ולא להרגיש ולהבין מה שאני כעת מרגיש בלבי הדואב. אני מבין אחותי היקרה, שגם את היית טרודה לקראת החג. רואה אני אותך במטפחת לראשך, מנקה ומסדרת את חדרך הצר יחד עם חברותיך וחברים מכינים את ה„סדר" ואת ההגדה ואולי גם את הקנידלך... ושואלים גם את ה„ארבע קושיות" ודוקא „מה נשתנה"; אבל קושיות בעלות אופי אחר ותשובות מרחפות באויר ולא הכל ניתן להשיב... נו, אני מבין אתכם. לשם טרדיציה מוכרחים למלאת את החלל הריק; אבל אחותי, אל תשכחי את עברך, מולדתך ומשפחתך, אל תהי שמחה לכל צליל קול של הפקרות וחרות מדומה, כי החיים יסודם בעבר והמורד בעברו יבגוד בו עתידו.

אחיך המתגעגע לאחותו היקרה, בנימין".

אורות גנוזים, צנועים כנרות של שבת בבית אבא־אמא זוהרים מתוך מכתבים אלה ואתם יקירי שהדלקתם אותם, קדוש יהיה לי זכרכם כל ימי חיי.

אפק, תשרי תשכ"א

מנשה סהרברוט

בית סבא

הבית הישן והצנוע למראה, שעמד בקרבת הסטאוו והבוג באוסטילה, לא היה בית־משפחה רגיל, כאחד מרבים, כי על כן שנים רבות שימש כבית־חינוך לנערים ואפילו לבחורים גדולים, וסבא ר׳ ליפצ׳יה (איזנברג) — מלמד ומחנך מעולה, לפי שיטת הלימוד והחינוך בימים ההם. נוסף לכך היה בעל־תפלה מצוין, בעל קול ערב, ועסקן בחוגי החסידים דניסכיז.

הייתי עוד צעיר לימים בעת עזבי את העיירה בשנת 1933. עם זאת ידעתי להעריך את סגולותיו ומעלות רוחו של סבא: איש ישר, ענוותן ועדין נפש. עם היותו בן־תורה ושומר מצוות, היה איש סובלני ולא הטיף מוסר לאחרים. והרי מאורע אשר נחרת בזכרוני:

הייתי אז תלמיד בית ספר עממי ופעם כשחזרתי משיעור על כדור הארץ ומערכת השמש, שאלתי את סבי מה דעתו על כך, והוא בסבלנות ובמתינות השיב

לי, כי קיימות שתי שיטות פילוסופיות... עצם הדבר הזה מראה, שהוא היה איש יקר ונבון ורחוק מקנאות דתית.

הסבתא לאה, גם היא היתה אישיות בפני עצמה. היתה אשה פקחית ובעלת הומור יוצא מגדר הרגיל ולמרות היותה רתוקה במשך שנים למיטת חליה, ידעה להתבדח ולהתלוצץ גם על חשבון עצמה.

פעם קראה לסבא שיגיש לה משהו והוא, שקוע בתלמודו, לא שמע את קריאתה, אז פנתה אליו באירוניה: „די, הפסק כבר לעיין בגמרא; המקום שלי בגן עדן מובטח כבר, אם כי הכסא שבור ויתהפך"...

ואחרון אחרון: דודי פישל איזנברג. דמותו מצטיירת לפני עיני מלפני הרבה שנים ואני אז ממש ילד אשר אינו מסוגל עדיין לשפוט ולהעריך אנשים. אבל לכל הדעות היה איש בעל כשרונות רב־צדדי, אפילו בספורט, שלא היה נפוץ ביותר בעיירה בימים ההם. הוא היה מעורה בחיים הפוליטיים והחברתיים. נזכר אני בימים המרים של עליית היטלר לשלטון בגרמניה. כבר אז ראה דודי את הנולד ובאחת האספות ההמוניות התריע על הסכנה הצפויה לעם היהודי מהנאציזם.

אני בינתיים עזבתי את פולניה, אך פישל עם אשתו היקרה בלומה ושתי בנותיהם וכן דודתי אטל עם בנה יעקב נשארו וכולם הושמדו יחד עם כל הקהילה. הלב דואב. היקירים לא ישובו עוד.

מילואים

(על מוסדות ואירגונים)

א. שלטון מקומי.

עד למלחמת העולם הראשונה לא היה לאוסטילה מעמד של עיר. ה„סטרוסטה" הממונה מטעם השלטון המחוזי היה מנהל את ספרי רישום האוכלוסיה וכן היה המקשר בין השלטון לאוכלוסיה המקומית בכל העניינים שהיו בניהולם או בפיקוחם של השלטונות המרכזיים.

דאגת השלטונות לסדרי העיר היתה מועטת ביותר והצטמצמה לתיקוני דרכים (איזה תיקונים!) ומדרכות (של עץ) ולהשגחה על נקיון העיר.

שליט העיירה היה הפריסטב שהיה ממונה גם על שמירת החוק, באמצעות ה„אוריאדניק" ומספר שוטרים.

האוסטרים הכובשים אירגנו להלכה את העיריה, אך למעשה היה שלטון העיר צבאי.

בתקופת שלטון הפולנים הוקמה מועצה מקומית נבחרת. היהודים קיבלו רוב מוחלט. בכל זאת נאלצים היו להסתפק בסגן ראש העיריה. זה היה המורה שלמה קנט.

נערכו בחירות גם לועד הקהלה היהודית, לטפל בכל העניינים הדתיים. כיושב ראש ועד הקהלה נבחר ר' מיכאל קרקובר, בלתי מפלגתי. בבחירות הבאות נבחר כיושב ראש מר יצחק ישעיה אקסמיט מהציונים הכלליים.

ב. ארגונים ומוסדות כלכליים.

שני אדגונים כלכליים היו בעיר: ארגון הסוחרים היהודים וארגון בעלי מלאכה יהודיים. ליד ארגונים אלה היו שני בנקים שנוהלו בידים חרוצות והיו לתועלת רבה לחברים. היתה קיימת גם קופת גמילות חסדים שחילקה הלוואות לנצרכים ללא רבית. מלבד זו היו קימות קופות גמ"ח קטנות בחוגים שונים.

ג. מוסדות חסד.

הועד למען היתומים דאג לכל צרכיהם. ההכנסות היו ממקורות חוץ ופנים. עם הקמת הקהלה, דאגה מחלקת הסעד שלה למשפחות העניות ולכל קשי

גורל. לפני כן היו מספר גבאי צדקה כלליים, כגון: יוסל טילס הסנדלר, ברל שלכטר בנו של השוחט ר׳ אברהם, ר׳ חיים וולף המלמד וכמה נשים עסקניות, שהצבור רחש להם אמון רב ועזר בידם לכלכל את נצרכי הקהלה.

נוסף לכך היו קיימים ליד כל שטיבל או בית מדרש עסקנים אשר טיפלו בעניים של אותו החוג.

ד. בתי כנסיות ומדרשות.

בית המדרש הגדול
" " „של דנכע"
" " „של הרב"
" " דווינהיזר
" " של החיטים
השטיבל דרטריסק
" דרוז׳ין (צורטקוב, הוסיאטין, סדיגורה ובויאן)
" דנסכיז׳ (סטפאן)
" דקוז׳מיר („אהבה רבה")
" דבלז
" דראדזין
המנין של הציונים הכלליים
ועוד כמה מנינים קטנים

ה. בתי חינוך ותרבות.

שלושה בתי ספר יסודיים היו באוסטילה: ממשלתי — פולני, עברי מיסודה של „תרבות", ודתי־לאומי ע"ש „יבנה" בהנהלתו של המורה הדגול משה שפירר. (על יתר המורים קרא במאמרו של ב. גולדברג להלן).

היו גם „חדרים" פרטיים בהם לימדו אנשי תורה נודעים לשם כגון: ר׳ מנדלי פניק, ר׳ ליפצי איזנברג, ר׳ בר טבקהנדלר ועוד.

שתי הספריות, עברית ואידית, הכילו אלפי ספרים והקהל — ובעיקר הנוער — קרא הרבה והתענין בכל סוגי הספרות.

ו. ארגונים פוליטיים.

הסתדרות הציונים הכלליים
המזרחי וצעירי מזרחי
רביזיוניסטים ובית"ר

צעירי ציון ופועלי ציון
החלוץ והחלוץ הצעיר
השומר הצעיר
ארגון האגודות המקצועיות (קומוניסטים?)
כל זה נמחה מעל פני האדמה.

רק הבנין השומם של בית המדרש הגדול נשאר עומד על תלו. בחלונותיו הפרוצים ובעזובה שבכולו דומה הוא לזקן אומלל שמרצחים נתעבים רצחו את משפחתו, קרוביו וכל מיודעיו ולבסוף ניקרו את עיניו... וכך עומד הוא משמים ואילם מבלי יכולת לבטא את צערו וכאבו...

אולם כל המזדמן לשם, אם בעל נפש הוא ישמע קול דמי ארבעת אלפים נפש צועקים מן האדמה:

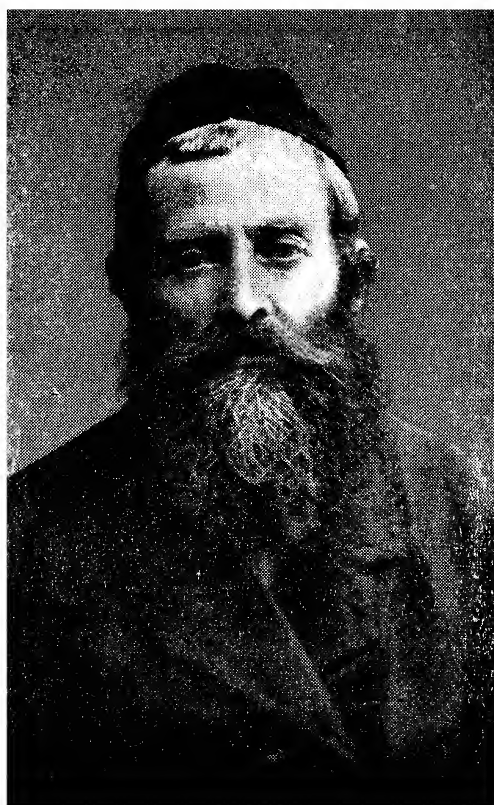
ארץ אל תכסי דמנו!

מ. ק. א.

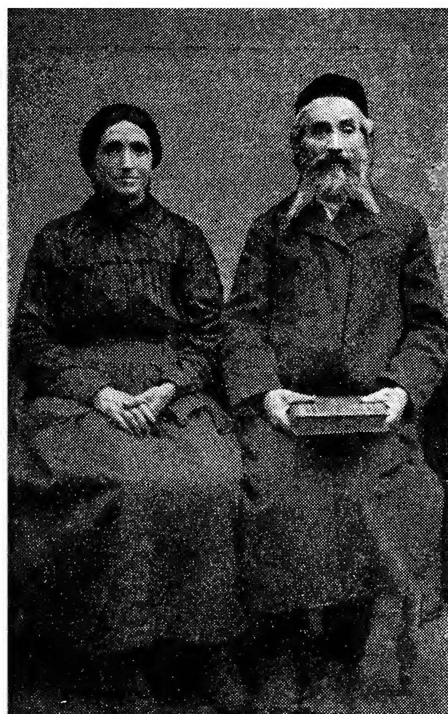

בית הקברות בשנת 1933

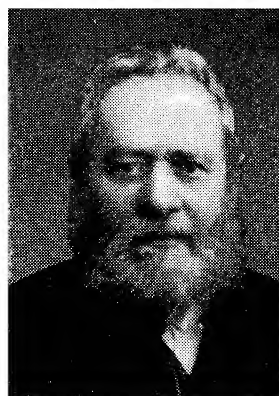
דמויות מהדור שלפני השואה

ר׳ אחיעזר גולדשמידט, חזן העיירה

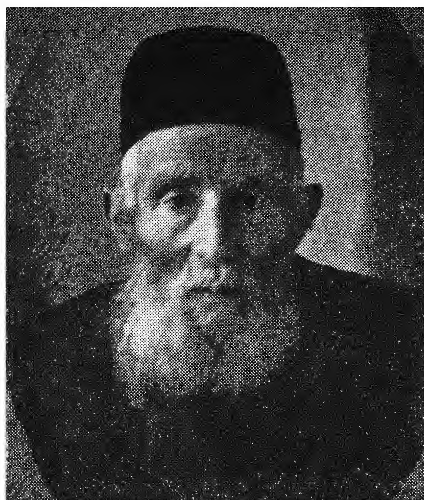
ר׳ שלום סופר (ש״ץ) ואשתו ז״ל

וולף יוחנזון ואשתו שיינדל ז״ל

פנחס יוחנזון ז״ל   הינדה פליישר לבית יוחנזון ז״ל   ידידיה יוחנזון הי״ד

ברוך גולדהבר (לידינר) ז״ל

יוסף רוזמרין ואשתו הדס ז״ל

באש ובדם

ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם
(ויקרא כ״ו)

בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה
(דברים כ״ח)

ונשאר בו עוללות כנקף זית, שנים שלשה גרגרים בראש אמיר
(ישעיהו י״ז)

והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר
(יחזקאל י״ב)

ישעיהו מלצמן

על חורבות עיירתנו

הדברים המסופרים להלן, ידועים לי ברובם מפי עדי ראיה, כי אני עצמי גרתי בזמן השואה בלודמיר, לאחר שביתנו באוסטילה נשרף עם פרוץ המלחמה בערב ראש השנה ת"ש. אז נשרף חלק ניכר מעירנו, והיו כמה אבדות בנפש.

ב־22 ביוני 1941 כאשר הגרמנים התקיפו את גבולות בריה"מ — ובעירנו היה הגבול על נהר בוג — נשרפו כ־80% מבתי העיירה. נשאר רק רחוב דנכע וכמה בתים בודדים ביתר הרחובות.

ביום הראשון לכבוש הגרמנים, נתפסו אנשים לעבודת תקון הגשר שעל הבוג. מאז נתפסו לעבודה זו כמה מאות איש ובשעת העבודה היו מכים את האומללים מכות רצח וכמה מהם הרגו. ואלה שמות הקדושים:

אברהם ארליך, חתנו של אהרן משה פופליס.

זאב מעל, בנו של אלתר מושקיס.

משה שינרמן בנו של אליהו.

זוסיא קצב.

מאיר בנו של משה אהרן זליגס.

יוסף מאמט מנהל בית ספר, בנו של שמואל מאמט.

הרב יהושע שינטופ, חתנו של ראובלה דיין ז"ל נלחץ תחת מפולת של פצצה.

בנימין פניק בנו של מנדלה, נלקח להעמיס תחמושת בתחנת הרכבת בלודמיר ועבד עד הצהרים. מכיוון שלא היה מסוגל לעבודה קשה כזאת, סימן אותו אחד הגרמנים בגיר לבן על גבו. בשעת הפסקת הצהרים, שלף הגרמני את אקדחו והרגו לעיני כולם.

נוכח מעשי זועה אלה פחדו היהודים לצאת החוצה. הם הסתתרו במרתפים ובכל אשר יכלו.

אז הודיעו השלטונות הגרמניים: הז'נדרמריה וקצין העיר, שעל היהודים לארגן „יודע־ראט", בכדי להחזיר את תושבי העיר לחיים נורמליים.

המועצה שנבחרה, עם מכיל שפרן בראשה, באה במו"מ עם הגרמנים והגיעו לידי הסכם, שכל דבר שידרשו הגרמנים מהיהודים תהיה המועצה אחראית לכך. וככה התחילו הגרמנים ימ"ש לשדוד את העיירה באופן שיטתי ומאורגן, באמצעות

המועצה, דרשו קונטריבוציה כספית — נתנו להם; דרשו פועלים לעבודות שונות בעיר ומחוצה לה — סיפקו להם; דרשו מלבושי חורף של גברים ונשים (פרוות קרקיל) — כל החפצים הטובים והיקרים שהיו ליהודים נאספו ונמסרו להם. היהודים נשארו בחוסר כל, אך הצוררים לא אמרו די. הם הורו לכפרים, לא למכור שום צרכי מזון ועצים להסקה. הנהיגו קיצוב בלחם אך ליהודים לא נתנו.

עם זה התחילו לתפוס יהודים ולשלוח אותם לאי־שם, לעבודה, כביכול, מחוץ לעיר. אבל יהודים אלה, נעלמו עקבותיהם ולא חזרו עוד למשפחותיהם.

בחודש מרס 1942 רכזו את כל יהודי העיירה ועשו להם גיטו ברחוב דנכע. הכניסו עשרים נפש לחדר. בתנאים אלה פשטה מחלת הטיפוס. אז היו הגרמנים שולחים את עוזריהם, המיליציה האוקראינית וכאשר מצאו חולה עם חום גבוה, הוציאוהו והרגוהו.

ככה היו החיים בגיטו עד שגמרו היהודים להכין קברים לעצמם על שדות פיאטידין, אותם הבורות בהם נקברו יהודי לודמיר ואוסטילה, שמונה עשר אלף נפש. בנוגע לחפירת בורות אלה אמרו הגרמנים ל„יודן־ראט", כי היות וחזית המלחמה עם הרוסים מתקרבת, יש צורך להכין מחסני דלק תת־קרקעיים.

זוכר אני, עבדתי ביחד עם חיים יצחק מערזאהן הי"ד, בחפירת הבורות והוא אמר לי בפירוש: „לא נכון שכאן תהיה תחנת דלק, הבורות האלה יהיו בשבילנו..."

כך עברו כמה שבועות עד שגמרו את הכנת הבורות. כל הזמן שעבדנו בחפירות, היו הרבה פועלים לנים במקום, כי עייפים היו ורצוצים מהעבודה, רק ביום האחרון לפני הפוגרום, באו הגרמנים עם תגבורת משטרה וגרשו את כל הפועלים ללון בגיטו. אז ידענו אל נכון כי מתקרב האסון הגדול. למחרת, ביום י"ט לחודש אלול בשעה 5 בבקר, הגיעה לגיטו פלוגה גדולה של משטרה וגרמנים, הוציאו אנשים, נשים וטף, העמיסום על מכוניות והובילום לקרבת הבורות. האומללים נצטוו למסור לרוצחים כל דבר חפץ שבידיהם. כדים גדולים של חלב עמדו במקום ואלה מלאו כסף וזהב, שעונים ותכשיטים אחרים. הפקודה השניה היתה להתפשט ערומים. שורות של המשטרה והגיסטפו עמדו כחומה מכל הצדדים. אלה הדפו וגרשו את האומללים לתוך הבורות ובמכונות יריה המטירו עליהם אש. ככה נסתיימו חייהם של יהודי אוסטילה על שדות פיאטידין.

מכיל שפרן היה הראשון שעלה על המכונית ונאם בפומבי: „אתם רואים שאין ברירא. אין אנו יכולים להציל את חיינו. אנו מוכרחים ללכת בדרך שהסדיסטים דורשים מאתנו".

חלק קטן מיהודי אוסטילה שהתחבאו אצל מכיריהם הגויים „הטובים" ימ"ש, גם כן נספו כולם. בתחילה קבלו אותם עם רכושם, אך כשהרכוש היה בידיהם, הרגו בעצמם את הפליטים או שהודיעו לגרמנים ואלה באו ולקחו אותם.

מקרה כזה ידוע לי ממשפחת לאה״צי טופולר, שברחה עם שלש בנותיה לגוי מכיר שלה והעבירה לידיו את כל רכושה. הוא החזיקן כמה ימים במחבוא. פעם בא אליהן בחצות הלילה ואמר, כי המקום מסוכן מאד והוא מציע להעבירן למקום בטוח „100 אחוז״ במרחק שני קילומטר מכאן. הן הסכימו והוא עם כמה מחבריו, שותפים לשלל, העבירו אותן בעגלה לקרבת הבוג. שם הרוצחים גרשו אותן בכח לתוך הנהר. רק הבת הצעירה שידעה לשחות ניצלה ובאותו לילה נמלטה ערומה לביתה באוסטילה. אחרי זה היתה כל הזמן אצל ליפינסקי, ראש עירית אוסטילה בזמן הנאצים.

ד״ר מוזיקנסקי עם אשתו וילדו בן השלש, היו אצל מכיר שלו בסטיזיריץ׳ במשך כמה חדשים. כאשר הוציאו כבר את כל יהודי העיירה לטבח ובידי הרוצחים היתה רשימת היהודים ממשרד הרישום, ידעו שעדיין נמצא הרופא מוזיקנסקי בחיים. הם לא נחו ולא שקטו עד שבעזרת הלשנה גילו את מקום סתרו. הרופא ראה בעד החלון משטרה אוקראינית וגרמנים מתקרבים לבית. הוא לא חכה להם אלא הרעיל את אשתו וילדו ואח״כ את עצמו בכדורי רעל. כשנכנסו הרוצחים היו כבר שלשתם בלי סימני חיים.

עם ביעור הפליטים בכפרים, נגמרה ההיסטוריה של יהדות אוסטילה. הי״ד.

* *
*

אשר מבשרי חזיתי ועיני ראו...

כאמור, נשרפה אוסטילה בחלקה מיד עם פרוץ המלחמה. רבים מאלה אשר נשארו ללא קורת גג עברו לגור בלודמיר כמו משפחתנו.

גם אותם פקד הגורל. רובם הובלו לקבר האחים המשותף של לודמיר ואוסטילה בפיאטידן ויתרם עונו והומתו באופנים שונים. בין קרבנות הנאצים הראשונים בלודמיר היו חיים לייציס, חתנו של דוד בליאנדר ומשפחתו. באותו יום שכבשו את לודמיר ערכו הנאצים טבח ברחוב קובלסקי. הם הלכו מבית לבית, הוציאו את הגברים והרגום. כשהגיעו לביתו של חיים התחילה רבקה אשתו לצעוק ולהתחנן בפניהם שיעזבו את בעלה. בתשובה לכך ירו בה תחילה, אחר כך המיתו את חיים ואת בנם הבכור שלמהלה בן ה־15. נשאר אז בחיים ילדם הקטן בן 4 שנים. הילד ראה אותם שוכבים על הרצפה, קרא להם לקום... לבסוף הלך אל אחותו של חיים, פייגה לייציס, והודיע לה שאבא ואמא ישנים על הרצפה ואינם קמים. עד מהרה הבין הילד הפיקח שגם הדודה אינה יכולה להעיר את הוריו ואחיו אלא למרר בבכי.

גם את משפחת יוחנזון הרגו באותו יום בחצר של טחנת הקמח שלהם. מי יכול לתאר את האימה והפחד שנפלו על היהודים. במשך כמה ימים לא יצא איש

החוצה ולא היה קשר בין משפחה למשפחה. אחותי, למשל, גרה ברחוב הסמוך ולא ידענו את גורל משפחתה. לבסוף התחילו לשלוח ילדים בני שבע־שמונה לסייר בסביבה הקרובה ולתהות על המצב. הידיעות שהם הביאו היו נוראות ואיומות, ממש כמו שכתוב ב„ונתנה תוקף"...

כעבור חמשה ימים, הודבקו מודעות בחוצות כי על כל התושבים להרשם בלשכת עבודה ומי שלא ירשם יבוא על ענשו. האנשים התחילו לזרום ללשכת העבודה וקיבלו סידור עבודה. גם אני קבלתי סידור עבודה לגן ירק במרחק חמשה קילומטר מהעיר. הלכנו יום יום לעבודה ולפנות ערב חזרנו הביתה. הייתי שבע רצון ממקום עבודה זה כי המפקח היה גנן מהעיריה, לא גרמני, ואילו במקומות שהגרמנים היו מפקחים היו קרבנות כל יום. ככה עבדנו חודש ימים. במשך אותו חודש נתפסו על ידי הגיסטפו שמונה מאות יהודים והוכנסו לבית הסוהר. אמרו שלוקחים אותם לעבודה מחוץ לעיר, אך אותם האנשים לא חזרו עוד הביתה. הם נרצחו בבית הסוהר בנשק קר, כלומר בקתי רובים, ושם במקום נקברו.

ארבעים יהודים עבדנו באותו גן ירק. היינו יוצאים מהעיר כשעה בטרם בוקר, כדי לא להתקל בגרמנים ימ"ש, והיינו חוזרים כמו כן בחשכת הלילה. בוקר אחד, כאשר באנו לעבודה ראינו כמה גרמנים מסתובבים על יד הבית של הגן. הם התקרבו ושאלו מי הוא מנהל העבודה. אז איש אחד, משגיח מטעם היודנראט הודיע שהוא המנהל. הרים אחד המרצחים כלונס עבה וחבט כמה פעמים בראשו של היהודי.

באותו רגע כל הפועלים התפזרו וברחו. אני וגיסי דוד ופניארסקי ברחנו לכוון הכביש הראשי לודמיר־לוצק. הכביש היה אז בתקון ועבדו שם גויים פולנים. כשראו יהודים בורחים רדפו אחרינו, תפסו ומסרו אותנו לידי הגרמנים; אך אלה היו עסוקים אותה שעה בפלירט עם „שקצות" ולא רצו להפסיקו. לכן אמרו לרודפינו להכניס אותנו לגן לעבודה. ברם כעבור חצי שעה חזרו הגרמנים אלינו והתחילו להרביץ בנו מכות רצח. גיסי דוד הוכה באכזריות כזו, שלא האמנתי שיצא חי מידיהם. לאחר שנזל דם מראשו, מפניו ומכל אבריו הוסיפו לו בעיטה בין הרגליים. הוא נפל על הארץ, התפתל מכאבים ולא היה יכול לנשום. אחרי כמה דקות החל לנשום ובקש מים. תוך פחד מות המשכתי לעבוד, אך מי יודע נפש רוצח? כנראה שדבר זה חרה לו. הוא פקד עלי לשכב על האדמה ואז התחיל „למדוד" לי בכלונס מכות כאלה שכל ימי חיי לא אשכחן. כל הגב שלי היה שחור מפצעים. כאשר גמרו אתנו נתנו את דעתם שחסרים הרבה מהפועלים. לפי דברי השקצות, ברחו כמה יהודים לחורשה הסמוכה. לקחו המרצחים רובים לידיהם ורצו לחורשה. באותו זמן ברחנו, אני וגיסי. הלכנו דרך שדות תבואה והגענו לקצה העיר. פגשנו אשה מכירה. „לאן אתם הולכים?" אמרה — „הגסטפו שוב בעיר ותופשים יהודים!" נכנסנו לביתו של מכר וירדנו למרתף, שם חכינו עד הערב. חזרנו הביתה. למחרת הלכנו לרופא

של היודנראט. הוא נתן לנו שחרור לשבוע ימים, אך לאותה עבודה לא חזרנו עוד. נשלחנו לעבוד במחסן נשק בקסרקטין שברחוב קובלסקי. עבדנו כמה ימים והיה ב„סדר״, כלומר — לא קבלנו מכות. פעם, לפנות ערב, אחרי גמר העבודה, אמר לנו המחסנאי הגרמני לבא למחרת ישר לתחנת הרכבת כי עלינו לנסוע לתחנת וויניצה (עשרים וכמה קילומטר). אנו לא שמנו לב לדבריו ובאנו כרגיל למחסן. חששנו ללכת לתחנה שמא לא נחזור עוד לביתנו...

הגענו למחסן ומצאנו אותו סגור ואף אחד מהגרמנים לא היה שם. לאחר שחכינו כשעה ואיש לא בא, החלטנו ללכת לתחנה ולנסוע לוויניצה. בתחנה חכה לנו הגרמני מלא חמת רצח ומזוין במקל עבה הוא רץ לקראתנו וחילק לנו מהלומות לאין שעור. גם הבטיח לנקום בנו על שלא באנו בזמן הנועד. נסענו לוויניצה. ליד התחנה היו מפוזרים כמה ארגזים מלאי תחמושת כבדה. כל אחד מאתנו העמיס על כתפיו פגז אחד וביד השניה ניתן לו ארגז ברזל. הגרמנים רכבו על סוסים והריצו אותנו כשני קילומטר לתוך היער. מי שרצה להחליף את המשא מיד ליד קבל מכות רצח. הובילו אותנו דרך ביצה, ירדו מעל סוסיהם והלכו אחרינו כשהם מאיצים בנו במקלותיהם. חשבנו שהגיע קצנו. אינני יודע כיצד נצלנו וחזרנו הביתה.

מאז חדלנו לעבוד במחסן הנשק וחפשנו מקום עבודה שלא נהיה תחת פיקוחם של הגרמנים ימ״ש. מצאנו עבודה בחפירת כבול להסקה, במרחק ארבעה קילומטרים מהעיר. כשלשה חדשים עבדנו במקום זה. באותה תקופה היו בעיר צרות רבות. שלש פעמים באו אנשי הגיסטפו ותפסו יהודים, לעבודה כביכול. גם אבי וחמי רפאל בודנשטיין, נתפסו וכמה חדשים לא ידענו על גורלם. לבסוף נודע לנו, כי הם נרצחו יחד עם כל הנתפסים, בבית הסוהר, בששה לחודש אלול תש״א. הי״ד. כחודש לאחר אותו יום באה הגיסטפו בפעם השלישית. זה היה ערב יום הכיפורים המסומן בשם „דער בלוטיקער מאנטאג״. אלף וחמש מאות יהודים נתפסו אז. אספו אותם מכל מקומות העבודה שבסביבות העיר, ממחנות צבאיים ומחוות חקלאיות. הכניסו אותם לבית הסוהר ושוב לא חזרו לבתיהם. אותו יום לא חזרנו הביתה, כי אחותי מלכה באה והודיעה לנו על המתרחש בעיר. ביום הקדוש המשכנו בעבודה, אך התפללנו כמה תפלות בשדה והתמוגגנו בדמעות על החורבן הגדול.

באותו יום היו כמה קרבנות שנקברו חיים, ביניהם — דוד בוקסר מלודמיר. הוא התחנן בפני המרצחים שיתנו לו כדור, אך הם לעגו לו. באותו יום לא השתמשו בכדורים אלא הוציאו את נשמות קרבנותיהם בעינויים שונים. אחרי הטבח הזה לא היה בית בלודמיר אשר לא השתתף ב„קרבנות הצבור״...

אלה שנשארו אז בחיים מצבם הכלכלי היה קשה למאוד, כי פחדו לצאת מחוץ לעיר. הטלאי הצהוב הכריז עליך מרחוק שאתה יהודי. ואם תפסו יהודי בלי סימן ההיכר חיסלו אותו במקום. נוסף לכך היו אנשי הגיסטפו באים מפעם לפעם

לבקר בעיר כדי לראות אם עוד הרבה יהודים מסתובבים בחוצות, ממה הם חיים ומה אפשר לסחוט מהם. באו אל היודנראט ודרשו כסף וחפצי ערך. הכל נתנו להם. אחר כך באו ואמרו כי לא יתכן שהיהודים יהיו מפוזרים בכל רחובות העיר. יש להקים בשבילם גיטו. הם סימנו כמה רחובות וגדרו סביבם בתיל. את יום ההעברה לגיטו קבעו לאחרון של פסח. היהודים עברו לגיטו ובתוכם גם משפחתי. הצפיפות היתה איומה. 15 איש בחדר, אך הבשורות שהגיעונו מערים אחרות היו עוד יותר איומות. סופר, כי בהרבה ערים כבר הוצאו היהודים מהגיטו והועברו למחנות השמדה.

ביולי 1942 נודע לנו שקצין העיר (קומיסר המחוז) יצא לחופשה לחדשיים, והשאיר ממלא מקום. נסתבר שהוא יצא לקורס מיוחד באחד ממחנות ההשמדה, ללמוד את שיטות הטפול ביהודים... והוא אמנם חזר עם תכנית שטנית. הוא בא והודיע ליודנראט, כי היות והרוסים כבר כבשו בחזרה את קיוב והחזית מתקרבת אלינו, יש צורך להכין מחסני בנזין גדולים תת־קרקעיים שיהיו מוגנים בפני התקפות אויר. על היודנראט אפוא לתת אלף פועלים לחפירת הבורות. העבודה הוצאה לפעל בעזרת מהנדסים יהודים. נחפרו שלשה בורות, כל אחד באורך 100 מטר, 50 מטר הרוחב וארבעה מטר העומק. במשך תקופת העבודה חילקו כל יום לפועלים ארוחות צהרים עם בשר. שמחו המסכנים שהגרמנים מאכילים אותם בשר בשעה שבעיר לחם ניתן בקיצוב ורק לגויים...

באותו זמן ניתנה פקודה חדשה: לרכז כל בעלי מקצוע ברחוב מיוחד, יען כי הגרמנים צריכים לבעלי מקצוע מכל הענפים. לאלה שלא היה להם כל מקצוע היה כבר ברור שילכו על „שמעלץ", להשמדה. משום כך קראו לגיטו של בעלי המקצוע „הגיטו החי" ולגיטו הראשון — „הגיטו המת". למעשה מי שהיה לו כסף היה משלם ליודנראט ומקבל כרטיס מקצוע... בסופו של דבר מסר היודנראט לקומיסר המחוז רשימה של 400 „בעלי מקצוע" שעברו לגיטו „החי". אני וגיסי דוד לא היינו בעלי מקצוע לא למעשה ולא להלכה, כי לא היה לנו כסף לשלם. נשארנו אפוא עם משפחותנו בגיטו הכללי וחכינו לגורלנו ואילו גיסי השני, בעלה של אחותי הצעירה, רכש כרטיס מקצוע ועבר לגיטו „החי" עם אשתו וילדם בן השלש; אך גורלם היה גרוע משלנו...

עוד בזמן שנכנסנו לגור בגיטו התחלנו לבנות מחבואים. היו לנו שניים, אחד בטוח יותר (כך חשבנו) והשני — פחות. בלילה האחרון, כאשר הרגשנו שמלאך המות מתקרב אלינו, העברנו את הנשים והילדים למחבוא „הבטוח" ואילו אני ודוד הסתתרנו במחבוא השני. למחרת, י"ח ימים לחודש אלול תש"ב (1942), בשעה 5 בבקר, פתחו המרצחים את הגדר שמסביב לגיטו והתחילו לסחוב אנשים. העלו אותם על מכוניות משא והובילום ל„מחסני הבנזין" בפיאטידן. למחרתו של אותו יום נתקרבו

הרוצחים למחבוא בו היו משפחותינו, גם אמי ועוד כמה נשים וילדים משכנינו. הגרמנים נתנו כמה יריות מרובים ואז נבהלו הילדים והתחילו לבכות ולצעוק. הקולות הגיעו לאזני הרוצחים. מיד נגשו והרסו קיר מהבנין. באותו רגע ברחה אחותי מלכה עם ילדיה למחבוא השני בו נמצאנו אני ודוד. את אשתי טובה עם הילדים את אמי ויתר הנשים והילדים הובילו לפיאטידן. שכול ומיותם רבצתי 11 יום באותו מחבוא יחד עם אחותי ומשפחתה, כי כל אותם הימים השתולל המות בחוץ.

ממחבואנו ראינו מה שנעשה ברחוב. ראינו אנשים שהוצאו ממחבואיהם מועמסים על המכוניות ומובלים למות. ביום השנים עשר שמענו אנשים יהודים מסתובבים אצלנו בבית זמן ממושך. פתחתי לאט את הכניסה למרתף וראיתי יהודים מאספים את החפצים מהבית. שאלתי אותם אם נפסק כבר הטבח. „לא" — אמרו — עדיין מוציאים אנשים מהמחבואים". ספרו, שהם כחמשים פועלים מאורגנים ויש להם אישור זמני לאסוף את כל הרכוש של היהודים ולהובילו למחסנים. אמרו שגם אני יכול להצטרף אליהם וכך עשיתי. עזרתי באריזת החפצים ויצאתי אתם לכמה שעות מהגיטו. למחרת חזרתי עם הפועלים האלה, כדי להציל את גיסי דוד.

את אחותי וילדיה השארנו לרחמי ה׳ כי לא יכולנו לקחת אותם. קשה היה להחליט על כך, אבל אחרי שיקול דעת מרובה גמרנו אומר שיש להציל את מי שניתן להצילו.

למחרת, ביום הארבעה עשר לפוגרום נפסק הציד והם יצאו מן המחבוא.

באותם ימי ההרג נקברו בפיאטידן כ־14 אלף יהודים.

אחרי הטבח הורה קומיסר המחוז ליודנראט להודיע בכל המקומות אפוא שיהודים נמצאים שם, כי אפשר לחזור לגיטו ולחיות באופן חפשי, כי הגרמנים מילאו כבר את „המכסה" שהיו צריכים לחסל ויותר לא יהיה טבח.

התאספנו כשלשת אלפים איש. הוקם גיטו חדש בחנויות של ה„האליס". גם כאן היתה הצפיפות גדולה. התחלנו מיד לחפור לנו מחבוא כי לא היה לנו אמון בהבטחות הרוצחים. ככה עבדנו כמה שבועות. בלילות היינו מוציאים את העפר ומיישרים את פני האדמה כדי לטשטש את עקבות הבניה. כחודש ימים הלכנו יום יום לנקות את הגיטו הקודם והיינו מתפרנסים ממצרכי מזון שמצאנו שם.

כשראה קומיסר המחוז שעוד נשארו כשלשת אלפים נפש, נתן הוראה ליודנראט לגייס שוב את בעלי המקצוע שביניהם ולהעבירם לרחוב מיוחד. ערך היודנראט רשימה של 800 בעלי מקצוע והגישה לקומיסר המחוז כדי להוציא כרטיסי מקצוע בחתימתו. אז ידענו ברור כי המרצחים זוממים שוב לערוך טבח.

היינו מיואשים לגמרי וכמעט שהשלמנו עם הגורל הצפוי לנו, אך אחותי מלכה התחילה לבכות ואמרה אולי נלמד מקצוע כלשהו תוך כמה ימים ונקבל

כרטיס. חשבנו ולא מצאנו מקצוע שאפשר ללמוד תוך ימים ספורים. עברו כמה ימים והפאניקה בגיטו היתה גדולה, כי בעלי הכרטיסים החלו לעזוב את הגיטו ולעבור לרחוב מיוחד. גם היודנראט עבר לשם. אך אחותי טרם השלימה עם המצב. היא הציעה לנו ללכת לראש היודנראט ולהודיע לו שאנו בעלי מקצוע, אנו יודעים לייצר משחת נעליים. עשינו כעצתה כי חשבנו שאין לנו מה להפסיד. ראש היודנראט הבטיח לנו למסור לקומיסר המחוז את הרשימה הנוספת של שני יצרני משחת נעליים... באותו יום קרא לנו ראש היודנראט ואמר כי הקומיסר רוצה לראות את התוצרת שלנו. משהתחלנו במשחק המסוכן המשכנו בו. השגנו שתי קופסאות משחה, שחור ולבן, מחוץ לגיטו. העברנו את המשחה לקופסאות רגילות ומסרנו אותן לידי ראש היודנראט בצרוף רשימה של חמרי הגלם מהם המשחה מיוצרת... בערמה זו הצלחנו לקבל שני כרטיסי מקצוע וגם מלכה והילדים היו רשומים כמשפחת יצרן המשחה ופניארסקי. קבלנו אישור לעבור לרחוב „הכתובים לחיים", אך לא מיהרנו לעבור יען כי הנסיון של בעלי המקצוע הראשונים לימדנו שאין בטחון גם עם הכרטיס ביד ופה בגיטו לפחות היה לנו מחבוא מוכן. וכך ישבנו במקום זה חודש ומחצה עד שהחל הפוגרום השני. ביום עש"ק פרשת וירא תש"ג (1942) בשעה 4 לפנות בוקר, הקיפו המרצחים את הגיטו, הוציאו כל מי שמצאו בתוכו והובילו לפיאטידן. כאשר שמענו צעקות ירדנו תיכף למחבוא. למחרת, בשעה 11 בבקר שמענו יהודים מדברים בחדר שלנו למעלה. נגשתי למבוא המחבוא וראיתי מכר שלנו מאסף את חפצי הבית. לשאלתי „מה המצב?" אמר שעלינו לעזוב מיד את המקום כי אם יתפסו אותנו במחבוא לא יועיל לנו הכרטיס המקצועי וסופנו להיות מובלים לפיאטידן. אני ודוד יצאנו מיד והתערבנו בין הפועלים. דוד הלך והודיע לראש היודנראט כי משפחתו נמצאת במחבוא וביקש אישור להוציאה משם. הוא ענה כי עליו לשאול על כך את הרוצח הראשי, הגעביטס־קומיסר. ואמנם הוא הלך והביא את האישור הגואל. הרוצח הראשי עצמו עמד על הכביש כאשר יצאו מלכה והילדים והוא ניגש אליהם לזהותם. הראו לו את הכרטיס המקצועי ואת אישור ההעברה והוא אמר „בסדר !..." כך עברנו לגור בגיטו השלישי.

למחרת, ביום ראשון, לקחו אותנו, את „בעלי המקצוע" לפנות את הגיטו מגויות הנרצחים במקום. בקומה הרביעית של מסעדת לימוניק היו כמה גויות. הגרמנים אמרו לנו לפרוץ את הגג שהיה מכוסה פחים ולזרוק את הקדושים לרחוב. לא מיהרנו למלא אחרי הפקודה. אז שלף איש הגיסטפו את אקדחו ואיים עלינו שעוד מעט נהיה מוטלים יחד עם החללים... אני ואבא, בעלה של יוכבד הלפרין, הרמנו את הפחים וזרקנו את הקדושים ארצה. אחר כך אמרו לנו לקחת אלונקה ולהעביר את הגופות לבית־הסוהר. הלכנו ושוטר אוקראיני ליווה אותנו.

בבית הסוהר נתגלה לעינינו מחזה מזעזע שלא אשכחנו כל ימי חיי. כחמש

מאות הרוגים היו מוטלים בערימות ובחצר עמדו פועלים וחפרו קברים גדולים. הטלנו את הגופה על אחת הערמות, אמר לנו השוטר האוקראיני „עכשו מה אתם רוצים, לחזור לגיטו ולהביא עוד גופה אחת?" אמרנו „כן" ויצאנו מבית הסוהר אך לא חזרנו עוד לעבודה זו.

בדרך פגשנו כמה משפחות שהוצאו ממחבואים והובלו לבית הסוהר. כל תחנוניהם לחוס על חייהם היו לשוא. הכניסו אותם לבית הסוהר ושם גמרו אתם. הי"ד.

הפוגרום הזה נמשך שבועיים. יום יום נתגלו מחבואים והאנשים הוצאו להורג. וכאשר פסה כל נפש חיה בגיטו, התחילו הרוצחים לעשות בקורת בין בעלי המקצוע אם לא הסתננו ביניהם „בלתי ליגליים" ומצאו כאלה כשמונים נפש, בין אלה היו אבא וועווריק עם אשתו וילדיהם והעגלון דוד אורילס. הם היו בינינו כחודש ימים. פעם אמר לי דוד אורילס: „ישעיהו, ודאי אתה זוכר את חזון העצמות היבשות של יחזקאל הנביא, לאיזה זמן התכוון ה' בשאלתו „התחיינה העצמות האלה?" — עתה נודע לי שהכוונה לחורבן היהדות שבימינו..."

ככה סח האיש התמים והישר יום לפני שנרצח בידי הטמאים. הי"ד.

אנו היינו בגיטו השלישי, בין בעלי המקצוע, שנה תמימה. ובמשך תקופה זו היו כל מיני צרות. ידענו שבערים אחרות לא השאירו בחיים אף יהודי אחד והיינו בטוחים שבאחד הימים יגיע גם תורנו... מחשבה אחת השתלטה עלינו: איפה למצוא מקום בטוח מחוץ לגיטו? בין כל הגויים המכרים לא יכולתי למצוא כזה, שאפשר לבטוח בו שלא יסגיר אותנו לגרמנים. אך העזר בא בדרך פלא. אשה מכירה באה וספרה לנו שמשפחתה, בת שלש נפשות, מצאה מקום אצל גוי טוב והוא מוכן לקבל עוד משפחה אחת. היא מוכנה למסור לנו את המקום בתנאי שנפרנס את משפחתה עד בוא הגאולה. הסכמנו לתנאים ומיד הלכנו אתה אל אותו הגוי. הוא לא דרש מאתנו כסף אך אמר: „אם תצליחו להציל את נפשכם, בזמן שתהיו חפשים תשלמו לי מה שיהיה באפשרותכם לשלם. ראינו שמן השמים נשלח אלינו המלאך הגואל ומיד התחלנו להכין לנו מחבוא באותו מקום. תוך כמה ימים נשלמה המלאכה ואז התחלנו להכין מצרכי מזון כמה שאפשר. זה היה בעשרת ימי תשובה תש"ד (1943) פתאום נשתררה בהלה גדולה בגיטו השלישי. לנו אותו לילה במחבואים שבגיטו ואמרנו לעצמנו אם יעבור עלינו הלילה בשלום, נעבור לאותו מקום שמחוץ לעיר (כששה קילומטר) אכן, אותו לילה לא קרה כלום. בבקר, ערב יום הכפורים, יצאנו כל אחד לעבודתו, אך הודענו לאותו בעל הבית שיבוא לקחת את מלכה והילדים. הוא בא עוד באותו יום ולקח אותם וגם את המשפחה השניה. אני ודוד נשארנו בגיטו, כי רצינו להתפלל ביום כפור בצבור. למחרת יום הקדוש עזבתי את הגיטו והלכתי להצטרף אל אחותי, רק דוד נשאר בגיטו כי לא יכול לעזוב את „בית החרושת למשחת נעליים." ישבתי עם אחותי חודש וחצי. כל היום היינו יושבים במחבוא

ובערב היינו יוצאים לשאוף אויר. בינתיים הכינותי עוד מחבוא רזרבי, בטוח יותר. הוא היה שמונה מטר מתחת לפני האדמה, ואויר נכנס לתוכו דרך אשנב מבאר מים שהיתה בנויה בטון. גם מזון היה בעל הבית מוריד לנו בדלי לתוך הבאר; דוד היה מבקר אותנו כל יום ראשון ומוסר על המצב בחוץ. בתחילת השבוע השביעי לשבתנו שם, בא דוד וספר שיש הוראה חדשה, כי בעלי המקצע צריכים לעבור רשום חדש אצל הס.ס. שמשרדם היה מחוץ לגיטו. אמרתי שזה ודאי ערב חיסול ולא רציתי ללכת להירשם. לקח דוד את אחותי וחזרו לגיטו, שהו יומיים עד שנרשמו ואז חזרה אלי מלכה ואמרה שעלי ללכת להירשם, כי ביודנראט עומדים אנשים ומוכנים לשלם כסף ובלבד שיכניסו אותם לרשימת בעלי המקצוע. התנגדתי בתוקף ואמרתי שאיני רוצה בשום פנים ואופן לחזור לגיטו. התחילה לבכות ואמרה כי ראש היודנראט שלח אותה במיוחד לקרוא לי ואם לא אבוא — הוא יגלה את מקומנו לגיסטפו...

לא יכולתי לעמוד בפני לחץ כזה וחזרתי לגיטו. באותו זמן הרישום כבר היה סגור, אך אני נכנסתי למשרד היודנראט והודעתי למנהל שבאתי להרשם כדרישתו. מיד נתן הוראה לשוטריו לכלאני בבית הסוהר שלהם. שם החזיקו אותי יומיים ואחר כך נקראתי לחקירה. „מדוע ברחת מהגיטו?" שאלו. עניתי, שאחותי אינה יכולה להיות לבדה עם הילדים באותו מקום והרי באותו זמן לא היה חומר גלם לייצר את המשחה בשביל הגרמנים וידעתי שאם יתקבל חומר אז גיסי יודיע לי ואחזור לעבודה. יצאתי זכאי בדיני.

למחרת, ביום השבת, נשלחתי לעבוד במחנה צבאי. כשחזרתי לפנות ערב פגשתי את בתו של זלמן טייטיל. היא סיפרה שהיום עבדה בחפירות, כי החזית הולכת ומתקרבת אלינו, והגרמני המפקח על העבודה אמר כי מחר היהודים לא יעבדו עוד בחפירות...

הלכנו שנינו וספרנו את הדבר לראש היודנראט. אמר האיש: „אל תעשו בהלה בגיטו, כשם שחייכם יקרים לכם כך יקרים לי חיי וחיי בני משפחתי. יש לי קשר עם הרוצחים ואם ירצו לחסל אותנו, אני אדע ארבעים ושמונה שעות לפני כן ואז אתן אות ליהודים לעזוב את הגיטו. בהבטחה מרגיעה זו חזרנו הביתה. אותה שעה אמר לי דוד: „בוא ונלך אל מלכה ונחזור מחר הנה". אמרתי לו, שמוכן אני ללכת בתנאי שלא נחזור עוד לגיטו. מכיוון שלא הסכים לכך, הלך הוא בעצמו ואני נשארתי בגיטו.

למחרת, ביום ראשון קמה בהלה. הגעביטס־קומיסר דרש מהיודנראט שיתנו לו 30 יהודים לעבודה ונתנו לו. בערב כשהאנשים לא חזרו לביתם הלכה משלחת מטעם היודנראט אל הגביטס־קומיסר. הוא אמר להם כי האנשים נשלחו ברכבת למקום מסוים ולא ידוע מתי יחזרו. מזה התחילה הפאניקה. באותו ערב חזר גיסי

דוד. ליל שימורים וחרדות היה הלילה ההוא, כי הנשים שאבדו זה עתה את בעליהן זעקו וילללו ואימת מות נשתררה בגיטו. בשעה 4 בבקר דפקו שוטרים מיודנראט בדלתות וקראו לצאת לעבודה. פתאום שמענו יריות מנשק אוטומטי, מכל ארבע הרוחות. ירדנו מיד למחבואים. ישבנו שם אני ודוד, שבוע ימים. עכשו, גם הוא היה מוכן לעבור אל מלכה ולא לחזור לגיטו... בלילה השביעי נסינו לצאת מהגיטו, אך הרוצחים הבחינו בנו, רדפו אחרינו וירו באויר. התחמקנו וחזרנו למחבוא וישבנו עוד שבוע אחד. היינו שם 14 נפש ללא אוכל וללא מים כי הלחם שהכינו נתקלקל מהרטיבות. אחרי ארבעה ימים כשהצמאון הציק לנו מאד, חפרנו באדמה בעומק שני מטרים ולמזלנו מצאנו מים. הם לא היו נקיים ביותר, אך היינו מאושרים שאיננו נאלצים לצאת בלילה לחפש מים. כל אותם הימים לא היה לנו כל קשר עם החוץ. לא ידענו אם מחפשים עוד במחבואים אם לא. ביום הארבעה עשר אחר הצהרים באו הרוצחים עם כלבי גישוש וזרקו כדורים עגולים על הרצפה. על ידי כך גילו כי למטה קיים מחבוא אך לא מצאו את הכניסה לתוכו. התחילו להרוס את מבנה התנור והכיריים ואנחנו באותו זמן אמרנו בלחש וידוי. חשבנו שבעוד כמה רגעים יגלו אותנו. למזלנו לא הספיקו להרוס עד שבא הערב. הם הפסיקו את עבודת ההריסה והלכו להם. ודאי היו בטוחים שכאשר יבואו בבקר עוד נהיה במחבוא. החלטנו שבחצות הלילה נצא מהגיטו, אפילו אם ירדפו אחרינו ויירו בנו. בשעה 11 יצאנו קבוצות קבוצות של ארבעה אנשים. עברנו בשלום את הגדר, יצאנו דרך ביאליבז׳גי וחצינו את הכביש מול הקסרקטין שבדרך אוסטילה והלכנו בשדות. מרחוק ראינו בית בודד בשדה. קרבנו אל הבית. הצצתי בחלון וראיתי אשה, לפי מראיה — פולניה, יושבת ליד השולחן וקוראת בספר. דפקתי בחלון והיא שאלה „מי שם ?" עניתי : „יהודי שברח מהגיטו". פתחה את הדלת ובקשה אותנו להכנס.

נכנסנו אני ודוד וספרנו לה כל מה שעבר עלינו. בקשנו ממנה שתמכור לנו פרוסת לחם. אז הביאה ככר לחם לבן שלם. היה אז ליל חג המולד 25 בדצמבר — וכסף לא רצתה לקבל. „אין דבר — אמרה — אולי עוד נפגש בחיים שלנו". בקשנו ממנה רשות לשבת בביתה עד שעה 3 לפנות בקר ואז נצא לדרכנו, אך היא אמרה שזה לא לטובתנו... הספר שהיא קוראת קיבלה מגרמני אחד והוא ודאי יבוא עוד הערב לקבלו בחזרה. היא הראתה לנו מרחוק איזו מושבה פולנית והציעה לנו ללכת שמה ללון. הלכנו בכוון המושבה. פתאום שמענו קריאות : „האלט ! מי הולך שם ?" וכבר היו על ידינו. זו היתה שמירה אזרחית של פולנים מפני הרוצחים האוקראינים. כאשר שמעו את ספורנו, הראו לנו מקום להכנס בו ואמרו כי מסוכן בשבילנו ללכת בלילה כי מסתובבים גרמנים ואוקראינים ועלולים לתפוס אותנו. ישבנו שם עד שעה שלש. אז יצאנו והלכנו בכוון המקום בו נמצאת אחותי מלכה. היה לנו לעבור כפר של אוקראינים, אך לאשרנו טרם האיר היום ולא פגשנו בו

איש. חצינו את הכביש לודמיר־קובל והנה ראינו מרחוק כמה רוצחים מזוינים על הכביש. הסתתרנו בתעלה וחכינו עד שהתרחקו למדי. אז המשכנו בדרכנו והגענו בשלום למקום מקלטנו. בראותה אותנו התעלפה אחותי מרב התרגשות, כי אחרי זמן רב כזה שלא בקרנו אצלה היתה בטוחה שאין אנו עוד בחיים.

באותו זמן היו אוקראינים מזוינים מתנפלים מדי פעם בפעם על מושבות של פולנים, ובעל הבית שלנו שהיה פולני עזב מפחד את ביתו ועבר לגור בעיר ואחותי נשארה לבדה עם הילדים. אך כל יומיים היה בא ומביא להם אוכל כל שהוא. בשעה שהגענו שמה מצאנו את בנו בן החמש עשרה של בעל הבית, מיד הלך העירה לבשר את אביו כי חזרנו מהגיטו. כעבור שעתיים באו הוא ואשתו. שמחתם היתה גדולה, הוא אמר: „חשבתי שעלי עתה לדאוג להחזקת משפחה שכולה ועתה אני מודה לאל שהחזיר אתכם חיים ושיחררתם אותי מהמחשבה הזאת"...

כחודש ימים ישבנו „בשלוה" במחבואנו. האיש הטוב היה מבקר אצלנו מפעם לפעם ומעודד אותנו כי הנה החזית הולכת ומתקרבת, לוצק כבר בידי הרוסים ועוד מעט יסתלקו מכאן הגרמנים. ובאמת חשבנו כי בעוד כמה ימים נהיה בני חורין. אך לא כן היה, הגרמנים הביאו תגבורת חזקה והחזית עמדה ליד קובל־לוצק במשך 5 חדשים. וכל אותו הזמן היו התנפלויות של אוקראינים על ישובי הפולנים שבסביבה. פעם, ביום ראשון, בא בעל הבית והביא לנו מזונות לכל ימות השבוע. הוא ירד למחבוא ושוחח אתנו על המצב, לפתע שמענו יריות מתת מקלע, הוא יצא במהירות, עלה על עגלתו וברח. כשעתיים ארכו היריות. סתמנו מיד את הכניסה למחבוא. אחר כך שמענו אוקראינים מדברים בחצר ומזכירים את בעל הבית שלנו, כי ראו אותו בורח. נס קרה לנו אז, כי דלת האורוה היתה פתוחה ומשם היתה הכניסה לתוך המחבוא. הם רדפו אחרי פולנים מהמושבה, השיגו אותם בחצר והרגום. זאת נודע לנו רק למחרת לפנות בוקר כאשר בעל הבית בא וקרא לנו לצאת ולראות כמה הרוגים בחצר. הם היו שבעה. אז אמר לנו מיטיבנו: „עליכם לעזוב את המקום, כי כל התושבים שהצילו את נפשם נסו העירה ואני לא אוכל לסכן את חיי ולבוא אליכם; אך יש לי הצעה בשבילכם: בכפר ביעלין, שמונה קילומטר מכאן נתארגנה פרטיזנקה פולנית, יכול אחד מכם לנסוע אתי לשם ולראות אם ישנם שם גם יהודים. אולי תוכלו לעבור לשם". הסכמנו ודוד נסע אתו. הוא היה צריך לחזור באותו ערב, אך הוא לא חזר לא באותו זמן ולא למחרת. לפתע שמענו יריות בחצר ודבור גרמני. חשבנו מי יודע מה שקרה עם דוד? אולי הוא חזר בשעה זו והמרצחים הבחינו בו. החלטנו, אם דוד לא יחזור עד מחר, אנו נעזוב את המקום. למחרת השכם הופיע בעל הבית. גם הוא התפלא שדוד לא חזר, אך הרגיע אותנו, כי יתכן והוא מפחד לחזור לבדו בדרך הזאת. הוא הציע להעביר אותנו לביעלין. הסכמנו ללא היסוס ונסענו אתו. הדרך היתה מסוכנת, כי עברנו את כפר וורבה ושם היו רוצחים אוקראיניים,

אך תודה לאל, באותו רגע טחו עיניהם מראות ועברנו בשלום. הגענו למקום ומצאנו את דוד. אכן, הסבה שלא בא אלינו היה הפחד מפני הרוצחים הגרמנים והאוקראינים כאחד, השורצים בדרכים. נודע לנו כי בכפר ביעלין נמצאים כמה יהודים, אבל אינם מצטרפים לפרטיזנים הפולנים. פגשנו שם גם את אברהם צוקר, חתנו של לייב שיינברון, אבל כעבור ימים אחדים בא פולני אחד שעבד אצלו לפני המלחמה בתור נהג, הוציאו מחוץ לכפר והרגו. הי"ד.

גם אנו לא היינו בטוחים לגמרי בתנאי הבטחון שם ובזמן שבאנו היתה צפיפות מבהילה בעטיה של זרימת פולנים מכל האיזור למרכז הפרטיזנים ולא היה לנו מקום לגור בו. בקושי מצאתי מקום כל שהוא במושבה אחרת במרחק קילומטר וחצי מביעלין. כאן היתה לנו הרגשה של בטחון, פחות או יותר; הגרמנים לא יבואו לכאן ואין עוד צורך להסתתר. אך עד מהרה נשתנה המצב תכלית שינוי. הגרמנים התקיפו לפתע את מרכז הפרטיזנים מתותחים וגם נתקרבו בטנקים. הפרטיזנים קבלו את פניהם ברמונים נגד טנקים וכמה גרמנים נפצעו. הגרמנים נסוגו והשאירו פצוע אחד משלהם. הפרטיזנים נתנו לפצוע את העזרה הדרושה ולמחרת החזירו אותו לגרמנים וגם שלחו אליהם מכתב־התנצלות על ההתנגדות של אתמול. הם חשבו — כך טענו — שאוקראינים תוקפים אותם, לכן התנגדו, אבל לא עלה על דעתם להלחם בגרמנים. על זה קבלו תשובה בכתב שעוד יודיעו להם אם סלחו או לא.. במשך השבועיים הבאים היו חגים אוירוני תצפית ומצלמים את האיזור ובחג הפסחא שלהם באו ארבעה מטוסי קרב, זרקו פצצות וירו ממכונות יריה עד שנשרף כל הכפר, כמאתיים בנינים. אף בנין אחד לא נשאר על תלו. אז ברחו כל הפולנים תושבי האזור, למחתרת מעבר לבוג ואנו החלטנו לחפש מקום מעבר אל הרוסים. התחלנו ללכת בכוון החזית. פעם הבחינו בנו מטוסים וירו עלינו. זה היה בכפר שרוף. התפזרנו בין החורבות ושוב פעם בדרך נס ניצלנו ממות. נוכח סכנת המטוסים התחלנו לשקול בדבר אם להמשיך או לחזור. החלטנו ללכת קדימה ולא לחזור אל הרוצחים ימ"ש.

לפנות ערב הגענו לנחל שהיה עליו גשר הרוס. ליד הגשר ראינו עגלה הפוכה עם שחת ורגל של חייל. הסוסים היו מרוסקים לכמה חתיכות. מגשר זה עוד היה לנו לעבור כששה קילומטר עד שנגיע ליער ואמרו לנו כי באותו יער כבר נמצאים מחנות של חיילים רוסיים. הלכנו בשטח פתוח והלב הלם מפחד. והנה שני חיילים רוכבים נגדנו. נבהלנו מאד, אבל כאשר נתקרבו הרגיעו אותנו ואמרו כי בכניסה היערה נמצאת המפקדה שלהם; שנבקש כי יתנו לנו חייל להעביר אותנו את היער יען כי ביער זה עוד נמצאים רוצחים אוקראיניים. נגשנו למפקדה, אבל הם סרבו לתת לנו מלווה, אמרו, כי כל האזור טוהר מכנופיות ומגרמנים ואין כל חשש לעבור את היער. ואמנם הלכנו כארבעה קילומטר בתוך היער ועל כל מאתיים מטר פגשנו משמרות רוסיים. עברנו את היער והגענו לכפר אוקראיני. שוב תקף

אותנו פחד להתקל ברוצחים. פנינו לקצין אחד והוא נתן לנו חייל להעבירנו את הכפר. אותו חייל ליווה אותנו כשלושה ק"מ. המשכנו הלאה בדרכנו מתוך הרגשת בטחון, כי על כל צעד ושעל היו חיילים רוסיים. אחרי שעשינו אותו יום כ־25 קילומטר הגענו לפנות ערב לכפר שהיה מלא יחידות צבאיות מכל מיני סוגים. נעצרנו על יד אחד הבתים ובקשנו מקום ללון. אז יצא אלינו קצין סובייטי והזמיננו פנימה. הוא ישב אתנו עד חצות הלילה, התענין בכל הקורות אותנו וכיצד הצלחנו לעבור את החזית. לבסוף אמר לנו: „אחרי שהצלחתם לברוח מהגרמנים ונשארתם בחיים, אני מייעץ לכם לא להשאר כאן הלילה, כי במקום הזה נמצאת הארטילריה שלנו ובמרחק ששה ק"מ מכאן — הארטילריה של האויב ויתכן כי לפנות בוקר תהיה פקודה לתקוף מהעמדות שלנו. לכן, לפי דעתי עליכם לעזוב עכשו את המקום הזה. אני רואה אמנם שאתם עייפים מאד, אבל תתאמצו ותעברו עוד כ־10 ק"מ מכאן".

שמענו לעצתו והלכנו עוד שלש שעות עד שהאיר היום. באותו מקום היתה כבר תחבורה צבאית והעבירו אותנו לישוב בשם הולוביה. שם מצאנו יהודים שהיו חפשים מזה שלושה חדשים. היהודים, תושבי המקום, מסרו לנו מיד חדר לגור בו. אוכל קבלנו מהמטבח הצבאי. נשמנו לרוחה. למחרת יצאתי לרחוב, להחליף דברים עם אנשים שהיו חפשיים כבר מזמן. נתקרב אלי שוטר לזהותני. הראתי לו תעודת הזהות משנת 1939. אמר לי ללכת אתו והכניסני למשרד הגיוס. כעבור חצי שעה בא מנהל המשרד ואמר לי כי בשעה 5 לפנות ערב עלי להתיצב לגיוס ועוד היום ניסע מכאן. אמרתי לו: „הרי אתמול עוד הייתי עם הגרמנים ורק עכשו הגעתי לכאן אני מבקש דיחוי לכמה ימים". על זה ענה, כי אינו יכול לעשות זאת מכיוון שיש לגמור מהר עם האויב...

פניתי לקצין יהודי שעבד שם וספרתי לו הכל מה שעבר עלי והנה כבר רוצים לשלוח אותי לחזית. אמר לי הקצין: „אני יכול ליעץ לך שתצפצף על הפספורט שלקחו אצלך וסע מיד עם הרכבת כ־50 ק"מ מכאן. שם תשנה את שמך ותסתדר באיזו עבודה".

קבלתי את ההצעה ובאותו יום עזבתי יחד עם דוד ומשפחתו את המקום ועברנו לקיוורצה שעל יד לוצק. למחרת קבלנו עבודה. 4 חדשים ישבנו שם עד שלודמיר שוחררה וחזרנו ללודמיר. פגשנו שם אנשים בודדים שנשארו בחיים. ראשית דבר התאספנו והלכנו לבקר את קברות יקירינו הקדושים בפיאטידן. סדרנו גדר תיל והצבנו מצבה.

ה' ינקום דמם ותהי נשמתם צרורה בצרור החיים.

אריה אבינדב

סיפורן של שתי אחיות

כ־16—19 שנה אחרי המאורעות שעליהן יסופר כאן, אנו יושבים בביתן הצנוע והרוגע של האחיות אסתר קופיט ולאה טנרמן לבית וורצל (יוסל „קיסר") בעיירת הקיט טבעון ומנסים לדובבן על מנת לקבל פרטים נוספים על אלה הידועים לנו כבר; אך אין אנו מדלגים גם על הידועים, למען תהיה התמונה שלמה.

מתחילה אסתר הבכירה, אשר בהמשך הדברים היא מתרגשת, עיניה זולגות דמעות והדבור קשה עליה. נוסף לכך היא אינה בטוחה בדיוקם של מספרים ותאריכים.

לאה ממשיכה אפוא את הספור. אך גם היא נזקקת לעזרה כדי לרענן את כח הזכרון שלה בנוגע לרציפות המאורעות ולפרטי הדברים. וכך הן מסתיעות זו בזו ובעזרתו של יעקב ליכטמן, אף הוא מניצולי השואה, הולך ונרקם הספור עד תומו.

אנו נותנים בזה את תמצית ספורן בהשמטת אי אלו פרטים שאין לדעתנו להזכירם מבלי לעשות נסיון של נתוח פסיכולוגי, אשר אין אנו מוסמכים לכך. ומוטב איפוא להתעלם מהם.

א. הדליקה הגדולה והרוסים.

כאשר פרצה המלחמה בתחלת ספטמבר 1939 והגרמנים התקיפו את הפולנים ליד אוסטילה, פרצה דליקה גדולה שבה נשרפה כמעט מחצית העיירה החל מצד הבוג.

הפולנים העירוניים ששנאת ישראל היתה מחלחלת בהם תמיד, ראו אז שעת כושר לערוך פוגרום ביהודים, אך לא הצליחו, כי מפקד המשטרה היה איש ישר ופיזר את הכנופיות. ואז נכנסו הסובייטים. אין לומר שתחת שלטונם היתה האוכלוסיה היהודית מאושרת, אך אפשר היה לחיות וביחס לתנאי המשטר נעשו החיים די תקינים. כמובן שהאמידים המועטים שבעיירה לא יכלו להמשיך בחיי רווחה ולא אחת נטפלו אליהם השלטונות והציקו להם, אך בסופו של דבר גם הם התרגלו למצב. מתוך ידיעה שבצד הגרמנים המצב גרוע יותר.

לפליטי הנאצים שבאו מעבר לבוג לא נתנו הסובייטים להשאר בעיירה, והם נאלצו לנדוד מזרחה. גם אלה אשר בתיהם נשרפו לא נשארו בעיירה. הם עברו ללודמיר ולישובי הסביבה, אשר שם מצאו להם קורת גג ומקורות מחיה.

ב. בוא הנאצים.

ב־21 ביוני 1941 התקיפו הגרמנים לפתע את העיירה בכל מיני כלי המשחית אשר בידיהם. כמעט כל בתי העיירה היו למאכולת אש ומאות קרבנות נפלו, מהיריות וממפולות.

באותו יום שנכנסו הנאצים לעיירה, אספו את כל היהודים ליד הגשר. שם היו כל היום והלילה שלאחריו ואין יודע על מה ולמה. למחרת הקהילו אותם על ככר בית הספר הפולני ובאמתלה שמצאו גרמני הרוג, הרגו ארבעה יהודים ונוצרי פולני אחד שהיה ידיד היהודים. באותו מעמד פשטו את בגדי האנשים וערכו חיפוש. את הנשים שחררו ואילו הגברים הועבדו בחפירות ובעבודות אחרות. כחודש ימים לאחר כן הוקמה המועצה היהודית עם מכיל שפרן בראשה ומיליציה יהודית־אוקראינית אשר נועדה לבצע את פקודות הנאצים בסיועה של המועצה. מאז התחילו באמצעות המועצה לקחת כל יום מאות אנשים לעבודה. כל עובד קבל 140 גרם לחם ליום ובלתי עובד — 70 גרם.

העובדים כבלתי עובדים היו נתונים לשרירות לבם של אנשי הגיסטפו וחייהם היו הפקר לחלוטין. ככה נהרגו בשעת העבודה זישע מלמד, שלמה מלמד ואחרים, ואילו שמואל שיינרמן נהרג כשנסע בעגלתו בסביבת העיר.

אפרים ווריק, צעיר בן 17 נלקח להעמסת פצצות ברכבת. מכיון שחלוש היה ועבודתו לא השביעה רצון הנוגשים, התעללו בו, כרתו לו אוזן והטילוהו לתוך בית כסא; אך הוא הצליח להאחז בידיו בלוח של המכסה וכך היה תלוי ורגליו בתוך המדמנה, עד שהוצא משם בהתערבות המועצה היהודית. הוא חי ביסורים מרובים עד האקציה הראשונה בה שוחרר מסבלו.

והרי מעשה זועה שלשמעו יתפלץ הלב:

אנשי הגיסטפו בלודמיר חמדו להם משחק. אספו מאות יהודים לתוך חצר בית הסוהר, בה נערמו אבנים חדות, שברי כלים, זכוכית וכד׳ הריצו את האנשים בצליפות ובצעקות פראים והפילו אותם על המכשולים עד שכולם שתתו דם. אז הועמדו ליד הקירות וכשני שלישים מהם נורו למות. (מקור אחר מספר שמחמש מאות נשארו רק שבעים בחיים) ברל קרקובר נהרג אותה שעה ואילו פייבל וורצל אחיהן של אסתר ולאה ניצל והגיע לאוסטילה פצוע וכל עוד רוחו בו.

ג. „האקציות״.

הפוגרום הראשון התחיל בראשון לספטמבר 1942, אך עוד לפני זה הובלו קבוצות גדולות לאי־שם ולא נודע דבר על גורלם. כחדשיים לאחר הקמת המועצה היהודית, דרשה הגיסטפו ממנה להמציא רשימה של האנטליגנציה היהודית. האנשים כשמונים במספר התיצבו לפי הפקודה והם הובלו למקום בלתי ידוע. לאחר מכן

ערכה המיליציה ציד על הנוער. אלה לא התיצבו, אך רבים נתפסו וגורלם היה כגורל הקודמים.

אסתר וורצ׳ינר באה וזעקה בפני המועצה היהודית כי הנה הסתתרה מאחורי בית הקברות וראתה כיצד הובאו האנשים לתוך גיא ושם נרצחו ביריות, אך אנשי המועצה לא נתנו אמון בדבריה. אמרו שהיא מטורפת וכי ידוע להם בודאות שהאנשים הוסעו למקומות עבודה מרוחקים. גם כשחפירת הבורות הענקיים בפיטידין עוררו חשדות, הרגיעו הללו את הרוחות שהבורות נועדו לשם הגנה נגד מטוסים.

ב־31 לאוגוסט 1942 הודיעה המועצה היהודית בשם הגיסטפו, כי כל הנמצא מחוץ לעיר חייב לחזור עד שעה 6 בערב העירה, כדי לעבור לגיטו בלודמיר. מי שלא יציית — יירה.

באותו זמן היו שתי האחיות בכפר. אסתר עבדה כרועה אצל אכר אוקראיני בכפר חוטיאצ׳וב. ירמול ליאשוק שם האיש, אשר מחובתנו להזכירו כאחד מחסידי אומות העולם. ולאה עבדה אצל פולני במושבה פפדיוכה.

כאשר הובאה הפקודה לידיעתה של אסתר, קמה והלכה אל אחותה לשם התיעצות. הן החליטו לחזור העירה. בדרך פגשו באכר אחד הנוסע בעגלתו. הוא אמר להן כי הוא נוסע מלוצק ושם היתה אקציה. לפתע קפץ מתוך העגלה צעיר משולהב פנים, אשר קודם לכן לא הבחינו בו. לרגע נבהלו מפניו, אך דבריו היו מפתיעים.

„נערות — קרא אליהן באוקראינית — אני אומר לכן אל תלכו העירה! ממקור מוסמך נודע לי שתהיה אקציה במשך שלשה ימים“.

חזרו לבית ירמול ובקשו ממנו ללכת העירה ולקרא לאחותן פסיל שתבא אליהן. האכר הלך אבל לא נכנס העירה, כי ראה את הגרמנים צדים יהודים ומעלים אותם למכוניות. הוא הבין כי אין בידו להציל ופחד נפל עליו.

ירמול יעץ להן להסתתר ביער הקרוב עד יעבור זעם. שוכבות הן בתוך סבכי היער ולבן יוצא מפחד והנה הן שומעות רשרוש ההולך ומתקרב אליהן. הלב כמעט עמד מדפוק, אך הנה הופיעו שני יהודים מאוסטילה. הם היו במשאית בדרך למקום ההרגה בפיטידין, אך שני בחורים ממשפחת ספוסוב, חתכו את בד הדפנות וכולם קפצו החוצה ונמלטו. לפי דבריהם הם ראו כיצד הטילו את אביהן, שקטוע רגל היה, לתוך מכונית.

על מעשה גבורה אחר של בן אוסטילה באותם הימים, נודע לאחר מכן:

נתן ווריק בן 24 (אחיו של אפרים כרות האוזן) נתפס בלודמיר והובא למקום רכוז של המובלים להורג. פתאום חטף רובה מידי גרמני וחבט על פניו של המפקד. כמובן שבו במקום נלקח משם.

עם תום הציד הגדול שארך עשרה ימים, נשארו בחיים כעשרה אחוזים

מיהודי אוסטילה, אשר בחלקם היו בגיטו לודמיר ועבדו במחסן בגדים שסודר בבית ספר לקצינים. הבגדים היו של קרוביהם ויקיריהם הנרצחים.

באוסטילה ובסביבתה נשארו מעטים מאד והם חיו בקבוצות קטנות או בודדים. חלק מהם עבד במחנה צבאי וזה נחשב לזכות, כי אלה שבחוץ גועו ממש מרעב.

שיחק להן מזלן של אסתר ולאה שמצאו מחסה במתבן או בעלית הגג של ירמול הטוב והיה מספק להם מזון ומשקה ללא כל תמורה ואפילו עביט לעשית צרכים הביא להן והיה מוציאו בחשכת הלילה. גורל אחר פקד את מרבית האנשים שהסתתרו בכפרים. אחד אחד נתגלו מחבואיהם, לפעמים ע״י בגידת המארחים עצמם, והם הובלו למקום ממנו לא חזרו. גם ד״ר מוזיקנטסקי, אשתו וילדו נתפסו אצל מכרם הגוי, אך בטרם הספיקו לקחתם בלעו שלשתם גלולות רעל ומתו. הם ידעו את הצפוי להם מידי המרצחים ובירַרו לעצמם מיתה יפה.

ד. הרוצחים האוקראינים

אחרי הפוגרום השני בדצמבר אותה שנה, בא אחיהן פיבל, שהיה בגיטו לודמיר, והסתתר יחד אתן במשך ארבעה חדשים. אז בא ירמול והודיע להן שיש לו חשד מבוסס כי נודע סתרם ועליהם לחפש מקלט אחר. הלך פיבל לאוסטילה והאחיות ניסו לבקש מקלט אצל הפולני מעבידה של לאה לשעבר, אך הוא סירב לקבלן. אותו יום הלך ירמול לאוסטילה והאחיות חזרו אל ביתו לעת ערב כדי להודע על גורל האח. הוא לא ידע ואולי לא רצה לספר להן על כך. למחרת הלכו גם הן העירה, כי להישאר אצל האכר לא יכלו עוד. כאן נודעה להן האמת המרה, מפי אכר מכר שלהן. האוקראינים הבוגדים תפסו את אחיהן כשבידו לחם ובקבוק חלב. חשדו בו שהוא מן הפרטיזנים ודרשו לגלות להם מאין בא וממי לקח את המזון. מאחר שלא רצה לגלות את מיטיבם ירמול, רצחוהו נפש.

כשבוע היו בעיירה. הן רצו להכנס למחנה הצבאי, אך השומרים דרשו שוחד — חבילת מזון. הלכה לאה אל ירמול לבקש ממנו חבילה כזו, אך האיש הטוב יעץ לה לא לחזור לעיירה. יתרה מזו, הוא עצמו הלך העירה וחזר עם אסתר. ושוב חזרו למחבואיהן בביתו של ירמול. קשה היה המאבק בין מצפונו של האיש לבין פחדו. גם אשתו, אם כי אשה טובה היתה לא יכלה לעמוד זמן כה רב בנסיון והחלה לדרוש שהבנות תעזובנה, אך הוא התגבר על הכל והוסיף לסכן את חייו וחיי אשתו ובתו. ובאותם הימים הסיכון היה כפול, כי נוסף לגיסטפו, קמו הפרטיזנים האוקראינים מיסודו של בנדורה ואמרו אף הם לבער אחרי היהודים.

והנה לפני הפוגרום האחרון קרה מקרה שפל ומזעזע: בין עובדי המחנה הצבאי היו 5—6 בחורים ממשפחת ספוסוב. הם הצליחו לאסוף פה ושם כמויות נשק ותחמושת ולהסתיר בכפר, בחכותם להזדמנות להצטרף ליחידה פרטיזנית. ואמנם בעזרת מתווך

אוקראיני הובאו הספוסובים על נשקם אל הפרטיזנים, אך אלה היו מאנשי בנדורה, הללו קבלו את הנשק ואת הבחורים רצחו.

ה. הפוגרום האחרון.

בנקטם את התכסיס הרומאי „הפרד ומשול" ידעו הגרמנים לסכסך בין הפולנים לאוקראינים ולהסית את שני היריבים ביהודים. ביצוע הפוגרום האחרון בסוף חורף 1943 שסיסמתו היתה „יודנריין", עלה להם איפוא בקלות יתרה.

באותו יום באו אסתר ולאה לאוסטילה, כדי להשיג כסת מהמחנה הצבאי, יען כי אי אפשר היה לסבול את הקור בעלית הגג של ירמול. משהחל הציד ברחו וחזרו לכפר, אך אשתו של ירמול סירבה לקבל אותן. התחבאו אפוא בערמת תבן בשדה. ושוב התגבר האיש הטוב על אשתו והכניסן למתבן ואחר כך העבירן לעלית הגג.

והנה באו הבנדורובצים לכפר. הם שהו גם בביתו של ירמול והאחיות שמעו את קולותיהם תוך אימת מות. אך קץ הסבל התקרב ובא.

ביוני 1944 נכנסו הרוסים. הפעם באו באמת כמשחררים וכמצילים.

א. אחי־פרידה

„צדיק אתה ה׳ כי אריב אליך
אך משפטים אדבר אותך...״
(ירמיהו י״ב)

וִ י ד וּ י

לֹא, אֵלִי! לֹא מִשְׁפָּטִים אִתְּךָ אֲדַבֵּר,
כְּאוֹתוֹ מַר נֶפֶשׁ אִישׁ עֲנָתוֹת,
כִּי מִי אֲנִי וּמַה אֲנִי? עָפָר וָאֵפֶר –
אַךְ אָנָא, הַרְשֵׁנִי רַק לְהִתְוַדּוֹת...
לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ קֳבָל עַם וְעֵדָה,
הֵן אַתָּה אֱלֹהִים חֲקַרְתָּנִי וַתֵּדַע –
כִּי שָׁנִים עַל שָׁנִים לֹא אֵדַע מָנוֹחַ
וּשְׂאֵת זֹאת בְּחֻבִּי לֹא אֶעֱצוֹר עוֹד כֹּחַ,
מֵאָז עָלָה הַכּוֹרֵת עַל ת״ר רְבָבוֹת
זָקֵן וְיוֹנֵק בָּנִים עַל אָבוֹת,
דָּמֵנוּ וּבְשָׂרֵנוּ אֲבָרִים מִן הֶחָי,
מַה צוֹרֵב הַכְּאֵב, הוֹי וַי לָנוּ וַי!
וּבְיוֹם זִכָּרוֹן, בֶּחָג, בָּעֲצֶרֶת,
בְּבֵית הַתְּפִילָּה אוֹ בְּאוּלָם תִּפְאֶרֶת,
עֵת יַעֲמוֹד הַחַזָּן וִיסַלְסֵל בְּקוֹל,
יַרְטִיט הַלְּבָבוֹת וְיַדְמִיעַ עֵין כֹּל.
„אֵל מָלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמִים,

דַּיַּן אַלְמָנוֹת וַאֲבִי יְתוֹמִים...״
אָז מוּל עֵינַי הַזּוֹלְגוֹת תּוֹפִיעַ
שׁוּרַת דְּמוּיוֹת, תַּעֲמוֹד בְּלִי זִיעַ;
הוֹי אָב הָרַחֲמִים! הֵן זוֹ פְרִידָה!
אֲחוֹתִי הָאַלְמָנָה, אֲחוֹתִי הַיְחִידָה;
לְיָדָהּ נִצֶּבֶת הִינְדָה הַבַּת,
חוֹבֶקֶת בִּזְרוֹעָהּ דְּמוּת יֶלֶד קָט;
וְהַרֵי גַם מֹשֶׁה וּבֶּרֶל בְּשׁוּרָה
וּמִינְצִי כַּמָּה גָדְלָה! מַמָּשׁ בַּחוּרָה!
וּפִישֶׁל וְלֵיבֶּל וְחַיימְל הַקָּטָן,
שֶׁלֹּא הִכִּיר אֶת אָבִיו וּשְׁמוֹ לוֹ נִתָּן.
סוֹגֶרֶת הַשּׁוּרָה פְרִידָה הַשְּׁנִיָּה
בַּת אָחִי פִישֶׁל, לֹא יָדְעָה אָבִיהָ.
יְתוֹמִים הֵם תִּשְׁעָה וְאַלְמָנוֹת שְׁתַּיִם,
הֲתַבִּיט אֲלֵיהֶם, הָהּ, אֵל בַּשָּׁמַיִם?
אַךְ אוֹי לִי וַאֲבוֹי לִי, בּוּשָׁה וּכְלִימָה!
עֲרוּמִים יַעַמְדוּ לְיַד הַבִּימָה...
וּרְאֵה נָא פְּנֵיהֶם נְסוּכֵי הַצַּעַר
וּמַבָּטָם הַקּוֹפֵא מְסַמֵּר הַשֵּׂעָר.
וְדָם! דַּם קָרוּשׁ, שָׁחוֹר וְשָׁחוּם,
הַבִּיטָה אֲלֵיהֶם וּרְאֵה אָב רַחוּם
מַה גָּדוֹל עֶלְבּוֹנָם וְנוֹקֵב עַד תְּהוֹם
וְתוֹבֵעַ וְשׁוֹאֵל וְזוֹעֵק לַמָּרוֹם,
תּוֹבֵעַ וְשׁוֹאֵל וְזוֹעֵק בִּדְמָמָה:
„מַדּוּעַ, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם וְלָמָּה!? — — —

יָדַעְתִּי, רִבּוֹנִי, לֹא דְרָכֵינוּ דְרָכֶיךָ
יָדַעְתִּי, לֹא מַחְשְׁבוֹתֵינוּ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ
כְּמַאֲמַר עַבְדְּךָ יְשַׁעְיָהוּ בֶּן אָמוֹץ.
הֵן קְצָרָה דַעְתֵּנוּ וְקַלָּה כַּמּוֹץ –
לָכֵן, לֹא מִשְׁפָּטִים אִתְּךָ אֲדַבֵּרָה
כְּאוֹתוֹ נָבִיא וְכֹהֵן אוּמְלָל,
אַךְ גַּם הַצַּדִּיקֶךָ כָּמוֹהוּ – הָהּ אֵלִי! –
לֹא אוּכָל, סְלַח לִי, לֹא אוּכָל!

פרידה בת פישל הי״ד

בצלאל הלפרין

גורלה של משפחה אחת

מי מיוצאי אוסטילה אינו זוכר את חנות המנופקטורה של ר׳ נחמן הלפרין ז״ל ואשתו חנה הי״ד. נתאלמנה במיטב שנותיה והיא אם לששה ילדים קטנים. בעמל רב גידלה וחינכה אותם. כאשר היטלר וסטאלין עשו את ההסכם הידוע ואוסטילה נכבשה ע״י הרוסים, חשבו אנשי עירנו כי גאולה באה עליהם, אך באו צרות רבות וחדשות.

חנה הלפרין

תפשו את אחי הצעיר יעקב הי״ד עם שארית קטנה של אריג שלא הספיק אפילו לחיתולו של תינוק. האשימו אותו בהנהלת בית מסחר שזו חתירה תחת המשטר הסובייטי.

בגלל זה אסרו את כל המשפחה, אפילו את אחותי בלודמיר שהיתה נשואה ואם לילדים. קשה לתאר את פגישת אמי ז״ל עם אחותי, תבדל לחיים, בבית הסוהר על לא חטא ועוול. לרוע המזל מצאו בפאה הנכרית של אמי, בזמן שהכניסוה לבית הסוהר, פנינים ששמרה אותם כבבת עינה, כי מזכרת היו לה כדמי חתימה שקבלה על „התנאים״.

נעשו מאמצים נואשים להצילם ולהוציאם לחפשי. הביאו עורך דין „משלהם״ מרחוק, והוא בעברו על כתבי האשמה הסביר מה שהסביר. מתוך זה ניתן היה להבין, כי מישהו מהאסורים מוכרח להישאר בכלא „למען ישמעון ויראון!...״ ואפילו יהיו אלף סנגורים לא יעלה בידם לבטל את גזר הדין הזה, שנתקבל עוד לפני עריכת המשפט· והגורל נפל על אמא.

הובילו אותה למקום יותר בטוח, לפנים רוסיה. כשהגיעה ברגל לקובל נפלה אין אונים ולא יכלה בשום אופן להמשיך בדרך. הכניסוה לבית חולים ומשם הצליחה להמלט על נפשה ולחזור הביתה אם כי סכנת כליה כבר ארבה לעיירה, בכדי להיות יחד עם ילדיה ונכדיה ברגעים האחרונים.

יעקב הלפרין הי"ד

באחד הלילות בשעת פוגרום של הנאצים הטמאים, נתפסה ביחד עם בתה הצעירה בלומה וחתנה דוד שפיזר עם בנם הקטן נחמן הי"ד, כי לפנות ערב גילו את הבונקר שלהם. יתר בני המשפחה שנשארו לפליטה תודה לאל, נמצאו אז בבונקר אחר; אך עם זאת לא נסתימה הטרגדיה המרה, אחי הצעיר לא רצה להישאר זמן רב באותו מקום והחליט יחד עם עוד שלושה בחורים לעבור ללובלין, כי שם התחילו להתרכז השרידים. ובדרך לשם נהרגו כולם ע"י מרצחים שונאי ישראל ימח שמם.

ה' ינקום דמם הטהור.

יצחק פרבר

דרישת השלום האחרונה

המכתב היה כתוב רוסית, כעדות לכך שבחלוקה הידועה נפלה אוסטילה בגורלה של רוסיה הסוביטית. אמרתי: גם זו לטובה, כי רדיפת היהודים, לפחות אינה בקו המדיניות הרשמית של הממשלה הסוביטית.

הודיעו לי שמינדל אחותי הצעירה התחתנה, דודיק בנה של שפרה, הנושא את שם אבינו ע"ה מתפתח יפה והוא הדבר על בתה של הינדה, יוכבד. את האחרונה הכרתי. נולדה כשנה לפני עלייתי וקראו לה ע"ש אמנו היקרה נ"ע.

ברגש של שמחה ותוגה קראתי את הידיעות ובעיני רוחי חזרתי לימים ההם:

אם המשפחה — יוכבד ז"ל

הימים ימי מלחמת העולם הראשונה. אבינו שבק לנו חיים (כמעט שאינני זוכר אותו) ואמנו נשארה לבדה ומאחוריה מזדנבים ארבעה ילדים קטנים, והיא אז רק בת ל"ד שנים. נדודים ותלאות היו מנת חלקה עד שהגענו בחזרה לעיר מולדתה אוסטילה. ביחד עם אמה חיה רחל ואחותה גיטל, טכסו עצה איך להמשיך בעול החיים, כי החלטתה היתה נחושה, להקדיש את חייה למען ילדיה.

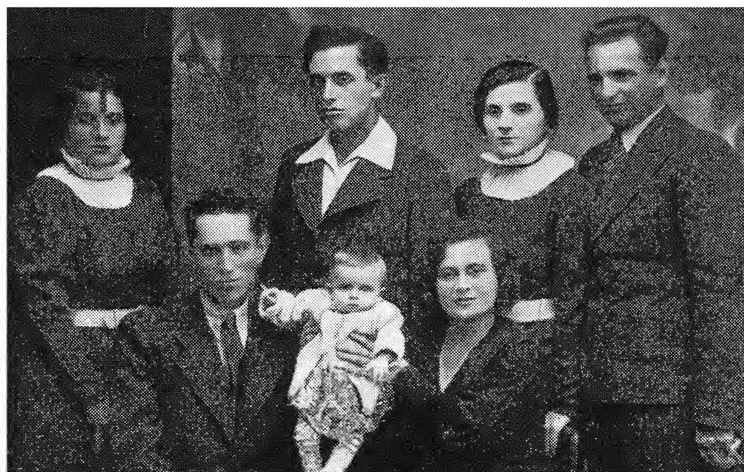
שנים על שנים עמלה עד שגדלנו והתחלנו לעזור לה. במשך כל הזמן לא אבדה את עשתונותיה. בשקט נשאה בעול, בתקוה להגיע למטרתה. אנחנו מצדנו השתדלנו להקל עליה במה שיכולנו. באחרונה לא נתנו לה לגמרי לעבוד, ואלה היו הימים הטובים שלה, זמן מה חיינו בצוותא ולא ידענו מחסור. עיניה זהרו משמחה. היתה מאושרת אבל, אהה! לא לזמן רב. כי חלתה וגופה הסחוט לא יכול היה להתגבר על המחלה. ימים ספורים פרפרה בין חיים ומות ועזבה אותנו לאנחות.

הה אמא! לא רק בימי חג ומועד, שעת ה"יזכור" הרשמי הנני מעלה את

זכרך, כי אם בכל ימות השנה. תמיד אזכור את היום המר והנמהר של כ״ז שבט התרצ״ג, היום בו דברת אלינו בפעם האחרונה. בעיניך קפאה דמעה ואמרת: ״אָט אזוי לאָז איך אייך איבער״ ועצמת אותן לנצח...

לא שפר חלקך עלי אדמות. את מיטב שנותיך הקדשת למען ילדיך. לא זכית להוציא אותם למרחב וגם הן אינן. נותרתי השריד היחידי.

הינדה, חיים והבת יוכבד; שפרה, צבי־אריה והבן דוד; מינדל ומשה, — מעטים ורעים היו ימי חייכם עלי אדמות והם נגדעו בידים אכזריות. לא אשכח ימי היותנו יחד עת המשכנו במסורת של אמנו היקרה. נפרדנו בתקוה עוד להתראות. תקותי נתבדתה והכל אבוד לנצח. תהיינה המלים האלה לציון על קברכם אשר לא אדע מקומו.

אסתר גולדמן

מבין צפרני המות

(זכרונות משנות השואה)

א. לפני בוא הגרמנים.

פעוטונת בת שלש שנים הייתי אז, אך זוכרת אני היטב את ביתנו השקט ברחוב קובל שבעיר לודמיר, בית מרווח, מוקף גן עצי פרי ופרחים. משפחתנו היתה בת ארבע נפשות: הורי, אני ואחותי הלה, הגדולה ממני בשבע שנים. נוסף למשפחתנו גרה בביתנו משפחה קטנה: ראש העיר הרוסי ואשתו. אבי, שען לפי מקצועו, היה הולך יום יום לחנותו אשר במרכז העיירה. אמי פקחה על סדרי הבית ואחותי הלכה לבית הספר ואילו אני מתרוצצת הייתי בחצר וברחוב או שעסקתי במשחקי.

כך התנהלו החיים כסדרם עד...

בקר אחד נכנסה אלינו שכנתנו האוקראינית (אשתו של פנסביץ) ומסרה לאבי פתק אשר בישר לו שעליו להתגייס לצבא האדום. לא הבנתי את גודל האסון, אך חשתי שהורי מזועזעים מבשורה זו. אבי הלך למחנה אימונים בקרבת העיר. אמי היתה לוקחת אותי לבקר את אבא ולהביא לו אוכל. יחד אתו התאמנו הרבה יהודים, פולנים ואוקראינים.

הגיוסים פגעו קשה בחיי העיירה. קמה חרדה גדולה. כל הגברים שבגיל הצבא עזבו את משפחותיהם ולא היה מי שידאג לכלכלת המשפחות. כל אחד הרגיש שהנה מתקרב ובא משהו בלתי צפוי, משהו נורא שאיש אינו יכול לתאר לעצמו מהו. הפחד היה גדול והדאגה רבה. כעבור חדשיים עזב כל החיל המעורב את העיר.

זוכרת אני, עמדנו כולנו, אמא, הלה, אנכי ועוד אנשים בכביש הראשי ונפנפנו בידינו לחיילים העוברים על פנינו בטנקים ובמכוניות. ההרגשה היתה איומה. האם נזכה לראות אותם שבים חיים? ומה יהיה אתנו, האמהות והילדים?

באותו זמן ניסה דיירנו, ראש העיר, להשפיע על אמי שיחד אתם נברח לרוסיה בטנדר שלו. הוא הסביר, כי לאלה שיהיו אצל הגרמנים אין הרבה סיכויים להישאר בחיים; אך אמי התיראה לעזוב את הבית ולנדוד אל הבלתי ידוע עם שתי ילדות קטנות. גם המחשבה שמא יחזור אבא ולא ימצא איש בבית מנעה אותה מצעד זה.

ובכן נפרדנו מהזוג הנלבב בדמעות חמות. מאותו יום לא שמענו עליהם דבר. אפשר ניספו בדרכים הממוקשות או בהפצצות ויתכן שנשארו בחיים. מי יתן והיה הדבר כך.

ב. בידי המרצחים.

ימים מספר לאחר שהצבא הרוסי עזב את העיר הגיעו הגרמנים ומיד הקימו גטו. תחלה אילצו באיומים את היהודים להביא כל מיני חפצי ערך: מקלטי רדיו, בגדים יקרים, תכשיטים וכו'. היהודים הנפחדים הביאו, בחשבם, אולי יוכלו בדרך זו להציל את נפשם. עדיין לא ידעו ולא עלה על דעתם מה מסוגלים אלה לעשות בנו. את הגטו הקימו בלב העיר ואספו לתוכו את כל היהודים מהעיר ומהישובים הסמוכים. ביתנו היה מחוץ לגטו ולפני שהעבירונו לתוכו מסרה אמי את הבית על כל הרהיטים והבגדים לשכננו פנסביץ שישמור עליו. אם נישאר בחיים מה טוב ואם לאו — שיקח לו הכל. באותם הימים קבלנו ידיעה על אבי מפי פולני אחד שהצליח לחזור לעיר. הוא סיפר שהיה יחד עם אבי וכל הפלוגה נלקחה בשבי. תחלה חפרו בורות ועשו עבודות שונות. אחר התחילו לשחרר את הפולנים והאוקראינים. יום לאחר ששוחרר הפולני שלנו נודע לו שאת כל היהודים שבפלוגה שרפו הגרמנים באש. למותר לספר כיצד השפיעה עלינו בשורה זו.

לגטו נכנסנו כמה ימים אחרי פסח שנת 1941. היינו חמש משפחות בחדר אחד. אני הייתי הכי קטנה בין הילדים שבאותו חדר. ישנו בפנה על ארגזי עץ. אמי הצליחה לצאת לעבודה מחוץ לגטו. העבודה היתה מפרכת: ניקוי בתים, סחיבת אבנים, כביסה ועוד. היתה חוזרת עיפה ורצוצה. ידיה ורגליה נפוחות. אך תמורת זה הביאה מפעם לפעם משהו לאכול. כמובן, שהצפיפות היתה איומה והלכלוך לבלתי נשוא.

כך עברו חמשה חדשים. ובאחד הימים התחיל הפוגרום הראשון על יהודי עירנו. התחילה בהלה בגטו. הגרמנים צדו יהודים — גברים נשים וטף והעלו אותם על מכוניות. טרם הבינו היהודים את מטרת הציד. בכל זאת מי שיכול היה ברח והסתתר. אנחנו עברנו לבית אחר והתחבאנו במרתף גדול. כארבעים איש היינו שם. המרתף היה אפל ונדף ריח רע מאד. ישבנו שם יומיים דבוקים זה לזה, שומעים נשים זועקות בחוץ ותינוקות מתיפחים.

היתה בינינו אשה זקנה ששכלה את כל משפחתה. לעיניה רצחו את כולם והיא בדרך נס נמלטה. היא לא חדלה לבכות ולצעוק. האנשים התמרמרו, כי בנקל אפשר היה לגלות את המחבוא. הציעו לחנוק את הזקנה, אך איש לא היה מסוגל לעשות זאת. ועוד היה שם ילד בן חמש שבכה בלי הרף ושאל על אביו. אמו התאמצה להשתיקו בגבישי סוכר ובסוכריות אך ללא הועיל. אסף בעל הבית את קרוביו ומכריו — ביניהם משפחתנו — והציע לנו לחמוק לתוך עלית גג קטנה שבאותו בית. היינו 14 איש באותה קבוצה. באחד הלילות התחלנו לטפס לשם בלי שהאנשים במרתף ירגישו. גם דודתי היתה אתנו. היא היתה שמנה ותשושה והעליה קשתה עליה. לכן ויתרה מאונס על העליה, אך אמרה כי אם תרגיש שמתקרבת סכנה היא תתאמץ לעלות. כעבור שלשה ימים גילו המרצחים את המרתף והוציאו את כל

דייריו, ביניהם גם את דודתי. היא היתה היחידה שידעה את מקום סתרנו אך סודה ירד אתה אלי קבר. אנחנו שמענו את הצעקות והבכי. הילד הנזכר בכה בכי קורע לב ואמו נחמתהו באמרה לו: „אל תבכה בני יקירי, הרי אתה הולך אל אבא"לה שכה הרבית לבכות עליו"... „ואיפה אבי?" שאל הילד והיא ענתה: „שאל את הארורים האלה ויגידו לך".

כך, שוחחו האם והבן שעות מספר לפני מותם.

ברם, בדרך כלל עדיין האמינו האנשים לגרמנים שלוקחים אותם לעבודה. ואולי רצו להשלות את נפשם בכך.

אנחנו הצצנו דרך הסדקים של עלית הגג וראינו כיצד מעמיסים את שכנינו למרתף על מכוניות ומסיעים אותם לאי־שם... כמה כאב הלב. הנה אנחנו הצלחנו להסתתר והמסכנים הללו גורלם כבר נחרץ. אך האמנם נצליח להסתתר לאורך ימים? שכבנו דחוקים וצמודים זה לזה. לא היתה אפשרות להרים את הראש. אני שכבתי על אמא. ששה ימים בלינו כך באותו מקום.

ג. מחוץ תשכל חרב ובחדרים אימה.

לאחר שיצאנו מאותו חור נודע לנו שאת כל היהודים מלודמיר וסביבתה מביאים ליער גדול שבקרבת העיר ושם רוצחים אותם. כמה אנשים הצליחו איך שהוא לחזור ממקום ההריגה, ביניהם נערה אחת מעירנו ואחר השחרור ספרה לנו כיצד היה הדבר. היהודים שהוצאו להורג חפרו לעצמם בורות ותעלות לפני מותם. ליד התעלות היו מכונות יריה. היהודים הוצבו בשורות לאורך התעלות ונורו. או שנצטוו לשכב בתוך התעלות והגרמנים ירו עליהם ברובים ובתותחים. אותה נערה שכבה על אמה המתה. בבקר השכם, באו האוקראינים לכסות בעפר את התעלות ובשכר זה לשדוד את בגדי החללים והחפצים שהיו אתם. והנה נגלה לעיניהם מחזה אימים: נערה ערומה שותתת דם מתרוממת מבין גופות הנרצחים... אוקראינית אחת זקנה רחמה על הנערה, הלבישה אותה ואספתה אל ביתה עד בוא יום השחרור.

אחזור לאותו יום הפחדים, כאשר הגרמנים גילו את המרתף. לאחר שהוציאו את האנשים, הוסיפו הגרמנים לחפש בכל הבית ולארוב ליהודים. אנו בעליה שמענו היטב את תנועותיהם. שכבנו אפוא ללא ניע וזיע בלי אוכל ובלי מים. אחרי עשרים וארבע שעות ניסתה אמי את מזלה וירדה מעלית הגג למרתף ומשם עלתה לבית לחפש מזון. ואמנם הצליחה למצוא בארונות שבמטבח קצת אוכל ומים. בדרך חזרה נשפך חלק מהמים, כי ידיה רעדו מפחד. באותו יום שבו הגרמנים לבית וגילו את עקבות שלוליות המים. דבר זה הניעם להשאיר שמירה בבית לעת לילה. היינו בסכנה גדולה, הרעב הציק לנו מאד. השכיבה הבלתי נוחה והמחנק. כל זה אילץ אותנו לברוח משם. כך לפחות החלטנו, אך דחינו את הביצוע לחצות הלילה.

והנה בא גרמני לבקר את חברו השומר והביא אתו וודקה. נוסף למתנה גם השיאו עצה טובה: „לשם מה אתה שומר על בית היהודים ככלב על בית אדוניו. מחר בבקר נשרוף את הבית ואם נמצאים כאן יהודים הם ישרפו. אל דאגה, הם לא יברחו עד הבקר, ועתה בא נסעד את לבנו". נעשה שקט. ידענו שהם יצאו מן הבית. מבלי לחשוב הרבה ירדנו מהעליה. היה חושך והירידה היתה קשה, בפרט לאחר ששכבנו ששה ימים מבלי לזוז ומבלי לאכול כמעט. אכן, יצר החיים הוא כה גדול שהאדם מתגבר על קשיים שהם כאילו למעלה מכח סבלו. סוף סוף ירדנו בשלום ומיהרנו לעבור לבית השכן מבלי לדעת מה מחכה לנו שם. הבית היה ריק מאדם. ראשית דבר חפשנו אוכל וכל מה שנמצא שם שאפשר היה לאכול נעלם בן רגע בתוך ארבע עשרה פיות רעבות וחלשות. בבית זה הסתתרנו בעלית גג גדולה כחמשה עשר יום עד סוף האקציה הראשונה שארכה כשלשה שבועות. אגב, בעלית גג זו נמצאו כבר יהודים לפנינו. הם הסתדרו שם כאילו גרו כבר שנים. בלילות היו יוצאים לחפש אוכל ומים. לעומת המקום הקודם היתה זאת „דירה נוחה" ביותר. מקום מרווח ומאוורר. היו סדקים די גדולים כדי להציץ החוצה ולראות את כל הזוועות. יהודים מובלים בכח ע"י גרמנים. לפעמים ראינו הרוגים שרועים ברחוב. יהודים באו ואספו אותם באלונקות כדי להביאם לקבורה, וגרמנים מלווים אותם ומאיצים בהם. בתחלה לא הרשו לי להסתכל החוצה, אך נוכחו לדעת שאי אפשר לעצור בעדי והניחו לי.

באותו בית היתה חנות לבדים. בלילות היו יורדים בסולם ומביאים חתיכות בד שנשארו לפליטה. את הסולם משכו מיד למעלה. את הבד חלקו בין כולם. מי שזקוק היה תפר לו בגד, את היתר שמרו לעצמם.

שבועיים לאחר שבאנו לאותה עלית גג נשתרר שקט ברחובות. לאט לאט החלו יהודים לצאת ממחבואיהם. גם אנו יצאנו. נודע לנו שהרגו הרבה יהידים. מספרים לא ידענו ולא שערנו.

ד. בין תקוה ליאוש.

כתום הפוגרום מסרו ליהודים שנשארו בחיים עשרים בתים. בכל חדר גרו כארבע משפחות. ושוב צפיפות ולכלוך ופחד מהמות. אמי השתדלה לצאת לעבוד (בדרך כלל לא יצאו נשים שהיו להם ילדים קטנים) תחילה עבדה בתוך הגטו. העבודות היו שונות, ניקוי בתים הרוסים, במכבסה בשביל גרמנים ועוד. אחר קבלה רשיון לעבוד מחוץ לגטו. היה זה הישג גדול, כיון שאפשר היה להגניב משהו לאכול, אם כי הסיכון היה רב. כי מי שנתפס — או שנהרג או שהמזון נלקח ממנו וכן נשלל ממנו הרשיון לצאת. בכל זאת היו רבים שסיכנו את חייהם והצליחו להכניס דרך השער שנשמר ע"י גסטפו ככר לחם, כמה תפוחי אדמה, חתיכת חמאה או ביצים.

נוסף על כל הצרות התפשטה בגטו מחלת הטיפוס. אני חליתי, אך בצורה קלה. לאחר כמה ימים קמתי. אחרי חלתה אחותי במצב קשה יותר. חום גבוה וכאבי בטן. אמי יצאה כל בקר לעבודה והיתה חוזרת בערב ולא היה מי שיטפל בשתינו. אפשר היה לקרא לרופא אך נמנעו מכך, כיון שהיו מעבירים את החולים לבתי־חולים ושם היו מזריקים להם זריקת מות כדי שהמחלה לא תתפשט. מדי פעם בפעם היו הגרמנים עושים „סריקות" בתוך הבתים לשם גילוי חולים.

לאחר שאני קמתי ממחלתי טפלתי באחותי אמנם לא ברצון רב. כעסתי עליה שהיא חולה ושהיא למעמסה. באותם הימים השתדלה אמא להביא משהו בסכנה את חייה.

באחד הימים חזרה אמא מהעבודה כשהיא נראית עליזה במקצת. ספרה לנו שהחלה לעבוד אצל משפחה פולנית בגן ירק שליד מושב זקנים כשלשה ק"מ מהעיר. אמי התידדה עם ראש המשפחה והלה הבטיח לה להסתיר אותה וילדיה במקרה שתהיה שוב „אקציה". דבר זה הפיח בנו תקוה שמא באמת נצליח לברוח מהגטו. אחר נודע לאמי שראש הכפר בו נמצא מושב הזקנים הוא שכננו האוקראיני פנסביץ'. היא הצליחה להפגש אתו בשעת העבודה והוא הבטיח לעזור לה. אמר שלא ידע היכן היא נמצאת ומה מעשיה. ובכלל אם נשארה בחיים. מאז היה מביא לאמי מדי פעם בפעם מזון לשער הגטו ואמי היתה רשאית לקחת ממנו. מעתה הוקל לנו במקצת. אכלנו יום יום פרוסת לחם. אפשר היה לבשל כמה תפוחי אדמה וגם ביצה, אך „האושר" לא ארך הרבה. פעם, בליל ששי באה אמי מהעבודה מרוגזת ומעוצבנת. ספרה לכולם שהגיטו לא שקט. יהודים עומדים ברחובות ומדברים על האסון המתקרב שוב. היא הציעה לנסות לברוח, אבל הם לא האמינו לדבריה וצחקו להצעתה. דיירי החדר התכוננו לקבל את השבת, הדליקו נרות והתפללו. אך אמי לא זנחה את תכניתה. ארזה את חפצינו בחבילה קטנה והתכוננו לצאת. אחותי קמה כבר ממחלתה אך עדיין היתה חלשה. כאן עלי לספר על קרוב משפחה שלנו צעיר בן 14, משהלה היה שמו — שהגיע לגטו ומצא אותנו. הכנסנו אותו לחדרנו והוא המסכן חלה בטיפוס. מחלתו היתה קשה והוא לא יכל לזוז. אמי חשבה להעביר אותי ואת אחותי לכפר ולחזור למחרת כדי לקחת אתה את משהלה. דיירי החדר הבטיחו לשמור עליו. למעשה הם השפיעו על אמא לא לקחתו. לאן היא תסחוב נער חולה בחום של 40 מעלות בלילה? בלב שבור השארנו את קרובנו משה שוכב ומדמדם מתוך חום והסתלקנו מן הבית. היינו מלאי פחד. אמא בראש ושתינו אחריה הלכנו לכוון השער שכל היוצא ממנו חפשי לנפשו. למזלנו הרע שמר שוטר „רמני. אמא דחפה לידו שעון יד וטבעת זהב והוא מבלי להוציא הגה פתח לנו את השער. נשמנו לרוחה. פנינו היו מועדות למושב הזקנים. אמא הכירה את הסביבה אך בלילה קשה היתה ההתמצאות. כל הלילה הסתובבנו והלכנו בשדות ובשבילים נסתרים

כדי למנוע פגישה בלתי רצויה. הלילה היה חשוך, אך מפעם לפעם האירה רקיטה את השמים. מיד השתרענו על האדמה ונצמדנו אליה. הלכנו מהר אך לא מצאנו את הדרך הנכונה. לפתע הרגשתי שאחת מנעלי נשמטה אך לא מצאתיה במקום. לא רצינו להתעכב ולחפשה. המשכתי אפוא ללכת כשרגלי האחת יחפה והשניה נעולה. לבסוף החלטנו לנוח ולחכות לשחר. התישבנו על האדמה, הקרה ונסינו לעצום את העינים אך רעש של יריות תכופות ונביחות כלבים לא נתנו לנו להרדם. עם דמדומי השחר הכרנו את המקום ומיהרנו להמשיך בדרך. נכנסנו לכפר. האנשים עדיין ישנו. פחדנו מאד מהכלבים, פן יתחילו לנבות עלינו. עלולים היו להעיר תשומת לבם של אנשים עוינים. לכן מהרנו למתבן הקרוב. אמא הסתירה אותי מתחת לקש ומהרה עם אחותי לביתו של ידידה הפולני. כעבור שעה בא הפולני עם מריצה למתבן, הכניסני לתוכה כיסני בקש והובילני לביתו כשאני מבוהלת מאד וקפואה. מצאתי את אמי ואחותי שוכבות במטה ומכוסות בשמיכות. מיד צרפו אותי אליהן והוקל לי.

ה. בצל אנשי חסד.

קבלת הפנים היתה חביבה וחמה. אמא לא תארה לעצמה שכך יקבלו אותנו. מטה ושמיכה חמה אחרי ליל נדודים השיבו את נפשנו.

אמא בקשה מאת הפולני אגרונצ׳יק שיסע העירה להוודע מה מתרחש שם. הוא נסע, אך חזר מהרה ובשורה רעה בפיו: הדרכים סגורות, הגרמנים משוטטים. מפי אכרים נודע לו שהפוגרום השני החל.

איזה מזל היה לנו שהצלנו את נפשנו! אך מה צר ששכנינו לחדר לא שעו לאזהרתה של אמא, ומשה׳לה המסכן... הה, הלב מתפקע מצער!...

בבית זה מצאנו מקלט 18 חודש. ימים ולילות בלינו במטבח קטן שממנו אפשר היה לעלות לעלית הגג. במטבח זה היה פתח למבוא הבית ודלתו היתה מוסוית בבגדים שהיו תלויים עליו. בעד הסדקים שבין קרשי הדלת יכולנו להציץ ולראות את כל הנכנס לבית ולא פעם עצרנו את נשימתנו בהכנס אחד הפולנים שבכפר לבית. בפנים המטבח היתה כירה גדולה ששמשה לנו למשכב ונוסף לה עשה לנו אגרונצ׳יק מטה מקרשים וכן כמה אצטבות. על משכבים אלו בילינו את הימים והלילות במשך שנה וחצי. אוכל היינו מקבלים מבעלת הבית זושה. ודאי, חסד גדול עשו אתנו, הרי סיכנו את נפשם בהסתירם אותנו, אך לא עשו זאת בחנם. אמא שלמה להם בזהב וראש הכפר, האוקראיני פנסביץ הוסיף להם בשבילנו קמח, תפוחי אדמה ועוד. בכפר הזה היה מושב זקנים ממשלתי והשדות היו שייכים לממשלה. את השדות עיבדו כמה משפחות בשכר. אגרונצ׳ק היה ממונה על הפועלים, אך בשעת המלחמה נאלץ היה לעבוד בעצמו.

לאחר כמה שבועות לשהותנו באותו מקום בא פנסביץ לבקרנו. הוא סיפר על המצב בגטו ועל הנעשה בחזית. לא היה בספורים אלה משום עידוד, אך אי הידיעה מהנעשה בחוץ היה גרוע מזה. מאז היה בא לבקרנו מדי פעם בפעם.

בלילות הקרים היתה מכניסה אותנו זושה לתוך מטותיהם החמות. כמובן שהיה צפוף לכולנו אך לפחות היה חם. לפנות בוקר חזרנו לתוך המטבחון הקר.

היו לנו „ידידים" רבים במקום סתרנו. הראשונים היו העכברים. הם התרגלו אלינו ואנחנו אליהם. אפילו השתעשענו בהם. וגם הכנים היו ידידינו, אך הם היו פחות סימפטיים. הם טיילו באופן חפשי על גופנו ועל בגדינו ועל כל אשר היה במטבח. היה במטבח אשנב קטן שהיה מבחוץ מוסתר כמעט כולו בקש. אור בערבים לא העלינו כמובן. ישבנו בחושך. אינני זוכרת במה עסקנו אני ואחותי כל אותם ימים ולילות ארוכים, אך אמי מצאה לה עבודה. היא החלה סורגת גרבים וכסיות בשביל זושה וילדיה. אך ה„אידיליה" הזאת לא תמיד היתה מנת חלקנו. לא פעם נאלצנו לעלות על העליה ולהסתתר שם הרבה שעות ואפילו ימים היות ובאו אורחים לזושה. אז ידענו רעב, כי זושה לא יכלה להביא לנו אוכל.

היתה לזושה אחות בכפר הסמוך, שבעלה היה במלחמה. באחד הימים לפני חג המולד באה להתארח עם ילדיה. מיד עלינו לעליה ובילינו 3 ימים בלי אוכל. לאחר שנסעו משם באה זושה והתנצלה בפנינו תוך הבעת צער, שלא יכלה לדאוג לנו באותם הימים, כי גם לאחותה חששה לגלות שהיא מסתירה יהודים. עם זאת ספרה לנו בחרדה גדולה כי אחותה הזמינה אותה לבא לבקרה והיא לא מצאה אמתלה לסרב.

זושה התכוננה לדרך. בגלל קשיי הדרך החליטה להשאיר את התינוקות בבית אך בקשה מאמי שהלה אחותי תתלווה אליה. בתחילה התנגדה אמי אך זושה הצליחה לשכנע אותה כי כל רעה אינה צפויה להלה ואדרבא טוב בשבילה לצאת לכמה ימים ולהנות מאויר החוץ ומאור השמש. הן יצאו לדרך. כעבור כמה ימים קבלנו מכתב שלא רע לה, שהאחיות מתיחסות אליה יפה. זושה מציגה אותה כפולניה יתומה וכולם מאמינים בכך. על חזרה לא דובר לפי שעה.

זושה שלחה את אמה הזקנה להשגיח על הילדים. הזקנה היתה מרשעת. זושה גילתה לה שאנו היהודים מסתתרים בביתה ועליה יהיה לטפל גם בנו. היא אמנם עשתה זאת אבל בכפלים שכר. אמי נתנה לה מדי פעם עגילים או טבעת עם אבן יקרה או שרשרת זהב..

ו. אש בכפרים.

באותם הימים התקרבה החזית ובסביבתנו הופיעו ראשוני הפרטיזנים. היערות העבותים שימשו להם מחסה מצוין. הם קשרו קשרים עם האכרים. השיגו אוכל

ונשק ורכשו ידיעות על תנועות האויב. בהזדמנות הראשונה התנפלו על פלוגה גרמנית, הרגו 18 מהם ואחדים פצעו. הידיעה על כך עשתה לה כנפיים בכל האיזור ופחד מות נפל על הכפרים. ידוע ידעו שהגרמנים לא יעברו על כך בשתיקה וגדולה תהיה נקמתם. ואמנם התגובה לא איחרה לבוא. תחילה ערכו הגרמנים חיפושים בבתים אחרי נשק ואחר החלו שורפים כפר אחרי כפר ולגרש את התושבים. היו מעשים שמצאו יהודים מוסתרים אצל האכרים ואז מצאו הללו את מותם יחד עם מטיביהם.

הצצנו בעד האשנב וראינו את כל הסביבה בוערת באש. פחדנו היה גדול. עוד יום, עוד שעה והם יגיעו אלינו. אך מכיוון שכפרנו היה מרוחק במקצת מן היערות, עברו כמה ימים עד שהגרמנים הגיעו לכפרנו. הם ציוו להוציא את הרהיטים. חכו בסבלנות, ואחר הציתו את הבתים. הגיעו לבית זושה. אז יצאה אמא מהמחבוא ועשתה עצמה כאחת מאנשי הבית. החלה עוזרת לזקנה בפינוי הבית. לאחר זמן ספרה לי אמא שהזקנה בקשה ממנה למסור אותי להשגחתה במקרה שהגרמנים ישרפו את הבית. אך אמי לא יכלה להסכין לרעיון שיבוא רגע והיא תאבד את כל משפחתה. על גורלו של אבא הרי ידעה מכבר (אם כי בסתר לבה לא רצתה עדיין להאמין בכך) ואילו על אחותי לא ידעה דבר. לא הסכימה אפוא להפרד

בעוד שהיא הסתובבה כבר באופן חפשי בבית ובחצר צותה עלי אמא לא לצאת מן המחבוא. ואני מתוך סקרנות רבה הצצתי בעד הסדק שבקיר. ראיתי והנה אמי עטופה מטפחת גדולה, סוחבת מזרונים וכלי בית אחרים והזקנה בקושי רב סוחבת גם היא. הילדים בוכים. רעש והמולה. הרגשתי חום נורא ולא ידעתי מה הסבה לכך. התחלתי מתפשטת. לפתע שמעתי דפיקות חזקות בדלת המטבחון, שאחר שהורידו מעליה את הסחבות נגלתה לעין. פחדתי לפתוח והחילותי לבכות. כאשר הדפיקות הלכו וגברו פתחתי את הדלת והנה לפני דמות בלתי מוכרת. האיש דבר אלי אך לא הבינותי דבר. הייתי מבולבלת ונכלמת כי הייתי ערומה. התחלתי להתלבש בחפזון והוא נעלם. כעבור רגע ראיתי את אמי על יד החלון רומזת לי לצאת, אך לא ידעתי את נפשי ולא צייתי לה, והיא משום מה פחדה להכנס ולהוציא אותי, והבית כבר בער.

הגרמני שפתחתי לו קודם את הדלת הוא שפנה לאמי ואמר לה להוציאני. אמי הספיקה להוציא אותי ברגע האחרון, כאשר הקירות החלו כבר להתמוטט, — וגם לקחת את בגדי ונעלי. לאחר 18 חודש של ישיבה במקום כלוא, נראה לי משונה לדרוך על האדמה, לראות כל כך הרבה אנשים צועקים ובוכים, מתרוצצים וסוחבים ילדים מתיפחים, פרות מתרוצצות בשלג ללא מטרה וגרמנים עומדים מסביב מסתכלים במראה „המרהיב עין", אש ועשן, בתים מתמוטטים. הם נהנים וצוחקים למעשה ידיהם.

ז. המנוסה.

אמא פחדה שמא מי שהוא מהתושבים יכיר אותה ויגלה את זהותה לגרמנים. גם הזקנה היתה בדעה זו ויעצה לה לחמוק מהר ולהסתתר במתבן שבקצה הכפר עד שהגרמנים יסתלקו. ושוב הביעה את רצונה לקבל אותי תחת חסותה. גם ברגע זה של יאוש לא הסכימה אמי להפרד ממני.

ברגע שהתחלנו ללכת שמענו קול קורא אחרינו: „לעמוד! ואם לא — אירה!" אך אמי לא נעצרה, החישה את צעדיה ומשכה אותי אחריה. רצנו בכל כחותינו עד שהגענו למתבן. אמא הסתירה אותי מתחת לחבילות הקש וצותה עלי להיות שקטה, „אם יהרגו אותי — אמרה — ואולי לא ימצאו אותך, תשארי אצל הזקנה עד סוף המלחמה ואז תחפשי את הלה". רועדת מקור ומפחד הקשבתי לדברי אמא ולמרות שטרם מלאו לי 5 שנים הבינותי את המצב לאשורו ואמרתי לעשות כדבריה. אמא נשקה לי והלכה לסגור את דלתות המתבן. מבחוץ הגיעו לאזנינו קולות של גרמנים שעברו על יד המתבן. כעבור רגעים מועטים נפרצו הדלתות וגרמני נגש אל אמא ושאל: „האם את היא שברחת מקודם עם ילדה קטנה?" „כן — ענתה אמי — אני היא. עשו בי כרצונכם ואל תענוני. ילדי מתו בעלי מת, כל בני משפחתי מתו. לא נשאר לי כל קרוב".

„אני מבטיח לך שלא נעשה לך כל רע אם תדברי אך ורק אמת" — אמר הגרמני — הגידי לי איפה החבאת את ילדתך?" — „אמרתי לך שכל ילדי מתו, אין לי יותר ילדות". הגרמני החל לחפש בין החבילות בדקרו אותן בכידון הרובה. לבסוף מצאני כשאני רועדת ובוכה. הוא הביאני לאמי ושאל: „האם זאת בתך?" אמא פרצה בבכי וחבקה אותי. „האם את יהודיה?" שאל. „כן!" ענתה אמא. „הגידי לי, האם ידוע לך על מעשי הפרטיזנים משהו? איפה הסתתרת עד כה?" על שאלה זו ענתה אמי שרק לפני ימים אחדים הגענו לכפר הזה ואין לה כל מושג מה שנעשה כאן בסביבה.

נראה שהגרמני האמין לה. הוא הוציא מכיסו תמונה והראה לאמי. „את רואה את האשה הזאת, זו אשתי ואלה שני ילדי שהרוסים לקחו בשבי. מי יודע אם הם בחיים. אולי מי שהוא מהרוסים ירחם על משפחתי, כשם שאני מרחם עליכם, וישאיר אותם בחיים. ועכשו מהרי וחפשי לך מקום מחבוא עד אחרי חג הפסח הממשמש ובא ואז תוכלי ללכת לכפר הקרוב ולהצטרף לפולנים".

עמדנו כדבוקות לאדמה. לא האמנו למשמע אזנינו. עדיין אני זוכרת אותו גרמני. גבה קומה, ממושקף. כנראה היה מפקד הפלוגה שביצעה את ההצתות. אמי הודתה לו ואני כרעתי ונשקתי את ידו. ב„טקס" זה נפרדנו ממנו. הוא פקד על חייליו להתפזר ואנו יכולנו להמשיך בדרכנו. הגענו לבית שעמד במרחק מה מן הכפר ושאמא הכירה את בעליו. אותו בית — למזלנו — לא נשרף, אולי בזכות בעלת

הבית ששכבה במטה חולה מאד. אמא בקשה רשות להשאר ימים אחדים עד אשר יסתלקו הגרמנים מהסביבה. הם נאותו לבקשתה. לאחר שלשה ימים קמנו והלכנו משם. הדרכים היו משובשות בשלג שהתחיל להפשיר. שקענו עד הברכים בדיסת השלג אך המשכנו ללכת לכפר הקרוב שתושביו הם פולנים. בדרך פגשנו אכרה אשר לשאלה אם הכפר עודנו רחוק ענתה, שאין לנו מה ללכת לשם כיוון שהוא ריק מאדם. בכל זאת המשכנו באותו כיוון. הגענו לפרשת דרכים ולא ידענו לאן לפנות. לפתע שמענו דבור בגרמנית. השתטחנו מיד על הארץ עד אשר הקולות הלכו והתרחקו. כאשר קמנו ראינו 3 גרמנים הולכים להם בנחת בדרך אחת. לכן החלטנו ללכת בדרך השניה. משהגענו לישוב, נודע לנו שרוב האכרים עזבו את הכפר. הצטרפנו למשפחות היוצאות לדרך.

ח. בדרכי נוד.

מאותו מקום עד לעיר רוזישץ׳ עברנו מרחקים עצומים. ימים ולילות של נדודים. לרוב — הליכה ברגל ואם האיר לנו המזל — נסענו בעגלה. רעב וקור היו מנת חלקנו. חדשים נמשך הדבר. אינני זוכרת את שמות הכפרים שעברנו. כפרים שעמדו בחלקם על תלם וכפרים הרוסים לגמרי. יערות עבותים ולפתע רואים קרחת עצים שרופים ובאמצע בור עמוק. כנראה נפלה כאן פצצה. הכל עולה בזכרוני במטושטש, כאילו מבעד לערפל סמיך, כמתוך חלום. נסיעות מיגעות, חניות קצרות בעיקר בלילות. סוסים ובהמות, בעיקר סוסים, אך בשבילנו לא תמיד נמצאו.

תוך כדי נסיעה קרבנו אל גשר שהגרמנים השתדלו זה כמה ימים לפוצצו. כל הכבודה דהרה קדימה כשעגלה אחת משתדלת לעבור את חברתה. פתאום גבר הרעש של האוירונים והחלה ההפצצה. לאחר שהצלחנו לעבור את הגשר נודע לנו מפי האחרונים שהדביקו אותנו שהגשר הופצץ והתמוטט וכל האנשים שלא הספיקו לעבור נפלו המימה, נהרגו או נלקחו בשבי.

כמה ימים נסענו עם צוענים. היתה זו משפחה: בעל, אשה וילד קטן. שני סוסים היו להם. היתה להם פרה ומתה בדרך. לא היה חלב לילד. במשך כמה ימים קנתה אמי חלב לילד ובשכר זה הסיעו אותנו בעגלה. לבסוף נמאס להם, משום מה, ובקשו מאתנו לרדת. ושוב נמצאנו מהלכים על רגלינו. כמובן שלא יכולתי ללכת מרחקים גדולים ואמי נאלצה לשאת אותי בזרועותיה. עד שאזרה אומץ, ניגשה אל פולניה צעירה שהחזיקה בידיה תינוקת ובקשה להושיב אותי על העגלה. הפולניה הסכימה אך דרשה תמורה. אמי נתנה לה טבעת זהב ואני כבר שכבתי על העגלה. נשמתי לרווחה ואמא עדיין עומדת ומחכה להתפתחות הענינים, כיון שהאשה אמרה שעליה עוד לבקש הסכמת בעלה. כעבור רגע נגש איש כבן 25 ורמז עלי. האשה מהרה להסביר לו והראתה לו את הטבעת, אך הוא הוריד בכח את הטבעת מעל

אצבעה, החזירה לאמי ואמר: „הסתלקי מפה יהודיה מסריחה וקחי את בתך. אם לא — רע ומר תהיה אחריתך".

אמי נבהלה, הורידה אותי מהעגלה כשהיא אובדת עצות. אך מיד התאוששה ופנתה לאכרה אחרת בבקשה שתסיעני קצת. אותה אשה היתה בלי בעל ורק בת קטנה לה; עגלתה היתה עמוסה חבילות ורתומה לשני סוסים. אמי הבטיחה לה להוביל את פרתה וכך מצאנו סוף סוף אדם שריחם עלינו. זוכרת אני את שמה. קוזלובסקה. היא התיחסה אלינו יפה מאד. אכלנו יחד וישנו יחד, אתה נדדנו מרבית הדרך. לילה אחד לנו ביער, נשבה רוח חזקה וגשם החל לרדת. כל המשפחות סדרו להם לפני כן אהלים. קוזלובסקה הצטרפה לאחת המשפחות ואילו אותנו לא הזמין איש. ישנו על העגלה, נרטבנו עד העצמות ובאותו לילה הצטננתי וקבלתי פצעים על הידים, פצעים קטנים עם מוגלה. הם כאבו לי ואני בכיתי חרש. משחה לא היתה, היה חשש לגרדת, שאמנם איננה מחלה מסוכנת אך מדבקת מאד. הפולניה נסעה לעיר רוזישץ' שהיתה כבר בידי הרוסים והביאה לי משחה נגד גרדת, אך היא לא הועילה לי. להיפך הפצעים גדלו וכאבו יותר. עטפו לי את הידים בסמרטוטים וכולם הסתכלו עלי בעינים מלאות רצח.

המשפחות החלו נוהרות לרוזישץ המשוחררת. הפולניה שלנו הסכימה להסיענו לעיר וכאן נפרדנו ממנה בלבביות, לאחר שעזרה לנו למצא מרפאה כדי להשיג משחה לידי.

ט. „אינני רוצה להיות יהודיה".

יצאתי מהמרפאה כשכפות ידי חבושות והרגשה מוזרה מלווה אותי. האחות במרפאה שאלה אותי למוצאי ואני אמרתי בבטחון שהנני פולניה. גם לאחר שאמא אמרה ששתינו יהודיות, התעקשתי ועמדתי על כך שאינני יהודיה. (האחות התפלאה: מה פשר ההתכחשות הזאת?)

הרגשה זו, אי הרצון להיות יהודי, או השאלה למה נגזר עלי להיות יהודיה ולסבול כל כך הרבה נתעוררה בי בדרך נדודינו ובמדה שהתרחקנו מן הסכנה נתגבשה עד כדי התמרדות גלויה. וכך היה הדבר:

בחנותנו באחד היערות נודע לאמי שבסביבה נמצאים יהודים. היא רצתה להתקשר אתם, ובכן הודיעה לי שהיא הולכת לדבר עם יהודים ועוד מעט תחזור. באותו יער היתה מין בריכה מוקפת שיחים. אמרתי לאמי שאם לא תחזור מיד אטביע את עצמי. אמי הלכה ואני ירדתי מהעגלה והלכתי להתרחץ קצת, תוך כדי רחיצת הרגלים נפלתי לתוך הבריכה — אינני זוכרת אם עשיתי זאת בכונה או במקרה. למזלי הבחינה בכך הגויה שלנו. היא מיהרה והוציאה אותי בשערותי. הסתבר שהבריכה אינה עמוקה אמנם, אך אני יכולתי לטבוע בנקל. האשה הפשיטה אותי

והחליפה לי בגדים ואני שכבתי על העגלה בהרגשת נצחון. כשחזרה אמי והגויה ספרה לה על המקרה, התחילה לבכות, איזה צרות אני עושה לה. ואני אמרתי לה: איזה ענינים יש לה עם יהודים? לשם מה היא הולכת אליהם? אמא המסכנה! לא די לה בכל הצרות והאסונות שהתחוללו על ראשה בשל שנאת ישראל והנה קמה עליה „אנטישמית" משלה.

אכן, הזמן שרפא אותי מן הגרדת וטשטש את עקבות המאורעות שעברו עלי, ריפא אותי גם מ„שנאה" זו.

י. הביתה עם הלה.

כל אותו זמן מאז נפרדה הלה מאתנו לא שמענו עליה דבר. אמא לא פסקה לדבר עליה. מי יודע אם עודנה בחיים. והנה הגיעה הלה לרוזישץ, הלכה ישר לשוק ומצאה את אמא. לא הייתי נוכחת באותה פגישה, אך יודעת אני שהיא גרמה לאמא זעזוע נפשי עמוק, שכן אחרי זה היתה חולה מאד. ואילו אני לא התרגשתי כמעט. לא הכרתיה, כה השתנתה לטובה. היא סיפרה לנו על תלאותיה.

התגלגלה ביערות בין פרטיזנים. אחר הגיעה ללודמיר, שם הסתתרה אצל אכרה אוקראינית. בעצם לא היתה מוסתרת אלא עבדה אצלה ואותה אשה לא ידעה שהלה יהודיה. היא בקרה בכנסיה וענדה צלבון על הצואר. היא עשתה הכל וסבלה בשקט כדי להשאר בחיים. אחרי השחרור לקח אותה פנסביץ אליו ואמר שאם אמא לא תמצא, הוא מוכן לאמצה לבת. אך אחותי לא שקטה. היא הלכה לשאול בין היהודים שחזרו לעיר אולי פגשו במקרה את אמא ובאמת אשה אחת ספרה לה שאמא ואני נמצאות ברוזישץ'. היא החליטה לנסוע מיד ולחפש אותנו, אם כי הדבר היה קשה ומסוכן. הרכבות היו מלאות פצועים וחולים החוזרים מהחזית ובדרכים הסתובבו אנשים מסוכנים. למרות גילה הצעיר (13) התגברה על כל הקשיים והגיעה אלינו.

לאחר כמה ימים החלטנו לחזור ללודמיר. ביתנו עמד על תלו. שכננו הטוב פנסביץ שמר על הבית ועל כל רכושנו שנשאר אחרי לכתנו לגיטו.

היה משונה לחזור ולגור באותו בית כאילו לא היתה מלחמה. אכן, היו לנו מטות, שולחן וכלים אחרים אך לא היה במה להתקיים. לאמא לא נשאר כלום מאותם חפצי זהב שהצליחה לסחוב אתה במשך המלחמה ושבהם פדינו לא פעם את נפשנו. גם כאן כמו ברוזישץ' מקור הפרנסה העיקרי היה השוק, קנית ומכירת צרכי אוכל ודברים אחרים. לשם כך דרוש היה להשיג רשיון מהמשטרה.

אחרי מאמצים רבים קבלה אמא רשיון למכור לחמניות. היתה קונה קמח, אופה בלילה את הלחמניות ובבוקר מוציאה אותן למכירה. לאחר מכן היתה מוכרת מכשירי כתיבה ועוד דברים שונים.

קשים היו החיים, אך למרות הכל שמחנו שהנה עמדנו בפני כל התלאות וזכינו לראות את קץ המלחמה ולהתחיל בחיים חדשים.

הלה החלה ללמוד בבית ספר רוסי — בית ספר יהודי לא היה — ואני עדיין ישבתי בבית, כי טרם מלאו לי שבע שנים, וגם לא היו לי נעליים. אך גם תורי הגיע. בתחלת החורף החילותי לבקר בבית ספר. שתי בנות יהודיות היינו בכתה. גם ביתר הכתות היו יהודים מעטים מאד. בתחלה עלה לי הלמוד בקושי רב, אך אחר כך תפסתי את הקריאה והכתיבה ולמדתי ברצון רב.

אם כי הסתגלנו כבר לחיים אלה, לא היה רצון להישאר בין הגויים. היהודים המעטים שנשארו בחיים וחזרו אחרי המלחמה ללודמיר ולאוסטילה גם אלה התחילו עוזבים ועוברים לארצות אחרות. רובם עברו לפולין. לרבים שמשה פולין כתחנה בדרך לארץ ישראל או לאמריקה. גם אנו החלטנו לעזוב את עיר מולדתנו.

יא. לחוף מבטחים.

בקיץ 1945 עזבנו את לודמיר ונסענו לפולין. לא ידענו מה מחכה לנו שם, אך הרצון לחיות בין יהודים היה חזק ובפולין — שמענו — ישנם רכוזים ניכרים של יהודים.

גרנו בעיר ביטום. כאן מצאנו צבור יהודים גדול והורגשה פעילות של ארגונים שונים. דברו על עליה לארץ ישראל, וכן היו יהודים שנסעו לגרמניה, לצרפת או לאמריקה. לאמא יש אח בקנדה ואח בא״י. לא ידעה להחליט לאן לנסוע, אך אנו הבנות עז היה רצוננו לעלות לארץ, מבלי שהיה לנו כל מושג על החיים בארץ וכיצד נסתדר בה. ההחלטה נפלה. וכאן מתחילה שוב פרשה של נדודים.

תחנתנו הראשונה היתה אוסטריה, היינו כמה חדשים במחנה מיוחד שבזמן המלחמה היה מחנה השמדה. ההרגשה היתה קשה. האנשים היו עדיין תחת רושם הזוועות של המלחמה והנה הביאו אותם למחנה רכוז שתנורי שריפת הגויות עדיין עומדים בו ועוד סימנים אחרים, ליד אותו מחנה היה כפר של אכרים אוסטרים והם ספרו דברים איומים על מהלך ההשמדה.

מאוסטריה הועברנו לאיטליה. כאן קבל אותנו קרוב משפחה שלנו, חיים סטולר, שבזמן המלחמה שרת בצבא האדום ועתה היה עסקן בעליה. ביזמתו הגענו לאוסטיה, עיירה סמוכה לרומא. החיים כאן היו חפשים ועליזים, דאגת פרנסה לא היתה כי קבלנו הכל, כסף בגדים וצרכי אוכל, מהג׳ונט ומהאונרא. האיטלקים העליזים היו חביבים מאד. למדתי לדבר איטלקית ובקרנו ברומא ובמקומות אחרים. היו אלה טיולים מענינים מאד.

אחותי הלה היתה בחברה של השומר הצעיר שהתכוננה לעלות לארץ, בין כה וכה חלתה אמא ועברה נתוח קשה בבית חולים ברומא. הלה החליטה להישאר

ולעלות אתנו כאשר יגיע תורנו. שיחק לה מזלה, כי האניה בה הפליגו חבריה נתפסה על ידי האנגלים והובאה לקפריסין.

אנחנו יצאנו כחודש אחריהם. הפלגנו — וגם הפעם בעזרתו של חיים — באניה קטנה שהובילה דבק לארץ. היינו בסך הכל 10 עולים. לכולנו היו תעודות של בני הארץ שיצאו, כאילו, לאירופה לפני המלחמה ולא הספיקו לחזור.

עברנו ליד האי קפריסין כשלבנו דופק בחזקה, שמא יגלו אותנו אך עברנו בשלום.

בערבו של יום קיץ 22.7..1947 הגענו לחיפה. נשארנו עומדים בנמל. האניה התנדנדה בלי הרף. האורות נצנצו מרחוק. האומנם הגענו למחוז חפצנו? האם פה יסתיימו נדודינו? אורותיה של חיפה נראו לנו מקסימים. עמדנו על הספון והסתכלנו כל אותו לילה. למחרת הורדנו בסירת מוטור. בדקו, שאלו ואחר סודרנו בבית מלון בקרבת הנמל. כאן נפגשתי לראשונה עם ערביות. הן שרו ושירתן נראתה לי כבכי. התפלאתי שאין דמעות בעיניהן.

אמא טלפנה לקבוץ משמר הים, לדודי. כעבור שעות אחדות הופיעו דודי ודודתי. הפגישה היתה סוערת ביותר. לקחנו את חפצינו ויצאנו אתם לקבוץ משמר הים. סוף סוף הגענו לחוף מבטחים.

בלומען און טרערן
אויפן מאסן־קבר פון
אוסטילע

פון אירע קינדער די פאריתומ׳טע
אין גאר דער וועלט

דערקלערונג

די ארטיקלען פון די ברידער יאסל און נחמן בורליאנט ז״ל, ווי אויך פון הרב ווערטהיים (צו לענגערע יאר!) זענען אויסצוגן פון אזשורנאל „צום אנדענק פון חורבן אוסטילה״, ארויסגעגעבן אין ניו־יורק אין יאנואר 1948.

די דאזיקע ארטיקלען זענען איבערגעדרוקט אין אונדזער בוך אין דעם זעלבן אלטן אדער געמישטן אויסלעג. אויך אנדערע ארטיקלען אין יידיש וואס ווערן דא פארעפנטליכט אן סטיל־אויסבעסערונגען זענען געדרוקט לויטן אריגינעלן אויסלעג פון די מחברים.

די רעדאקציע

הרב דר. אהרן ווערטהיים
ברוקלין נ. י.

אוסטילע — מיט איר רייכן עבר

זעהר פיל נעמען פון אידישע שטעטלאך פון אוקראַינע און פוילען זענען פאַראייביגט געוואָרן אין דעם גייסטיגן לעבן פון אונזער פאָלק, און זענען אַריין אין דער ניט פאַרגעסליכער וועלט פון דער אידישער ליטעראַטור, דורך דעם וואָס גרויסע חסיד׳ישע פירער און רביים האָבן זיך אידענטיפיצירט מיט זיי. אַזעלכע שטעטלאך ווי מעזריטש, קאָצק, גער, פשיסכע און ד. ג., וואָלטען קיינמאָל ניט באַוואוסט געווען ביי דער ברייטער וועלט אָדער וואָלטן שוין לאַנג פאַרגעסן געוואָרן ווען ניט דער „מעזריטשער מגיד", דער „קאָצקער רבי", „דער פשיסכער" און אַז. וו., וועלכע האָבן געשאַפן היסטאָריע אין זייער צייט און האָבן פאַראייביגט די נעמען פון זייערע שטעטלאך.

אונזער ליב שטעטל אוסטילע איז אויך אַריין אין דער אייביגער אומפאַר־געסלאכער היסטאָריע פון אונזער פאָלק דורך די גרויסע רביים וועלכע האָבן דאָרט געוואוינט און זייער נאָמען פאַרבונדן מיט׳ן שטעטל.

איך ווייס ניט צו עס געפינען זיך צווישן אונזערע אוסטילער לאַנדסלייט אַ סך אַזעלכע וואָס זאָלן קאָנען אויסרעכענען די נעמען פון זייערע עלטער זיידעס, ביז זעקס דורות, וואָס זאָלן זיין פאַרבונדן מיט אונזער שטעטל, אויב עס זענען בכלל דאָ אַזעלכע, איז זייער צאָל זיכער אַ קליינע. איך בין אָבער יאָ איינער אזעלכער. ניט נאָר מיין פאָטער הרה״ג ז״ל און מיין זיידע הרה״צ ר׳ אליעזר׳ל ז״ל זענען געווען רבנים אין אוסטילע, נאָר מיין זיידענס עלטער זיידע איז נאָך געווען רב אין אוסטילע: — באַוואוסט אין דער חסידישער וועלט אַלס דער גרויסער צדיק ר׳ יוסלי דער אוסטילער רב, דער זון פון נעסכיזשער רב ר׳ מרדדכילע ז״ל.

די גרויסע אוסטילער חתונה, וואָס איז אריין אין דער היסטאָריע פון דער חסידישער באַוועגונג איז טאַקע געווען, ווען דער אַלטער אוסטילער רב האָט חתונה געמאַכט מיטן באַוואוסטן אפטער רב ז״ל און דאַמאָלס זענען געווען אויף דער חתונה „זיבעציג ווייסע זשיפּעצעס", ד. ה., זיבעציג צדיקים וועלכע האָבן לויטן מנהג פון יענע צייטן געטראָגן ווייסע זיידענע כאַלאַטן.

ווען דער באַוואוסטער אידישער שרייבער און פאָרשער ש. אַנסקי איז דורכ־

געפאָרן אוסטילע אין יאָר 1913, איז ער געווען זייער באַגייסטערט פון די מעשה׳לאך פון דער גרויסער אוסטילער חתונה, וואָס דער אַלטער הונדערטיעריגער זקן ר׳ שמעון כהן האָט אים דערציילט. וואָס ער איז אַליין דערביי געווען און מיט זיינע אויגן געזען. אַנסקי האָט די מעשה׳לאך פאַרצייכנט, און אַ טייל פון זיי פאַרעפנטליכט אין זיינע שריפטן.

אויך אין די שפּעטערע יאָרן, און אַפילו אין אונזער לעצטן דור, איז דאָס רעליגיעזע לעבן אין אונזער שטעטל אוסטילע געווען ווייט, ווייט פון מאָנאָטאָן, און האָט שטענדיג געברויזט מיט אַ לעבן פון פיל פאַרשידנאַרטיגע קאָלירן. — אוסטילע האָט פאַרמאָגט אויסער דעם גרויסן שטאָדטישן בית המדרש, דאנעבעס בית המדרש און דעם אַלטן רב׳ס בית המדרש, אויך פיל חסידישע שטיבלאך, ווי צ. ב. דאָס טריסקער, וולאַדאַווקער, ריזשינער, סטעפּניער, ראַדזינער און בעלזער. — עס האָבן אויך געדאַווענט מנינים אין די „ווײַנהיזער" און אויף „יענער־זייט" טייך. עס איז אויך געווען אַ „שניידעריש שולכל".

יעדעס חסידישע שטיבל האָט זיך געהאַט זיינע ספּעציפישע מנהגים מיט זיינע אייגענע יומא דפגרא׳לאך — ימים טובים, זיינע באַזונדערע יאָרצייטן, מיט זיינע סעודה׳לאך און אייגענע נגונים, און דאָך איז דאָס רעליגיעזע לעבן געווען אַזוי גאַנץ און אַזוי האַרמאָניש.

עס האָבן זיך געפונען אין גאַנץ אוסטילע, אין אַלע בתי מדרשים און שטיבלאך ווייניגער מענטשן ווי עס געפינען זיך אין איין גרויסער שול אין באָראָ פּאַרק אין ראש השנה און יום כפור, אָבער ווי אָרים און קאָלירלאָז קוקט אויס דאָס רעליגיעזע לעבן אין אַן אַמעריקאַנער שול אַ גאַנץ יאָר. עס וואַרפט אויף אונז אַן אַ שרעק מיט זיין אומטעיקער ליידיגקייט און פוסקייט אַ גאַנצע וואָך און גאַנץ אָפט אַפילו אין שבת און יום טוב. אין אונזער שטעטל איז אָבער געווען דאָס רעליגיעזע לעבן קאָלירפול און פאַרשידנאַרטיג.

אין יעדן בית המדרש זענען געזעסן יונגעלייט און געלערנט ג׳טס תורה, און אַפילו אונזערע משכילים און די העברעאישע לערער האָבן דאָך אויך ניט דורכגעמאַכט קיין אַנדערע האָכשולע, און האָבן ניט גראַדואירט פון קיין אַנדער „אוניווערסיטעט" ווי פון אונזער אייגענעם בית המדרש.

אוסטילע האָט גע׳שמ׳ט מיט אירע בני תורה און מלמדים. דעם טריסקער רבינ׳ס זון, דער רבי פון זשוריק, פּוילען, האָט געהאַלטן צו זיינע קינדער אַ מלמד פון אוסטילע, ר׳ אבוש׳ן ע״ה. דער טשאַרטקאָווער רבי ז״ל האָט געשיקט צו זיינעם אַ חסיד, אַ גרויסן גביר פון אדעס, ר׳ ראוב׳לע גרינבערג ע״ה, אַ מלמד פון אוסטילע, ר׳ ראובן זק ע״ה, הערש־דוד דעם דיינ׳ס זון, וועלכער איז טאַקע דערנאָך געוואָרן דיין אויף זיין פאָטער׳ס אָרט. אויך מיין זיידע ז״ל דער בענדערער רב האָט

„אימפאָרטירט״ פון אוסטילע קיין בעסאראביע מלמדים פון די שענסטע און גרעסטע לערנער.

אַזעלכע מלמדים ווי ר׳ ליפּטשע און ר׳ מענדעלי פעניק, האָבן דאָך דערצויגן תלמידים ווי די גרעסטע פּעדאַגאָגן אין דער וועלט, און האָבן ערוואָרבן צו זיך די ליבע און רעספּעקט פון זייערע תלמידים.

אוסטילע אין טאַקע געווען פאַר׳שמ׳ט פאַר אַ פיינע אידישע קהלה און דער באַוואוסטער בעלזער צדיק האָט דאָס אויסגעקליבן פאַר׳ן ערשטן רבנות פאַר זיין איידעם, דער גרויסער למדן און צדיק ר׳ פינעלי טווערסקי ז״ל, ביז ער איז אויפגענומען געוואָרן אין דער גרויסער שטאָט פּשעמישל. מיין פאָטער הרה״ג ז״ל איז דאָך נאָך זיין אוסטילער רבנות געווען אַ רב אויף גרויסע רבנישע שטעלעס ווי אוסטראהַ, הרובעשאוו און בּענדער, און דאָך איז דער נאָמען „אוסטילער רב״ אים געווען באַליבט און טייער זיין גאַנץ לעבן. אויסערגעוועגליכע שטאַרקע ליבע־פעדים האָבן אים פאַרבונדן מיט אוסטילע און מיט אירע מענטשן און ער האָט דאָס אפילו איבערגעגעבן בירושה צו זיינע קינדער...

איך בין אינגאַנצן אַלט געווען 12 יאָר ווען אונזער פאמיליע האָט געמוזט פאַרלאָזן אוסטילע, אין אָנהויב פון דער ערשטער וועלט מלחמה, צוליב מיין מוטער׳ס געזונט צושטאַנד, אָבער מיינע זכרונות פון אוסטילע זענען אַזוי טיף דורכגעדרינגען מיט ליבע, אַז וואָס מער איך טראַכט פון דער שטאָט מיט די מענטשן, אַלץ גרעסער ווערט דער ווייטאָג פון דעם שרעקליכן חורבן.

געווען אַמאָל דורות וואָס האָבן פאַרמאָגט גרויסע מענטשן און הייליגע צדיקים, אָבער אַז איין שטעטעלע זאָל אין איין דור האָבן מיט אַמאָל גאַנצע פיר טויזנט קדושים! ווער קאָן דאָס אַריבערטראָגן?! און ווער קאָן דאָס אויסהאַלטן?!

„חבל על דאבדין ולא משתכחין״, וועה אויף די וואָס זענען פאַרלאָרן געגאַנגען, ווייל מען קען מער אַזעלכע ניט געפינען!

דר. אהרן ראזמארין
ניו־יארק

מיין שטעטעלע אוסטילע

א.

דער נאמען אוסטילע איז אקאָמבינאציע פון צוויי סלאווישע ווערטער וואס מיינען ברעגעס פון לאָנקעס. געאגראפיש איז עס אַ מיניאטור אינזעלע: פון איין זייט דער מערב־„בוג" וואס הויבט זיך אן אין די קארפאטען בערג און פאלט אריין אין דער ווייסעל; פון דער צווייטער זייט דער „סטאַף" וועלכער שלענגעלט זיך

די דרום בריק אויפן בוג

צווישען גרינע לאָנקעס און גיסט זיך אריין מיט אימפעט אין בוג אריין ברענגענדיג דערביי די מיהל־רעדער אין רוישענדיגער באוועגונג; פון דער דריטער זייט דאס באשיידען קוים־קוים פליסענדיג „וויינהייזער" ריטשקעלע; פון דער פערטער זייט ביים דאָרף פיאטידין אלויפענדיג טייכעל באקרוינט מיט א וואסער מיהל.

און ארומגערינגעלט איז דאס שטעטעלע (געווען?) מיט ענדלאזע גרינע לאנקעס, מיט פעטע אוקראינישע תבואה פעלדער אהן אברעג און מיט וועלדער, וועלדער אהן אסוף, מיט יאגאדיס און סילניציס אהן אצאל.

פריש און דופטיג איז דארט געווען די לופט. שטילער פון שטיל איז געווען די שטילקייט, אזוי געמיטלאך האט די אונענדליכע רוהיגקייט געצערטעלט די נערוועז, געלאשטשעט דאס געמיט; אזוי צאַרט האָט דער גאנצער חלל געגלעט די נשמה, געבאלזאמט דאס האַרץ אז דער וועלט בארימטער און היינט צוטאָג דער גרעסטער קאָמפאזיטאָר איגאָר סטראווינסקי פלעגט פארברענגען זיינע זומער־וואקאציעס אין אוסטילע און האָט דארט געשאפען אטייל פון זיינע וועלט בארימטע קאמפאָזיציעס.

אין אָט דעם דאזיגען שטעטעל האָבען עטלעכע הונדערט אידישע פאמיליעס געפירט אויף אבאשיידענעם שטייגער א תורה־רעליגיעז לעבען. מען האָט קיינמאל אפילו נישט געהערט דאס וואָרט הכשר, און מען האָט געמעגט עסען ביים וואסערפירער, ביים טרעגער, ביים בעל מלאכה פונקט ווי ביים דיין און ביים „שעהנסטען" בעל הבית. מען האט קיינמאל נישט געהאלטן אדרשה וועגן שמירת שבת און אין גאנצען שטעטעל איז נישט געווען קיין איין און איינציגער מחלל שבת בפרהסיא (אויסער אפשר דעם באשטענדיגען „אפטייקער" אין אלע שטעטלאך).

וועלכער קאָנצערט האָט זיך געקאנט פערגלייכען מיט די תלמידים־געזאנגען אין די פראסטיגע ווינטער אווענטען אויפ'ן וועג פון חדר אהיים! וועלכער וואָכען־ענד אין דער וועלט האט זיך געקאנט פארמעסטען מיט די זומערדיקע שבת־נאכן־עסען פארברענגעכצען אין די סעדער, מיט'ן שפאציר דארך די קאָרן און ווייץ פעלדער אין דעם סאסנאווע וואלד אריין! מיטן לערנען פרק אויפ'ן גאַנעק צי אויף דער פריזבע! וועלכע געטראנקען האָבען זיך געקאָנט פערגלייכען מיט אפעקעליק גלאז טיי מיט איינגעמאכטס וואס מען האט געפרעגעלט „מען זאל עס ניט בעדארפען", און וועלכע פרוכטען האָבען זיך געקאנט פארמעסטען מיט דעם טראדיציאנעלען שבת־אויבסט געבראטענעם עפעל.

זעהר פיל איז דאס מזרח־אייראפעאיש „שטעטעל" באשריבען אין אידיש און אין העברעאיש סאי אין פראָזע סאי אין פאָעזיע. אין אלגעמיין זענען אלע שטעטלאך אין מזרח אייראָפע געווען געקנאטען פון דעם זעלבען טייג: בתי מדרשים, חדרים, אדיין אדער ארב אדער בײדע צוזאמען, אשוחט אדער שוחטים,

אגביר, קרעמער, בעלי מלאכה, וואסער טרעגער, אבאד מיט אמקוה, א הקדש, עטליכע פראַנטען מיט קאָנדזשערס וכדומה, און אמאל אויך אשטאט־משוגענער. אין די הויפטשטריכען איז אוסטילע געווען אשטעטעל ווי אלע שטעטלאך. אבער יעדען איינעם איז ליב זיין געבורט־שטעטעל מיט די בלאָטעס ווי מיט דעם זונען־שיין, מיט די חסרונות ווי מיט די מעלות. און מיין שטעטעלע אוסטילע איז קיין אויסנאם נישט.

ב.

שוין פיר צענדליג יארען ווי איך בין אוועק פון דעם שטילסטען רוהיגסטען פינטעלע אויף דער ערד און בין אריין אין דעם רוישענדיגסטען, טומעלדיגסטען אכט־און־האלב מיליאן מענשענדיגען און פיר מיליאן אויטאמאבילינדיגען קאכענדיגסטען קעסעל אין דער וועלט, און דאָך קען מען ניט פארגעסען געוויסע אייגענארטיגע טיפען אפילו ווען מען זאָל וועלען:

שפרינצע די טענדלערקע, אקליין איינגעדארט, איינגעקווארט, אויסגעקנייטשט גופ׳עלע, אגרוגרת דר׳ צדוק. איר גאנץ לעבען איז זי ניט ארויסגעפארען און ניט ארויסגעגאנגען מחוץ לעיר אפילו פיר איילען, האט זי אמאל געזאגט, אָבער ווען זי איז ארום געגאנגען פרייטאג דעם גאנצען טאג איבער די הייזער מיט א זאק אויף דעם איינגעשרימפענעם פלייצעלע זאמלען חלה׳לאך פאר׳ן הקדש און סתם ארימעלייט האָט איר קליינטשיק, געל פאלבן־פנימ׳על געפינקעלט מיט אינער־ליכער פרייד; די אריינגעליבעלטע, אויסגעצעהרטע פארמענטענע בעקעלאך האָבען מיט פלוצימדיגער פרישקייט ארויסגעבלאנקט, ארויסגעשיינט. איר האט געלייענט אויף איר פארמעט־קאָלירענדיגען שטערן וואס האט איצט געשיינט ווי די פריש געבאקענע קוילישען:

ארימעלייט וועלען זיך קוויקען שבת מיט פרישער חלה. איין קלייניגקייט!!!

חיים וואלף: אדרדקי מלמד. אגרויסער צימער; אין איין ווינקעל די קיך. אין צווייטען ווינקעל דאס עס־צימער; אין דריטען ווינקעל די שלאף צימערן, אין פערטען — דער חדר, די קלאַסען! אין דער מיטען אויף דער ליימענער בריק עטליכע צענדליג דריי, פיר, פינף יאריגע אינגעלאך מיט די סטענדעלאך אין דרויסען — די תינוקות של בית רבן, אדער ווי די חז״ל באצייכענען זיי די „נטורי קרתא״. פון אכט אין דער פרי ביז שפעט אין אווענט קנעלט און קנעלט פתח אלף אַ, קמץ אלף אָ... דאָס פנים פארצויגען, אנגעצויגען, פארכמורעט, פארזאָרגט, ווייל ווי גוט דאס תלמיד׳ל זאל נישט זאָגען דעם טראַף, פאָדערט ער נאך בעסער, תורה האָט דאך קיין גרונד! און נאך אזארג; עס איז שוין מיטוואך נאך א האלבען טאג, און די פאָר גילען (גילדען) אויף שבת זענען נאך נישט דא, דאס קליינע פארפעטסטע בייטעלע איז ליידיג ווי זיין מאגען, אדער פארקעהרט.

אָבער פרייטאג נאך א האלבען טאג, פריי פון דעם קנעלען, דערזעהט איר ר׳ חיים וואלף שוועבען פון הויז צו הויז מיט אזאק אויף די פלייצעס זאמלען חלות, האלבע, שטיקער פאר ארימעלייט, און אויף זיינע ברייטע אקסלען באוועגט זיך אקאָפּ מיט א שמייכעלדיג פנים וואס צעגעהט פון נחת. יעדע פאָרציע חלה וואס ער לייגט אריין אין זאַק באצירט זיין פריידיג פנים מיט נאך אחוט של חסד. ארימעלייט וועלען זיך אונטערלעהנען שבת די אויסגעהונגערטע הערצער און ליידיגע איינגע־דארטע מאגענס מיט פרישער חלה. וואס פולער עס ווערט דער זאק, אלץ פולער ווערט זיין הארץ מיט שמחה. צוועלף שעה אטאג, יעדער טאג אין דער וואך, יעדע וואָך אין יאר, זומער און ווינטער, אפילו חול המועד פארהערען די נייע און אלטע תלמידים. קנעלט ר׳ חיים וואלף. דער דלות פייפט אין אלע ווינקעלאך. די איינציגע „וואַקאציע״ וואס ער האט זענען די געציילטע פאָר שעה פרייטאג נאכמיטאג פארברענגט ער זיי מיט ארום לויפען זאמלען חלה פאַר ארימעלייט.

יהושע באַק: אזוי האט מען גערופען דעם פשוט׳ן, פרומען, ארימען, עהרליכען מוליער. איך ווייס פון צען העברעאישע ווערטער פאַר ארימאן: עני, אביון, קבצן, מסכן, רש, דל, דך, מך, הלך, חלכה און זיי זענען אלע געווען בני בית ביי אים. דערפאר אבער, איז ער געווען אגרויסער מכניס אורח. איך גלויב קוים צי ער האָט געוואוסט פון דעם מאמר חז״ל „גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה״. אבער צי ער האט עס געטון לשם מצוה, צי פשוט אויס מענטשליכען רחמנותדיגען טאַט, איז עס זעהר נאַבעל.

זייענדיג אן ארימאן אין מעהר ווי „אין אכצען פאַלעס״ האט ר׳ יהושע זיך ניט געקאנט ערלויבען דעם לוקסוס צו נעמען אן אורח אויף שבת איז די איידעלע נשמה געפאלען אויף אן המצאה. אבריק, אפאדלאגע, זאל זיין א „דלית על דלית״, זאל זיין אליימענע, האט ער דאך. אקיל שטרוי וועט ער שוין ווי עס איז קריגען. די וואנדערענדיגע ארימעלייט וועלכע בלייבען אויף שבת אין אשטעטעל שלאָפען דאך ניט ביי די וועלכע נעמען זיי אויף שבת. וועלען זיי נעכטיקען ביי אים, און אפשר נאך באקומען אגלעזעל ווארעמס. ער האט אינסטינקיטוו געהאלטען מיט ר׳ ישראל סאלאנטער, אז אויפן אָרט פון זאָרגען זיך פאר דעם אייגענעם קערפער און יענעמס נשמה, זאל מען בעסער זיך זארגען פאר דער אייגענער נשמה און פאר יענעמס גוף. און דער שטילער באשיידענער, שמירת־הלשונדיגער ר׳ יהושע האט געטריי פראקטיצירט טאג איין טאג אויס די דאזיגע נאבעלע טאַט. איז טאקע ר׳ יהושע געווען א יראת־הכבוד׳יגע פירמע צווישען די רייזענדיגע ארימעלייט. און כאטש קנאה איז איינס פון די דריי זאַכען וועלכע „מוציאין את האדם מן העולם״, האָב איך דאך פון קליינוויייז אן געהאט עפיס אשטיקעל קנאה געפיהל וועגען דעם.

יהושע באַק האט מען אים גערופען, אבער בעק זענען געווען די רופער.

בענצי דיין: אָפטער געדופען דער יונגער דיין. אויך אים האט דאס שטעטעל קוים אפגעשאצט. שבת ביים דאווענען אין טריסקער שטיבעל האט ער נישט געקאנט איינזיצען אויף זיין מזרח־וואנט שטאט. ער האט געשפאנט פון דער מזרח וואנט צו דער מערב וואנט אהין און צוריק אהן אויפהער, פערטראכט, נישט אפילו אמאך געטון מיט די ליפען. חברה פלעגט מורמלען אז „דער דיין דאווענט נישט״. אין די זומער טעג פלעגט ער מיט איארמעלקע אויפ׳ן קאָפּ שפאנען די בריקלאך (קלאדקעס) פאר זיין הויז אהין און צוריק פאר׳חלומ׳ט, פערטראכט. פון וואס טראכט דער דיין? וואס אים מאטערט, וואס עס מוטשעט אים האט קיינעם נישט געארט. עס איז קיינעם קיין נפקא מינה נישט געווען. און אויב עמיצער האט שוין יא עפיס באמערקט וועגען דעם, איז עס ניט געווען קאמפלימענטאריש. אז דער דיין מאטערט זיך צו פארענטפערען אשוועהרען רמב״ם וכדומה, דאס איז קיינעם נישט איינגעפאלען. האָט מען דען געוואוסט וואס פאר א לומדישען בריליאנט אוסטילע פארמאגט!

אין מיינע שטודיר־יארען אין בערלין איבערזעצענדיג ד׳ארט רש״י על התורה אויף ענגליש און מיטארבייטענדיג אין דער „ענציקלאפעדיע יודאאיקא״ בין איך געווען א בן־בית ביי דעם וועלט בארימטען גאון ר׳ חיים העליר וועלכער איז נפטר געווארען אין ניו־יארק דעם לעצטען ערב פסח. עס איז דאמאלס ערשינען דער צווייטער טייל פון ר׳ חיימ׳ס „לחקרי הלכות״, און איך האָב עס געשיקט דעם דיין. דער דיין האט דאן געשריבען ר׳ חיימ׳ען אזוי ווי ער האט אפראבלעם מיט אן עגונה, ער שטעהט אין קאָנטאקט מיט די גרעסטע גאונים פון פוילן און ליטא. אבער אין דעם „לחקרי הלכות״ האט ער דערזעהן אגאון פון דעם פריהערדיגען דור, זאָל ער אים זאָגען וואס צו טון, און אזוי ווייטער. דער דיין האט אויך בייגעלעגט זיינע אייגענע הערות אויפ׳ן „לחקרי הלכות״. נאכן דורכקוקען דעם דיינ׳ס הערות האט הגאון ר׳ חיים אויסגעשריגען צו מיר: „אייער דיין איז אגאון!״

האט אוסטילע פארמאגט אגאון און מען האט עס נישט געוואוסט.

אט אזעלכע עניוותדיגע צדיקים און באשיידענע צדקניות האט מיין שטעטעלע אוסטילע פארמאגט.

ג.

איך האָב פערזענליך ניט דורכגעמאכט אונזער גרויסען נאציאנאלען בראָך. קען איך, פארשטעהט זיך, ניט שילדערען פערזענליכע איבערלעבונגען. וועל איך זיך באשרענקען צו אפאר כראנאלאגישע באמערקונגען:

אוסטילע איז געווען אחסידיש שטעטעל. אחוץ דאס שטאט־בית־המדרש, דאס שניידערישע שולכעל און דנ׳כעס בית המדרש זענען די אנדערע שטיבלאך געווען חסידישע: טריסקער שטיבעל, בעלזער שטיבעל, סטעפאנער שטיבעל,

ריזשינער שטיבעל, אהבה־רבה שטיבעל (בלאָדאווקער) ראדזינער שטיבעל. דאס שטעטעל איז געווען אונטער דעם איינפלוס פון טריסק.

דער ראדזינער רבי ר׳ גרשון העניך, דער בעל התכלת, איז געווען אין אוסטילע בלויז איין מאל, ער איז איינגעשטאנען ביי מיינע עלטערען, נאר אזוי ווי די ראדזינער האָבן אראפגעריסען די קמיעות פון דעם טריסקער מגיד וועלכע האבען זיך געפונען אין אונזער הויז איבער אלע פענסטער און טירען (און מסתמא אויך ביי אנדערע טריסקער חסידים) האָט מען אים געצוואונגען צו פארלאזען דאס שטעטעל.

איך האב וועגען דעם אינטערעסאנטעס צו דערצעהלען, אבער ביי אפאסענ־דערער געלעגענהייט. דער סטעפינער רבי פלעגט קומען זעלטען. ער פלעגט איינשטעהן אין שולכעל פון סטעפינער שטיבעל. מען האָט געבראכט אהין פאר אים עסען, און פון ר׳ משה שמעיה׳ס (ווידרע) האט מען אים באזארגט א פאטער־שטול (פאָטעל).

דער טריסקער רבי ר׳ יעקב לייבעניו פלעגט קומען יעדעס יאר. ער פלעגט קומען נאך שבועות אין א פרייטאג, מיט עטליכע גבאים און אין אן אייגענעם פאַעטאן און איינשטעהן ביי מיינע עלטערען אין הויז, מאנכע גבאים ביי מיין פעטער יוסף אין הויז. ער פלעגט אוועקפארען דעם פאלגענדען דאנערשטאג. דאס איז אקאפיטעל פאר זיך, אבער ניט דא איז דער פלאַץ.

עס איז אפשר, אויך כדאי צו באמערקען אין איין וועגס וועגען דער „לודמיר־רער מויד״. לודמיר (וולאדימיר וואלינסק) איז צען וויארסט פון אוסטילע. דארט האט געלעבט די לודמירער מויד, חנה רחל בת ר׳ מוניש ווערבענמאכער. זי איז געווען א רבי. און ניט נאר חסידים נאר אפילו רביים פלעגען פארען צו איר. זי פלעגט אויך לעגען תפילין. נאכן אפגט׳ען איר מאן מיט וועלכען זי האָט חתונה געהאט צו פערציג יאר, איז זי געפארען קיין ארץ ישראל און האָט דארט געפראוועט רעביסטווא.

ווען דער אוסטילער רב ר׳ יוסעלע, (דער ערשטער) דעם ניסכיזשער רב׳ס זון, האָט געהערט אז דער לובלינער „חוזה״ האלט ביים דורכפארען אוסטילע און רעכענט זיך דאָרט אפצורוהען אפאר טעג, האט ער זעהר געוואלט ער זאל איינשטעהן ביי אים. אזוי ווי ער האט געוואוסט אז ווען דער חוזה שלאָפט אין א פרעמד בעט טרעפט אמאל אז ער שרייט אויס „עס שטעכט מיך״... האט ר׳ יוסעלע גערופען א סטאָליער אגרויסען ירא שמים און באשטעלט אשפאגעל ניי בעט. ער האט אים באפוילען צו געהן פריהער אין מקוה און מאכען דאס בעט מיט די ריינסטע מחשבות און כוונות. ווען דער סטאָליער האָט געהערט וואָס פאר א קדוש עס וועט שלאפען אינ׳ם בעט, האט ער מיט גרויס ציטערניש און מיט די הייליגסטע כוונות געמאכט

דאס בעט. דער רב האָט דאס בעט ארייגעשטעלט אין אבאזונדער צימער, באצויגען מיט פונק ניי בעטגעוואנט און אזוי ווייטער.

ווען דער חוזה איז געקומען האט דער רב אים געבראכט צו זיך, אים אריינגעפירט אין דעם באזונדערען צימער, אים געוויזען דאס בעט וואס אגרויסער ירא שמים האָט געמאכט ספעציעל פאר זיינעטוועגען און האָט אים געבעטען זיך צולעגען אביסעל אפרוהען פון דער לאנגער שווערער רייזע. אבער ווי נאר ער האט זיך אנידערגעלעגט האט ער אנגעהויבען שרייען „געוואלד, עס שטעכט מיך!"

ווען דער רב האָט דאס דערהערט האט ער זיך שטארק דערשראקען און האָט פארגעשלאגען דעם „חוזה" זיך צוצולעגען אויף זיין בעט. עד האָט אזוי געטון און איז איינגעשלאפען.

ווען דער חוזה איז אויפגעשטאנען, האט דער רב אים אויפמערקזאם געמאכט אז דאס בעט האט געמאכט אגרויסער ירא שמים. האט דער חוזה זיך אנגערופען: דאס בעט איז געוויס כשר, נאר עס טריפט דערפון מרה שחורה, ווייל ער האָט עס געמאכט אין די ניין טעג. און זייענדיג א ירא שמים האָט ער בעת'ן מאכען דאס בעט געטרויערט אויף חורבן בית המקדש.

זענען געקומען די מערדערישע עמלקים — דייטשען און האבען מיט די ברוטאלסטע אכזריות'ן מיט די בעסטיאלסטע גרויזאמקייטן, אויף די רוצח'סטע אופנים פארניכטעט מיין שטעטעלע אוסטילע, געפייניגט, געברענט און געבראטען, באגראבען לעבעדיגערהייט פשוטע, עהרליכע, פרומע אידען און אידענעס, פון קינדער אין די וויגען ביז די עלצטע זקנים און זקנות, ה' ינקום דמם. צווישען די אלע קדושים אויך מיינע ברידער און שוועסטער און זייעדע קינדער און קינדס קינדער, און צענדליגער קרובים, פריינד, חברים, האב איך געשריבען די אויבענדיגע ווערטער מיט בלוטיגע טרערען —

לזכר נשמות הקדושים שהומתו הן שנהרגו הן שנשחטו הן שנשרפו הן שנטבעו והן שנחנקו על קידוש השם בידי הגרמנים ימח שמם וזכרם.

אב הרחמים שוכן מרומים יזכרם לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום נקמת דם עבדיו השפוך.

ברוך גאלדבערג (בוזיע הדס'עס)
בוענאס־איירעס

דאס שולוועזן און קינדער־דערציונג אין אוסטילע אין אנהויב פון איצטיקן יארהונדערט.

ווען מיר ברענגען אויף פארשיידענע זכרונות פונם געזעלשאפטלעכן לעבן אין אונדזער טראגיש חרוב־געווארן ליב שטעטעלע, וועט, גלויב איך, נישט איבריק זיין אקוק טון אויף 50—60 יאר צוריק ווי עס האט דאמאלס אויסגעזען דאס שול־וועזן, ווו און וואס האבן גלערנט קינדער און יוגנט. דאכט זיך אז אלע אונדזערע מענטשן וואס געדענקען יענע צייט וועלן מסכים זיין, אז דעם העכסטן אויבן־אן האבן דאמאלס פארנומען די רעליגיעזע לימודים: תורה שבכתב או תורה שבעל פה מיט אלע זייערע אפצווייגונגען, וועלכע זענען געלערנט געווארן אין צענדליקער „חדרים" פון דרדקי ביז גמרא און תוספות, ווי אויך די זעלבסט־לערנערס אין די בתי מדרשים. מ'דארף אבער צוגעבן אז כאטש קיין מאדערנע סיסטעמאטישע שולן זענען נאך דאמאלס נישט געווען, זענען די חדרים און בתי מדרשים נישט געווען די איינציקע לערן־אינסטיטוציעס. אגאנצע ריי אויטאדידאקטישע לערער האבן געגעבן לעקציעס אין העברעיש, רוסיש, חשבון א.אז.וו. פאר גרופעס תלמידים אדער פאר איינצעלנע. פארשטייט זיך אבער, אז אזא „לוקסוס" צו האלטן אלערער אחוץ דעם מלמד, האבן זיך געקענט פארגינען בלויז פארמעגליכע, דערפאר טאקע זענען די מערסטע טייל קינדער פון ארימען אפשטאם געבליבן כמעט אנאפאלבעטן אפילו אין יידישן אויסלעג, שוין אפגערעט פון העברעיש אדער פון דער לאנדס שפראך רוסיש. באזונדערס האט זיך ארויסגעוויזן די אומבאהאלפנקייט פון די מענטשן ווען מען האט באדארפט אנשרייבן ארוסישן אדער לאטיינישן אדרעס. יעדער „קענעוודיקער" אין זיין געסל האט באדארפט נישט וויניק טובות טון שרייבנדיק אדרעסן צו מענער אין אמעריקע אדער צו זון אין מיליטער... און אפט אויך די יידעשע בריוו אליין. וויל איך טאקע דא באצייכנען איינעם פון אזעלכע בעלי טובות דעם הארציקן טייערן אומגעקומענעם ברוך פייגה — ראשעס מארקיזער, ערע זיין אנדענק.

אגאנץ קליינע טייל פון דער שטעדלדיקער יוגנט האט געלערנט אין דער

לודמירער „יעווריעיסקא אוטשילישטשע" דאס הייסט אספּעציעלע רעגירונגס־שול מיט דער רוסישער לערן שפּראך פאר יידישע קינדער. צווישן אנדערע האבן דאָרט געלערנט משה בורליאנטס קינדער: יאסל, באשע, חיים און נחמן (די יונגערע צוויי ברידער שמואליק און אהרן געהערן שוין צו די יוגנט פון נאך דער מלחמה 1918). עס איז אויך כדאי צו דערמאנען אז פיר אוסטילער געבוירענע פון צוויי פאמיליעס האבן געלערנט אין הויכשולן און זיך איינגעגלידערט און דער משפחה פון „פרייע פּראָפעסיעס" דאס זענען געווען די ברידער בערל און שלום יוחנזאן און די ברידער יודל און זלמן יעווילעוויטש, אייניקלעך פון פרומעט שבע'ס די שניטקרעמערין. די יוחנזאנס זענען אלע אומגעקומען דורך די נאצעס. די ברידער יעוועלעוויטש זאלן זיך געפונען אין ישראל (?)

אוונט־קורסן אין די יאָרן 17—1915

פאַרענדיקענדיק דעם צייט־אפשניט ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וויל איך דערמאנען אזאך וואס האט אשייכות מיט מיין אייגענעם „איך". עס איז געווען דאמאלס ווען אגרופּע פון די אויבנדערמאנטע לערערס האט געעפנט די ערשטע מאדערנע שול אונטערן נאמען „בית הספר". וואס פאר ארושם דאס האט

געמאכט אויף די קאנסערוואטיווע טאטעס, וועלכע האבן אין אזא מין שול געזען אפיקורסות אדער פריצת גדר.

כאטש איך בין שוין דאמאלס אלט געווען 13 יאר, אן עלטער וואס קען הייסן צו שפעט אנצוהייבן לערנען, האט מיר זער פארשמעקט דער בית הספר מיט די מאדערנע איינריכטונגען און דעם אויפן פון לערנען און הפסקות מאכן, באזונדערס די פעדאגאגישע באציונג פון לערער צום תלמיד. האב איך זיך טאקע איינגעשטעלט און געבעטן מיין טאטן ער זאל מיך לאזן גייען אין בית הספר. ווייסט איר וואס ער האט מיר געענטפערט? „אז נישט בא מיין לעבן וועסטו לערנען אין אשול ווו מ׳לערנט אן היטלען"... עס איז איבעריק, דאכט זיך, צו באצייכנען אז מיין פאטער איז נישט געווען דער איינציקער וואס האט אויף אזא אויפן געשטעלט אווידער־שטאנד די שטרעבונגען פון דעם נייעם דור.

צום סוף האַלט איך פאר אונדזער חוב דא אנצורופן די נעמען פון די ערשטע לערערס וועלכע האבן אריין געשריבן אַן הערליך ווערטפול בלעטל געשיכטע אויפן גייסטיק — דערציערישן געביט פון אונדזער שטעטל, דאס זענען אויף וויפל איך געדענק פאלגנדיקע:

שמחה שוואלב, שמערל סוקולער, שלמה קאנאט, משה קארנפעלד, מאנציע בריק, אברהם ציגל, *משה שפירער*, יאנקל גרינבערג און צוויי ברידער באקסער וואס האבן שפעטער פארלאזט אוסטילע און ארויסגעפארן אלס לערערס קיין לודמיר.

פון די אלע דערמאנטע איז ביים לעבן געבליבן *משה קארנפעלד*. זאל ער טאקע מאריך ימים זיין, ביז 120 יאר — די אלע אַנדערע — ערע זייער אנדענק!

יעקב זיפּער
מאָנטרעאָל

דער לערער און זײַן קרײַזל

די דערציילונג איז אַקאַפּיטל פון י. זיפּערס בוך „אויף יענער זייט בוג״. יעדער אויסטיילער וועט אָן ספק דערקענען אונטערן פּסעוודאָנים בערל טויב דעם באַליבטן לערער שמערל סוקולער ז״ל.

די רעדאַקציע

שבת נאָכמיטאָג, איז שטערנבערג געגאַנגען מיט לייבלען צום לערער בערל טויב, וועלכער וואוינט אויף דער באַן־גאַס אין אַ נידעריק, האַלב איינגעפאַלן ירושה הייזל. דער דאַך אַ באַוואַקסענער מיט מאָך און משונה־דיקע ווילד געוויקסן, איז פון אַלע פיר זייטן אונטערגעשפּאַרט מיט משופּעדיק אויפגעשטעלטע בעלקעס, אַזוי אַז עס זעט אויס ווי דער דאַך וועט אָט באַלד זיך נעמען און אַ גליטש טאָן אַראָפּ צו דער נאָנטער לאָנקע, וואָס איז פול מיט ווילד גראָז, און איבערלאָזן אויף גאָטס באַראָט די איינגעבויגענע ווענט מיט די קליינע פענצטערלעך, וואָס קוקן שוין אַזוי אויף די אַרומיקע פעלדער און גערטנער פון כמה וכמה יאָרן.

אַמאָל האָט דאָס הייזל געהאַט אַ פּלויט אַרום זיך, און אַ סטעזשקע האָט געפירט פון דער פאָרטקע גלייך צו דער גרויסער שווערער פאָרנטדיקער טיר מיטן שווערן אויסגעטאָקטן געזימס פון דעמבענע האָלץ. איצט איז דער פּלויט צעגומען. בלויז די פוילע סלופּקעלעך זיינען געבליבן און פון אַלע זייטן קען מען צוקומען צו דער אָפּגעהובלטער טיר, וואָס זעט אויס אָן דעם געזימס ווי אָן אַ קרוין אויפן קאָפּ. אינעווייניק אָבער דערקענט מען נישט די אַלטקייט. די געבויגענע ווענט זיינען באַהאַלטן אונטער גרויסע ראַמען, פון וועלכע עס קוקן אַרויס עלטערע יידן מיט ברייט צעפלאָכטענע בערד און האַרטע קאַשקעטן אויף די קעפּ, און יידענעס מיט ליכטיקע שטערנטיכלעך און גלאַט פאַרקעמטע הויכע הייבלעך. שויבן־שאַפעס אָנגעפּאַקט מיט ספרים באַהאַלטן אַלע שפּאַלטן אין די ווינקלען, און איבער אַלץ שפּרייט זיך אַ מין פּ״יערלעכע רואיקייט פונעם לאַנגען

טיש אין מיטן שטוב, וואָס איז אַלעמאָל געדעקט מיט אַ געבלימטן יום־טובדיקן טישטעך.

„בערל איז אונדזער שיינדל,״ האָט לייבל זיך איבערגענומען, „אַזעלכע ווי ער, זיינען נישטאָ קיין סך.״

דאָס גאַנצע שטעטל רופט בערלען ביים ערשטן נאָמען און מ׳לויבט זיך מיט אים ווי מיט אַ גוטן וויין. מ׳דאַרף נאָר דערמאָנען אַז בערל האָט אַזוי און אַזוי געזאָגט, און ס׳איז שוין גענוג, אַז אַלע זאָלן זיך גוט צוהערן. אפילו די פרומאקעס האָבן דרך ארץ פאַר זיין ערלעכקייט און תמימות. פון זיין אופן פון לערנען זיינען זיי אפילו נישט שטאַרק צופרידן, זיי ווייסן אָבער אַז קענען קען ער אַ סך און מיינט אַלץ לשמה. אָרעמע קינדער לערנט ער אומזיסט, און אין די שווערע ווינטער קעלטן ווען אַ סך פון זיינע תלמידים קענען נישט קומען אין שולע אַריין, ווייל די שטיוועלעך זיינען צעריסן, פוילט ער זיך נישט אַרומצוגיין איבער די הייזער ביז שפּעט אין דער נאַכט און לערנען ביי דער שיין פון אַ קאַניצל, ביי אַ שוסטערישן טישל, אָדער ביי אַ ליכט פון אַ שניידערישן וואַרשטאַט. ער טוט דאָס מיט אַזאַ פשטות, אַז אַלע אין שטעטל באַטראַכטן עס שוין אויך פאַר גאַנץ נאַטירלעך, אַז אין די שווערע קעלטן זאָלן די פאַר פאַרמעגלעכע תלמידים זיינע שוין וויסן, — נישט צו דערוואַרטן בערלען ביי זיך אין דער היים, נאָר זיי דאַרפן זיך מטריח זיין צו אים אין שולע אַריין איידער ער גייט אַוועק אין די הינטערגעסלעך.

„אָרעמע לייט האָבן דאָך קיין ברירה נישט,״ האָט ער תמימותדיק געגעבן צו פאַרשטיין צו די וואָס האָבן עס נישט געוואָלט ליידן.

פון זיין העברייאיש־יידישע שולע, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין מיטן דער מלחמה, אין די צייטן פון די עסטרייכער, האַלטן טאַקע נישט אַלע, אָבער קיינער וועט נישט וואַגן עפנטלעך אַרויסצוטרעטן מיט אַ שלעכט וואָרט. אַלע ווייסן, אַז נאָר בערל איז בכוח געווען צו דערהאַלטן די שולע אין די שווערע צייטן, און אַז זיינע תלמידים זיינען פון די בעסטע אין שטעטל. ווען עס האָט זיך ביי אַ זיצונג פונעם אַמעריקאַנער הילפס־קאָמיטעט געהאַנדלט וועגן געבן שטיצע צו דער שולע, האָבן אַ פּאָר פרומאַקעס געפּרוּווט אַריינוואַרפן אַ וואָרט, אַז די אַמעריקאַנער יידן האָבן נישט געמיינט מיט זייער געלט צו העלפן אַ שולע וואו מ׳לערנט אָן היטלען. האָט דער אַלטער דיין אַליין זיי פאַרמאַכט דאָס מויל מיט אַ פסוק, וואָס ווערט איבערגעזאָגט אין שטעטל מיט גרויס צופרידנקייט: „אל תגעו בבערל, רבותי. אַזעלכע ווי ער זיינען אַ זכות פאַר אַ שטאָט.״ פון גרויס דערשטוינונג האָבן די יידן נישט געוואוסט פון וואַנען אָנצוהייבן, האָט זיי דער דיין מסביר געווען: „וואָס פאַרשטייט איר דאָ נישט, רבותי, עס קען זיין אַז ער

לערנט טאַקע בגילוי ראש רחמנא ליצלן, און ער וועט דאַרפן אָפּקומען דערפאַר השם ישמרנו, מיר טאָרן אים אָבער נישט מעניש זיין. איר ווייסט דאָך, אַז זיין מדריגה אין אהבת ישראל איז אין לשער.״

ווען די עסטרייכער זיינען אַוועק, האָבן די לערער, מערסטנס פון גאַליציע, פאַרלאָזט דאָס שטעטל אין איילעניש. אין דער צעטומלעניש, האָט קיינער נישט געטראַכט וועגן דער שולע, אַפילו די לערער וואָס זיינען געבליבן אין שטעטל האָבן געהאַט בילעכערע זאַכן צו באַזאָרגן. בלויז בערל טויב האָט אפילו אין די טעג ווען ס׳איז געווען אַ סכנה אַרויסצוגיין אין גאַס נישט פאַרפעלט צו קומען אין שולע.

„און אַז די עסטרייכער זיינען אַוועק, דאַרפן מיר דען דערפאַר אויפהערן צו לערנען מיט יידישע קינדער?״ האָט ער איינגעטענהט מיט זיין ליבען, וואָס האָט זיך געבעטן ביי אים ער זאָל בלייבן אין דער היים. „די פרומע יידן האָבן דען חלילה אויפגעהערט צו דאַווענען און לערנען אַ בלעטל גמרא? מיינסט דאָך מיר נישט צו זאָגן, אַז מיין פרשה חומש איז ווינציקער ווערט, אָדער ווייל די עסטרייכער זיינען אַוועק און די פּאָליאַקן האָבן זיך נאָך נישט איינגעשטעלט, מעג איך דערווייל מפסיק זיין און נישט לערנען מער מיט יידישע קינדער אַ פּרק ר׳ יצחק לייביש פּרץ, צי אַ פסוק ר׳ חיים נחמן ביאַליק? דו מיינסט אַז דער זיידע ר׳ מענדעלע וואָלט אַנדערש געטאָן?״ האָט ער זי ממש צוגעדריקט צו דער וואַנט. און ליבע, אַ קליינטשינקע, אַ דריבנינקע און שטענדיק אַ פאַרדאגהטע פּונעם גרויסן דלות מיט וועלכן זי קען זיך קיין עצה נישט געבן, האָט שוין געוואוסט, אַז ווען בערל נעמט ר׳ מענדעלען אויך פאַר אַן עדות, קען מען שוין גאָרנישט טון קעגן דעם. אמת, יעדער שרייבער האָט ביי אים דעם טיטול „רבי״, ער קען נישט פּועלן ביי זיך אַרויסצוזאָגן דעם נאָמען פּראָסט און פשוט, אָבער ר׳ מענדעלען דערמאָנט ער זייער זעלטן. ער באַנוגנט זיך מיטן טיטול: „זיידע״. בלויז אין באַזונדערע פאַלן דערמאָנט ער דעם פולן טיטול: „דער זיידע ר׳ מענדעלע״. ער זאָגט עס אַרויס מיט אַזאַ פּיעטעט, אַז עס איז שוין נישט שייך אָפּצופרעגן גאָרנישט, — ר׳ מענדעלע אַליין וויל דאָך אַזוי...

זי האָט מער נישט געפּרוּווט אָפּצוהאַלטן אים. זי האָט געוואוסט אַז זי וועט גאָרנישט פּועלן. האָט זי אים בלויז זייטיק באַמערקט, אַז אויב ער גייט שוין יאָ, זאָל ער למען השם נישט פאַרגעסן צוגיין צו די פּאָר לעקציעס וואָס ער האָט ביי פאַרמעגלעכע באַלעבאַטים. מ׳דאַרף דאָך אין הויז אַריין אויך עפּעס האָבן.

„ביסט טאַקע גערעכט, ליבע, זייער גערעכט,״ האָט ער איר צוגעזאָגט און אַריינגערוקט די קורצזיכטיקע אויגן אין דער ספרים שאַפע, „גוט וואָס דו האָסט מיך דערמאָנט.״

„כ׳זוך מאָטל פּייסיען, זוך איך. כ׳וויל היינט מאַכן אַ שטיקל יום־טוב. די חבֿרה זיינען נעבעך אַזוי אָנגעשראָקן, און ווער עס זאָל זיך אַ שפּיל טאָן מיט זיי איז נישטאָ. כ׳בין דאָך איינער אַליין,״ האָט ער אָפּגעזיפּצט און שטיל ארויס פון הויז.

די שולע איז נישט ווייט פון זיין הויז. ער איז אָבער נישט געגאַנגען גלייך אין שולע אַריין, נאָר זיך גאָר פאַרנומען צו דער גאַרבאַרניע גאַס, לעבן וואַסער, און פון דאָרט — מיטן בערגל אַרויף צו די ווינהייזער, וואו עס וואוינען די שניידערס, שוסטערס, די בלעכערס און סטאַליארעס, די שטריקנדרייער, סטעל־מאכעס און דאָרפסגייער. ער איז געגאַנגען פּאַמעלעך און מיט די קורצזיכטיקע אויגן געקוקט אויף די נידעריקע שטיבלעך מיט די האַלב פאַרפוילטע שטרויענע דעכער. די הייזער קען ער גוט, און נאָך מער גיבן זיי זיך צו דערקענען דורך די שילדן, וואָס הוידען זיך אויף די צעבראָכענע פלויטלעך און דורך די פאַרשידענע צעבראָכענע שטיקער געצייג, וואָס וואַלגערן זיך פאַר די הייזער.

געזאָגט האָט ער גאָרנישט. ער האָט בלויז געקוקט אַרום זיך. עס האָט מכלומרשט געהייסן, אַז ער קוקט זיך אזוי צו צו אַ פאַרזשאַווערט פעסל פאַרן סטעלמאכס הויז און צו דעם צעבראָכענעם רעדל פאַרן שטריקנדרייערס טיר, אָבער אַלע האָבן גוט פאַרשטאַנען וואָס ער טוט דאָ.

„לערער בערל איז דורכגעגאַנגען,״ האָט איינער איבערגעגעבן דעם אַנדערן מיט האַרץ.

„דער אדוני מורה,״ האָבן די עלטערע תלמידים געאיילט נאָך אים, און ווען ער איז צוגעקומען צו דער שולע, איז שוין דער קאָרידאָר געווען פול מיט קינדער, וואָס האָבן אים אויפגענומען מיט אָפענער ליבשאַפט.

„וואָס עפּעס אַזוי שטיל קונדסים?״ האָט ער זיי אַלעמען אַריינגעפירט אין גרעסטן קלאַס צימער, „היינט ווען מיר לייענען עפּעס אַ שיינס. זעצט זיך אויס ווען מיר הערן ווי מאָטל פּייסיע דעם חזנס אין געוואָרן אַ גאַנצער מאַכער אין אַמעריקע.״

„אָ, אָ,״ האָבן חבֿרה זיך צעפּליעסקעט מיט די הענטלעך און בערלס אויגן פייכטן פון פולן געמיט.

אויף אים קוקנדיק האָבן די אַנדערע לערער זיך אויך צוריקגעקערט און אַזוי אַרום דערהאַלטן די שולע אין די שווערע טעג.

מיט בערלען האָט זיך שטערנבערג באַקאַנט נאָך מיט אַ פּאָר טעג צוריק ביי אַ פאַרזאַמלונג אין ביבליאָטעק. געהייסן האָט עס, אַז ס׳איז אַ געוויינטלעכע זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג. אינעם האַלב טונקעלן ביבליאָטעק צימער זיינען מער געשטאַנען ווי געזעסן אַ צענטלינג בחורים און מיידלעך און שטיל זיך

איינגעהערט צום באַריכט פונעם סעקרעטאַר. אויפן טיש איז געלעגן דער פּראָטאָקאָל בוך און די דערלויבעניש פאַר דער זיצונג אונטערגעשריבן פונעם קאָמענדאַנט אַליין. פונעם באַריכט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די צאָל מיטגלידער ווערט גרעסער און ס׳איז נויטיק שוין איינצוקויפן נאָך ביכער. מ׳וועט דאַרפן שיקן עמיצן קיין וואַרשע, ווייל אין דער נאָענטער קרייז־שטאָט קען מען גאָרנישט קריגן. מ׳וועט אויך דאַרפן דורכפירן אַ ליטעראַרישן אָוונט אויף צו שאַפן געלט פאַר דעם צוועק. אין מיטן דער דיסקוסיע איז כמעט ווי אַרייַנגעפאַלן אין צימער אַ מיטל יאָריקער יונגערמאַן מיט אַ קיילעכדיק שוואַרץ בערדל אַרום דעם בלאַסן פּנים.

„וואָס עפּעס אין דער פינצטער?״ האָט ער קוים באַוויזן צו פאַרמאַכן די טיר און גלייך צוגעגעבן, „איר ווייסט חברה, מירן באַלד האָבן געסט. מ׳איז געקומען פון לודמיר. ס׳איז אַ סברא אַז מ׳וועט היינטיקן זומער קענען אַוועקשיקן אַ פּאָר חלוצים, דאַרף מען זיך צוגרייטן. אָ, איר האַלט אין מיטן אן ענין?״ האָט ער זיך פלוצים געכאַפּט און זיך פאַרענטפערט, „איך לויף אָן אַן אָטעם, כ׳האָב אַ פּלאַן פון שאַפן אַ קיבוץ. מ׳דאַרף קריגן אַ שטיקל לאַנד,״ האָט ער אויף אַן אויסטערלישן אופן אויסגעבויגן דעם קאָפּ און מיט די קורצזיכטיקע אויגן אַריינגע־קוקט אַלעמען אין די פאַרוואונדערטע פּנימער אַריין.

„קומט צו נעענטער, אדוני המורה,״ האָט דער פאָרזיצער מיט דרך ארץ אים איינגעלאַדן צום טיש און זיך ווי געבעטן ביי אים, „די חברים וואָלטן אפשר נישט געדאַרפט קומען אַהער. די דערלויבעניש איז גאָר פאַר דער ביבליאָטעק. מיר טאָרן נישט איינשטעלן.״

„און נישט אַלע זיינען פאַראינטערעסירט אויך,״ האָט עמיץ פון די שטייענדיקע אַרייַנגעוואָרפן אַ וואָרט.

„אַזוי, נישט פאַראינטערעסירט,״ האָט בערל אויפגעכאַפּט דעם צווישנרוף, „וואָס איז, חיים? מיינסט טאַקע, אַז מ׳מוז אייביק לעבן אין שרעק פאַרן מאָרגן, וואַרטן אויף משיחן זיצנדיק דערווייל אין בלאָטע.״

„חלילה,״ האָט יענער זיך אָפּגעטרייסלט, „מד׳אַרף די בלאָטע אויסטריקענען און טאַקע דאָ אויפן אָרט. מיר גרייטן זיך צו בויען דאָ.״

„זייט מיר מוחל, אנטשולדיקט מיר,״ האָט דער פאָרזיצער זיך גענומען בעטן, „נישט דאָ איז דער פּלאַץ דערפאַר.״

„וואָס הייסט, נישט דער פּלאַץ דערפאַר?״ האָט דער לערער אויסגעטאָן די ברילן און אַלעמען אַרומגענומען מיט די ווייכע אויגן, „אומעטום וואו יידן קומען זיך צונויף איז דאָס ריכטיקע פּלאַץ. איר מיינט דאָך מיר נישט צו זאָגן, אַז דאָס גאַנצע איינשטעלעניש אַרויסצוקריגן דאָס שטיקל פּאַפּיר פונעם אָדון איז געווען צו באוואָרענען די ביכלעך וואָס שטייען דאָ אין די שאַפעס. איך זאָג, אַז דאָ איז

דאָס פּלאַץ צו באַטראַכטן אַלץ, און זיי דאָרט." האָט ער אָנגעוויזן אויף די שאַפעס, „לערנען אונדז טאַקע אויך אַזוי. ווען זיי זאָלן געווען וואַרטן ביז עס וועט זיך מאַכן אַ ריכטיק און באַוואָרנט פּלאַץ, וואָלט שוין פון אונדז לאַנג קיין זכר נישט געבליבן."

די גרופּע איז געשטאַנען ווי אויף הייסע קוילן. זיך דורכגעוואָרפן מיט בליקן צווישן זיך און נישט געקענט פאַרשטיין פאַר וואָס דער לערער, וועלכער איז אַלעמאָל אַזוי געהיטן מיט אַ וואָרט און פּאַרזיכטיק קיינעם נישט אָנצוטרעטן, איז עפּעס איצט אַזוי אויפגעקאָכט אַז ער קוקט זיי כמעט נישט אין די אויגן אַריין, דאָס בלאַסע פּנים איז מאָדנע פאַררויטלט און האַלט אין איין צוקן.

„איר פאַרשטייט חברה, איר זענט פון די ערשטע וואָס האָבן די זכיה צו נעמען און צוגרייטן די אייגענע גאולה," האָט דער לערער נישט באַמערקט זייער איבערקוקן זיך.

„נישט אַלע ווילן אַוועק פון דאַנען," האָט חיים זיך ווידער נישט איינגעהאַלטן, „מיר ווילן שאַפן די גאולה דאָ און ס'איז גאָרנישט אַזוי ווייט די צייט ווי איר מיינט."

„אוודאי נישט," האָט בערל אונטערגעכאַפּט יענעמס רייד, „ווער זאָגט דען? מיר דאַרפן דאָ אויך האָבן חלוצים. דו פאַרגעסט אַז דער זעלבער קיבוץ וועט זיין גרייט אויף אַלץ, אויף אַרבעט און אויף פאַרטיידיקן זיך," האָט ער זיך ענדלעך אויסגעגעבן, ציילנדיק די ווערטער, „זאָג איך, ווער דען, אויב נישט איר? איר דאַרפט זיך גרייטן, און אָט דאָס אַלץ וואָס איר טוט," האָט ער מיט אַמאָל גענומען רעדן געלאַסענער, „איז דאָך אויך צוגרייטונג. וואָס ווייסן מיר וואָס מיט אונדז וועט נאָך זיין. זאָג איך: קינדערלעך גרייט זיך צו אַלץ."

אין צימער איז געוואָרן אומהיימלעך שטיל. דער טונקל איז געדיכטער געוואָרן און אין גאַנצן פאַרשלונגען די גרופּע יינגלעך מיט מיידלעך. דער לערער האָט צוריק אָנגעטאָן די ברילן און גוטמוטיק זיך צעשמייכלט.

„האָט נישט קיין פאַריבל אויף מיר, כ'האָב נישט געמיינט אייך איבער־צושרעקן חלילה. איך מיין אַז איר ווייסט אַליין גאַנץ גוט ווי עס האַלט מיט אונדז. נו, מער וועל איך אייך שוין נישט שטערן. מירן נאָך רעדן וועגן דעם, האָט ער זיך געלאָזט אַוועקגיין פון טיש, מאָרגן אָוונט ביי מיר אין הויז."

נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן ווייטער, האָט דער פאָרזיצער געשלאָסן די זיצונג מיט דער עצה אַז מ'זאָל זיך פאַנאַנדערגיין וואָס שנעלער, ווייל עס איז שוין גאַנץ שפּעטלעך און די דערלויבעניש איז נאָר ביז צען אין אָוונט.

אויפן וועג צו דער טיר, האָט זיך בערל אָנגעשלאָגן אָן שטערנבערגן און אים אויסגעשטרעקט די האַנט ווי ער וואָלט אים שוין פון לאַנג געקענט.

„כ׳האָב געהערט פון אייך.״

פרייט מיך זייער,״ האָט שטערנבערג געענטפערט, „וואוילע חברה, אייערע תלמידים.״

„זאָגט עס זיי נישט. זיי וועלן זיך נאָך איבערנעמען.״

„איז אויך נישט קיין עוולה. איר מעגט זיך אוודאי איבערנעמען מיט זיי.״

„וואָס עפּעס איך?״ האָט בערל נישט אָפּגעלאָזט שטערנבערגס האַנט, „גוטע ערד דאָ און אַ לייטיש בית־עולם... איר מעגט זיך אַמאָל דורכגיין אַהין, וועט איר אַליין זען וויפל אנשי שם די היגע קהילה האָט פאַרמאָגט. אין 15טן יאָרהונדערט נאָך ווערט די היגע קהילה שוין גערופן עיר ואם בישראל. פּוילן און וואלין האָבן זיך צונויפגעלייגט און אויפגעשטעלט דאָס שטעטל פּונקט אויפן טייך „בוג״. עס פאַלט נישט אַראָפּ פונעם הימל, מיין פריינט,״ האָט ער אַ שמייכלענדיקער אים אויפגעקלערט נישט אָן שטאָלץ, „דער אַלטער יחוס אויפן היגן בית־עולם האָט אַ היפּשן חלק אין דעם צימער דאָ.״

„זיי קענען אָבער נאָר אייך,״ האָט שטערנבערג נישט אָפּגעלאָזט זיינס.

„אַלס לערער ווייסט איר דאָך, אַז מיר זיינען בלויז די פאַרמיטלער. אגב, איר האָט בדיעה צו בלייבן דאָ?״ האָט ער אָנגענומען שטערנבערגן אונטערן אָרעם און אַרויס אין דרויסן, „קומט צו שבת צו מיר וועלן מיר אַביסל שמועסן. עס קען זיין, אַז איך זאָל אייך קענען באַהילפיק זיין מיט קריגן לעקציעס.״

„איך ווייס נאָך אַליין נישט. כ׳וואָלט בעסער געוואָלט קריגן אַ שטעלע אין אַ דאָרף אויפן זומער,״ האָט שטערנבערג זיך אַרויסגעכאַפּט און גלייך דערפילט, אַז דעם באַשלוס האָט ער ערשט אָנגענומען, נישט ווויסנדיק אויף קלאָר פאַר וואָס, „כ׳בין נאָך קיינמאָל נישט געווען זומער אין דאָרף.״

„איר גרייט זיך דען לערנען ערד אַרבעט?״

„איך חלום פון פאָרן קיין ארץ ישראל.״

„זייער פיין, בין איך הייסט עס נישט דער איינציקער משוגענער צווישן די לערער,״ האָט ער געשפּאַנט שנעל און מיטגעצויגן שטערנבערגן מיט זיך, „איר ווייסט סע ווייטיקט מיר אָבער זייער דאָס האַרץ אויף די געסלעך דאָ וואָס וועלן בלייבן ליידיק ווען אַלע אונדזעריקע וועלן אַוועק פון דאַנען. קיין נייע הייזער וועט מען נישט דאַרפן. די זאַפּטיקע ערד וועט מער נישט נערן קיין נייעם דור. ער וועט פשוט נישט זיין. און די אַלטע וועלן צעפאַלן ווערן אויף פּראָך. בלויז אויפן אַלטן בית־עולם וועלן די יחוס־וואָרצלען זיך טוליען צו דער אַלטער ערד מיטן טרויעריק זיסן חלום, אַז אומעטום וואו יידן זיינען איז ארץ ישראל.״

„וואָס זשע האָט איר געמיינט, מיטן זאָגן זיי פריער, אַז מ׳דאַרף אויך דאָ חלוצים?״ האָט שטערנבערג פאַרזיכטיק געפרעגט.

„כ׳ווייס,״ האָט זיך בערל פּלוצים אָפּגעשטעלט, „איר מיינט מ׳קען מיט אַ גרינג געמיט אַזוי איבערלאָזן אַ גרויסן חלום אויף הפקר? אָבער קיין אַנדער ברירה איז סיי ווי נישטאָ. איך פּיל ווי ממש מיט יעדן מינוט עקט זיך אָפּ אונדזער כוח צו לעבן דאָ. עפּעס ווי מיר וואָלטן געשטאַנען על פּרשת דרכים און דערפילט אַז עד כאן און פון דאַנען אַן און ווייטער איז אַזוי: אָדער מיר פאַרנעמען זיך אויף אַ נייעם וועג, אָדער מיר ווערן דאָ פאַרזונקען אַן אַ שפור. איר פאַרשטייט, יעדעס מאָל ווען איך קוק זיי אין די אויגן אַריין האָב איך דאָס געפיל ווי צו זאָגן: איר זעט, דאָך קינדערלעך ווי עס האַלט, גרייט זשע זיך אין וועג אַריין, און איך זוך נאָר דאָס ביסעלע צידה לדרך פאַר זיי.״

„איר רעכנט דען צו בלייבן דאָ,״ האָט זיך די פראַגע ווי אַראָפּגעגליטשט פון שטערנבערגס צונג.

„וואָס זאָל איך אייך זאָגן,״ האָט בערל מיט אַ מאָדנעם טרויער ווי גערעדט צו זיך אַליין, „איך פּיל זיך נישט בכוח אָנצוהייבן ערגעץ אויף דאָס ניי, און מ׳דאַרף דאָך דאָ דערווייל אויך עמיצן האָבן. כ׳ווייס, אפשר בין איך שוין צו אַלט און קען פאַר זיך אַליין בלויז היטן אַן אַלטן חלום. איך, דאַכט זיך מיר, געהער אין גאַנצן אַהער.״

„איר וועט מיר מוחל זיין וואָס איך זאָג עס,״ האָט שטערנבערג געהאַט דאָס געפיל, אַז בערל וויל ער זאָל עס אים זאָגן, „דעריבער זענט איר געווען אַזוי צערודערט ווען איר האָט גערעדט צו זין וועגן גרייטן זיך קיין ארץ ישראל?״

„מן הסתם,״ האָט בערלס קול געקלונגען אַזוי מוראדיק אומעטיק און גורלדיק, „וואָס וועלן זיי דען דאָ דערהיטן, און אויף וואָס קענען זיי זיך דאָ דערוואַרטן? די לעצטע יאָרן האָבן אונדז דאָ דעם רוקן איבערגעבראָכן, בלויז אַן אייגענע היים וועט עס קענען אויסגלייכן,״ האָט ער פּלוצים אויסגעשטרעקט די האַנט צום געזעגענען, „וואָס זשע זאָגט איר, שטערנבערג, איר וועט צוקומען שבת? עס קען זיך אַמאָל מאַכן, אַז איך וועל האָבן אַ פּלאַץ פאַר אייך אין אַ דאָרף. איך וועל זיך נאָכפרעגן ביי מיינעם אַ באַקאַנטן דאָרפס ייד. דאָ נישט ווייט טאַקע. אַ גוטע נאַכט!״

„אייל נישט, אַזוי, בערעלע!״ האָט זיך פּלוצים פון ערגעץ אַ יאָג געטאָן דער שטאָט משוגענער, „וועסט משיחן סיי ווי נישט דעריאָגן,״ האָט ער זיך אַ שטעל געטאָן אין מיטן געסל, פאַרוואָרפן דעם קאָפּ אַריבער די אַקסל און זיך צעשריגן מיט אַן אויסטערליש קול און מיטן ניגון פון אַ סליחות פּזמון: פּעם ראשון צדיק הדור. ווער איז דער גרעסטער צדיק? בערעלע טויב! וועמען וועט מען פירן צו דער עקדה? — בערעלע טויב!״

דעם משוגענעמס קול האָט זיך גרויליק געטראָגן אין דער אַרומיקער

לבנהדיקער שטילקייט. עס איז געווען ווייס אַרום. אויף די דעכער און די בריקלעך זיינען געלעגן שטיקלעך קאַלטע לבנה ליכט און דאַכט זיך מיטגעיאָמערט מיט אים: „וועמען וועט מען ביי די טשופּרינעס שלעפּן צוצוזען דאָס אַלץ? „משה מאָטל דעם משוגענעם און משיחן אַליין..."

שווייגנדיק האָבן שטערנבערג און בערל געאיילט אַהיים און דעם משוגענעמס יאָמער איז זיי נאָכגעלאָפן פון אַלע זייטן, צוזאַמען מיט אַ האַסטיקן גראַגערן פונעם שטאָטישן נאַכט היטער און אַן אלארם־פייפן פון די פּאָליציי פּאָסטנס אין מיטן מאַרק.

לעצטנס האָט זיך עס איינגעשטעלט אַזוי: אַז מאָטל הויקער לאָזט וויסן אַז ס'איז דאָ אַ נייער זשורנאַל ביים לערער, קומען זיך שבת נאָכמיטאָג צונויף אַ היפּשע צאָל פון בערלס געוועזענע תלמידים, מערסטנס מיטגלידער פונעם קלוב „הדור הצעיר", און מען פאַרברענגט צוזאַמען מיט לייענען און דיסקוטירן. אָפט פאַרזיצט מען זיך אַפילו ביז שפּעט אין דער נאַכט, און אין אַ סך שטעטלשע הייזער ווייסט מען שוין דאַן, אַז אויף בערלס טיש שטייט איצט דער בייכיקער, סאמאוואר, אַ זידנדיקער, און ליבע די רביצן, ווי די חברה רופן זי, שטייט ביים טאפּטשאַן אַ שיינענדיקע, רעדט לשון קודש מיט גרויס כוונה און באַשמירט די דינע פּעניצלעך ברויט מיטן אַמעריקאַנער מאַרמאַלאַד, וואָס מאָטל דער הויקער ברענגט אַ מתנה שבת אויבס.

צו דער מלאכה לאָזט ליבע קיינעם נישט צו. דאָס איז איר מצווה און איר נחת — וואָס בערל האָט קיין עין הרע נישט אויפגעהאָדעוועט אזעלכע טייערע יידישע קינדער. קיין אייגענע קינדער האָט זי טאַקע נישט, האָט איר בערל אָנגעפילט די שטוב מיט גאַנצע מנינים קינדער. „אַ גאַנצער דור־צעיר קיין עין הרע נישט" — שפּרעכט זי זיך אין האַרצן אָפּ: „קיין בייז אויג זאָל אויף זיי נישט שולט זיין, רבונו של עולם."

„נו, נו, טרייבט זי זיי אָפּ פון זיך ווען זיי ווילן איר העלפן, — זוהי חובתי, חובת עקרת הבית." (דאָס איז מיין פליכט, די פליכט פון אַ באַלעבאָסטע).

„אָבער מיר זיינען דען עפּעס געסט?" שפּאַרן זיך די חברה וויסנדיק פון פאָרויס, אַז זיי וועלן נישט אויספירן, נאָר זיי האָבן פּשוט הנאה איינצוטענהן מיט איר און איר געבן אַ געלעגנהייט צו רעדן לשון קודש און ציילן יעדן וואָרט ווי גאָלדענע רענדלעך.

„אמת, איר זענט נישט קיין געסט, אָבער אייגענע קינדער באַדינט מען דאָך אויך... איר קומט טאַקע ווי צו זיך אַהיים, אָבער אין לייטישע היימען," גיט זי אויס אַ טיפע אומצופרידנקייט מיט איר שטענדיקער אָרעמקייט, „גיט מען

שבת אויבס פאַר גוטע קינדער, און דאָ, וואָס? אַביסל וואַסער און דאָס גאָר...״

ווייטער לאָזן זי שוין די חברה נישט רעדן, ווייל זיי ווייסן אַז אָט באַלד וועט זי זיי אפּערוואַרפן פאַר וואָס זיי האָבן יעדערער געבראַכט עפּעס כיבוד: דער אביסל צוקער, אַן אַנדערע טיי און מאָטל דער הויקער, וואָס דרייט זיך אַרום צווישן דער חברה אַן אויפגעמונטערטער וואָס ער איז דאָ אַ גלייכער ווי אַלע, האָט געבראַכט דעם אַמעריקאַנער מאַרמאָלאַד.

„זאָל שוין זיין אַזוי, אָבער דערלאַנגען מעגן מיר דאָך,״ ווילן זיי כאָטש דאָס פּועלן ביי איר, „איר דאַרפט דאָך אונדז נישט באַדינען ביזן טיש.״

„נאַרישע קינדער,״ טוט זי צום סוף אַ לאַך און איר בלאַס פּנים הייבט זיך אָן רויטלען, „וואָס דען זאָל איך טאָן, לערנען מיט אייך? גייט אייך געזונטערהייט צום רבינס טיש.״

חברה פאַרשטייען דעם וואונק און טראָגן זיך אָפּ פון קיך. זיי ווייסן, אַז בערל איז זייער נישט צופרידן ווען עמיץ גנבעט זיך אפער פון הינטערן טיש אין צייט פון לייענען.

דער נאָכמיטאָג איז זייער שנעל אַריבער אין בערלס הויז. שטערנבערג האָט זיך זאַט נישט געקענט אָנלייענען די נייע זשורנאַלן, וואָס ער האָט דאָרטן געפונען. ער האָט זיך אַזוי פאַרטיפט, אַז ער האָט גאָרניט באַמערקט וואָס עס טוט זיך אַרום אים. ער האָט נישט געהערט די דיסקוסיעס, און פאַרפעלט צוצוהערן זיך צו דער נייער דערציילונג וואָס מען האָט צוזאַמען געלייענט פון דעם פרישן נומער „צוקונפט״, וואָס איז יענע וואָך אָנגעקומען. ער האָט נישט געזען ווי די חברה האָט ממש איינגעאָטעמט אַ שטיק אַמעריקע מיט דער נייער דערציילונג, און נישט געפילט דעם ציטער זייערן ווען די מעשה האָט זיך אַזוי טרויעריק פאַרענדיקט. ער איז געווען פאַרנומען מיט זיך און פאַרגעסן אָן אַלץ. ערשט ווען עס האָט שוין געהאַלטן ביי דער טיי מיט צובייסן האָט די באַלעבאָסטע אים אַרויסגעפירט פון דער פאַרנומענקייט:

„זיך צוגעכאַפּט, נעבעך, ווי אַ דורשטיקער צו אַ קוואַל.״ האָט זי געלאָסן און פייערלעך געציילט די מליצות. „טוט זשע עפּעס אויך פאַרן זינדיקן גוף, פאַרן האַלדז, מיין איך, מר שטערנבערג. עס טריקנט דאָך אייך שוין מן הסתם אין גומען. נו, לאָזט זיך נישט בעטן״.

„נעמט עפּעס אין מויל אַריין,״ האָט בערל אַן אויפגעלייגטער, ווי אַלעמאָל, ווען די תלמידים זיינען אַרום אים, מכלומרשט אונטערגעהאַלטן די באַלעבאָסטע, און צוגערוקט שטערנבערגן אַן אויסשניט פון אַ צייטונג, „איר זעט, אָט האָט איר בערגלסאָנס אַ דערציילונג וואו ער שילדערט אַ שטעטל וואָס ליידיקט זיך אויס.

ער זעט גוט דעם אונטערגאַנג, אָבער פאַרפעלט אַרויסצוהערן דעם טרויער פון די איבערגעלאָזענע חורבות. ביי אים קומט עס אַפילו ערטערווייז אויס ווי חוזק."

„בערגלסאָנס שטעטל פאַרט דאָך אַוועק קיין אַמעריקע," האָט איינער פון די תלמידים זיך אַריינגעמישט, „זיי צעפאָרן זיך איינציקווייז, און האָבן נישט קיין אויסקוק אויף עפּעס נייס צו בויען. זיי אַנטלויפן בלויז פון אָרעמקייט."

„איז וואָס דערפון געדרונגען, יהודה?", האָט בערל אָנגעשטעלט זיינע מילדע אויגן, אויף אַ יונג בחורל מיט פעסטע פּלייצעס און אַן איינגעשפּאַרטע, שפּיציקע מאָרדע.

„כ'מיין," האָט יהודה אַ טרייסל געטאָן מיט דער טשופּרינע און נערוועז זיך אַ רוק געטאָן אויף דער שטול, „כ'מיין, אַז זיי אַנטלויפן און דאָס שטעטל צעפאַלט זיך אויף פּראָך. די וואָס בלייבן איבער פוילן בלויז."

„איך פאַרשטיי נאָך אַלץ נישט," האָט בערל אים אַלץ אָנגעקוקט, און יענער איז אונטער זיין בליק נאָך נערוועזער געוואָרן און נישט איינגעזעסן אויף דער שטול.

„ס'איז מיר שווער עס אַרויסצוברענגען, איך פיל אָבער אַזוי, אַז ווען מיר וועלן אַוועקפאָרן מיט דער קבוצה קיין ארץ ישראל, וועלן מיר טאַקע אויסליידיקן דאָס שטעטל דאָ, אָבער די, וואָס וועלן בלייבן דאָ, וועלן לעבן מיט אונדזער האָפענונג."

„מיינסטו, אַז עס וועט אַזוי לייכטער זיין דער עלנט דאָ?"

„איז דען פאַראַן אַן אַנדער וועג?" האָט מיט פאַרדראָס אַ זאָג געטאָן, חיהלע דעם דיינס, און דאָס גאַנצע מאַטאַווע פּנים אירס, האָט זיך אַ קרום געטאָן, „איך פאַרשטיי אייך לעצטנס נישט, אדוני מורה," האָט זי מיט אָנשטרענגונג איינגעהאַלטן די ווערטער, „וואָס גייען אונדז אָן די חורבות וואָס וועלן בלייבן? וואָס פריער זיי וועלן זיך צעפאַלן, אַלץ בעסער. זאָלן זיי נישט בלייבן קיין עדות פון אונדזער געפאַלנקייט. יעדער געסל דאָ און מיסט־בערגל, איז דאָך פול מיט דער דערשראָקנקייט און קליינקייט פון אונדז אַלעמען דאָ."

„ביסט נאָך יונג, חיהלע," האָט בערל זיך אַ הויב געטאָן פונעם בענקל און געמומען אַרומשפּאַנען אין טונקעלען צימער, און זיין לאַנג אויסגעצויגענער שאָטן איז אים נאָכגעגאַנגען אַרום די איינגעהויקערטע ווענט, „טאַקע דערפאַר, וואָס די שרעק און געפאַלנקייט איז דאָ מיט אונדז אין אַלע ווינקעלעך, איז אין יעדן ווינקל דאָ, פאַראַן אויך אונדזער חלום און וואָר, און לייב און לעבן. רייסט עס אויס, גייט מען אָפּ אין בלוט."

„אָבער האָבן מיר דען אַן אַנדער ברירה, ווי?" איז חיהלע אים נאָכגעגאַנגען אַן אויפגערעגטע.

„אַ ברירה?", האָט אַ הייזעריקער קוויטש זיך אַ ריס געטאָן נאָך זיי, און

אַלע האָבן זיך גלייך אַ קער געטאָן צום ווינקל, וואו ס'איז געזעסן דער איבער־געוואקסענער ברוכקע, אַ בחור אַ שווייגער, ביי וועמען די אויגן רעדן מער ווי די שטומפּיקע ליפּן זיינע. געוויינטלעך זיצט ער אָפּ צווישן דער חברה שעהן לאַנג און עפנט נישט דאָס מויל, נאָר אַמאָל מאַכט זיך אַז ער גיט אַ ברויז אויף, און ווערטער נעמען זיך רייסן פון אים היציק און אָנגעגליט, אַז ער בריט ממש אָפּ. די שוואַרצע אויגן צעפינקלען זיך ביי אים מיט אַן אומהיימלעכן גלאַנץ און דער נידעריק געשוירענער קאָפּ האָר טוט זיך אַ שפּיז אָן ווי אַ יאָזש. מען מוז אים דאַן אויסהערן אין גאַנצן און נישט דערווידערן. עס ווערט ממש אָפּגענומען דאָס לשון ביי אַלעמען, זיינע שטומפּיקע ליפּן ווערן שאַרף און עס דאכט זיך, אַז נישט ער רעדט, נהר אַלע זיינע אברים רעדן זיך אויס.

„פון אַלע ברירות האָסטו אויסגעקליבן איבערצולאָזן אַלץ אויף הפקר און ווילסט נאָך גערעכט מאַכן זיך, באַפּוצן מיט שיינע ווערטער, מליצות,‟ האָט ער געפייערט און געבליצט אַרום זיך מיט די שוואַרצע אויגן, „איך זאָג אויך, אַז מ'דאַרף זיך אָרגאַניזירן, נאָר נישט בלויז אויף אַוועקצופאָרן. מ'דאַרף פון דאַנען פאַרטרייבן די שוואַרצע טייוואלים, און ווער זאָל עס טאָן אויב נישט מיר?‟

„ווי מיינסטו, ברוכקע?‟, האָט בערל אים געוואָלט באַרואיקן.

„מ'דאַרף זיך אָרגאַניזירן און נישט מורא האָבן,‟ האָט ברוכקע ווי נישט באַמערקט דעם לערער, „און צוריקגעבן קלעפּ פאַר קלעפּ. איר הערט, צוריקגעבן. נישט לאָזן זיך טרעטן ווי די ווערעם. מ'שלאָגט נישט נאָר אונדז. מ'ווערגט דעם פויער, מ'פּייניקט,‟ האָט אים גענומען פאַרפּעלן אָטעם און ער האָט זיך גענומען שטיקן מיט די ווערטער, „היינטיקן זומער וועט זיין אַ גרויסע ענדערונג. עס וועט נישט בלייבן ווי עס איז.‟

„ביז עס וועט קומען די נחמה, וועט דערווייל אַרויס די נשמה,‟ האָט חיה זיך אַ שטעל געטאָן קעגן אים, „און, — אַפילו אונדזערע גוטע פריינט, ווילן אונדז אויך דאָ נישט מער. עס קומט אַמאָל אַ צייט ווען אַ יידישער ישוב מוז זיך אָפּטראָגן פון אַ פּלאַץ און ס'איז מער נישט געווענדט צי ער וויל צי ער וויל נישט. עס איז איצט אונדזער ריי, ברוכקע,‟ האָט זי ממש אַרויסגעפּלאַצט אויף אַמאָל, „און די גרויסע גליקן פון „יענער זייט‟ האָט מען שוין אויך געזען...‟ האָט זי אַ ביטערן לאַך געטאָן און דערביי אָנגעוואונקען אויף ברוכקעס זיין פאַרבונדן מיט דער „לינקער באַוועגונג‟.

„אביסעלער געלאַסענער, קינדער,‟ האָט בערל זיך געכאַפּט אַז דער שמועס איז אַוועק צו ווייט און זיך דערנענטערט צו ברוכקען.

„איך גלויב, חיה,‟ האָט ברוכקע זיך נישט געלאָזט אָפּשטעלן, „איך גלויב, אַז מיר שטייען און פאַלן מיט אַלעמען צוזאַמען. אַלע קענען דאָך נישט אַנטלויפן

„און איך גלויב אין בויען אַן אייגענע היים. דו שלעפּסט זיך נאָך אַנדערע," האָט חיה אַריבערגעשריגן בערלען, וואָס איז געשטאַנען צווישן זייביידע.

„אוודאי גלויבסטו, און דערווייל זעסטו בלויז די חורבות און אַנטלויפסט פון זיי."

„און דו זעסט נישט, אַז עס קען מעגלעך זיין, אַז אַלע זאָלן בלייבן, נאָר מיר זאָלן זיין חרוב..."

„איר מיינט ביידע גוט, קינדערלעך," האָט ליבע זיך אַריינגעמישט, „מ'קען מיינען, אַז איר זענט זיך שונאים אויפן לעבן ווי איר שפּרינגט איינער אויפן אַנדערן."

„איר האָט ווייזט אויס פאַרגעסן, אַז ווענט האָבן אויערן היינטיקע צייטן", האָט ווער פאַרגעוואָרפן ביידע צדדים.

„אַז זיי גלויבן ביידע," האָט בערל מיט אַ ביטערן שמייכל גערעדט כמעט צו זיך אַליין און זיך אַוועקגעזעצט, „אַזוי איז שוין מיט אַלע דיסקוסיעס. מ'הייבט אָן פון ערגעץ און מ'פאַרקריכט כ'ווייס וואוהין. וואָס זאָגט איר שטערנבערג?" האָט ער אַ פאַרלאָרענער זיך געווענדט צו שטערנבערגן ווי איינער רעדט: איר זעט וואָס עס טוט זיך?

„עס איז דען נאָר היינט אַזוי?" האָט שטערנבערט געוואָלט אַריבערפירן דעם שמועס אויף עפּעס אַנדערש, „און ווידער בין איך זיכער, אַז ווען מ'וועט דאַרפן וועלן ביידע צדדים טאָן וואָס מ'דאַרף."

„דהיינו?" איז בערל געווען נייגעריק.

„קעמפן דאָ ווען מ'קען, און אַנטלויפן ווען מ'מוז."

„מיר ווילן אָבער בויען!"

„עס בויט זיך נישט אָן קאַמף!" האָט די דיסקוסיע זיך שיר צעפלאַקערט אויף דאָס ניי, נאָר דאָ האָט זיך ליבע אַריינגעמישט שוין גאָר אָן מליצות:

„און דערווייל האָט איר קיינס נישט פאַרזוכט גאָרנישט. און אַפילו קיין ניגון נישט געזונגען. דער גאַסט אונדזערער קען נאָך מיינען, אַז עס איז ביי אונדז אַלעמאָל אַזוי היציק און מ'שפּרינגט זיך אין די אויגן אַריין. איר מעגט זיך שעמען קינדערלעך."

„נישקשה ליבע, מיר וועלן נאָך האָבן נחת פון זיי אַלעמען," האָט בערל צוריקגעוואונען זיין גלייכגעוויכט, און מיט אַ שמייכל געקוקט אַלעמען אין די אויגן אַריין, „נעמט עפּעס אין מויל אַריין, חברה, און קוקט זיך נישט אָן אַזוי, ווי ברוגזע הענער. איך האָב ערגעץ געלייענט וועגן צוויי גאָר גרויסע לייט, וואָס האָבן אַ גאַנצן לעבן געקעמפט צווישן זיך און זיך ממש נישט געקענט קוקן אין די אויגן אַריין. ערשט ווען זיי זיינען עלטער געוואָרן און זיך באַגעגענט ביי אַ

פייערלעכער געלעגנהייט, האָט איינער דעם אַנדערן די האַנט דערלאַנגט און זיך צעקושט. האָט איינער אויף זיי געזאָגט אַזאַ משל: אין די יונגע יאָרן זײַנען זיי ביידע אַרויס גראָבן אַ טונעל, וואָס זאָל פֿאַרבינדן זייער פֿאָלק מיט דער וועלט. נאָר זי האָבן געגראָבן יעדערער פֿון אַן אַנדער זייט. האָבן זיי נישט געזען איינער דעם אַנדערנס אַרבעט און זיינען זיך דעריבער געווען שונאים. ערשט איצט ביים סוף פֿון זייער לעבן האָבן זיי זיך באַגעגנט אין מיטן טונעל און זיך דערזען אין אמתן ליכט...״

„הערט זיך צו, קינדער,״ האָט ליבע אַ דערפֿרייטע צוריק אָנגעהויבן אין מליצהדיקן העברייאיש, „און נעמט זיך אַראָפּ אַ מוסר השכל. ווען דער טונעל וועט זיין פֿאַרטיק, וועט איר זיך אויך באַגעגענען און זיך דערלאַנגען די הענט, אט אזוי קינדערלעך״.

„זיי מעגן זיך אַפילו איצט אויך דערלאַנגען די הענט,״ האָט מאָטל הויקער דערפֿילט אַז איצט איז געקומען די צייט ווען זיינס אַ וויץ וועט צונוצקומען, האָט ער אַ הויב געטאָן די הויקערס זיינע און צוגעטענצלט צו ברוכקען און אים אַ ריס געטאָן פֿון ווינקל אַרויס: „גיי צו, בהמה דו, און בעט מחילה ביי דער צוקונפֿטיקער מוטער פֿון דיינע קינדער,״ האָט ער געגעבן אָנצוהערן, דאָס וואָס איז אַלעמען געווען באַוואוסט, אַז די צוויי זיינען נישט גלייכגילטיק איינס צו דאָס אַנדערע. חברה האָט אַרויסגעשאָסן אַ געלעכטער און די אָנגעלאָדענע שטימונג האָט מיט אַ מאָל נאָכגעלאָזן. עמעצער האָט פֿאַרצויגן אַ פֿריילעכס און ביסלעכווייז איז דאָס טונקעלע צימער אָנגעפֿילט געוואָרן מיט שטילן געזאַנג און פֿריידיקן יוגנטלעכן פֿאַרברענגען, וואָס האָט געמאַכט פֿאַרגעסן אין אַלץ אַרום.

„נו, וואָס זאָגט איר? מ׳וועט נאָך האָבן נחת פֿון זיי?״ האָט בערל טויב כמעט איינגערוימט שטערנבערגן אַ סוד, ביים געזעגענען זיך שפּעט אין אָוונט שוין.

„איר מיינט צו זאָגן, אַז איר האָט שוין נחת.״

„איר מאַכט אַ טעות, מיין פֿריינט. איצט צאַפּלט מיר בלויז דאָס האַרץ אויף דעם, וואָס עס דערוואַרט זיי נאָך. דאָס האַרץ איז מיר נישט זייער גרינג.״

„אָבער זיי האָבן מיט וואָס צו קומען אין דער וועלט.״

„הלוואי,״ האָט בערל אַ פֿאַרטראַכטער אים געדריקט די האַנט, „און איר האָט טאַקע באַשלאָסן אָנצונעמען אַ שטעלע אין אַ דאָרף? איר וואָלט זיך דאָ אויך גוט איינגעאָרדנט.״

„כ׳האָב שוין אָבער צוגעזאָגט.״

„אַ שאָד, איר וואָלט אונדז דאָ גוט צונוצגעקומען...״

„עס איז נישט ווייט פֿון דאַנען. איך וועל קענען קומען אין שטאָט אַריין זייער אָפֿט. איך האָב ליב צו שפּאַצירן.״

„מילא, זאָל זיין אַזוי. פאַרגעסט זשע נישט אין אונדז ווען איר קומט אין שטאָט אַריין."

„אַ שיינעם דאַנק. עס איז אַ גרויסער פאַרגעניגן," האָט אים שטערנבערג צוריקגעדריקט די האַנט מיט אמתער דאַנקבאַרקייט.

ער איז אָבער נישט גלייך אַוועקגעגאַנגען, נאָר אַ ווײַלע געשטאַנען נאָך און נאָכגעקוקט דעם לערער מיט די לעצטע פּאָר תלמידים, וואָס האָבן נאָך געכאַפּט אַ שטילן שמועס, אָנשפּאַרנדיק זיך אויף איינעם פון די סלופּעס וואָס האַלטן אונטער דאָס הויז. אַ מאָדנער טרויער־געפיל האָט אים אַרומגענומען. ער איז כמעט זיכער געווען, אַז ער זעט זיי דאָס לעצטע מאָל און ס'איז אים געווען ווייטיקלעך באַנג.

„קומט, חבר שטערנבערג," האָט לייבל אים מיטגעצויגן מיט זיך. „אַ וואוילע חברה אויפגעהאָדעוועט, אונדזער בערל. איך בין אים שטאַרק מקנא אויף זיי. מ'וועט נאָך הערן פון זיי!"

„אוודאי," איז שטערנבערג נאָך אַלץ געווען פאַרנומען מיט דעם נאָגנדיקן טרויער־געפיל, „אַ פיינע יוגנט אויפגעקומען, נעבעך, גאָר אַ פיינע יוגנט."

„וואָס מיינט איר מיטן „נעבעך," חבר שטערנבערג?" האָט לייבל אַזש אַ צאַפּל געטאָן.

„כ'ווייס אַליין נישט. אַרויסגעכאַפּט זיך. נעמט זיך נישט צום האַרצן, איך בין אַלעמאָל אַ מרה שחורהניק. ס'וועט זיך מן הסתם אויסלאָזן צו גוטן."

„און איך מיין פונקט קאַפּויער," האָט לייבל געמיינט אַז ער ווייסט וואָס שטערנבערגן קוועטשט, „מיט אַזאַ יוגנט דאַרף מען זיך גרויסהאַלטן. זיי וועלן נאָך גרויסע זאַכן באַווייזן, נישט אַזוי?"

„אַז עס וועט זיין געווענדט אין זיי. די גאַנצע צרה מיט אונדז איז דאָך אָבער, וואָס מיר מיינען נאָר, אַז ס'איז געווענדט אין אונדז, און מיר קאָכן זיך גלייך מיר וואָלטן געווען די באַלעבאַטים פון דער זאַך."

„הייסט עס, אַז מיר ווערן בלויז געשלעפּט מיטן שטראָם?"

„און מיר מיינען, אַז מיר שווימען אַליין..." איז שטערנבערג אים אַריינגעפאַלן אין די רייד.

„עס קען אָבער זיין, אַז אונדזער דור וועט באַווייזן צו ווערן דער באַלעבאָס איבער זיך אַליין..." איז לייבל באַשטאַנען אויף זיינעם.

„לאָמיר האָפן, מיין פריינט, איבער דעם זיינען מיר נאָך אַלץ די באַלע־באַטים." האָט שטערנבערג זיך געגומען געזעגענען. „אַ דאַנק אייך פאַר אַלץ, לייבל".

„פאַרט געזונט, און לאָזט זיך הערן!" האָבן זיי זיך אַרומגענומען ווי לייבלעכע־ברידער.

ברוך גאלדבערג

דער פענאמענאלער מתמיד

אטרער נאך משה שפירער הי״ד

פון די אלע פאזיטיווע געשטאלטן וואס ווערן דערמאנט אין מיין פריערדיקן ארטיקל, האב איך באזונדער קענען־געלערנט דעם מענטש און פענאמענאלן מתמיד משה שפירער. מיין ערשטע באקאנטשאפט מיט אים איז פארגעקומען אויף פאלגנדיקן אופן: אזוי ווי מען פלעגט דאמאלס אין מיינע קינדער יארן ברענגען פון ארץ ישראל פארשיידענע קונסט־אויסארבעטונגען פון בצלאל־שולע, איז מיר אמבעסטן געפעלן געווארן אסידורל מיט טעוועלעך פון הארטן האָלץ, וועלכע זענען באצירט מיט אמגן דוד און אויפשריפטן „ציון״ און „ירושלים״. די טעוועלעך האב איך געקענט אליין מאכן, אבער די געדרוקטע אויפשריפטן — נישט. מיין פאטער האט מיך דאן צוגעפירט צו משה יענקל געלעס (אזוי האט מען אים דאמאלס גערופן) אין בלאָדאווקער שטיבל ווו מיר האָבן צוזאמען געדאווענט, וועלכער האט מיר די אותיות אויפגעמאלט. פון דאן אן האט זיך צווישן אונדזביידע פארבונדן אפריינטשאפט וועלכע האט אנגעהאלטן ביז צום ביטערן סוף.

דערפאר טאקע ווייל איך האב משה׳ן אזוי גוט געקענט, דערפאר וואס ער איז מיין לערער געווען און געדינט אלס מוסטער ווי אזוי די פרייע צייט נישט צו פטר׳ן מיט אומניצלעכקייטן, פיל איך פאר מיין רעכט און חוב אנצושרייבן אייניקע ביאגראפישע שטריכן זיינע, עס זאל בלייבן לזכרון פאר די לעבעדיקע און פאר די שפעטערדיקע דורות, צו וויסן וואס פארא ווערטפולע מענטשן אונדזער שטעטל האט פארמאגט, וואס זענען אויף אזא מערדערלעכן אופן אומגעקומען פון די נאצישע רוצחים.

משה איז געבוירן — לויט מיין חשבון — אין יאר 1894. זיין פאטער שמואל, געשטאמט פון דוביענקע, איז געווען אקאשע מאכער. די מוטער, געלע, איז געווען אטאכטער פון יענקל געלעס, וואס פלעגט שבת נישט רעדן קיין „דברי חול״. ביזן יאר 1914 האָבן זיי געוווינט אין דאָרף טרעשטשאנקע, נאר משה האט שטענדיק געלעבט אין אוסטילע בא זיין זיידן, געלערנט אין חדרים אבער גלייכצייטיק געווען אונטער דער אויפזיכט פון זיין פעטער דעם משכיל און לערער שלמה קאנאט.

משה׳ס „אויפנאמס אפאראט״ האָט אלץ פארנומען און אין קורצן זיך געשאפן זיין אייגענע וויזיט־קארטע, ד. ה. ער איז געווארן אלערער ווי זיין פעטער שלמה.

ביידע צוזאמען מיט נאך אייניקע לערערס עפנען דעם ערשטען מאדערנעם בית הספר אין אוסטילע ווי דער יונגער משה האָט אגעלעגנהייט ארויסצווייזן זיינע גרויסע פעדאגאגישע פעיקייטן. משה לערנט יענעם און לערנט זיך זעלבסט. ער שלינגט אלע העברעישע ביכער פון „שטיבל״־פארלאג און אויך אלע רוסישע קלאסיקער אין אריגינאל. מיט אמאל פאלט אים איין אגעדאנק צו ווערן אן עקסטער־נער מיט דער הילף פון קארעספאנדענץ־לעקציעס פון פעטערבורג און באלד ווארפט ער זיך מיט זיין גאנצער התמדה־קראפט אויסצופירן זיין געדאנק. איינמאל האט ער אפילו מיר פארגעלעגט צו לערנען צוזאמען מיט אים. איך האב אבער דעם פארשלאג נישט געקענט אננעמען. ערשטנס, בין איך געווען ווייט אונטער־שטעליק צו משה׳ס ידיעות אין רוסיש און אלגעמיינער לערע, צווייטנס — האט מיין פאטער באשלאסן מיך שיקן קיין ווארשע אונטער דער אויפזיכט פון מיין עלטערן ברודער יצחק צו לערנען אפאך. איך בין טאקע אוועקגעפארן און קומענדיק נאך צוויי יאר אהיים האב איך געטראָפן משה׳ן אַן אנדערן.

מאטעריעלע און אנדערע סבות האבן אים געצווונגען איבערצורייסן די קארעספאנדענץ מיט פעטערבורג, דערביי אבער האט ער אלע געגנשטאנדן פון די פריער אויסגעשריבענע ביכער געקענט אויף אויסנווייניק.

דאס איז אים גוט צונוץ געקומען אין בית הספר און בא די פריוואטע לעקציעס.

דאס באשיידענע לעבן פון יונגען לערער, איז זיך אזוי געפלאָסן ביזן 15־טן יאר. ווען די עסטרייכישע ארמײ פארנעמט אונדזער שטעטל, ווערט דאס גאנצע עקאנאמישע לעבן אונטערבראָכן. דאס ברענגט אויך צום שליסן דעם בית הספר. משה מיט זיין פאמיליע, ד. ה. עלטערן און שוועסטער, ליידן הונגער צוגלייך מיט דער גאנצער באפעלקערונג. אחוץ דעם כאפן די עסטרייכער צו פארשיידענע צוואנגס־ארבעט. אייניקע יוגנטעלכע ווערן מיליציאנטן, אנדערע — פײערלעשער אדער צושטופן זיך ווו עס לאזט זיך; ווער אין דאָרף און ווער אין ביעליאנקינס הויף, אדער גאר אין די וועלדער ווו מען פלעגט פלעכטן פלויטן פארן מיליטער. איך און ישראל דער זון פון יאסל קיסר, פאָרן אוועק קיין לודמיר און ארבעטן אלס סטאלי־ארעס אין וואָלף יויחנזאנס האָלץ — טארטאק. משה׳ן אבער זעט מען אין ערגיץ נישט. ער זיצט באהאלטן אין בוידעם־שטיבל פון זיין זיידן און קומט נישט אין בארירונג מיט קיינעם חוץ זיין פאמיליע, דאס ווערט אבער פון אים גוט אויסגענוצט: ער דערלערנט גרינטליך די דייטשישע שפראך וועלכע ברענגט אים שפעטער גרויסן נוצן. ווען דאס שטעטל הויבט זיך אן ביסלעכווייז אײנלעבן מיט די מלחמה־באדינגונגען און מענטשן זוכן וועגן אביסל סחורה צו ברענגען אויף צו באפרידיקן

כאָטש טייל ווייז די הצטרכותן פונם ישוב איז אן אדערלויבעניש פון דער מיליטערישער שטאָטמאַכט נישט מעגליך זיך אריר צו טון מחוץ די גרעניצן פון שטעטל. דא איז מיט אמאל אויפגעשווימען דאס באדערפניש צו קענען דייטש שרייבן אין וועלכן די ביז איצט אפיציעלע „פראָשעניע" שרייבערס זענען שוואך געווען. און דאן איז משה שפירער מפורסם געווארן אלס ביטע שרייבער אין דייטש.

ער האט געשריבן פאר יחידים און מערסטנטייל פאר כלל־אינטערעסן. און וואס פארא דייטש! אַן העכסט־ליטעראַרישער סטיל וועלכער ברענגט ארויס שטוינען בא די נייע „בעלי בתים". ער ווערט צו זיי איינגלאדן בכדי אים פערזענליך צו דערקענען, אבער משה גייט נישט, ווייל שפראכליך איז ער נישט אזוי איינגעאיבט ווי שריפטליך. אחוץ דעם האט משה — ווי מיר געדענקען — געליטן פון אַ פיזישן פעהלער: ער איז געווען אביסל טויבליך (אויך זיין פאָטער איז געווען טויב) און דאס האט בא אים גורם געווען צו א קאמפלעקס, טאמער וועט מען פון אים אפלאכן אדער גרינגשעצן. דערפאר טאקע איז ער געווען א „נחבא אל הכלים" און אָפט ויסגעמיטן פרעמדע געזעלשאפט.

לויט מיין געדענקן האָט אים באזוכט א לייטענאנט וואס האט געווינט בא משה פרישבערג (זשעליאזניק) און אים שטארק געלויבט פאר זיין שרייבערישן טאלאנט.

אשטיקל צייט שפעטער דערוווסט זיך דער פוילישער גלח וועגן דעם דייטש־קענער שפירער און לעגט אים פאָר אלעהרע אויסטויש: משה זאל אים לערנען דייטש און ער משה'ן — פויליש. משה האט דעם אָנבאָט אקצעפטירט.

איך ווייס נישט ווי ווייט דער גלח איז דערגאנגען אין זיין דייטש שטודיום; אבער משה האט גרינטליך דערלערנט פויליש, דאס האָבן עדות געזאגט זיינע שפעטערדיקע ארבעטן אין פויליש, אין דער צייט ווען עס איז אויפגעשטאנען די פוילישע מאכט.

צו יענער צייט, אין יאר 1919, רעדאקטירט משה אַן איינמאליקע יידישע צייטונג (אין שריפט) מיט אייניקע וואגיקע ארטיקלען דורך אים אליין געשריבן. ער רעט מיך צו עפיס אנצושרייבן און איך טו אזוי. מיין ארטיקל, פון הומאריסטישן כאראקטער, האָט געהייסן „אן אונטערגעהערטער שמועס". די צייטונג גייט איבער פון האנד צו האנד און ווען נחמן בורליאנט פארט קיין צפון־אמעריקע, נעמט ער מיט זיך די צייטונג.

אקורצע צייט ארבעט ער אין קאנגרעס פוילן (אין לובלין דאכט זיך) ווו ער לאזט זיך אויך אפערירן די אויערן און צוריק קומענדיק אהיים הויבט ער אן צו פארנעמען מער פלאץ אין געזעלשאפטלעכן לעבן. באזונדערס ווערט ער דער פירער פון דער מזרחיסטעשער באוועגונג וואס האט זיך נאר וואס געשאפן אין

שטעטל. אדאנק אים באקומט די דאזיקע באוועגונג גרויס אנזען אין די חסידישע קרייזן, וועלכע האבן צו משה׳ן אלס ערנסט־רעליגיעזן מענטש געהאט גרויס צוטרוי, ווייל משה איז געווען אגאנץ אנדערער טיפ משכיל פון די וואס זיי האָבן געקענט. ער האט זיך נישט ראזירט מיט אמעסער נאר מיט אַשער־מאשינקע, די קליידונג ווידער און בכלל זיין גאנצע התנהגות איז געווען ארטאדאקסיש. ער איז אויך נישט אריבערגעטרעטן די שוועל פון די פרייע אלגעמיינע ציוניסטן שוין אפגערעט פון די לינקע ציוניסטישע פארטייען.

צו יענער צייט ווערט צוריק דערעפנט דער בית הספר דורך אגרופע לערערס צווישן וועלכע משה פארנעמט דאס אנגעזעהענסטע אָרט. כאָטש די פוילישע מאכט שיקט אריין אירס אן אויפזעער אין דער שול, ווערט דער לעהרע — פראגראם דורכגעפירט אין יידיש נאציאנאלן גייסט און פון יאר צו יאר מערט זיך די צאל יוגנטלעכע מיט יידישע און אלגעמיין־מענטשליכע קענטנישן.

אין יאר 1929 ווען איך פאר אוועק דאס צווייטע מאל קיין ארגענטינע. געזעגנען מיר זיך האַרציק. כאטש מיר זענען זיך פונאנדערגעגאנגען אויף קעגנ־זעצליכע וועגן, שרייבן מיר זיך אדורך פון צייט צו צייט.

אין זיין לעצטן בריוו צו מיר בעט ער מיך איבערצושמועסן מיט אגעוויסער פאַמיליע און דערמאנען זיי, אז זיי זענען משה׳ן שולדיק געבליבן אחוב פאר זיינע שריפטלעכע ארבעטן וואס ער האט געמאכט אין צוזאמענהאנג מיט זייער ארויספארן קיין ארגענטינע. דאמאלס האָט די פאמיליע נישט געקענט באצאָלן, היינט וואָלטן זיי דעם חוב צענפאכיק אפגעצאלט, איז נישטא ווער ס׳זאל דעם חוב אפנעמען, ווייל משה מיט זיין פאמיליע מיטן גאנצן יידישן ישוב פון שטעטל זענען אויף אזא שוידערליכן אופן אומגעבראכט געווארן.

זאל מיר דערלויבט זיין צו זאגן אפאר ווערטער, וואס רייסן זיך ארויס פון די טיפענישן פון מיין הארץ:

טייערער לערער און פריינט משה! איך ווייס נישט ווי דיינע פיזישע רעשטן געפונען זיך, דערפאר זאָלן מיינע אנגעשריבענע ווערטער וועגן דיר זיין דער סימבאלישער בלומענקראנץ, וואס וועט אייביק בלייבן און נישט פארוועלקט ווערן.

צילה פליישר

נחמן בורליאנט ז"ל

צום אנדענק פון אלאנדסמאן, חבר און קוזין.

נחמן איז געבוירן אין יאר 1895 אין אוסטילע. זיין פאטער — אפאר־געשריטענער איד וועלכער איז געוועזן יאָרן לאנג „סטאראסטא" אין שטעטל און שפעטער דער הויפטבוכהאלטער, פאקטיש דער גאנצער פירער, פון דער שטאט־

באנק. עס האָט זיך בא זיי געפירט א בעל־הבתיש הויז. קינדער האט מען געלערנט גוט, אפילו געהאלטן אין דער דערבייאיקער גרעסערער שטאט לודמיר אין מיטל־שול, וואס פאר דער ערשטער וועלטקריג האט עס געהייסן אגרויסער פאָרשריט. דער קליינער נחמן האט אפילו שוין נישט באוויזן לערנען אין גימנאזיע, ווייל עס האט אויסגעבראכן די וועלט־קריג וועלכע האט צעמישט דעם נארמאלן לעבנס־גאנג, אבער נחמן האט געלערנט עקסטערן און נישט אפגעשטאנען פון אלע אנדערע קינדער. דערביי איז נחמן באַשאָנקען געווארן פון דער נאטור מיט אגוטן כאראקטער און תמיד געווען גרייט צו העלפן דעם שוואַכן און דעם באדערפטיקן. עס געדענקט

זיך פאקטן פון די קינדער יארן, ווען מיר פלעגן גייען פון שול און קינדער האבן זיך אויפן וועג געשלאָגן. איז נחמן גלייך געשטאנען דעם שוואכן צו הילף. און ווידער אפאקט פון די שפעטערדיקע יוגנטלעכע יארן: איינמאל אשבתדיקן אוונט זענען מיר געגאנגען באגלייטן אפריינדין וועלכע האט געוווינט אויף דער צווייטער זייט בריק פונם „סטאַוו". זענען אונדז באפאלן יינגלעך פון דנכעס גאַס. נחמן, שפאצירנדיק מיט חברים אויפן בארג הערנדיק אונדזערע געשרייען איז באלד געקומען צו לויפן אונדז צו הילף. ווען מיר זענען עלטער געווארן און אנגעהויבן זיך פארנעמען מיט געזעלשאפטלער ארבעט און עס האט זיך געמאכט די שפאלטונג צווישן „קולטורעלע" און „מאטעריעלע" איז נחמן געווען פון די „מאטעריעלע". דאס מיינט נישט צו זאגן, אז ער האט נישט געהאט קיין פארשטענדניש פאר קולטור, אבער ער האט געטענה'ט, אז „אם אין קמח אין תורה". פריער דארף מען העלפן ארימעלייט און דערנאך גרינדן ביבליאטעקן און אנדערע קולטורעלע אונטער־נעמונגען. ער איז טאַקע אויך געווען אקטיוו אין דער דראמאטישער סעקציע און אין אלע אנדערע געזעלשאפטלעכע אקציעס אין שטעטל.

אין יאר 1920, ווען עס האט זיך אנגעהויבן די מאסן־אויסוואנדערונג פון דער יוגנט, האט אויך נחמן מיט זיין ברידער חיים פארלאזט דאס שטעטל און עמיגרירט קיין אמעריקע. נאך עטלעכע יאר, איז ער צוריקגעקומען און חתונה געהאט מיט שרה יוחנזון. עס איז זיי געבוירן געווארן אקינד, אבער נחמן האט מער נישט געקענט לעבן אין פוילן. דער אנטיסעמיטיזם וועלכער איז אזוי עפנטליך געוואקסן אין גאַס און אין די רעגירונגס־ספערן, האט נחמנען צוריק פאריאגט קיין אמעריקע. אין אצייט ארום האט ער צו זיך ארויסגענומען די פרוי מיטן קינד.

אויך אין אמעריקע האט נחמן פארטגעזעצט זיין געזעלשאפטלעכע טעטיקייט און איז געווען פון די פירער פון אוסטילער רעליעף־קאמיטעט.

אין אנפאנג 1945 האבן מיר דערהאלטן אבריוו פון נחמנען, מיר זאָלן זיך פארבונדן מיט די לעבנגעבליבענע פון אוסטילע ווו נאר זיי געפונען זיך און דער קאמיטעט וועט זיי שיקן הילף, ווייל פון ישראל איז דער קאנטאקט געווען לייכטער. און אזוי איז טאקע געווען. אויך זייער זון פנחס האט זיך שטארק פאראינטערעסירט מיטן גורל פון די לאנדסלייט, „מעשה אבות ירשו בנים". וועגן דעם אלעמען האָב איך פיל געהערט זייענדיק צו גאסט אין אמעריקע.

די לעצטע יארן האט נחמן געליטן פון אַן הארץ־קראנקהייט, אבער נישט קוקנדיק דערויף האט ער זיין הילפס טעטיקייט נישט פארלאזט.

אין 19 יולי 1960 האט נאך אקורצן אטאק דאס גוטע איידעלע הארץ אויפגעהערט צו קלאַפּן.

כבוד זיין אנדענק!

מלכה חאמעצקי (רייז)
בראזיל

צו גאט און צו לייט

אונדזער געבורטס־שטעטל אוסטילע, וואס איז פארניכטעט געווארן פון די נאצישע חיות רעות און פון די היימישע אוקריינישע מערדער, שטייט מיר שטענדיק פאר מיינע אויגן; מיט אירע טייערע און ליבע אידן און מיט דער שיינער אינטעליגענטער יוגנט, מיט וועלכע איך האב מיינע יונגע יארן פארבראנגט צוזאמען.

איך געדענק גוט די מי און די שווערע לאגע אין וועלכע זיי זענען אויפגע־צויגן געווארן. איך קען אויך נישט פארגעסן אז צאלן שכר לימוד פאר מיינע ברידער איז געווען פריער פון ברויט. פארמאגנדיק עטלעכע רובל האט מיין ליבער פאטער, שלום חזן ע״ה. זיי אויסגעביטן אויף אגאלדן צענערל און אוועקגעלייגט פאר שכר לימוד. און טאמער חלילה וועט מען נישט פארדינען קיין אנדער געלט אויף שבת צו מאכן, מילא, איז אָן פלייש און אָן פיש... ווי זאגט שלום עליכם, אז פון אציבעלע קען מען אויך מאכן אפרזשעניצע...

איך געדענק, עס האט אמאל פרייטיק צו נאכטס אויסגעבראכן אשריפה אין וועלכער ס׳זענען פארברענט געווארן צענדליקער הייזער און הונדערטער נפשות זענען געבליבן אָן אדאך איבערן קאפ. זענען געקומען קרובים, באקאנטע און סתם אידן און אריינגענומען די נשרפים אין די שטיבער. אונדזער משפחה איז אנגעקומען צו משה בורליאנט, דעם סטאראסטא פון שטעטל.

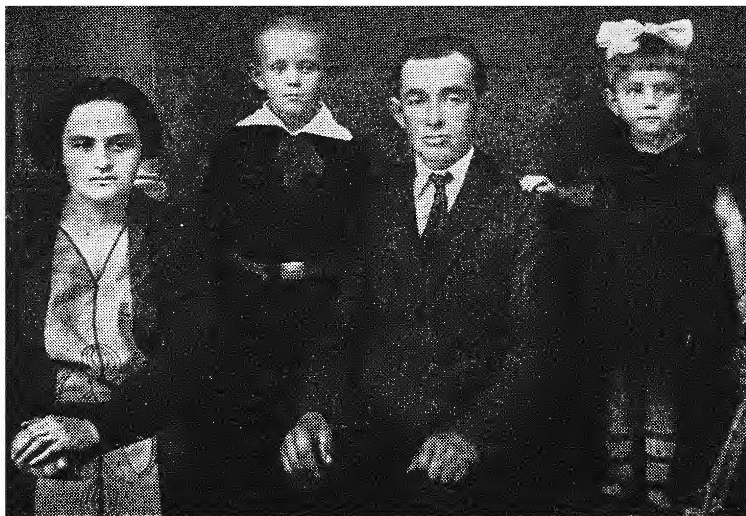
שבת ביים טיש, האט מיין פאטער ווי שטענדיק געזונגען די שיינע זמירות. איידל די פרוי פון משה בורליאנט וועלכע האט אנגעקערט אקרובה פון מיין פאטער. האט דערלאנגענדיק דאס עסן שטיין געבליבן און געפרעגט, ווי קען א איד אזוי פריילך זינגען, ווען ער האט נאָר וואָס פארלוירן דאָס גאנצע פארמעגן. מיין פאָטער האט איר געענטפערט: „טאקע דערפאר בין איך פריילך ווייל מיין גאנץ פארמעגן זיצט דאָ אדום טיש״... דאָס האָט געהייסן, אז די זאָרגן האָט ער געלאָזט פאר די וואָכעדיקע טעג...

פשוטע הארציקע פריינטשאפט האט באצייכנט די באציונגען צווישן שכנים

און באקאנטע. איך געדענק באזונדער די פאמיליע ראזמארין. ווען עס האט פאסירט אטאַג ווען אונדזער באליבטע פריינדין בראנציע האט נישט קיינעם געזעען פון אונדזער פאמיליע, האט זי אין מיטן העלן טאג צוגעשלאסן די קראָם און געקומען אקוק טאן צי עמיצער איז חלילה נישט קראנק.

זער פיל זכרונות וואָלט איך געקאָנט אנשרייבן וועגן מיין טייער שטעטעלע אוסטילע, אבער איך גלויב אז אנדערע וועלן עס טון מיט מער טאלענט. זאל מיר בלויז דערלויבט זיין מיט מיינע פשוטע ווערטער אויסצודריקן מיין גרויסן ווייטיק און שרעקליכן צער איבערן אכזרותדיקן אומקום פון אונדזערע קדושים, צווישן זיי: מיין ברודער אברהמ׳קה מיט זיין פרוי און דריי קינדער, מיין שוועסטער פייגע פערלמוטער מיט איר מאן און דריי קינדער. און נאך אסאך, אסאך פון אונדזערע קרובים, ווייל גרויס און פארצווייגט איז געווען מיין משפחה וועלכע די נאצעס האבן אזוי מערדערלאך אומגעבראכט.

ה׳ ינקום דמם.

פייגע און איר פאמיליע

צילה

אברהם (אברה׳מקע) רייז

גרינדער און ערשטער רעזשיסער פון דראמאטישן קרייז

נאָכדעם ווי זיין שוועסטער מלכה האט שוין געגעבן אקורצע כאראקטעריסטיק פון זייער פאטער ר׳ שלום חזן ע״ה און זיין געבענטשטן אָפטימיזם, בלייבט מיר בלויז צוצוגעבן אז דער דאזיקער אָפטימיסטישער גייסט איז געווען די אייגנשאפט פון דעם

גאנצן הוידגעזינד רייז. די שטוב האט זיך געפירט אזוי, אז מ׳האט קיינמאל נישט געקענט וויסן ווער עס וווינט דארט, אַגביר אָדער אַן אָרימאַן. תמיד איז געווען ליכטיק, ציכטיק און פריילעך. די קינדער האט מען געלערנט צוגלייך מיט אלע באלע־באטישע קינדער און געקליידט אויך נישט ערגער ווי אנדערע.

אברהמ׳קע דער עלטסטער און אויפגעקלערטער, איז אוועק קיין וואַרשע ווו ער האט געארבעט אלס אנגעשטעלטער אין אַ שניט־געשעפט און אין די פרייע צייט זיך

אָפגעגעבן צו קולטורעל־וויסשאפטלעכע לערע. ער באזוכט ליטעראַרישע און מוזי־קאלישע אווענטן און קניפּט אויך אן באקאנטשאפט מיט ליטעראַרישע קרייזן.

אויף ימים טובים פלעגט ער אהיים קומען און זיך טיילן מיט חברים און חברות מיט די איינדריקן פון דער גרויסער שטאט.

אין דער ערשטער וועלט־קריג, קומענדיק אויף א יום טוב, האט ער שוין נישט געקענט צוריק פארן קיין ווארשע. דאן האט זיך אנגהויבן זיין קולטורעלע טעטיקייט

„דער ווילדער מענש"

אין שטעטל. דאס ערשטע האט ער געגרינדעט אקולטורעלן קרייז, וועלכער האט אויפגעפירט ליטעראריש־מוזיקאלישע אָווענטן און די הכנסה איז ווידער פארוועגדעט געוואָרן פאר קולטורעלע צוועקן. שפּעטער אָרגאניזירט ער אַ דראַמאַטישן קרייז. די ערשטע פּיעסע וואס ער האט אויפגעפירט און רעזשיסירט איז געווען „מירה׳לע אפרת"; דערנאָך פיל אנדערע פּיעסן פון יעקב גאָרדין, פּרץ הירשביין, שלום עליכם א. א.

נאך זיין חתונה האט אברהמ׳קע געוווינט אין האראכאוו ווו ער האט זיך אויפגעבויט אשיינע היים און אויך דאָרט האט ער אנגעפירט מיט געזעלשאפטלעך־קולטורעלער ארבעט ביז צום שרעקליכן סוף ווען אברהמ׳קע מיט זיין פאמיליע, זענען אומגעקומען צוזאמען מיט דער גאנצער קהילה. הי״ד.

דראמאטישע סעקציע אוסטילה

מוצאי שבועות דעם 5 יוני 1919

דער איינטראג איז בעשטימט פאר די ארימע

פראגראם

I.

חאשע די יתומה

א דראמע אין 4 אקטען פון יעקב גארדין

פערזאנען:

יואיל טראכטינבערג איין רייכער קויפסמאן — ה״ים בארליאנט
פריידע זיין ווייב — — — — — — — עטיל קוואסעוויצער
וולאדימיר זייער זוהן — — — — — — נחמן בארליאנט
קאראלינע זייער טאכטער — — — — — שרה יוהענזאהן
מאטיע שטרייבעל, פריידעס א שוואגער א דארפס יוד — נחמיה קאלטאן
חאשע זיין טאכטער א יתומה — — — — — טויבה סטאוו
מארק קאראלינעס חתן — — — — — — שלמה שלעכטער
פאשא א קאמערמעדיל ביי טראכטינבערגין — בליומה שיינבראן
יונגע לייט, מאמזעלין

עס קימט פאר אין יעקאטערינאסלאוו.

סאפליאר משה בריף.

II.

פליה־פאסט־באפעט

פראגראם: חאשע די יתומה. יאָר 1919

אמאטארען־אבענד

אויסגעפיהרט דורך דער יוגענד אין אוסטילע.
ערשטע נאַכט חוה"מ פסח תר"פ 4/IV 1920

דער אײַנטראג איז בעשטימט פיר קולטור

פראגראם

I.

דער ווילדער מענש

א לעבענסבילד אין 5 אקטען און 1 פערוואנדלונג
פון יעקב גארדין

פערזאנען:

שמואל לייבליך, א רייכער וויצהענדלער	פישעל אייזענבערג
ליזא, א האלב-ענטוויקעלט מיידעל (זיינע קינדער)	טויבע סטאוו
זימאן, גימנאזיסט (זיינע קינדער)	יעקב גרינבערג
אלכסנדר, גלאַט אַ גאר-ניט (זיינע קינדער)	מרדכי פליישער
למך, אידיאט (זיינע קינדער)	פישעל נידערבערג
שפרה, א דיענסט	רבקה בלאנדער
זעלדע, זיין צווייטע פרוי	בתיה בורליאנט
וולאדימיר וואראביטשיק, זעלדעס געליעבטער	נחמן בורליאנט
פייוועל גאלדשטיין, ליזעס געליעבטער	שלמה שיינערמאן

זשוליקעס, סטודענטען
ארט דער האנדלונג — אדעס
סופליאר — חיים בורליאנט

II.

מוזיק, כאר, פליה־פאסט, בופעט.

פראגראם: דער ווילדער מענש יאר 1920

אליעזר רייז
בראזיל

ווי אפארשוואונדענער חלום

(פון אבריוו צו פריינט און אמאליקע שכנים)

...ווי אפארשוואונדענער חלום ווילט זיך מיר דערמאנען יענע זיסע צייט און מיט מיינע געדאנקען זיך איבערטראגן אין אונדזער קליינעם געבורט־שטעטל אוסטילע. אשטעטל ווי אלע שטעטלאך אין וואלין־אוקראינע מיט אידען סוחרים, קרעמער, בעלי מלאכות, דארפסגייערס, כלי קודש א. אז. וו. שווער געארבעט אויף פרנסה אבער תמיד פול מיט אמונה און בטחון, אין דער שווערסטער עקאנאמישער לאגע נישט פארלוירן דעם מוט און עקשנותדיק געגאנגען אקעגן דער צוקונפט. געטראגן דעם שווערן יאָך פון גלות מיט האָפנונג אויף משיח און שיבת ציון. אָרים אבער באַ'טעמ'ט איז דאס לעבן געווען.

עס דערמאנען זיך די שיינע שבתים און ימים טובים; „די הארציקע טענער פון דאוונען און לערנען וואס פלעגן זיך טראגן פון די שולן, שטיבלעך און בתי מדרשים. די תפלות, נגונים און זמירות שבת און יום טוב, וואס פלעגן אנפילן די געסלאך און ברענגען דעם אידן צו נחת־רוח, דבקות און נשמה־יתרה'דיקייט. עס ליגט מיר נאָך גוט אין זינען דער גרויסער בית מדרש ווו מיין פאטער שלום דער חזן, האָט ימים נוראים געדאוונט דעם שחרית. איך מיט מיין עלטערן ברודער אברהמ'קע זיינען געווען זיינע משוררים. און מיין מוטערביילע — די שלומ'כע, ווי מ'האט זי גערופן — האט אראפגעקוקט פון דער ווייבערשער שול און געשמאָלצן זיך פון נחת.

איך געדענק נאָך גוט דאס דנכער שולכל מיט זיינע מתפללים, פשוטע, האָרעפאשנע אידן, ווו מיין פאָטער האט געפראוועט ראש השנה און יום כפור די מוספים. מיין ברודער אברהמ'קע, ווי ער פלעגט מיט זיין זיסער טענאָר־שטימע אויסזינגען דעם „הבן יקיר לי אפרים", דעם „ועל המדינות בו יאמר" און די הייליקע שטילקייט וואָס האָט געהערשט צווישן די דאָזיקע ערליכע מענטשן, די ליבע און דאנקבארקייט וואס האָט ארויסגעשיינט פון זייערע אויגן צום פייאיקן און אויסגעצייכענטן בחורל.

מיין ברודער אברהמ'קע! געזונגען אין ווארשעווער „הזמיר", געווען דאָרט

אבוכהאלטער אין אגעשעפט און אהיים קומענדיק אויף פסח מיט זיינע נייע לידער, נייע ווערטליך און נייע עפיזאדן, פלעגט דאס שטעטל באקומען אנייעם חן, פרייליכער און יום־טוב׳דיקער.

און ווער קען פארגעסן מיין שוועסטער פייגע די יפת תואר מיט אירע איידעלע מאנירן און געוואלטיקן ווילן צום לערנען!

איך געדענק דעם ערשט־געגרינדעטן בית הספר. נישט קוקנדיק וואָס מיין פאָטער איז געווען שטאָט־חזן און טריסקער חסיד, בין איך געווען פון די ערשטע קינדער וואָס האָבן זיך פארשריבן אין בית ספר, טראָץ דעם קאמף פון די מלמדים וועלכע האָבן געזען אין אים אקאָנקורענץ פאר זיך און געוואָלט אפשרעקן די רעליגיעזע עלטערן מיט „אפיקורסות״... מיט אבאזונדערן יראת הכבוד וויל איך דערמאנען די לערער שלמה קאנאט, שמערל סאקולער ויבדל לחיים — משה קארנפעלד וועלכער לעבט אין מילוואָקע. שלמה קאנאט דער עילוי פון שטעטל און

שלמה קאנאט מיט זיין טאכטער מינדל און אייניקל

שמערל סאקולער דער תמים און מתמיד וואס האט פשוט געהונגערט, כדי קענען קויפן א ניי ספר און גאנצע נעכט געזיצן, געלערנט און געלייענט.

פאר מיינע אויגן שטייען נאך היינט די גרויסע לומדים פון טריסקער שטיבל, די שוחטים לייבציע און אברהמ׳לה, אונדזער מאדערנער און הדרת־פנימדיקער רב ר׳ יאָסעלע ווערטהיים; דער שטעטלשער גביר וואָלף יוחנזאן, דער וועלכער פלעגט זיך צושטעלן צום סיום מיט זיין מסכת ברכות, און זיין פרוי שיינדל די גרויסע בעלת צדקה. איר מתן בסתר, כלה אויסשטייער און נדבות פאר פארשידענע צוועקן; אונדזערע גוטע פריינט משה יעקיס און בראנציע, און זייער פארצווייגטע משפחה; אלע גוטע טייערע שכנים. אגרויל גייט דורך דורכן לייב ווען מען דערמאנט זיך אז דאָס אלץ איז אזוי אוועק און אזוי טראגיש אומגעקומען צוזאמען מיט אנדערע טויזענטער אידישע קהלות, דורך די דייטשישע און אנדערע מערדערס, ימח שמם. ניין, מיר טארן אין זיי נישט פארגעסן! מיר מוזן אויסלעבן זייערע נישט אויסגעלעבטע לעבנס. זייערע בילדער דארפן תמיד שטייען פאר אונדזערע אויגן, און געבענטשט זאָלן זיין די הענט וואָס העלפן דורך די דאָזיקע יזכור־ביכער זיי אויפשטעלן א אייביקן מאנומענט, א מצבה לדורות, און זאל די וועלט וויסן דעם גרויליכן חטא וואס זי איז באגאנגן, שטייענדיק אויף אונדזער בלוט, און איך בין זיכער, אז עס וועט נאך אויפשטיין דער גרויסער נביא, אגעטליכער דיכטער, וועלכער וועט ברענגען צום אויסדרוק די גרויסע טראגעדיע און דעם צאָרן פון דעם חורבן פון אייראפעאישן אידנטום.

חיים ווײַנשל
מילוואקי

אוסטילער יוגענט, פון 1917 ביז 1922

מיט אשווער הארץ נעם איך זיך צום שרייבן עראינערונגען וועגן אוסטילע. אט קוק איך אויף א בילד פון אקלאס פון דער אידישער פאלק־שול. 1917 און עס פרעגט זיך: וואו זענען די אלע וועלכע זענען אויפ׳ן בילד? און אט איז אבילד פון ״הדור הצעיר״ 1919. וויפיל פון די אויפן בילד לעבן היינט? און אזוי איז מיט יעדן בילד, פון יענער צייט, אויף וועלכן איך קוק. די אויפרעגונג וואקסט און לאזט נישט רוהען. אבער מען שטארקט זיך אום צו קענען זיך קאנצענטרירען און אנגייען מיטן שרייבן.

וועגן דער שטאט שטאט גופא וועל איך זיך ניט אפשטעלן. כאטש די נאטור איז געווען גוט צו אוסטילע און זי באשאנקען מיט צוויי שיינע טייכן — לוג און בוג — מיט פראכטפולע וועלדער ארום שטאט. און מיט אנדערע שיינע לאנדשאפטן. האט אבער די פויליש־אוקריינישע אנטיסעמיטישע אטמאספערע ניט פארפלאנצט קיין ספעציעלע ליבשאפט פאר איר.

איך האב פארלאזן אוסטילע און געפארן קיין אמעריקע אין אוגוסט 1922. וועל איך זיך דעריבער בלויז אפשטעלן אויף דער יוגענט פון יענע יארן, פון וועלכער איך בין געווען אטייל. וועגן פריערדיקען און שפעטערדיקען דור וועלן געוויס שרייבן די וועלכע האבן געלעבט אין אוסטילע אין יענע יארן און זענען נאטירליך בעסער באקאנט מיט יענע עפאכעס.

אוסטילע האט פראפארציאנעל געהאט אגרויסע אינטעלעקטועלע גרופע. דאס זעלבע קאן מען אויך זאגן אויף די קינדער און יוגענט פון יענער צייט. זיי זענען געווען נאציאנאל געשטימט, שטאלץ, און אידיש באוואוסטזיניג. אזוי צום ביישפיל קומט ארויף אויפן געדאנק אן אינצידענט וואס האט צו זיך, גלויב איך, ניט קיין גלייכען. און איז ווערט פארצייכענט צו ווערן. דאס איז געשען אומגעפער ארום 1916—17. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה. ווען אוסטילע איז געווען אונטער דער עסטרייכישער אָקופאציע. די אידישע פאלקס שול איז געווען אונטער דער אויפזיכט פון קאפיטאן קימעל. וועלכער האט ארויף־

געצוואונגען אויף אונז וואס מער דייטשישע און פוילישע למודים אויפן חשבון פון אידיש און העברעאיש. האבן מיר פון דער העכסטער קלאס — פערטע גלויב איך — געמאכט אשטרייק. ווען קאפיטאן קימעל איז אריין צו אונז אין קלאס, און גענומען מיט אונז לערנען אגעוויסע לעקציע, האבן מיר אלע ווי איינער זיך אנטזאגט צו ענטפערן אויף דער לעקציע. און אים דערקלערט אז מיר וועלן ניט שטודירען

אקלאס פון שול אין יאר 1917

די דייטשישע און פוילישע לעקציעס ביז מען וועט אונז ניט געבן מער צייט פאר אידישע למודים. און מיר האבן געוואונען.

ס'איז געווען די זעלבע יוגענט וועלכע האט מיט אצייט שפעטער געגרינדעט דעם "הדור הצעיר" און אנגעפירט מיט ציוניסטישע ארבעט. אנטייל גענומען אין "בלומען טעג", מארשירט איבער די גאסען אין טאג פון הערצעל'ס יארצייט. און אויף אנדערע ציוניסטישע דעמאנסטראציעס. און געגאנגען צו יעדער חתונה צו זאמלען געלט פארן קרן קימת, אויך געגרינדעט אביבליאטעק. און מיט וואס פאר אגרויסן

הונגער געוואָרט אויף יעדן נייעם בוך וואָס פלעגט אַנקומען פון וואַרשע, ספּעציעל די אויסגאַבעס פונ׳ם פאַרלאַג ״שטיבעל״. מיר פלעגען אויך אָנפירן מיט לעזונגען און דיסקוסיעס שבת נאָך מיטאָג.

איך וויל זיך דאָ אָפּשטעלן און דערציילן נאָך אַן אינצידענט. וואָס כאָטש עס האָט זיך געענדיקט מיט טראַגישע רעזולטאַטן דאַרף דאָס דאָך דערמאָנט ווערן. עס קען זיין אַז אַנדערע וועלן אפשר שרייבן וועגן דעם. דאָס איז געשען ענדע מלחמה צייט ווען ס׳האָט אויסגעבראָכן די דייטשישע און עסטרייכישע רעוואָלוציע און די אָקופּאַציע מאַכט איז זיך צעפאַלן און געלאָפן אַהיים קיין עסטרייך. אוסטילע איז געבליבן אָן אַרעגירונגס מאַכט. האָבן די אידן געשאַפן אַמיליציע צו האַלטן אָרדענונג אין שטאָט. מיט דער צייט זענען אָנגעקומען אַקליינע צאַל פּוילישע לעגיאָנערן איבערנעמען די מאַכט און אָקופּירן דעם געגענט פאַר פּוילען. ווען די עסטרייכישע אָקופּאַציע מאַכט איז אַוועק, האָט זי איבערגעלאָזן אין אוסטילע אַסך פערד, בהמות און עסנוואַרג. דאָס אַלץ איז צוכאַפּט געוואָרן מערסטענס פון די גוים. בלויז אַקליינע צאַל אידן האָבן אויך צוכאַפּט אַביסעל פון די זאַכען. איצט אַז די עטליכע פּוילישע לעגיאָנערן זענען אַריין אין שטאָט, האָבן די פּאַליאַקען זיי געזאָגט אַז די אידן האָבן אַלץ צוגענומען. האָבן זיי פאַרלאַנגט פון די אידן אַגרויסע סומע געלט אַלס פאַרגיטיגונג. אידן האָבן געטענה׳ט אַז דאָס גאַנצע האַב און גוטס האָבן צעכאַפּט די ניט אידן. בלויז דאָ און דאָרט האָט אַ איד עפּעס גענומען. אָבער די פּאַליאַקען האָבן זיך געהאַלטן ביי זייערס און געשטעלט אַן אולטימאַטום צו די אידן צו ברענגען די גרויסע סומע געלט אין אַקורצע צייט. און אויך אַרעסטירט אַצאַל וויכטיקע מענשען פון שטאָט. אַזוי ווי די פּוילישע לעגיאָנערען זענען געווען קליין אין צאַל, און אידען האָבן געהאַט ביקסען (אַמיליציע) האָבן אייניגע געטענהט אַז מען זאָל זיי נישט נאָכגעבען און זיך געגען זיי אַקעגען שטעלן. און זיי האָבן אויסגעפירט. אָבער צום באַדויערן זענען די אידען נישט געווען אָרגאַניזירט פאַר אַזאַ קאַמף. דער רעזולטאַט איז געווען, 13 אידען קרבנות און אַסך פאַרוואונדעטע.

אין איצט צוריק צו דער יוגענט. די גרופּע פון ״הדור הצעיר״ האָט שפּעטער געשאַפן אַצווייג פון ״צעירי ציון״. דער דראַנג צו ווערן אַמיטגליד פון דער פּאַרטיי איז געווען אַזוי שטאַרק אַז אַגרויסער טייל פון דער גרופּע האָבן אָנגעגעבן אַז זיי זענען עלטער בכדי צו קענען ווערן מיטגלידער אין דער פּאַרטיי. דער צווייג איז געווען זייער טעטיג און איז אין אַקורצער צייט געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע ״צעירי ציון״ צווייגען אין דער געגענט. דער צ. ק. פון דער פּאַרטיי פלעגט אָפט שיקען אירע פירער צו באַזוכען דעם אוסטילער צווייג. ווי צום ביישפּיל, קולטון, שוואַלבע און אַנדערע.

אין אוסטילע האט אין יענער צייט — 1918 — 1919 — עקזעסטירט אדראַ־מאטישע סעקציע פון דערוואַקסענע. וועלכע האט זיך גאַנץ פיין אויסגעצייכנט. אבער מיר האבן אויך געוואלט שפילן טעאטער. זיך שוין געהאלטן פאַר דערוואַקסענע (פון 14 ביז 16 יעריקע) און דערפאַרענע שוישפּילער — געשפּילט טעאטער אין דער פאלק שול — און האבן געגרינדעט אַן אייגענע א יונגע דראַמאַטישע גרופּע. אין משך פון אפאַר יאר אויפגעפירט א היבשע צאל פּיעסעז. צום באַדויערען איז מיר נישט פאַרבליבען קיין פּראָגראַמען און געדענק בלויז די פאלגענדע: ״חרבן ירושלים״ פון יוסף לאַטיינער 1919. ״ישיבה בחור״ פון זלאַטאַרעוואָסקי, ״די נבלה״, און ״דער אינטעליגענט״ פון פרץ הירשביין 1922. די גרופּע איז באַשטאַנען פון אַגרויסע צאל טאַלאַנטפולע שוישפּילער. ווי צום ביישפּיל; שלעכטער, א זייער טאַלאַנטפולער קאָמיקער; הינדע זאַק, אַנאַטירליכע כאַראַקטער שוישפּולערין; בלומע שיינבראָן, אפּיינע דראַמאַטישע שוישפּולערין, און אַנדערע. איך בין זיכער אַז אונטער גינסטיגע אומשטענדען וואלטן אַטייל פון דער גרופּע געוואָרען אסך בייגעטראַגען צום אידישן טעאטער.

אין 1920 האט אַטייל פון דער יוגענט זיך געלערענט ביים לערער קלאַפּער, געגרייט זיך אריינטרעטען אין א העכערע שולע. געפאַרן קיין לודמיר פאַר עקזאַמען, זענען מיר יידן אלע דורכגעפאַלען, אבער די ניט אידען זענען אלע אריין...

פאַר די קומענדע פאַר יאר ביז מיין אבפאַרען קיין אַמעריקע 1922 זענען מיר געווען טעטיק אויף צוויי געביטען. געשפּילט טעאטער און טיכטיק געאַרבעט פאַרן ווידער אויפבוי פון ארץ ישראל. אבער דאס אַנטיסעמיטישע פּוילען פון יענער צייט האט געהאלטן אין איין לעגען שוועריקייטען פאַר דער עקזיסטענץ פון די אידען. און מען האט פאַר זיך ניט געזען קיין צוקונפט אין פּוילען. וואו ס׳האט זיך נאָר געמאַכט א געלעגענהייט האט מען אויסגעוואַנדערט. אזוי איז א טייל פון יענעם דור זיך דערטראַגען צו אלע עקען פון דער וועלט. אריינרעכענדיק ישראל. אַגרויסער טייל איז אבער דאָך געבליבען אין פּוילען. שפּעטער אומגעקומען פון די דייטשישע רוצחים.

„הדור הצעיר״ אין יאָר 1919

בערנארד גינזבורג

רינגען אין א קייט

(שטריכן און זכרונות).

· דעם 9־טן סעפּטעמבער 1939 נאָך דייטשלאַנד׳ס אָנפּ׳אַל אויף פּוילן; נאָך א רייע טעגליכע לופ׳ט־באָמבארדירונגען אויף אונדזער נייער היים — זאַמאָשטש וועלכע האָבן גורם געווען מענטשליכע קרבנות, פיזישע פארניכטונג און ווירט־שאפטליכן כאאָס, האָבן מיר באשלאָסן זיך צוריקקערן קיין אוסטילע. אָבער אוסטילע, בלויז 70 קילאָמעטער פון זאַמאָשטש איז נישט געווען לייכט צו דערגרייכן. 5 טעג האט די רייזע געדויערט. מען האָט געמוזט פאָרן נאָר ביינאכט ווייל בייטאָג זיינען דייטשע עראפּלאַנען געווען די אבסאָלוטע הערשער; פון דער לופט אלע וועגן קאָנטראָלירט, פייער און פארניכטונג אויף אלץ וואָס באוועגט זיך.

די שטימונג אין הרוביעשוו איז געווען אָנגעשטרענגט. עס האָט געווימלט מיט אקטיוויטעט. די מיליטערישע מאכט האָט אָפּגעהאלטן לאנגע רייען פון פערד און־וואָגענס — געמאכט שוועריקייטן אָדער אינגאנצן נישט אדורכגעלאָזט צום בוג, קיין וואָלין. עס איז געווען אַן הייסער טאָג. דער דורשט האָט געטרוקנט די צונג. דאָס געוויין פון פרויען און קינדער האָט זיך אויסגעמישט מיטן הירזשען פון פערד און פארטויבט די לופט מיט א ווילדן טומל, געפּולדער און אמפּערניש.

נישט לייכט איז אונדז אנגעקומען צו איבערצייגן די מיליטערישע מאכט, אז מיר קערן זיך צוריק א היים.

נישט ווייט פון אוסטילע, אויפן שטויביקן כאָטיאטשאָווער־וועג באגעגענען מיר א יוד פון די וויינהייזער. ער דערפרייט זיך, אז ער קען אונטערפאָרן און דערווייל מיט עמיצן ריידן. ער ווענדעט זיך צו מיין פאָטער:

— אוי, ר׳ עקיבא, וואָס מאכט איר? צוריק געקומען פון זאַמאָשטש, הא? וואָס הערט זיך דאָרט? דאָ איז שרעקליך! מען כאפּט אויף ארבייט — אָקאָפּעס גראָבן. נעכטן איז איינער דערהרגעט געוואָרן. א דייטשער עראָפּלאַן האָט אראָפּ־געוואָרפן א באָמבע נישט ווייט פון די מענטשן, וועלכע האָבן ביי די באַן־שינעס געארבייט... זאָל גאָט אָפּהיטן!.. מען זעט נישט קיין פוילישן עראָפּלאַן אויף קיין רפואה. וואָס וועט טאקע זיין?..

„וואָס וועט טאַקע זיין ?" — די ברענענדיקע פראַגע פונ'ם פשוטן וויינהייזער ייד בלייבט פאַרן פאָרום פון דער וועלט צו ענטפערן...

די גאַסן אין אוסטילע זיינע ליידיק. די באַפעלקערונג באַזאָרגט. ס'פילט זיך אַן אומרויקייט און אומזיכערקייט.

אייגנטליך זיינען די יידן פוילנ'ס בעסטער, נאַטירליכער פאַרבינדעטער אין קאַמף קעגן היטלערן. אָבער יאָרן פון אַנטיסעמיטישער טראַדיציע, וועלכע די פוילישע מאַכט האָט קולטיווירט, קורצזיכטיק ביז כמעט די לעצטע טעג, האָט די פאַליאַקן צו דער ווירקליכקייט נישט צוגעגרייט. איז דען אַ וווּנדער, אַז די יידן האָבן דעם קאָנקרעטן געפאַר מצד היטלער־דייטשלאַנד אָפּגעפילט מיט אַנגע־שפּיצטער עמפּינדליכקייט ?

פאַראַן אַפילו נאַיווע וואָס וווּנדערן זיך : איז טאַקע דייטשלאַנד אַזוי ברוטאַל צו יידן ? וועלן זיי וואַגן אָנווענדן זייער ראַסן־פּראָגראַם ? דאָך, מען מיידט נישט אויס קיין געפאַר ביי פאַרשטעקן דעם קאָפּ אין זאַמד. ס'איז קלאָר — די לאַגע איז נישט פריילעך.

די דייטשע אַרמיי רוקט זיך פאָרויס. די העכערע פוילישע אָפיצירן אַנטלויפן קיין רומעניע און לאָזן די זעלנער אָן אָנפירונג, אויף הפקר.

ווי עס זאָל נישט זיין — פאַר די יידן איז די לאַגע אויך געפערליך צוליב אַן אַנדערן פאַקטאָר — די אוקראַינער. פעטלורא און אַנדערע פּאָגראָמטשיקעס ימ"ש זיינען נאָך פריש אין זכרון פון די עלטערע מענטשן. זיי ווייסן, אַז די אוקראַינער וואַרטן נאָר אויף דער געלעגנהייט די דייטשן זאָלן אַהער קומען. זיי זיינען די נאַציס געטרייעסטע אָנהענגער.

אָט צוליב די אַלע סיבות באַמיען זיך די יידן אין אוסטילע נישט צו וואַרפן זיך אין די אויגן און האַלטן זיך נאָענט צו זייערע וווינונגען.

אונדזערע קרובים און אוסטילע זיינען דערפרייט מיט אונדזער אָנקום. מיין מאַמע פילט זיך בעסער, היימליכער. אירע שוועסטער ביילע, טשאַרנע און עטל באַגריסן איר :

— אוי, חייקע, שוועסטער, מיר האָבן שוין געמיינט, אַז מיר וועלן זיך מער נישט זען... גאָט צו דאַנקן, גאָט צו דאַנקן... טרערן באַנעצן זייערע פּנימער.

איך פיל, אַז גרובן קעגן לופט־אָנגריפן זיינען אַ וויכטיקע זעלבסט־שוץ — פאַרברייטונג. כ'לאָז זיך דעריבער גלייך מיט אַן האַק צו דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, טראָג די פּראַטעסטן פון מיינע עלטערן.

אין „ביעליאַנקינ'ס הויף", ווו ס'געפינט זיך די שטאָט־פאַרוואַלטונג מעלדע איך זיך צו טריזיאַנאָוסקין, דעם סעקרעטאַר. כ'באַגעגן אים אין דרויסן. ער קוקט אויף מיר מיט פאַרוווּנדערונג :

— וואָס טוט איר דאָ? צוריקגעקומען קיין אוסטילע מיט אן האַק? — שמייכעלט ער — ווען זייט איר עס געקומען?

— צוריק מיט א 2 שעה. כ'האָב נישט געקאָנט געפונען קיין ראָדניק בין איך דאָ מיט אן האַק, אָבער איר דארפט נישט מורא האָבן, איך האָב בלויז בדעה צו נוצן די האַק צום העלפן בויען אָקאָפעס.

ער לויבט מיין פאטריאָטישקייט, אָבער — דערקלערט ער — אזוי ווי ער האָט צייטווייליק קיין אינסטרוקציעס ווייסט ער נישט וואָס צו טאָן.

צוויי טעג פארלויפן מער־וועניקער אָן ספעציעלע פאסירונגען. כ'האָב אפילו א געלעגענהייט צו זען זיך מיט פריינד און באקאנטע.

פלוצלינג, אויף דריטן טאָג ברעכט אויס א שיסעריי, וועלכעס פארוואנדלט זיך שנעל אין א שלאכט. די אינטענסיווקייט פון שיסעריי האלט אין איין שטייגן — מאשינען־געווער, קוילן־ווארפערס, גראנאטן אונטער געהאלטן מיט א שווערן ברילעריי פון ארטילעריע פולט אָן די לופט מיט א גהינמ'דיקער קאקאָפאָניע. די ווענט, די פאָל ציטערן, די שויבן אין די פענסטער צעשפליטערט פון פארבלאָנדזשעטע קוילן. עס ווערט געפערליך זיך אויפצושטעלן, בלייבן טאקע אלע זיצן אויפן פאָל. עס האָט נישט לאנג געדויערט און א מהנה יידן קומען צולויפן צו אונדזער הויז. זיי דערציילן, אז די הייזער פאראלעל צום בוג זיינען אין פייער. אונדזער הויז זעט אויס ווי אן ענגע באלאגערטע נעסט. אויך דאָס ענדערט זיך ראפטום. א שטארקער בענץ אינדרויסן האָט יעדן אויפגעשוידערט. עמיצער שרייט: „זיי האָבן געטראָפן דאָנעכעס בית־המדרש, קוקט ווי עס רויכערט״. דאָס איז געווען ווי א פאניק־סיגנאל. אלע צעלויפן זיך, ווער אין קעלער אין דרויסן, ווער אין לופט־שוץ גרוב אינם גאָרטן. איך פארליר נישט מיין גלייכגעווירט. פונ'ם שטאל דערהערט זיך א בילעריי. מיין מומע האלט דאָרט א הונט און א קו אָנגעבונדן. כ'באשליס, אז ס'איז בעסער זיי ארויסלאָזן טאָמיר ברעכט א שרפה אויס. אויסגעפירט די מיסיע בשלום, די קוילן אויסגעמיטן איידער זיי האָבן די טיר אדורכגעלעכערט; אָבער אַ האָגעל פון קוילן אין דרויסן צווינגט מיך זיך צוריקקערן אין הויז אריין. מיט מיר זיינען דריי קוזינען, בן־ציון און וועלוועל וויינשל און שאול גאָלד. איך שלאָג פאָר מיר זאָלן זיך זעצן אונטערן טיש. עס וועט נישט העלפן אויב מיר זאָלן גלייך געטראָפן ווערן, אָבער דער שווערער טיש וועט אונדז באשיצן פון אן איינגעפאלענעם סופיט.

פלוצלינג הערט זיך א קלאפן אין דער פראָנט־טיר. איך עפן און פאר מיר באווייזט זיך א יונגע שכנה, פייגע קאץ, פארבלוטיקט מיט ווילדע צעשויבעטע האָר פול מיט האַלץ שפליטערס. מיר פארבאנדאזשירן אירע גאנץ לייכטע ווונדן, אָבער ס'איז אוממעגלעך זי צו בארויקן און אויסגעפונען געני וואָס ס'האָט פאסירט. ווען דער דאך אין זייער הויז איז איינגעפאלן און זי איז אין פאניק אנטלאָפן.

אין אָונט האָט די שלאכט פארלוירן דעם אימפעט. יעדער איז ארויסגעקראָכן פון די באהעלטענישן. ס׳האָט זך געהערט א ספאָראדיש שיסעריי פון לייכטע פאטראָל־אקטיוויטעט. נעבן אונדזער הויז האָבן מיר באגעגנט א יידישן אונטער־אָפיציער פון דער פוילישער ארמיי. זיין מאָראל — אויסגעצייכנט, זיין שטימונג — קעמפערישע זיכערקייט. ער דערוואַרט אינדערפרי באנייעטע אקטיוויטעט און האָט געראטן, אז ס׳וואָלט געווען בעסער צו פארלאָזן דאָס שטעטל, אויף דער ריכטונג פּוזאָוו. די עלטערן האָבן נישט געהאט קיין חשק זיך ווידער צו וואלגערן. זיי זיינען אויך זער מיד געווען. זיי האָבן אָבער פאָרגעשלאָגן, אז מיר, די יונגע זאָלן גלייך אהין גייען. ווארשיינליך וועט די לאגע זיך פארבעסערן, אויב נישט וועלן זיי קומען אין פרימאָרגן.

מיין ברודער, קוזינען, אגרופּע באקאנטע און איך זיינען אָנגעקומען צו „מינדל די פּוזאָווער" ארום האלבנאכט. ס איז שוין דאָרט געווען אן היפשע צאָל מענטשן פון אוסטילע און אומגעגנט. מיר זיינען דאָך גערן אויפגענומען געוואָרן. די גרויסע סטאָדאָלע מיט פרישן און שמעקעדיקן היי איז פארוואנדלט געוואָרן אין א גאסט־הויז פאר די פּליטים.

ווי גיך מיר זיינען אָבער אָנגעקומען האָט עפּעס א חרטה־געפיל פארקלעמט דאָס האַרץ צוליבן שיידן זיך מיט די עלטערן און פאמיליע, ווער ווייסט וואָס ס׳וועט געשען ?

א שווער געמיט האָט ביטער געקעמפט מיט פיזישער מידקייט אין די שפּעטערע נאכט־שעהן אין דער פינסטערער סטאָדאָלע...

מיר זיינען נאָר־וואָס איינגעשלאָפן, ווען מיר זיינען אויפגעוועקט געוואָרן פון א באוועגונג און ליכט פון א טאשן־לעמפל. צו אונדזער פרייד זיינען פאר אונדז געשטאנען אונדזערע עלטערן, מיינע שוועסטער שפרה און רעכעלע און ברודערל הערשעלע. ווען מיר זיינען אוועק זיינען זיי פונקט ווי מיר שפּעטער, באהערשט געוואָרן פון ענליכע געוויסנסביסן און באשלאָסן נאָך באלד, איידער ס׳הויבט אָן טאָגן אונדזערע שריט נאָכפאָלגן.

ערשט ווען די ערשטע זון־שטראלן האָבן אָנגעהויבן בארויטלען די ביימער־שפּיצן זיינען מיר איינגעשלאָפן. אָבער נישט אויף לאנג. פארשידענע קלאנגען האָבן זיך פארשפּרייט, וועגן דייטשע טאנקען אין דער געגנט, וועגן אוקראינער שארפנדיק זייערע מעסערס און ענליכע אומרויקע ווערסיעס.

מינדל און איר הויזגעזונד (דאכט זיך די איינציקע יידישע משפחה אין דאָרף) האָבן גע׳עצה׳ט זיך נישט ווייזן אינדרויסן אין גרופּן. ווי צו באשטעטיקן די ריכטיקייט פון איר אפשאצונג פון דער לאגע זיינען באלד א פּאָר שטיינער געפאַלן נעבן ברונעם, געטראָפן אייניקע בעת זיי האָבן זיך געוואַשן.

מיין פאָטער איז צוריקגעקומען פון שול־דירעקטאָר, ווו ער איז געגאַנגען הערן די נייעס. ער האָט געהערט פון מאָסקווער ראַדיאָ וועגן דעם דייטש־סאָוויעטישן אָפּמאַך. פוילן ווערט צעטיילט. דער בוג ווערט די גרעניץ־ליניע צווישן דייטשלאַנד און סאָוויעט־רוסלאַנד. אוסטילע וועט זיין אין סאָוויעטישע הענט. די נייעס קלינגט אומגלויבליך. אָבער מען זיפצט אָפּ מיט פאַרלייכטערונג: די דייטשן וועלן אהער נישט קומען. די אוקראַינישע פּאָגראָמטשיקעס וועלן דאַרפן זייערע מעסערס פארבעהאלטן.

צוריק אין אוסטילע. די שטימונג איז געמישט — א דערלייכטערונג צוליב די אויסמיידונג פון אַ דייטשן געפאַר, אָבער אַ באוווסטזיניקייט פון געפאַר מצד די פוילישע און אוקראַינישע אנטאגאָניסטן, וועלכע האָבן דאָך אַ געמיינזאַמען סענטימענט־האַס פאַר יידן.

די לופט איז פול מיט שפאנונג. קאַמפן צווישן פאָליאקן און אוקראַינער לאָזן צווישן זיך איבער א צענטליק הרוגים, מיט אָפּגעהאַקטע הענט און פיס. זיי ליגן נעבן בוג אין אַ בלוטיקער באָד. אין שטעטל איז אַ טעראָר. די מאַכט איינגעבראָכן. אַ פוילישער פולקאָווניק דערקלערט אויסנאמסצושטאנד. מען איז ווי אפגעשניטן פון דער וועלט, ארומגערינגלט מיט האַס און געפאַר. יעדע מינוט קען א סורפריז ברענגען. אָט קלאַפּט מען טאקע אין די טיר. אַפוילישער אונטעראָפיציר און זעלנער אין קאמפס־העלמעטן, מיט באַגנעטן אויף זייערע ביקסן, גראנאטן אויף זייערע ברוסט־קאָסטנס (ווי אויסצייכנונגען) קומען אריין, זוכן ארום. ווער איז דאָ אינם הויז? מיט אונדז צוזאַמען איז גראד אַ פוילישע פאַמיליע פון טשענסטאכאוו מיט קליינע קינדער, מיר האָבן זיך באַקענט אין פוזאָוו, אויף די קינדער רחמנות באקומען, האָבן זיי זיך בא אונדז פאַרהאַלטן, דער ווייל טאַקע אויסגעליידיקט אונדזערע פּראָדוקטן. עס האָט אויסגעזען ווי איינע פון די פרויען האָט עפּיס דעם סערזשאנט איינגעשושקעט אין אויער אריין...

— ווּעמענס זיינען די וועליסאָפּעדן?

— מיין ברודערס און מיינער — ענטפער איך.

— רעקוויזיר די וועליסאָפּעדן — באפעלט דער אונטעראָפיציר דעם זעלנער.

— איר וועט די וועליסאָפּעדן נישט נעמען, איר האָט קיין רעכט נישט — ענטפער איך. מיין פאָטער און די ארומיקע זיינען באַזאָרגט און דערשראָקן. דער זעלנער שטויסט מיך אַוועק מיט דער ביקס־קאָלבע, זיינע אויגן פינקלען מיט בייזע פייערלעך. פאר מיר איז קענטיק, אז זיי ווילן די רייטוועגעלעך בלויז פאַר זיך און זאָג דאָס זיי אין זייערע פנימער.

מיין פאָטער וועלנדיק אויסמיידן געפאַר, נעמט די וועליסאָפּעדן און גיט זיי

דעם, ביז די ציין באַוואָפּענטן זעלנער. איך נעם מיינעם צוריק און דערקלער קאטעגאָריש: — מיינעם וועל איך נישט גיבן. איך האָב אַנדערע באַגריפן וועגן קעמפן אין אַ מלחמה א. א. וו.

מאָדנע, זיי באַניגענען זיך מיט איין וועליסאָפּעד. מעגליך, אז די אָנוועזנהייט פון די פוילישע פאַמיליע האָט זיי אביסל אין צווייפל וועגן מיין יידישקייט איבער־געלאָזט (אפנים דאס שושקען פון די פוילישע פרוי איז נישט געווען גאַנץ קלאָר). מיין מומע, טשאַרנע אייכנבוים, האָט געהערט ווי ביים פאַרלאָזן דאס הויז, זאָגט איינער צום צווייטן: „ער איז נישט קיין ייד"...

די רויטע ארמיי דערנענטערט זיך לאַנגזאַם. די צווישנצייט איז פול מיט שפאנונג. עס פילט זיך אַן אָביעקטיווע נויטווענדיקייט צו פילן די עקזיסטירנדיקע אָפּוועזנהייט פון אויטאריטעט אין לעגאַלע אָרדנונג. אויב די סיטואַציע וועט זיך פאַרציען וועלן די קעגנזייטיקע פויליש־אוקראַינישע אנטאגאָניזמען עקספּלאָדירן. דער רעזולטאט וועט זיין בלוט־פארגיסונג און רויבעריי.

די פוילישע פּאָליציי עקזיסטירט נישט מער. נעלם געוואָרן זיינען אויך די לעצטע מיליטערישע אָפּטיילונגען. אַ בירגער־מיליץ ווערט דעריבער אָרגאניזירט, בכדי אנצוהאלטן אָרדנונג און באשיצן די באַפעלקערונג.

אינם לאָקאַל פון געוועזענעם פוילישן פּאָליציי־אמט (משה קליינערס געביידע) ברויזט מיט אַקטיוויטעט. אקטיוו זענען נישט בלויז די קאָמוניסטן (יידישע און אוקראַינישע) אָרגאניזירט זיינען אויך סתם בירגער און יידישע יונגעלייט פון ציוניסטישע גרופּירונגען. נישט פאַרהאַן געוויסע אמוניציע פאַר יעדן מיליציאָנער (דאָס איז אָבער נישט אלגעמיין באַקאַנט). דער פסיכאָלאָגישער עפעקט פון יידישע יונגעלייט פאַטרולירנדיק די גאַסן מיט געווער האָט אויף דער יידישער באַפעלקע־רונג א באַרויקנדיקן איינפלוס. מען אָטעמט אָפּ פרייער...

דער כאראקטער פון אוסטילע האָט זיך געענדערט אונטער דער סאָוויעטישער מאַכט. די אַמטן און אינסטיטוציעס זיינען באַזעצט געוואָרן מיט נייע עלעמענטן. די קאמוניסטישע וועטעראנען, די געוועזענע פּאָליטישע געפאַנגענע (ווי שמואל בוים, מאטיע דעם משמש) זיינען ווי איגנאָרירט געוואָרן. ס'איז נישט געווען קיין דעמאָקראַטישע, רעפּרעזענטאטיווע אנפירונג, אַלע קאָנטראָל־פּאָזיציעס זיינען פאַרבליבן אין די הענט פון די סאָוויעטישע פּאַרטיי־לייט. פּריוואַטע איניציאַטיוו איז כמעט ווי באַזייטיקט געוואָרן אָן א צופרידנשטעלנדיקע ענדערונג. דאָס האָט גורם געווען אַ כראָנישן מאַנגל פון קאָנסומער־פּראָדוקטן, רעדוצירט דעם לעבנס־ניוואָ ביז מינימום.

אין סך הכל, טראָץ אַלע ענדערונגען איז די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע סטרוקטור פאַרבליבן פּרימיטיוו, פּראָווינציאַנעל. ס׳האָט קיין זין געהאַט אין אוסטילע צו פאַרבלייבן. כ׳האָב דעריבער אַנגענומען אַ פּאָסטן אין לוצק אַלס פּאָטאָקאָרעספּאָנדענט אין רעדאַקציע פון דער צענטראַלער וואָלינער צייטונג „ראַדזיאַנסקאַ וואָלין״. דאָס האָט מיך געבראַכט אין קאָנטאַקט מיט מענטשן פון פאַרשידענע שיכטן אומעטום אין וואָלין און נאַטירלעך, אויך אוסטילע.

אַלגעמיינע דערציונג איז געווען צוטריטלעך אונטער דער סאָוויעטישער מאַכט. האָבן טאַקע מער יוגנטלעכע אויך אין אוסטילע אויסגענוצט די געלעגנהייט. דער פּראָגראַם, די קורריקולום האָט אָבער געליטן פון דער אָפיציעלער סאָוויעטישער ריכטליניע — קאָנפאָרמישע דאָגמאַטישקייט.

די דערציונג איז געווען פרעמד אין עצם, אָן טראַדיציאָנעלע אַטריבוטן.

פיל יוגנטליכע זיינען גערופן געוואָרן צו מיליטער־דינסט אין דער רויטער אַרמיי. צווישן די לעצטע איז געווען מיין ברודער אברהם, וועלכער איז אוועק־געשיקט געוואָרן קיין דניעפּראָפּעטראָווסק.

מיין שוועסטער שפרה האָט באַזוכט אַ פּעדאַגאָגישע שולע אין לודמיר און שפּעטער געוואָרן א לערערין, זער באַליבט ביי אירע שילער. מיין יונג שוועסטערל רעכעלע און ברודערל הערשעלע (יעקב צבי) זיינען אין שולע געגאַנגען. מיין פאָטער האָט אָנגעפירט אַ פאָטאָגראַפישע אַטעליע.

אַלס גרעניץ פּונקט איז דער רעזשים אין אוסטילע געווען מער אַשטרענגער, מער באַגרעניצטער. פיל הייזער נעבן בוג און אין זאַלוזשע זיינען עוואַקואירט געוואָרן. מענטשן, וועלכע זיינען זייער גאַנץ לעבן געוווינט געווען פריי אַריבער צוגייען אויף דער צווייטער זייט („יענע זייט״) בוג, זיינען מיט אַמאָל באַזייטיקט געוואָרן פון דער מעגליכקייט. אַנדערע זיינען אפילו פון אוסטילע אַרויסגעשיקט געוואָרן.

בעת מיין לעצטן באַזוך אין שטעטל אין מאַי 1941 האָב איך באַזוכט די שולע, וועלכע איז דאַן געווען אין דער געביידע פון „ביעליאַנקינס הויף״. פון דאָרט האָט זיך אויסגעשפּרייט אַברייטע פּאַנאָראַמע, מען האָט געזען דעם טייך לוג אויסגיסנדיק זיינע וואַסערן אינם בוג אריין און „יענע זייט״, איצט אין דייטשע הענט. כ׳האָב געמאַכט אייניקע פאָטאָ־אויפנאַמען פון די לערער און שילער און דערביי איראָניש באַמערקט וועגן דעם אונטערגרונט פון דייטשלאַנד. יאָסל מאַמעט איז געווען שול־דירעקטאָר. מיר זיינען ביידע געשטאַנען אויף די טרעפּ אין דרויסן און געשמועסט. מיין ברודערל, הערשעלע, דאַן 12 יאָר אַלט, איז געשטאַנען אביסל ווייטער, אָנהאַלטנדיק א דרך־ארצדיקן שטח. עס האָט זיך געפילט א שטילער און קעגנזייטיקער שטאָלץ צווישן די ברידער. איך האָב זייטיק אויף מיין ברודערל

געקוקט און זיך געטראַכט וו געענדערט ער האָט זיך, אזוי אויסגעוואקסן. יאָסל מאמעס האָט ווי געלייענט מיינע גדאַנקען און באמערקט:

— ער איז א פיינער שילער; זער קלוג.

כ'האָב דאמאלט נישט געוווסט, אז דאס בילד פון מיין יונג ברודערל, הערשעלע, אויף די שטיגן פון די שול, וועט פארבלייבן א דערינערונג פון אונדזער לעצטער באגעגעניש...

דעם 22־טן יוני 1941. א שווערע, לאנגע, קאשמאַרע נאכט באפאלט. נאַצי־פינצטערניש הילט איין די וועלט...

אויף מיינע שפעטערדיקע וואָגלער־עטאפן אין קובאן, קאווקאז, צענטראל אזיע, באגלייט אומעטום פון אומרו וועגן גורל פון מיינע אייגענע אין אוסטילע טויכן אויף דערינערונגען וועגן שטעטל:

אָט איז א קליין שטעטעלע אוסטילע, ארומגערינגעלט פון דריי טייכן — בוג, לוג און סטודיאנקא. דעקאָרירט מיט אפאר בערג און טאָלן. אגעגנט מיט גרינע פעלדער, שטימונגספולע וועלדער און פרעכטיקע פייזאזשן... אשטעטעלע מיט פשוטע מענטשן, מיט קאָלירן און פאַרבן, מיט קלאנגען אוןווידערקלאנגען און אייגנאַרטיקן חן.

אט געדענק איך אפילו אייזיק דעם וואַסער־פירער מיט זיין פאָלקסטימליכן, ראפינירטן שאַרפזין... פנחס שתדלן אין דער זיידענער קאַפאָטע און גאַרטל ארום זיינע דיקע לענדן באַזוכנדיק שבת אינדערפרי די בתי מדרשים און שילעכלעך און פון בעלעמער מודיע זייענדיק די מתפללים מיט זיין סקארבאָוועו ניגון וועגן דעם לעצטן באַשלוס פון דער יידישער קהילה... אָט הער איך דעם דונערדיקן באַריטאָן פון אַלטן ניקאָלאיעווער סאָלדאט בענטשע שוסטער, רופנדיק זיינע זין זיי זאָלן די בהמות פון שטאַל ארויסלאזן, אָדער די פערד איינשפאנען. זיין שטאַרק פארהאָרעוועט פנים מיט דער געל־ווייסער באָרד דערמאָנען אַ פאטריארכאַלן כאַראַקטער. אפילו די זידלערייען מיט וועלכע ער באַגלייט די אויסרופן צו זיינע בנים ווישן נישט אָפּ די שפאַסיקע וואַרימקייט פון זיינע פארזשמורעטע אויגן...

ס'דערמאנען זיך געשעענישן, פאסירונגען, עפּיזאָדן:

אָט איז ל״ג בעומר. עטליכע הונדערט יידישע קינדער מארשירן מיט ווייס־בלויע פענדליך; העברעאישע לידער קלינגען אין די לופט אויפן וועג אין וואלד אריין.

השומר הצעיר, החלוץ, בית״ר האַלטן זייערע אייגענע אויספלוגן אנגאזשירט אין א קאָנקורענץ צו געווונען די יוגנט פאַר זייערע אידעען.

דער וואלד הילכט אָפּ מיט א ווידערקול פון טענץ, געזאנג, שפּילן און שיסערייִ פון קינדער ביקסלעך.

דער אָוונט לעשט אויס די פייערליכע קלאנגען, אָבער די איינדרוקן צינדן אָן זכרונות אויף לאַנגע יארן...

אָט אליטעראַרישער משפּט פון שעקספּירס „סוחר פון ווענעדיג". דער עולם פאַרזאַמלט זיך אין זאַל פון דער יידישער געזעלשאַפטליכער ביבליאָטעק א. נ. פון י. ל. פּרץ (איך בין דאן געווען ביבליאטעקאר) אייניקע קומען גאָר פרי און כאַפּן אריין אַשאַך אָדער לייענען די „ליטעראַרישע בלעטער" ביז ס'איז צייט אָנצופאנגען.

דאס געריכט באשטייט פון פישל אייזענבערג, שאול סטאָלער, יצחק פאַרבער, אברהם צוקער א. אנדערע. די פייערדיקע רעדעס פון פּראקוראָר און פּאַרטיידיקער פּילט אָן דעם זאל מיט עמאָציאָנעלן פּאַטאָס, ממש ווי שיילאָק וואָלט דאָ אין זאל אָנוועזנד געווען. די צושויער ווערן מיטגעריסן און איך, דער געריכט־סעקרעטאר, באַדויער וואָס כ'קען נישט סטענאגראַפיע...

אָט איז א געזעגנונגס אָוונט אין לאָקאל פון „החלוץ" צום אָפּפאָר פון אייניקע חברים צו הכשרה. ס'באטייליקט זיך חבר טביה פון מרכז. א געהויבענע שטימונג, עס פּולסירט מיט האָפענונג און ציל־באוווסטזיניקייט, קעגן דער ענגער אויסזיכטלאָזיקייט אין אנטיסעמיטישן פּוילן, פאר נייע לעבענס־פאָרמען אין ארץ ישראל...

אָט טרעט אויף א שרייבער און דראמאטורג, לייב מלאך, וועלכער מאָלט בילדער פון יידישן לעבן אין דרום־אמעריקע. ער רעדט וועגן לעבנס־שטייגער, וועגן יידישע טיפּן אין פארשידענע וועלט־טיילן. וועגן דער זאַפטיקייט פון דער יידישער שפּראך פון די מאַרק־יידענעס (סעדעכעס) מיט זייער פאַרביקן לעקסיקאָן פון קללות צ. ב. ש. „אפּייער אים אין די לינגען וועט זיך אים די לעבער אפּבראָטן"..:

„אלע ציין זאָלן אים ארויספאַלן, בלויז איינער זאָל בלייבן פאַר צאָן ווייטיק."

אין אגעשפּרעך מיטן שרייבער דערציילט ער מיר וועגן מיין פעטער חיים ווײַנשל (פון אוסטילע) וועמען ער האָט געזען צוריק מיט עטליכע חדשים אין מילוואָקי (אמעריקע) ווו חיים איז אַקטיוו אין אַ יידישן דראמאטישן קרייז. מיר זיינען ביידע צופרידן פונם צופאַל און מיר שרייבן ביידע חיימען פון זיין אלטער היים אוסטילע.

אָט איז אַן עפּיזאָד, פּאסירט אומגעפער אין 1936 :

כ׳האָב זיך אָפּגעשטעלט פאַרן קינאָ־טעאַטער בכדי אדורכצוקוקן די פאָטאָס פון רעקלאַמירטן פילם. מיט חשד האָב איך באמערקט, אז איין ווינקל פון יעדן פאָטאָ איז אָפּגעשניטן. ס׳האָט זיך ארויסגעוויזן, אז דאָס האָבן די פוילישע אייגנטימער ספּעציעל געטאָן, בכדי צו באַזייטיקן די „אופא" (UFA) מארקע, אדייטשע קינאָ־סטודיע אָנגעפירט ביי א נאַצי־מיניסטער.

כ׳בין גלייך אריינגעגאנגען צום אײגנטימער און פּראָטעסטירט קעגן זיין פארפירערישער באַמיונג אפצווישן די דייטשע שפורן און קעגן זיין אונטער שטיצונג פון דייטשע פילמען אין אַ צייט פון היטלערישע פארפאָלגונגען קעגן יידן און אויך פּאָליאַקן — אבאליידיקונג פון די באַזוכערס אינטעליגענץ און געפילן.

זיין ענטפער איז נישט באפרידיקנדיק, כ׳האָב אים דעריבער געוואָרנט, אז איך פיל זיך געצווונגען דעם פאקט צו דער עפנטליכקייט באַקאנט מאכן.

ס׳איז געווען נאך מיטאָג, קיין סך צייט נישט פארבליבן צום אָנפאנג פון דער פּרעמיערע. כ׳האָב דעריבער באַשלאָסן צו האַנדלען שנעל. פארשטענדיקנדיק זיך מיט מיין ברודער אברהם, און אייניקע יוגנטליכע, האָב איך גלייך געמאַכט א פּלאַקאַט און אוועק צו מרדכי פליישערס גאז־וואַסער געשעפט (וועלכעס איז געווען אין אגוט באַזוכטן פונקט) מיר האָבן קוים באוויזן דעם פלאקאט אויפצוהענגען איז אנגעקומען דער קינא אָפּעראַטאָר און מיט כעס די באַקאַנטמאַכונג פון וואנט אראָפּגעריסן.

— עס איז באמת אשאָד — דערקלער איך — וואָס איר נוצט אייער ענערגיע נישט אויס אין דער ריכטונג פון אײנפלוסן אייער ארבעטסגעבער קעגן שטיצן די דייטשע עקאָנאָמיע. היטלער איז נישט נאר א שונא פון די יידן, זיין האס איז אויך געווענדעט קעגן פוילן. איר שליסט זיך פרייוויליק אָן אלס זיין פארטיידיקער אָן שפּור פון ווירדע... אשאָד מיינע ווערטער ארויסוואַרפן ווען איר אליין פארשטייט דאס נישט. איך באוואָרן זיך די רעכט שפּעטער קעגן אייער האַנדלונג שריט אנצונעמען. איצט איבערצייגט עס מיך מער, אז כ׳דארף אַנדערע פלאקאטן צוגרייטן...

מיר זיינען גלייך אהיים געגאַנגען. יונתן וועוורוק האָט זיך אויך אנגעשלאָסן, גענומען פּאַפּיר און פארבן און זיך געלאָזט צו דער יידישער ביבליאָטעק, בכדי דאָרט נייע פלאקאטן צו מאָלן.

אויפן וועג קומט אונדז אנטקעגן א פּאָליציאַנט. „ווער איז דער עלטערער גינזבורג?" — פרעגט ער און דערקלערט, אז כ׳מוז גלייך מיט אים גייען צו דעם פּאָליציי־אַמט און אויך די מאַטעריאַלן מיטברענגען.

— הער גינזבורג איז צו דער דיספּאָזיציע פון קאָמענדאַנט — רעפּאָרטירט ער דעם פליכט־אפיציר אין פּאָליצי־אמט.

— איר וועט דאַרפן ווארטן אין צווייטן צימער ביז דער קאָמענדאנט וועט קומען — מעלדעט מיר דער פליכט־אָפיציר.

— ווען דערוואַרט איר דעם קאָמענדאנט ? איך האָב קיין צייט, כ׳מוז שנעל די פלאַקאַטן מאַכן.

— כ׳קען נישט וויסן ווען, מעגליך אין א שעה...

— אויב כ׳מוז אזוי לאַנג ווארטן וואָלט איך געוואָלט די פלאַקאַטן דאָ מאַכן, אויב איר וועט מיר דערלויבן נוצן א טיש.

— ס׳איז נישטא קיין ליידיקער טיש.

— אין צווייטן צימער — לאָז איך אים נישט אָפּ.

ער קראַצט זיך אין קאָפּ, וואַקלט זיך אָבער שטימט איין.

כ׳האָב ארויס געענדיקט דעם ערשטן פלאַקאַט אין יידיש און פויליש. אָנגעהויבן דעם צווייטן. דער פּאָליציאַנט קומט אריין, קוקט און לייענט הויך דעם פוילישן טעקסט :

„ווי לאַנג דייטשלאַנד פאַרפאָלגט אונדזערע ברידער־יידן, באָיקאָטירן די יידן דייטשע סחורות״.

„דערמיט ווערט געבראַכט צו אַלגעמיינער אויפמערקזאַמקייט, אז דער פילם א. נ. „דער פאָרטער פון אַטלאַנטיק האָטעל״, וועלכער איז איצט אויפן עקראַן פון שטאַט קינאָ־טעאַטער, איז א דייטשע פּראָדוקציע פונעם פילם־סטודיע „אופא״, וועלכע איז אונטער דער אָנפירונג פון הוגענבערג, א מיניסטער אין היטלער־קאַבינעט. עמיל יאַנינגס, וועלכער שפּילט די הויפּט־ראָל איז אויך א נאַצי מיטגליד. „פּוילישע בירגער און יידן בפרט, ווערן גערופן זיך סאָלידאַריזירן מיט דער באָיקאָט־אַקציע, אלס פּראָטעסט קעגן דעם באַרבאַרישן אויסראָטונגס קאַמף מצד די נאַציס און דעם דערמאַנטן פילם נישט באַזוכן״.

— המ, באָיקאָט !... באַמערקט דער פּאָליציי־מאַן פולדייטיק.

איך פאַרליר נישט קיין צייט און מאָל ווייטער. מיט אַמאָל דערהערן זיך שווערע טריט. דער קאָמענדאַנט איז ענדליך דאָ. ער איז נישט אין אַגוטער שטימונג. ער סאָפּעט שווער און איז פאַרשוויצט נאָכן ארויפקלעטערן די שטיגן (דער פּאָליציי־אַמט איז דאַן געווען אויפן רינעק, אויפן צווייטן עטאַזש, אין דער געביידע פון די וואַגענפעלדס) אַפּנים דער איינדרוק אינם שטעטל פון די פּאַסירונג — ווייל איך בין געווען פאַרהאַלטן ביי דער פּאָליציי — איז געווען אַמערערסטן פאַראַנטוואָרטליך פאַר זיין שטימונג.

ער איז גלייך צו מיר צוגעפאַלן מיט כעס.

— איר וועט דאָ אָנפירן א באָיקאָט און שטערן די עפנטליכע רו. איך וועל דאָס נישט דערלאָזן ! זע, וואָס ס׳טוט זיך ! דאָס קינאָ־טעאַטער ווערט אָן געלד !

דאָס איז אַן ערנסטער ענין! איך וועל אָנווענדן די שטרענגסטע מיטלען קעגן אזא אגיטאציע!

ווען ער האָט נאָך דערזען די פלאקאטן זיינען אים די אויגן פארלאָפן מיט בלוט. ער האָט געשריגן מיט שוים אויף די ליפן. זיין פעטער, שווערער קערפער האָט קאָנוולסיוו געציטערט.

איך ווענדע זיך צו אים:

— אָבער, הער קאָמענדאנט, אויף אייער טיש זע איך דאָך די צייטונג אי.ק.צ. (אילוסטראָוואני קוריער צאָדזיעננאי) האָט די צייטונג מיט אפאָר טעג צוריק נישט געשריבן וועגן דעם יידישן באָיקאט קעגן דייטשלאנד, אז דאָס איז אַן אקציע, וועלכע פארדינט נאכפאָלגונג?...

— מיר לייענען אויך די צייטונגען — שרייט ער — דערציילט מיר נישט קיין געשיכטעס!

— ס׳ווייזט אויס, אז איר לייענט נאר באשטימטע נייעס...

— גענוג, איך וועל נישט דולדן קיין שטערונג פון דער עפנטליכער רו אין אָרדנונג. מאכט אפראָטאָקאָל — באפעלט ער דעם סערזשאנט — און לעגט ביי די פלאקאטן, אלס זאכליכן באווייז.

ווען כ׳בין ארויסגעקומען פון פאָליציי־אמט האָבן אסך מענטשן שוין געוווּסט וועגן דער פאסירונג. דאָס האָט אין א באדייטנדיקער מאָס געהאָלפן פאָפולאריזירן די באָיקאָט אקציע קעגן דעם פילם.

אָבער בכדי די אקציע צו פארענדיקן האָבן מיר שפאצירט אויפן טראָטואר נעבן די יוחנזאנס און יעדן פארבייגייער געוואָרנט וועגן פילם. אלע יידישע באזוכער און אפילו אייניקע פאָליאקן האָבן זיך צוריקגעקערט, צום צווייטן סעאנס איז דער זאַל געווען ווי ליידיק, כ׳דערמאָן זיך נישט, אז דער קינאָ־אייגנטימער האָט ווען עס איז שפּעטער דייטשע פילמען געוויזן.

אין נע־ונד אין דעם הייסן עקזאָטישן אוזבעקיסטאן, טאדזשעקיסטאן און קירגיזיע האָבן בילדער פון אוסטילע אנגענומען אספּעציעלע נאסטאלגיע.

אין סעפטעמבער 1942 באקום איך א טעלעגראמע פון מיין ברודער אברהם. דאָס איז געווען דער ערשטער צייכן פון לעבן. 15 לאנגע חדשים האָט געדויערט די זוכעניש. ער איז געווען אין אשקאר־אלא (צווישן גארקי און קאזאן) איך אין לענינאבאד (טאדזשעקיסטאן) וואָס פאר א גליקליכער מאָמענט דאָס איז געווען! דער גליקליכסטער זינט דעם אויסברוך פון דער מלחמה. כ׳האָב זיך אויך דערוווּסט, אז אייניקע אוסטילער בחורים, וועלכע זיינען מיט אים אין דער רויטער ארמיי

געווען געפונען זיך איצט נישט ווייט פון אים. אָט זיינען די נעמען: חיים סטאלער, אברהם סטעלניק, משה שפייזער און ל. שיינערמאַן.

1944 די דערפאָלגרייכע אָפּענסיווע פון דער רויטער ארמיי אויף די לאנגע פראָנט־ליניעס האָט ארויסגערופן האָפענונג און אומגעדולד צו הערן פון דער היים. די ידיעות פון די באפרייטע געביטן האָבן אָבער נישט בארעכטיקט די האָפענונגען, מיט אמאָל האט זיך געמומען אנטפלעקן די גרויליכע, בלוטיקע קאטאסטראָפע. הונדערטער יידישע ישובים, וועלכע האָבן טראָץ דער לאנגער געשיכטע פון רעכטלאָזיקייט, פארפאָלגונגען און פאָגראמען דאָך באוויזן צו בויען ארומפולע געשיכטע פון פיל זייטיקער, פיל פארביקער טעטיקייט, באוויזן א מערקווירדיקע קולטורעלע און עקאָנאָמישע וויטאליטעט; א ברויזנדיקער רעזערוואר פון יידישע און העבּרעאישע שרייבער, דענקער, פירער; א רייכער קוואל פון אידעען, וואָס האָט געגעבן באגייסטערונג דעם גאנצן יידנטום אין אלע לענדער; א מזרח־אייראָפּעאיש יידנטום, מיט א פארצווייגטע נעץ פון שולן, פאָליטישע פארטייען, יידישער און העברעאישער פרעסע און סאָציאלע אינסטיטוציעס, א אידעאליסטישע ציוניסטישע יוגנט מיט אַ שעפערישער ענערגיע און רייכע טראדיציע, א פאָלק, עלטערן, שוועסטער — ברידער — אזוי ברוטאל אונטער געשניטן געוואָרן...

ענדליך דער ערשטער בריוו פון לודמיר פון מיין ברודער אברהם, פון 11־טן יאנואר 1945: „...מיט מיר איז חיים סטאלער און שיינערמאן. מיר האָבן זיך פארהאלטן דא, ווו די היטלערישע צוזאמען מיט די אוקראינישע מערדער האָבן דערמאָרדעט אונדזערע טייערסטע — אונדזערע עלטערן, שוועסטער, ברודערל און נאָענסטע.

צו באשרייבן דיר וואָס איך זע און הער זיך דאָ אָן איז גארנישט מעגליך. לודמיר איז צעקלאפט, אָפּגעברענט — גאנצע גאסן אָפּגעמעקט. נאָר נאָך טראגישער איז דאָס וואָס פון עטליכע און צוואנציק טויזנט יידן איז געבליבן נישט מער ווי 35 מענטשן צופעליק.

אלע לודמירע ווי אויך אוסטילער יידן זיינען ארויסגעפירט געוואָרן קיין פּיאטידניע און אין פריער צוגעגרייטע גריבער דערשאָסן געוואָרן... פון אוסטילע זיינען צופעליק פארבליבן עטליכע און צוואנציק מענטשן: רחל מילער, מאַטל טאָפּאָלער, אליעזר גאָרבאטש, יהושע קליינער, אסתר טייטל און שוועסטער, וואפניארסקי מיט זיין פרוי און קינדער, ישעיה מאלצמאן, וועלוול און יאנקל האלפערן, לישטשינקער (פון די וויינהייזער) בריינדל דאנציגער, איטע און בריינדל אייכנבוים, מענדל גובעל, ח. פרייזינגער חוה קריגשער און ברודערל, ש.

דימענט, סאָסיע טייג און שוועסטער. אָט דאָס זיינען די על־פּי נס פון טויט געראַ־טעוועטע אוסטילער מענטשן. פון אונדזערע איז קיינער נישטאָ. נישט אין טריסק, נישט אין לודמיר, נישט אין אוסטילע. איך שרייב און עס גלויבט זיך מיר אליין נישט, אז וואָס איך זע זיך דאָ אָן, הער אויס איז אלץ אמת.

כ׳בין געווען אויף די קברים פון אונדזערע טייערע עלטערן, שוועסטערלעך, ברודערל און אַלע אונדזערע נאָענסטע. די קדושים ליגן דאָ אין א גרויסן מאסן־קבר — 12 טויזנט יידן. אלע פון אוסטילע ליגן דאָ צוזאמען. אזוי ווי דער קבר איז נישט געווען פול האָט מען אים דערפילט מיט לודמירער יידן.

צו באשרייבן דיר וואָס מיר זעען דאָ איז גאָרנישט פאראן קיין מענטש... איך קען שוין מער נישט וויינען...

אפילו די יידישע געשיכטע קען נאָך נישט אזעלכע טראגעדיעס. די באַש־רייבונגען אין די צייטונגען און ראַדיאָ זענען בלויז א פראגמענט"...

אין א צווייטן בריוו אויך פון לודמיר, דאטירט דעם 25־טן יאנואר 1945:

„...נעכטן בין איך געווען אין אוסטילע מיט מיינע חברים. וואָס כ׳האָב דאָרט געזען האָבן מיינע אויגן נישט געגלויבט. דאָס שטעטל איז אינגאנצן אין שטויב. נישטא קיין הייזער, נישטא מער דער וועג, וואס האָט געפירט צו אונדזער הויז, ווו כ׳האָב געוווינט, און איבערגעלאָזט די עלטערן און טייערסטע אין 1940, ווען כ׳בין אוועק אין מיליטער־דינסט.

מיט סטעזשקעס האָב איך זיך צוגעשלייכט צו אַן איינציקן הייזל. כ׳האָב זיך ארומגעקוקט אויף אלע זייטן, די אויגן זיינען איבערגעפילט געוואָרן מיט טרערן. א טיפע ווונד האָט זיך געעפנט אין מיין האַרץ. כ׳האָב געפילט אַן ענגשאפט אין האלדז, נישט אומשטאנד ארויסצולאָזן א קלאנג... מיינע געדאנקען האָבן זיך צוריקגעקערט צו דער פארגאנגענער צייט... עס איז דאָך געווען נישט אזוי לאנג, אָבער מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אז הונדערטער יאָרן זיינען פארבייגעלאָפן. נישטאָ אונדזער הויז, אָבער אמוויכטיקסטן — נישטאָ אונדזערע באליבטע עלטערן, שוועסטער, ברודערל און קרובים.

כ׳בין צוריקגעטרעטן אפאָר שריט, זוכנדיק דאָס אָרט פון אונדזער הויז, כ׳האָב בלויז געפונען די אָפּגעדאַרטע, ווי וויינענדיקע, קוסטן אין אונדזער גאָרטן. ס׳האט זיך מיר געוואָלט ריידן און פרעגן וועגן אונדזערע ליבסטע, אָבער שטיל־שווייגנדיק האָבן זיי מיר וועגן אלץ איבערגעגעבן...

אויף דער גרויסער בוים אינם גאָרטן, אויף וועלכן מיר פלעגן, אלס קינדער קלעטערן, איז פארבליבן. מען קען אָבער נישט דערקענען, אז דאָרט איז אמאָל אגאָרטן געווען. דאס גאנצע שטעטל זעט אויס ווי א וויינענדיקער בית עולם.

כ׳בין אריינגעגאנגען אין הויז ווו די קאמינסקיס האָבן געוווינט. זיי זיינען

נישטאָ. א עלטערע פרוי האָט מיך דערקענט. כ׳האָב געוואָלט איר עפּיס פרעגן, ריידן, כ׳האב אָבער נישט געקענט. כ׳האָב זיך אוועקגעזעצט. זי האָט אָנגעהויבן מיר דערציילן פארשידענע פאסירונגען. וועגן די עלטערן האָב איך אפילו נישט געפרעגט, ווייל כ׳האָב שוין געוווּסט אלץ גאנץ גענוי...

כ׳האָב זיך ווידער ארומגעקוקט אויף אלע זייטן. זיך גוט איסגעווייינט און געזעגנט דאָס אָרט אויף אייביק..."

יאנואר 1945. אין מינכען. אין דער שטאָט. ווו די לונאטישע, שכורע לומפּן, דעגענעראטן און מערדער האָבן געוועבט זייערע וואנזיניקע חלומות וועגן וועלט־פארשקלאפונג. אין מינכען, א שטאָט וואָס האָט געגעבן געבורט צו דער מאָנסטרוי־עלער נאצי־בעסטיע, וועלכע האָט שפּעטער די וועלט אין א קאטאקליזם פארזינקען. אין מינכען, אין דער צעקלאפּטער נעסט פון די וועלט אונטערצינדער ווי א מאָנומענטאלער סימבאָל פון אייביקייט פון יידישן פאָלק — פארזאמלען זיך די רעשטלעך פון אייראָפּעאישן יידנטום. דער קאָנגרעס פון די באפרייטע יידן גיט אַן אויסדרוק צו די טיפסטע און הייליקסטע געפילן. דער מוט איז אָבער נישט געבראָכן אפילו די גרויזאמע קאטאסטראפע האָט נישט אויסגעלאָשן דעם נר תמיד. די היסטאָרישע ליכט שטראלט ארויס פון יעדן דעלעגאט. אבלוטיקע דערפארונג אונטערשטרייכט די געשיכטלעכע נויטווענדיקייט פון א יידישע מלוכה אין ארץ ישראל.

בן־גוריון באגייסטערט די פארזאמלטע דעלעגאטן. זיינע ווערטער "קיין שום כח אין דער וועלט וועט דעם יידישן גייסט נישט ברעכן !..." זיינען פארהילכט אין אפּלאדיסמענטן.

פארשוווּנדן איז דער אלטער יידישער ישוב אין מזרח־אייראָפּע... אשטעטעלע אוסטילע פארוואנדלט אין אמאסן־קבר...

ס׳דערמאנען זיך די ווערטער פון א רעוואלוציאנער: רום די געפאלענע, די לעבעדיקע פרייהייט !...

אין אספּעציעלן אונטערוויו פאר דער צייטונג, וועלכע איך האָב דאן רעפּרעזענטירט, שיקט בן גוריון איבער אגרוס צו די אָפּגעראטעוועטע יידן. אין רעטראספּעקט נעמען זיינע ווערטער אָן א טיפערע באדייטונג, ווי די ווערטער פון א נביא:

„למרות הכל ועל אף כל המכשולים — לנו תהיה הארץ ואתם תהיו בבונים".

שיקאגא, באב תש״ך (אוגוסט 1960)

בעלא אייכנבוים-טערנער
קובא

אין אנדענק פון מיינע ליבסטע און טייערע.

די נישט-אויסגעוויינטע טרער

„כי האדם עץ השדה” און פון א פעסטן ברייט־שטאמיקן בוים וואס איז געווען מיין ברייט פארצווייגטע משפחה, בין איך אצווייג איונגער — דאמאלס — אפגעריסן געוואָרן דורך דעם שטורם פון צייט און לעבן און איבער כוואליעס פון ווייטע ימים פארטראגן געווארן צו ווייטע ווייטקייטן.

ווייטקייטן פרעמדע, ווייט אוועק פון יענע מרחקים אייגענע, וועגן וועלכע מען האט געטראַכט און געחלומט אין די קינדישע און אין יענע ראָזעווע יונג צארטע יוגנט טעג, ווען דער בליק א פארטראכטער פלעגט זיך אנהענגען און פארטראגן ווערן אויף די ווייס־בלויע וואָלקענדלאך, וועלכע האבן געשוועבט און געיאגט זיך צו די ראַנדן פון מזרח האריזאנטן. ווייט ווייט אוועק דארט איבער די גרינע לאָנקעס, פעלדער און גערטנער, וועלכע האבן געשפרייט זיך פון זיידע באבעס הויז אויף יענער זייט בוג. ווייטקייטן גרינע, וועלכע האבן זיך באהעפט מיט הימלען בלויע אין מרחקים געשטרעקטע. געחלומט אלע יארן פון מזרח און עס האט דער גורל און צייט מיך פארוואָרפן אויף מערב.

מען שרייבט מיר פון ישראל: „מכל העיירה על בניניה, רק הבנין שלכם נשאר ועומד זקוף ובולט מכל העיר”. פון מיינע עלטערנס היים, פון מיין צאלרייכער משפחה, פון אונזערע האַרציקע ליבע שכנים, פון די בני עיר אונזערע, פון דעם ליבן טייערען אומפארגעסליכן פוילישן שטעטל אוסטילע, איז ווי אזכר לחורבן געבליבן איין בנין, דער איינציקער בנין וואס איז געווען אמאל מיין היים. איינזאם, אין שטילן שטומען עלנד און פארלאזנקייט. און ווער ווייסט צי עס מאנט נישט אט די שטומקייט זיינע א דין וחשבון פון די הימלישע הויכקייטן? און עס קען אפשר זיין אז עס באוועגן זיך שאטנס איבער זיינע אויסגעברענטע ווענט, טירן און פענסטער. אפשר דערמאנען זיך די רויטע פון שרפה פארסמאליעטע ציגל, אז ניט אלעמאל איז ער אפוסטער בנין געווען, דערמאנט ער זיך אפשר אין יענער צייט, ווען ער איז אשיינע ווארעמע היים געווען, אז ער איז אין זיין ש־ינקייט

געווען פון די ווייניקע היימען אין שטעטל, און אפשר בענקט זיך אט דער איינזאמער בנין נאך זיין אמאליקער גדולה. עס קען זיין אז עס איז איבער די פוסטע

פישל אייכנבוים הי״ד

חדרים געבליבן דער עכא פון זיינע בני בית. און הערט מען ניט צומאלס פון צווישן פון די חורבה־ווענט דעם ווידער־קול פון דעם שטענדיק פרעהליכן געזאנג פון אונז קינדער? איך געדענק: עס איז געווען אשענער זומער טאג, אלע פיר פענסטער

פון דעם זאל אויפן אויבערשטן שטאָק זענען צעעפנט, טשארנע מאיר פעניקס און טויבטשע העניכס פירן דורך דעם גראדואיר יום טוב פון דעם ערשטן „גן ילדים״ אין שטעטל. פול איז געווען דער זאַל מיט געסט און אלע פענסטער זענען געדיכט באזעצט געווען, א יום טובדיק פרעהליכע שטימונג. קינדערלאך קלייניקע, אינגעלאך און מיידעלאך טאנצן אין אראד אגרויסע, און יונגענקע זיסע שטימעלאך ווי יונגער פויגל־געטשוויטשער זינגען: „צפור יפה, צפור יפה, אל הבית באה חתול שחור, חתול שחור את הצפור ראה״. דאס בלאנדע זוניקע מיידעלע, וועלכע האט פארגע־שטעלט די ראָל פון פייגעלע אין דעם גראדואיר יום טוב פון „גן ילדים״ איז ווי טאַקע אשוועלבעלע פארן שטורם אוועקגעפלויגן. דאס גראָבטשינקע חנעוודיקע אינגעלע וועלכער איז געווען דער חתול שחור וועלכער האָט דערהרגעט דאס פויגעלע. דאס איז הערשעלע פאמעראנץ, — געזונט און שטארק זאל ער זיין — ער וואוינט אין אקיבוץ אין ישראל. און דער ילד דער גוטער וואס האט פארבראכן זיינע הענטעלעך און זיך שיעור ניט צעוויינט פון צער, ווען ער האט געזונגען וועגן דעם טויט פון דעם שיינעם שוואכן פויגעלע, אט דער גוטינקער קינדעלע, מיין שענער טייערער איין און איינציקער ברודער אפרים פישל הי״ד, איז ניטא מער. און אזוי אויך אסך אנדערע פון יענע שענע קינדער פון דעם ערשטן „גן ילדים״ אין שטעטל זענען אלס יוגנטליכע אומגעקומען דורך די רוצחישע נאצישע הענט ימ״ש.

איך געדענק די פרייד אונזערע ווען דו ברודער איינציקער מיינער ביזט געבוירן געווארן. מיר דיינע שוועסטער דריי, זענען שוין געגאנגען אין בית הספר, און דארט האט מען אונז אנגעזאגט די פרעהליכע בשורה אז מיר האבן שוין אברודערל. איך געדענק די שעהנע שמחה צו דיין ברית און דעם שעהנעם יום טוב ווען עס איז אין אונזער היים געפראַוועט געווארן דיין בר־מצוה. ניט איינמאל ווען איך טראכט וועגן דיין טראגישן אומקום, זעה איך דיך ממש פון דעם ערשטן טאג פון דיין געבוירן ווערן, און מיינע געדאנקען באגלייטן דיין ליכטיק געשטאלט ברודער איינציקער, ווען דו האסט געלערנט בא ר׳ ליפטשע אייזענבערג, איך זעה פאר זיך דיין העלע ליכטיקע קינדישע געשטאלט ווען דו געהסט אריבער די גאַס און געהסט אריין שבת צו חיים אידלשטיין ער זאל דיך פארהערן אשיעור גמרא. און איך זעה טאטע מאמעס צעשיינטע פנימ׳ער, זייער נחתדיקן אויגנבליק ווען זיי נעמען אפ גרוסן פון דיין לערנען. און אט הער איך דיין זיסע שטים ווען דו לייענסט די תורה. און איך זע דיך אן אנגעבויגענעם באם טיש אין עסצימער ווען דו לייענסט פאר אונז מגילת אסתר. איך הער ממש דעם קלאנג פון דיין שטים, אין שטוב זענען עטליכע שכנות פאראן. מיר מיידלאך זענען צוגעגרייט מיט כלי זיין צו קלאפן המן הרשע, און די מאמע שטעהט דערביי מיט הענט פארלייגטע

אויפן ברוסט און מיט צעגלאנצטע אויגן שלינגט זי איעדן ווארט, וואס קומט פון דיין מויל ארויס. קיינמאל, קיינמאל, אזוי לאנג ווי איך וועל נאר לעבן וועל איך נישט פארגעסן יענע מינוטן, ווען דיינע ארעמס האבן מיך ארומגענומען ביים געזעגנען זיך פאר מיין אוועקפארן. דיינע העלע אויגן מיט א נעפל פארצויגן, האבן טיף זיך איינגעקוקט אין מיינע. קיין איין און איינציק וואָרט האסטו ניט געזאגט צו מיר, האסט דיין שטים קיין ווערטער געטרויט. עס האבן נערוועז געציקט די ווינקלען פון דיין מויל, באהערשנדיק זיך ניט צו וויינען. און עס האבן דיינע ליפן געציטערט ווען דו האסט זיך צו מיר אראפגעבויגן און מיר אקוש געטון. ווער האט געקענט דאמאלס פארויסזען דעם אנקום פון וואנדאלן־שטורם וועלכער וועט זייען טויט און חורבן? ווער האט געקענט פארויסזאגן אזא טראגיש גרויליכן אומקום פון אלץ און אלעמען?

איך געדענק: אשבת ווינטערדיקן נאכמיטאג, טאטע מאמע זענען געשמאק געשלאפן נאכן טשאלנט, און אגרעסערע צאל קינדער פון מיין חברה האבן אפגעהאלטן די אלגעמיינע פארזאמלונג פון די מיטגלידער פון דער העברעאישער קינדער־ביבליאטעק — געווען אויך אביבליאטעק פון עלטערע פון אונז — פון די „צעירי ציון” — מיר האבן באדארפט אויסוויילן אנייע פארוואלטונג איז ווישע קען מען דורכפירן וואלן, אז עס איז שבת און שרייבן טאר מען נישט. און חברה פאלן אויף אן המצאה: ווייסע און שווארצע בעבלאך. אווייס בעבל איז פאר דעם קאנדידאט און אשווארצע בעבל איז קעגן. און אז דער עקזעקוטיוו איז שוין מיט מזל אויסגעוויילט, שטעלן זיך אוועק חברה לצים פאר די דורכגעפאלענע קאנדידאטן און באזינגען זיי מיט אזא מין פזמון: „איכה ישבה בדד העיר, וואו אשווארץ בעבל קער עס צו דיר”...

איך געדענק: די שיינע שבת׳ים און יום טוב טעג. דעם שיינעם פרעהליכן יום טוב פסח מיט די פרעכטיק שיינע סדרים, די חול המועד טעג, ווען דאס שטעטל פלעגט פול זיין מיט געסט. געווען אמנהג אזא צו פארן צו גאסט אין אט די טעג. די שיינקייט פון דעם יום טוב שבועות. דער פרעהליכער יום טוב פון מתן תורה, מיט די פרישע גרינע לעפעך באפוצונגען. ימים נוראים מיט דער ספעציפישער פארכטיגקייט. ראש השנה מיט יום טובדיקן פוץ און צירונג. ווען מיר חברה פלעגן באגלייטן איעדע משפחה אין איר אויסגעפוצטקייט, ווען מען איז געגאנגען צום דאווענען, און אפגעווארט ווען מען איז צוריקגעגאנגען פון די בתי מדרשים. קליין איז געווען אונזער שטעטל, אפיצעניונקעלע, אבער געווען זענען אין דעם שטעטל, אחוץ דאס גרויסע שטאטישע בית המדרש, אסך אנדערע שטיבלעך און קלויזן און אין די לעצטע יארן האבן די יונגערע חברה געדאווענט באזונדער און מען האט זייער מנין גערופן „גושן שטיבל” ווייל דארט האבן געדאווענט בלויז „אפיקורסים”,

מגולחים... „בארץ גושן לא היה ברד" (=באָרד)... אבער דווקא דאָרט איז שמחת תורה געווען דער אמתער אגיל ואשמח פון טענץ און געזאַנג.

איך דערמאָן זיך דעם ספעציפישן פאַרכטיקן פאַרנאַכט פאַר כל נדרי מיט פיל ליכט געצונדענע. דורך אַלע פענסטער האָט מען געזעהען די ליכט פלעמעלאַך, און מענער פרויען און קינדער האָבן געצויגן צו די בתי מדרשים און שטיבלעך, מיט הערצער פול מיט שרעק און תפילה צו שטעלן זיך פאַרן בית דין של מעלה צום משפט. און נאָך די ימים נוראים זענען געקומען די מועדים לשמחה, סוכות מיט דער אַקטיוויטעט פון בויען סוכות, און דאַן דער פרעהליכער יום טוב שמחת תורה, די סטעפּאַנער חסידים, פלעגן קומען צו אונז און מען האָט זיך געלאָזט וואויל געהן, מ'האָט געעסן און געטרונקען און מיט פרעהליכע חסידישע ניגונים זיך געלאָזט אין אַריקודל. און שוין גאָר בגילופינדיק לאָזט זיך איינער מיט אַבאָרד וועלכע גרייכט שיעור צום גאַרטל, צום אויוון זוכן נאָך אַפּאָר קוגלען. טירן און פענסטער זענען אָפן און איבער דער גאַנצער גאַס הילכט אָפּ דאָס פרעהליכע חסידישע געזאַנג, מיט קינדערישע קולעכלך באַגלייט.

איך געדענק אויך אַטראַגי־קאָמישן עפּיזאָד, וועלכער האָט שפּעטער געהאַט זער ערנסטע פאָלגן: עס איז אַמאָל געקומען אַ פרייטאָג צו נאַכטס, אַגאַסט וועלכער האָט אַליין זיך איינגעלאַדן, דאָס איז געווען אַ יונגער הויך־געוואַקסענער פּוילישער אינספּעקטאָר וואָס איז געקומען פון לודמיר איינצומאַנען רעגירונגס שטייערן. און ביים טרעפן זיך מיט מיין טאַטן האָט ער געזאָגט אַז ער וויל קומען צו אים עסן „זשידאָווסקע ריבי". האָט ער טאַקע געלעקט אַלע צען פינגער פון מיין מאַמעס געפילטע פיש, נישט געקענט זיך אָפּלויבן גענוג פון דעם געשמאַק פון די שבת'דיקע חלות, און אַז אידישע לאָקשן מיט יויך זענען עפּיס גאָר וואונדערבאַרער מאכל, אוודאי איז דעם טאַטן פאַרשטערט געוואָרן דער קידוש און זמירות מיטן בענטשן יענעם פרייטאָג צו נאַכטס. און נאָכדעם האָבן מיר באַדאַרפט אויסהערן ווי דער יונגערמאַן באַרימט זיך מיט זיינע ספּאָרט־קענטעניש. ער איז שוין געווען גוט אָנגעטרונקען, און געטרונקען האָט ער נישט דווקא קיין קידוש־וויין, האָט מיין טאַטע אים געפרעגט, צי ער וואָלט געקענט איינפּעדעמען אַנאָדל זיצנדיק אויף אַפּלאַש אויפן דיל. אשאלה! דאָס איז בא אים איינס פון די לייכסטע זאַכן...

האָט מען אַוועקגעלעגט אַליטראָווע פלאַש אויפן דיל און דער גוי האָט זיך אַראָפּגעלאָזט מיט זיין גאַנצער ריזיקער הויך און אַ היבש ביסל צייט זיך אויסגעוואַלגערט איבער דעם דיל נישט באַווייזנדיק די בריהשקייט איינצופעדעמען די נאָדל, אין אַברוגזליכער שטימונג האָט ער אין אַ שפּעט נאַכטיקער שעה פאַרלאָזט אונזער הויז. צומאָרגנס איז ער געקומען און זיך געקריגט מיטן טאַטן: דאָס איז געווען אַזאַ זשידאָווסקי פאָרטל, ער זאָל אויסקרענקען די זשידאָווסקע פיש, און אַז

דאס ארומוואלגערן אויפן דיל זיצנדיק אנגעשטרענגט אויף דער פלאש האט אים פשוט דעם גאנצן קערפער צעבראכן...

מיט אצייט שפעטער, האט מען מיר איבערגעגעבן, אז דערזעלבער אינספעקטאר האט אפגעשריבן מיינע עלטערנס מויער פאר שטייער חובות און אין שטעטל זענען געווארן אויסגעהאנגען באקאנטמאכונגען פון מאגיסטראט וואו מ׳איז מודיע וועגן דעם טאג פון דער ליצעטאציע. מען האט מיר דערציילט אז דער אינספעקטאר האט זיך געריצעט מיט מיין טאטן און געזאגט אז ניט נאר דעם מויער נאר אפילו זיינע שקארפעטקעס וועט ער פארקויפן פאר די שטייער חובות. דער טאטע האט זיך געווארפן אויפן שייגעץ מיט א שטעקן און יענער האט ארויסגעכאפט דעם רעוואלווער און דאן האבן זיך מענטשן אריינגעמישט.

עד כאן מיינע זכרונות וועגן פולישיע שטייערן.

איך געדענק: אשמאל שטיבל, איין טיר און איין פענסטער און אויף דער באנק אונטערן פענסטער זיץ איך אין אפרייטאג פארנאכט מיט בתיה מעכל שאפראנס, און זי דערציילט מיר מיט פיל בענקשאפט אין איר שטים וועגן דעם שיינעם אידישן לעבן אין ארץ ישראל. זי מאלט פאר מיר מיט שענסטע פארבן די זומערדיקע פארנאכטן אין דעם הייליקן לאנד. די שיינקייט פון די הימלען. די משפחה שאפראן איז אקורצע צייט בלויז געווען אין ארץ ישראל און צוריק־געקומען קיין פוילן, און אומגעקומען זענען זיי מיט אלע אידן.

דערנעבן דאס גרויסע אריינפאר טויער צו בראנציעס הויף און איבערן טויער די געדיכט צעוואקסענע בעז בוימער מיט פרעכטיקן בליה. דאס ברייטע הויז מיטן גאניק. אין דער צווייטער זייט הויז וואוינט די משפחה יאסל יעיקעס, און אט זעה איך דאך ווי בער משה שמעיה׳ס קומט פונ׳ם דאווענען און פונ׳ם גאניק רופט ער די קינדער וועלכע שפילן זיך ערגיץ אויף דער גאַס: „שרה׳ניו מאמעניו! משה׳לה טאטעלע! שמעיה׳ניו זיידעניו! שבע־רייזעלע באבעניו! קומט שוין אריין, קומט שוין אריין עסן״.

עס טויכן אויף פארשיידענע געשעענישן פונם שול־לעבן, און באזונדערס די פּאַרשטעלונגען וואס פלעגן געגעבן ווערן דורך די העכערע קלאסן אין בית הספר. זייענדיג פון די יונגערע האב איך זיך אסך מאל באטייליקט אין כאָר־געזאנג בא די פארשטעלונגען. און אָט האב איך שוין זוכה געווען צו נעמען אממשדיקן אנטייל.

איך געדענק: משהלע גלאז האט רעזשיסירט מיט אונז די דריי־אקטן פיעסע „החוטפים״ וואס טשארנע מאיר פעניקס — שוין דאמאלס קארנפעלד — האט איבערגעזעצט אויף אידיש — אזוי האט מען געזאגט — און ווען מיר האבן שוין געהאט גוט איינגחזרט די ראָלן, זענען מיר אשבת נאכמיטאג איינגעלאדן געווארן

צו טשארנען אין דויז, זי א־ז שוין דאמאלס גוט קראנק געווען און פון בעט ניט ארונטערגעגאנגען. מיר האבן פאר איר פארגעשטעלט די ה„החוטפים", זי איז געווען שטארק פאראינטערעסירט אין דעם דערפאלג פון דער פארשטעלונג, און זיצנדיק אין בעט מיט איר ווארעמען צויבער שמייכל און גליענדע פרעכטיקע אויגן, האט זי זיך גאר שטארק אויפגעמונטערט מיט אונזער שפילן פאר איר. זי האט געמאכט פארשיידענע באמערקונגען און אויסבעסערונגען, און עס איז די אויפפירונג פון דער פיעסע געווען אגרויסער דערפאלג.

בכלל האט מען אין יענע יארן אין שטעטל אפט געשפילט טעאטער. געווען אגרעסערע צאל ליבהאבער פון דעם עלטערן דור און טשארנע האט אמאל גאר שטארק אויסגענומען שפילנדיק די ראל פון „מירעלע אפרת". מען האט געשפילט דער „אידישער קעניג ליר", „די שחיטה", „כאסיע די יתומה". און עס האבן אויך געשפילט די דאמאלסדיקע „צעירי ציון". זיי האבן געהאט פרעכטיקע אויפפירונגען פון: „דער בטלן", „דבורה׳לה די מיוחסת", „די פוסטע קרעטשמע", און נאך זיי האבן די נאך יונגערע — ואני בתוכם — דורכגעפירט שוין צום צווייטן מאל די „פוסטע קרעטשמע", „שיינע שיינדל פון יעהופעץ", „די שווארצע־חופה", „געבראָכענער הערצער", „געלט ליבע און שאנדע", „דער דארפס יונג", „וואו זענען מיינע קינדער". עס זענען געווען עטליכע גאר טאלענטירטע קרעפטן. עס שטייט מיר פאר די אויגן ווי שמואל בורליאנט האט אויסגעשפילט די ראָלן פון אלטן דארפישן ר׳ שאכנע און פון דעם אלטן פויער פראקאפ. האבנדיק געזעהען טעאטער אין דער גרויסער וועלט מיט גאר גרויסע ארטיסטן און אפילו גאר גרויסע פילם־שטערן, קען איך מיט זיכערקייט זאגן, אז אפילו דער בארימסטער אקטיאר וואלט קיין בעסערן פראקאפ און קיין בעסערן ר׳ שאכנע ניט פארגעשטעלט.

אטעאטער פארשטעלונג אין שטעטל איז געווען פון די פרעהליכסטע דערשיינונגען און דער טעאטער־זאל פלעגט אנגעפילט ווערן מיט יונג און אלט. אויך די אידן פון די ארומיקע דערפער פלעגן קומען אין טעאטער. די יוגנט פון נאענטן שטעטל הארדלע פלעגט נישט פארפעהלן אונזערס אפארשטעלונג.

איך וועל אייביק געדענקען דעם מארגן פון דעם פינפטן מערץ ניינצן דריי און דרייסיק. מיין לעצטר מאָרגן אין שטעטל. עס איז געווען זונטיק. דער פראסט האט געברענט, נישט קוקענדיק אויף דער קעלט זענען די טירן פון מיין היים געווען ברייט צעעפנט פון פריער מארגן־שעה אן. שכנים זענען געקומען זיך געזעגענען. מענטשן זענען געגאנגען און געקומען. איך געדענק ווי איך האב געהאלטן אין איין ארויפגעהן און אראפגעהן פון די טרעפ. כ׳האב זיך מיט אלע כחות באהערשט ניט צו וויינען. כ׳האב נישט געוואלט טאטע מאמע זאלן זעהן מיינע

טרערן. סוף כל סוף האט מען גענומען זיך אַריינזעצן אין די צוויי וועגענער וועלכע זענען געשטאַנען פאַרן טיר. אַרום און אַרום האָבן מענטשן זיך פאַרזאַמלט. יידן גייענדיק פון בית המדרש מיט די טליתים־זעקלעך אונטער די אָרעמס האָבן זיך פאַרהאַלטן אויף די טראָטואַרן. און אַט האָבן די פערד אָריר געטון און אין מיין

„דער דאָרפס־יונג״ אין יאָר 1931

האַרץ האָט זיך ווי עפּיס אָריס געטון. ווען די פערד האָבן אויסקעקירעוועט אויפן ראָג גאַס, האָב איך פאַכנדיק מיט דער האַנט מיט אַלעמען זיך געזעגנט. אַט זענען מיר שוין נעבן בנימינטשע מאיר פּעניקס בודקע. איך האָב נאָך איין סעקונדע בלויז אויסצודרעהען דעם קאָפּ אויף צוריק און נאָך איינמאָל, בלויז איינמאָל נאָך אַקוק טון אויף מיין היים וועלכע איך לאָז איבער אויף אָוועקצופאָרן אין מרחקים ערגיץ. נאָך איין סעקונדע און אַלץ וועט פאַרשוואונדן, און כ׳וועל מיין היים שוין נישט זעהן. אָבער ניין, איך האָב דעם קאָפּ ניט אויסגעדרעהט אויף צוריק. די מאַמע איז אַנטקעגן מיר געזיצן מיט רויטע פאַרוויינטע אויגן. אַט פאָרן מיר שוין פאַרביי דעם

אונטערשטן טייל פון מאיר פעניקס לאנגע הויז און עס טוט מיר שוין באצייטנס באַנג. ניין! איצט קען איך שוין ניט זעהן דאס הויז אונזערס, שוין פארשוואונדן פונם אויג. אין האלז האב איך דערפיהלט בלייבט שטעקן עפעס שווערס דריקענדעס, וואס טוט אזש וויי. מיר פאָרן לענג אויס דער לודמירער גאס. אט איז דאס הייליקע ארט. מיין מאמע רעדט זיך דורך אויפן קול מיט אירע געשטארבענע טאטע מאמע וועלכע רוען דארט ערגיץ ווייט אונטער אלטע מיט שניי פארשאטענע מצבות. זי בעט זיך בא זיי זיך צו מיהען פאר מיר, זיי זאלן אגוטן זכות מיר דערלאנגען.

ווער האט דאמאלס געקענט וויסן, אז בלויז אין אפאר יאר ארום וועט קומען אזא גרויס אומגליק? אז אזא טראגיש־גרויליקן אומקום האט דער גורל פאר אלעמען געגרייט. אז טויט און חורבן וועט זיין דער גורל פון מיינע ליבסטע און טייערע, פאר מיין ברייט פארצווייגטער משפחה פון וועלכער סאיז בלויז אקליינע שארית הפליטה געבליבן. טראגיש און גרויליק איז דער אומקום פון חברות און חברים מיינע, פון אונזערע שכנים מיט משפחות גאנצע און אזוי אויך אלע אידן פון שטעטל, הי״ד.

און עס טוט באנג, ווייטיקליך באנג, וואס כ׳האב אנגעוואוירן יענעם מארגן צו געבן דעם לעצטן בליק מיין היים. און יענע טרערן, די ניט פארגאסענע, די ניט אויסגעוויינטע האבן איינגעליווערט אין מיר און דריקן מיט הארטקייט פון שטיין אין מיין בלוט.

ניט מעגליך, און עס איז נישט פאראן פלאץ גענוג אין אספר זכרון צו פארצייכענען אלץ וואס עס ברענגט דער שטראם פון זכרונות וועגן א וועלטעלע אקליינס און וועגן לעבנס, אן אשיעור לעבנס וועלכע זענען שוין מער נישטא. און עס זענען נישט פאראן קיין טרערן גענוג אין דעם גאנצן מהות פון דעם בן אדם, צו קענען באוויינען די פילפאכיקע טראגישע פאריתומטקייט אונזערע, נאך דעם אומקום פון אונזערע משפחות און דעם חורבן פון שטעטל.

דו קליין פיצעניונקע שטעטעלע אוסטילע ביזט געווען אקליין שפרודלדיק קוואלעכל פון אידיש לעבן. צוליב תכלית האט מען דיך פארלאזט, אוועקגעצויגן אין מרחקים און מיטגענומען מיט זיך אין האַרצן דעם אנדענק פון אידישן לעבנס שטייגער, אן אוצר אקליינער וואס ווערט מיט קדושה אפגעהיטן.

און אין די טיפסטע טיפענישן פון דער נשמה, וועט ביז די לעצטע מינוטן פון לעבן ניט אויסגעלאשן ווערן דאס פלעמל וואס איז ווי אן אייביק יארצייט־ליכט אנגעצונדען געווארן אויף אפצוהיטן דעם זכרון אין קיינמאל ניט פארגעסן אונזערע קדושים.

נחמן בורליאנט ז״ל
ניו־יורק

חורבן אוסטילע

אונזער אַלטע היים שטאָט אוסטילע האָט פאַרמאָגט אַרום 4300 אידען, 15 בתי מדרשים, אַ העברעאישע שולע ״תרבות״, אַ תלמוד תורה, אַ ביקור חולים און אַ אידישע ביבליאָטעק.

עקאָנאָמיש האָבען אידען געלעבט ניט שלעכט, אָבער די אַנטיסעמיטישע פּאָליטיק פון דער לעצטער פוילישער רעגירונג, האָט אָנגעהויבען אַרויסצושטויסען אַסך אידען פון זייערע באַפעסטיגטע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס און די צוקונפט איז געוואָרען ניט קיין זיכערע...

דעם ערשטען סעפטאמבער 1939, ווען די נאַציס זענען פּלוצלונג באַפאַלען פוילען האָבען אונזערע אוסטילער אידען גאָר ניט געוואוסט און נישט געפיהלט אַז זייערע יאָהרען זענען געציילטע...

און צוויי וואָכען שפּעטער, דעם 5 טען סעפטעמבער, ווען די רוסען האָבען פאַרפיהרט אַ שלאַכט מיט די פּאָליאַקען ביי אוסטילע, האָט אויסגעבראָכען אַ גרויסע שרפה, עס איז אָפּגעברענט געוואָרען אַ פערטעל פון׳ם שטאָט, נעמליך: מאיר וואָגענפעלד׳ס גרויסע מויער אין מיטען מאַרק, די גאַנצע דריי שורות הייזער פון דער באָד גאַס, פון שייקעל גאָלדהאַבער ביז מעכיל קראָקאָווערס הייזער, און עס זענען געפאַלען צוועלף אידישע קרבנות... דעם 17 טען סעפטעמבער האָבען די רוסען אָקופּירט אוסטילע און דאָס לעבען האָט אָנגעהויבען געהן מעהר וויניגער נאָרמאַל. די עקאָנאָמישע לאַגע איז געווען ניט שלעכט.

אַרום דרייסיג פאַמיליעס האָבען די רוסען ארויסגעשיקט טיפער אין לאַנד, צוליב געוויסע סיבות און אַסך אידען האָבען זיך אַריבערגעצויגען אין אַ דערבייאיגער שטאָט לודמיר, אויס מאַנגעל אין דירות, צוליב דער גרויסער שרפה. אין אוסטילע גופא זענען פאַרבליבען אַרום 3000 אידען, וועלכע האבען געלעבט מיט דער האָפנונג אויף דער צוקונפט.

אזוי איז די צייט זיך געגאַנגען ביז דעם 21 טען יוני 1941. אין אַ שיינעם זומערדיגען פאַרטאָג, 5 אַזייגער, זענען אַלע אוסטילער אידען אויפגעוועקט געוואָרען

פון אַ פלוצלינגען שטורם פון פייערקנאַלען פון האַרמאַטען... קראַכען פון באָמבעס... קנאַקען פון מאַשין ביקסען... פייערצונגען פון די הייזער האָבען זיך געטראָגען הויך אין די הימלען... אויסגעמישט מיט קולות געוויינען, געשרייען פוו מענשען, געמישט מיט פייער אוו בלוט, גסיסה כאָרכלען געמישט מיט די לעצטע ווערטער פון די קרבנות „שמע ישראל". דאָס פייער האָט פאַרניכטעט די גאַנצע שטאָט, פון יחזקאל שיינערמאַן אַראָפּ אין די ווײַנהייזער, אַלע געוועלבען, די לודמיר וועג דנ'כעס גאַס א.וו.וו. און עס זענען דאַן געפאַלען אַרום 500 קרבנות. מאַמעס האָבען פאַרלוירען זייערע קינדער, פאַמיליעס זענען אַפּגעריסען געוואָרען איינער פון צווייטען און די ווילדע נאַציס האָבען אַריינגעמאַרשירט קיין אוסטילע. מאַמעס האָבען געזוכט צווישען די בערג אַש פון די חורבות די ביינער פון זייערע קינדער... מענער האָבען געזוכט זייערע פרויען, שוועסטער זייערע ברידער כדי זיי צו ברענגען צו קבר ישראל... און עס האָט זיך אָנגעהויבען דאָס אמת'ע גיהנום פאַר די אוסטילער אידען. מען האָט באַלד אָנגעהויבען צו כאַפּען אידען אויף אַרבייט. די שוואַכערע, עלטערער און קראַנקע האָט מען באַלד אויפ'ן פלאַץ דערשאָסען. אידען האָבען זיך אָנגעהויבען אויסצובאַהאַלטען, אָבער די דייטשען, די מערדערס, האָבען באַלד געשאַפען אַ „יודענראַט", וועלכער האָט געמוזט צושטעלען יעדען טאָג הונדערטער אַרבייטער, וועלכע מען פלעגט אַוועקפיהרען אויף אַרבייט אָבער צוריק געקומען זענען יעדען טאָג מיט צעהן פראָצענט ווייניגער. וואו זענען אָט די 10 פראָצענט אידען אומגעקומען? די שוואַכערע און קראַנקע, וועלכע האָבען ניט געקענט אַרבייטען, האָט מען „ליקווידירט"...

עס מוז באַצייכענט ווערען, אַז דער „יודענראַט" אין אוסטילע, מיט'ן פאָרזיצער מעכיל שאַפראַן בראש, האָבען זיך מוסר נפש געווען צו ראַטעווען אידען פון אַ זיכערען טויט.

אידען לעבען אונטער שרעקליכע באַדינגונגען... הונגער, נויט, קעלט. עס פאַרשפרייט זיך די טיפוס מגפה. נישטאָ קיין דאָקטוירים, נישטאָ קיין מעדיצינען, הונדערטער פון אונזערע טייערע ליבע שוועסטער און ברידער שטאַרבען אויס פאַר דער צייט, און אין אוסטילע זענען פאַרבליבען נישט מעהר ווי אַרום 2.000 אידען.

אַזוי האָט זיך לאַנגזאַם געצויגען די שרעקליכע טרויעריגע לאַגע ביז דעם 31־טען אויגוסט 1942, ווען קיין אוסטילע זענען אָנגעקומען די נאַצישע „געשטאַפּאָ", די ס.ס. טרופען און דעם זעלבען טאָג ווערט אַרויסגעגעבען אַ באַפעהל אַז אַלע אידען מיט די ווייבער און קינדער מוזען מאָרגען דעם ערשטען סעפטעמבער, 6 אַזייגער אין דער פריה, זיך פאַרזאַמלען אין מיטען מאַרק לעבען „פלומפ" און די וועלכע וועלען זיך אויסבאַהאַלטען, וועלען ווערען דערשאָסען. אידען האָבען דערפיהלט דעם גרויסען אומגליק... קיין געוויינען, קיין געבעטען וועלען ניט העלפען. ווען

קינדער האָבען געפרעגט זייערע מאַמעס וואַרום געהט מען אונז הרג'ענען, האָבען מאַמעס געענטפערט: וויין נישט, קינד מיינס, ס'איז גאָר נישט, מיר געהן אויף אַ שעהנערער און בעסערער וועלט...

דעם ערשטען סעפּטעמבער 1942, כ"ח אלול תש"ב, זעקס אַזייגער גאַנץ פריה אין אַ שעהנעם זומערדיגען טאָג ווען די זון האָט אַזוי ליכטיג געשיינט און געשיקט איהרע וואַרימע שטראַהלען אויף דער מוטער ערד... זענען אָנגעקומען מיליטערישע טראָקס און מען האָט אָנגעהויבען אַרויפצולאָדען אויף זיי די אידען. דער ערשטער איז געווען דער פאָרזיצער פונ'ם „יודענראַט", מעכיל שאַפראַן, מיט זיין פאַמיליע; דער צווייטער, בנימציע מאיר פעניקס מיט זיין פאַמיליע, אַ. א. וו., א. א. וו., מען האָט די טראָקס אַוועקגעפיהרט אונטערען דאָרף פיאטידין, אַריבער דעם בריק, אויף לינקס צום פיוניקער וועלדעל, אויפ'ן וועג קיין לודמיר, דאָרט וואו מען פלעגט די אידען שיקען גראָבען גרויסע גריבער, זאָגענדיג זיי אַז מען גרייט צו באַהלטע־נישען פאַר די עראָפּלאַנען. מען האָט די אידען אויסגעטאָהן מוטער נאַקעט. מען האָט די קליידער סאָרטירט, העמד צו העמד, שיך צו שיך... מען האָט די נאַקעטע אידען אויסגעשטעלט ביים ראַנד פונם גרוב, און מחנות ווילדע נאַציס און אוקריינישע רוצחים פּאָליציאַנטען האָבען געצילט מיט זייערע ביקסען גלייך אין די הערצער... און ביי יעדען קנאַל זענען צעהנדליגער אַריינגעפאַלען אין די גרויסע גריבער... דאָס בלוט האָט זיך געגאָסען. רויט געמאַכט די שוואַרצע פעטע ערד, אוקראַנישע ערד... די זון האָט געשיינט און געלויכטען, פונקט ווי גאָרנישט האָט פּאַסירט... וואַרום האָט די זון געשיינט אין אַזאַ פינסטערען טאָג? וואַרום איז די זון נישט געוואָרען פינסטער פונקט אַזאַ פינסטערניש ווי אין דעם מאַסען־קבר? די טראָקס פאָהרען שנעל צוריק אין שטאָט מיט די מלבושים פון די קדושים און ברייגגען פרישע קרבנות... אַזוי האָט די אַקציע אָנגעהאַלטען 10 טאג נאָכאַנאַנד ביז מען האָט געמאַכט „יודען ריין".

עס איז וויכטיג צו דערמאָנען, אַז אַ סך אידען זענען פאַר שרעק אַריינגעפאַלען לעבעדיגערהייט אין די גריבער און זענען לעבעדיגערהייט פאַרשאָטען געוואָרען. זעהר אַ קליינע צאָהל איז געלונגען אַרויסצוקריעכן פון דעם מאַסען־קבר און אַנטלויפען אין די וועלדער צו די פּאַרטיזאַנען. זיי זענען געגאַנגען צו דער שחיטה מיט די לעצטע ווערטער „שמע ישראל" און אויסגעשרייען — „ווער פון אייך עס וועט בלייבען לעבען, נעהמט נקמה!" אין דערזעלבער צייט און אויפ'ן זעלבען פלאַץ האָט מען אויסגעמאָרדעט 15,000 לודמירער אידען, אַריינרעכענענדיג די 1,000 אוסטילער, וועלכע האָבען דאָרט געוואָהנט. אָט די אַלע אַרום 17,000 אידען, ליגען אין איין מאַסען־קבר... די אַרום 300 אוסטילער אידען, וועלכע האָבען זיך נישט געמאָלדען אין דעם פינסטערען טאָג אויפ'ן מאַרק פלאַץ, זענען זיך צולאָפען

אין די וועלדער, האָבען געקעמפט אין די פּאַרטיזאַנען, געלעגען אויסבאַהאַלטען אין די גריבער ביז די רוסען האָבען זיי באַפרייט. מיר ווילען אויך דערמאָנען אַז עס זענען געווען געצעהלטע גוטע קריסטען, וועלכע האָבען אויסבאַהאַלטען אידען ביז דער באַפרייאונג.

ביז היינט־צו־טאָג, האָבן מיר פאַררעגיסטרירט אין אונזער רעליעף קאָמיטעט אַריבער צוויי הונדערט אידען, וועלכע לעבען אין די קעמפּס אין אייראָפּע און מיר, מיט אַייער הילף, שטיצען זיי מיט שפּייז און קליידער יעדען מאָנאַט. מיר העלפען זיי ברייגגען קיין אַמעריקא, מיר שיקען זיי געלט, זיי זאָלען זיך קענען דערשלאָגען קיין ארץ ישראל. אָט דאָס איז דער טרויעריגער סך־הכל פון אונזער אַלטער היים־שטאָט, אוסטילע.

אויף אַ הויכען באַרג, ארומגערינגעלט פון אַלע פיר זייטען מיט פליסיגע וואַסערען אין דער מערב׳דיגער אוקראינע זייט, ביים פוילישען גרעניץ, ביים טייך „בוג״, איז אַמאָל געשטאַנען אַ רוהיג, שעהן אידיש שטעטעלע אוסטילע. אַרום 4,300 אידען האָבען דאָרט צוזאַמען געלעבט און געהאָפט אויף אַ גליקליכען לאַנגען לעבען...

נישטאָ מעהר אוסטילע, אָפּגעווישט פון דער ערד...
און אונזערע ליבע, טייערע אוסטילער אידען?
איין מאַסען־קבר פון 4,000 קדושים, אָהן מצבות און אָהן אַ גדר אפילו...
מיט טרערען געמישט מיט בלוט באַוויינען מיר אייך!
מיר וועלען אייך קיינמאָהל, קיינמאָהל נישט פאַרגעסען!

יתגדל ויתקדש!...

קהת קליגער

די שחיטה אין פיטידין

די האַרבסטיקע ביימער האָבן געזען און געשוויגן,
די אלולדיקע הימלען האָבן צו גאָט נישט געשריגן.

— האַרבסטיקע ביימער, פאַרוואָס האָט איר געשוויגן?
— אלולדיקע הימלען, פאַרוואָס האָט איר נישט געשריגן? —

מײַן יידיש שטעטל, מיינע צוואָנציק טויזנט יידן,
האָט מען יוד־טית אלול געקוילעט אין דערפל פיטידין.

אַ בראָך צו אײַך, ביימער, פונעם דערפל פיטידין,
אַ בראָך צו אײַך, הימלען, איבערן דערפל פיטידין.

פון זויגלינג ביז קינדער, פון פרויען ביז זקינים
האָט דער חלף געחלפט ביז איינער, ביז איינעם;

האָט דער חלף געחלפט, האָט דאָס מעסער געשניטן,
די כלה, דעם חתן, דעם רב, דעם מחותן.

פון הויפּט־גאָס ביזן שיל־הויף, פון אָרעם ביז רײַכן,
האָט דער חלף געחלפט, ווי גלייכער מיט גלײַכן,

מײַנע צוואָנציק טויזנט יידן, — וויפל ס׳איז געבליבן?
ס׳איז קיינער נישט געבליבן, קיינער נישט געבליבן.

און די האַרבסטיקע ביימער האָבן געזען און געשוויגן,
די אלולדיקע הימלען האָבן צו גאָט נישט געשריגן.

דערציילט מיר כאָטש, הימלען, דערציילט מיר,ביימער,
פון פיטידינער שחיטה־טאָג, אַז ווינד איז און ווי מיר!

איך קען עס, דאָס דערפל, די כאַטקעס — ביז איינער,
מיט די זשעדנע שליאַכן, מיט די פיסנע פליינען;

איך קען עס, דאָס דערפל, דאָס וואָלינער פיטידין,
יעדן בידנעם פויער פון די מערק און יאַרידן;

איך קען יעדע קלוניע, יעדן קלאַנג פון דער קאָסע
אין זוניקער וועסנע, אין כמאַרעס פון אָסיען, —

אָ, דערציילט מיר, הימלען, דערציילט מיר, ביימער,
פון פיטידינער שחיטה־טאָג, אַז ווינד איז און ווי מיר!

דער רב יעקב־דוד, דער גרייַז־גרויער איש־תּמים,
האָט ער טאַקע געשמייכלט פאַר יציאת־נשמה?

אַז הינדע די גבאיטע, אין איר שבתדיקן טיכל,
האָט מקבל געווען באהבה די ברוינע רציחה?

אָ, דערציילט מיר, הימלען, דערציילט מיר, ביימער,
פון פיטידינער שחיטה־טאָג, אַז ווינד איז און ווי מיר!

האָט טאַקע די שיל־חזנטע, פעסיע־גיטל — מיין מאַמע,
מיט מיין שוועסטער — איר בת־יחידה צוזאַמען, —

געטאַנצט קעגן קיילער, געטאַנצט און געזונגען:
קדוש, קדוש — און דריי מאָל אונטערגעשפרונגען?

אַז יצחק־שלמה שוחט האָט געמאַכט די ברכה,
בעת דעם רשעס חלף האָט זיין האַלדז געשאָכטן?

אַז דער פרומער וואַסערטרעגער — דער שטומער סראָליע,
האָט זיך צעשריגן אין גסיסה: גאָט וועט באַצאָלן?

אַז דאָס געוויין פון ר׳ נחומציעס קינד — אַ יאָר זיבן,
איז ווי אַ דערשטיקטער „שמע ישראל" אין חלל פאַרבליבן?

אַ בראָך צו אײַך, ביימער, איר פאַרבלוטיקטע עדות,
פאַרוואָס האָט איר געשוויגן בײַ דער פיטידינער עקדה? —

כ׳וועל עס אין פינקס פון מײַן האַרץ מיט בלוט פאַרשרייבן,
ס׳זאָל אויף דורות און לזיכּרון פאַרבלײַבן,

אַז בעת מײַן יידיש שטעטל — די צוואָנציק טויזנט יידן,
האָט מען יוד־טית אלול געקוילעט אין דערפל פיטידין, —

האָבן די ביימער אויף דער ערד נישט געוויינט, נישט געשריגן
און כּביכול אַליין האָט אין די הימלען געשוויגן.

(פון בוך „די וועלט פארבעט מיך
שטארבן", בוענאס איירעס 1950)

יאסיל בורליאנט ז״ל
ניו־יורק

אַ שפּאַציר

געווידמעט מיין געבורטס־שטעטעל אוסטילע

אויף אַ הויכען באַרג, באַשפּרינקעלט מיט פּרוכט־גערטנער, אַרומגערינגעלט מיט גרינע לאָנקעס און טייכען, איז זיך רוהיג געשטאַנען אונזער שטעטעל אוסטילע.

שפּאַצירענדיג פון מיטען מאַרק צו צפון: צוויי שורות געוועלבער, אַ גרויסער ברייטער פּלאַץ באַוואוסט אַלס די וואַרשעווער גאַס, אַ נאָמען צוליעב די שעהנסטע הייזער פון די רייכערע בעלי־הבתים פון אוסטילע.

ווייטער די פּראוואליעס צווישען די בערג, דער טייך לוג מיט די גוטע פיש, מיט'ן גרויסען סטאוו לעפּעכעס אין טשערעט־סכך, די צוויי מיהלען מיט די שלוזעס וועלכע פאַרהאַלטען דאָס וואַסער פון לוג וועלכער פאַלט אַריין אין בוג און גיט קראַפט די מיהלען צו אַרבייטען, דער טראַקט קיין זאַלוזשע, די וועגען קיין וואַרטשין, ווידערניץ, סטיזשעריטש און קריטניצע און די באַוואוסטע סאָסנאָווע וועלדער.

לינקס: אַרויף צוריק אויפ'ן באַרג אַ קוק צו מעריב, דעם רב'ס הויז מיט'ן סאָד. טיעף אונטען צופוסענס פון באַרג פליסט זיך רוהיג דער בוג. פון וואַנען? ערגעץ פון גאַליציע. וואוהין? איבער פּאַליעסיע קיין פּינסק און אַריין אין ווייסעל. אויף יענער זייט בוג, די גרויסע היי־לאָנקעס.

ווייטער רעכטס, די מלמדישע גאַס, דאָס ריזשענער און אנדערע שטיבלאך. אַרונטער באַרג אַראָפּ ביים טייך דאָס מרחץ, בלומע זוסקיס הייזקע מיט'ן שטרויענעם דעכעל. דער פּאַראָם וואָס גליטשט זיך אַהין און צוריק. די יענע זייטיקע הייזער, די ראגאטקע, דער גרויסער קוימען העט ווייט אַוועק פון סטריז־שעווער צוקער זאַוואָד.

צוריק אין שטאָט, אַ שפּאַציר צו דרום: דאָס גרויסע בית־המדרש, דאָס טריסקער שטיבעל, דאָס שניידערשע שוהלכעל, וועלכעס האַלט ביים אַריינפּאַלען אין גרויסען גרוב וואָס ווערט אַלץ גרעסער און גרעסער און דערגרייכט שוין באַלד די מיעסטשאנסקע אופּראַווע, און וועט אפשר איבערשניידען דאָס שטעטעל אויף צווייען.

און מערקווירדיג! ווי נאָר דער גרוב דערגרייכט אַ מקום־קדוש, פאַרקירעוועט ער זיך אויף אַן אַנדער וועג... ווייטער די פּאַטשט וואָס פלעגט ברענגען פיער מאָהל אַ וואָך די וועלט־נייעס און פאַרשטעהט זיך אַ בריוועל פון אַמעריקא.

ווייטער נאָך אַ פּראוואל צווישען צוויי הויכע בערג איז דער וועג צו די ווינהייזער. גראַדע צווישן די ווינהייזער געפינען זיך עטליכע אליניצעס וואו מען שלאָגט אויס אויל אויף אַ פּרימיטיוועָן אופן. ווידער שלענגעלט זיך אַ טייכעל, די ריטשקע, וואָס פאַלט אַריין אין בוג. אַריבער דעם בריק זעהט זיך די ציגעלניע, די וועגען קיין רוסעוו, איזאוו, א. ז. וו. אַ ביסעל העכער צו לינקס אויפ'ן בערגעל שטעהט סאקאלאָווסקי'ס גרויסע הויז וואָס איז העכער אַ האַלבען יאהר הונדערט געוועזען די שקאָלע. אַרום טייכעל ווייטער גרינע לאָנקעס מיט'ן שמעקענדיגען היי אום זומער.

געהענדיג צוריק אין מאַרק אַריין, ווידער צוויי שורות געוועלבער, ניט קיין מאַגאַזינען; אין איין געוועלב אַ פּעסעל הערינג, אין אַ צווייטען אַ פּעסעל קעראָסין, אין אַ דריטען אַ צוויי דריי זעקלאך מעהל, א. ז. וו. אַ קירעווע רעכטס צו מזרח, נאָך אַ מאָהל צוויי שורות געוועלבער, אָבער שוין אַ ביסעל פון אַ „רייכערען פאַרנעהם". דאָ טרעפט מען שוין קויפען סחורה פאַר אַן אנצוג, אַ שאַכטעל סאַרדין, טאַבאַק, צוקער, אַייזען א. ד. ג. ווייטער רעכטס, דער גרויסער רוסישער קלויסטער מיט'ן גרויסען פּרוכט־סאַד. די גויעשע גאַס מיט די שטרויענע דעכער, ווייטער דער וועג קיין לודמיר, די קוזניעס, דער פּוילישער קלויסטער, דער שפּיטאָל וואו קיין אידישער פוס איז קיינמאָהל ניט אַריבערגעטראָטען, דאָס פּוסטע סעדעל, כאָטש די באַרען און עפּעל זענען געוועזען פון די בעסטע, און וואו נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געבויעט און עטאַבלירט געוואָרען אַ באַן סטאַנציע.

לינקס צוויי שורות גרויסע קאַשטאַנען בוימער, וואו יונג און אַלט זענען שבת פאַרנאַכט געגאַנגען שפּאַצירען צום אידישען בית־עולם. אויף יענער זייט בית־עולם שלענגעלט זיך אומבאַמערקט אַ זעהר שמאָל טייכעל מיט'ן פאַרגרייזטען נאָמען „באלעבי", וועלכע פאַלט אַריין צו צפון אין דער ריטשקע נעבען גלח'ס מיהלכעל מיט די ברייטע לאָנקעס אַרום, וואו די יוגענט פלעגט שבת נאָכ'ן עסען אַ פרעהלאכען און לעבעדיגען נאכמיטאג פאַרברענגען. צו דרום פאַלט אויך אַריין דער באלע־בי (אמת'ער נאָמען ביעלי־בוג) אַריין אין לוג. ווייטער אַריבער דעם קליינעם טייכעל צווישען צוויי זייטען בוימער איז דער ברייטער שליאַך קיין לודמיר, די אויעזדנע שטאָט וואו כ'האָב 75% פון מיין דערציהונג געקראָגען.

אָבער גראַדע אַהין צו דער גרעסערער שטאָט, כאַפּט מיך אָן אַ שוידער אַ קוק צו טוהן.

אַהין, ווי מיר זאָגען ממזרח שמש עד מבואו, און מיר ווענדען זיך מיט די

ווערטער שויתי השׁ׳ לנגדי תמיד, דאָרטען אויף דעם שליאַך, בלויז אַ פּאָר קילאָמעטער פון אוסטילע איז דאָס דאָרף פּיווניק... איצט „דאָס הייליגע דאָרף״. דאָרט אין דעם דאָרף איז דער מאַסען ברידער־קבר פון אונזערע קדושים... דאָרטען האָבען די נאַצישע רוצחים אומגעבראַכט אונזערע טייערע און ליבע: טאַטעס, מאַמעס, ברידער, שוועסטער, פעטערס, מומעס, אייגענע און באַקאַנטע, וועלכע זענען אומגעקומען על קידוש השם מיט די לעצטע ווערטער אויף זייער ליפּען: ״פאַרגעסט אונז נישט!״ געצוויי, 4000 געווען, בלויז 200 האָבען זיך געראַטעוועט, צוזעעט און צושפּרייט איבער פּוילען, איטאַליע, עסטרייך, און עטליכע אין רוסלאַנד.

ניין! כ׳קען ווייטער ניט געהן. כ׳לויף צוריק אין שטעטעל אַריין אָבער!... סאַ חורבן!... וואו בין איך?... ניטאָ מעהר קיין שטעטעל, ניטאָ קיין אוסטילע, רואינעס, די הייזער צוואוואָרפען, וואו־ניט־וואו אַ האַלבע הייזקע, אַ קוימען, ניטאָ דער מאַרק, ניטאָ די געוועלבער, ניט די קלויסטערט, אָבער אָט איז דאָס הונדערט יאָריגע אַלטע גרויסע בית־המדרש געבליבען שטעהן גאַנץ און שטאַלץ לזכרון עולם ווי אַ סימבאָל פאַר די קרבנות אַז מיר זענען אַן עם קשה עורף, קיינער קאָן אונז ניט אומברענגען! מיר זענען איבערגעקומען די פּרעהס, עמלקים, טאָרקוועמאדאווס, פאַרשידענע פּאַגראָמען און היטלער׳ן ימח שמו וזכרו ונמח מלהזכרו. ניין! מיר די לעבענגעבליבענע וועלען ניט אונטערגעהן!

די שונאים אויף צופּיקעניש, וועלען מיר אַלע צוזאַמען אָהן אונטערשיד פון פּאָליטישע איבערצייגונגען אויפבויען אַ אידישען שטאַט אין ארץ ישראל וועלכער וועט זיין אַ מוסטער פאַר דער גאַנצער וועלט צו לערנען זיך טאָלעראַנץ און דעמאָקראַטיע.

צירל

אוסטילע פון יענע יארן...

אוסטילע פון יענע יארן,
מיט אירע גאסן, געסלעך בלאָטיקע,
מיט די הייזלעך קליינע, נידריקע,
פון די ווײנהייזער ביז דעם פּריצ׳ס סאד,
פון לודמירער גאס ביז דער גרויסער באד
איז מיר איינגעקריצט אין זכרון.

אוסטילע פון יענע יארן,
מיט די טייכן אין אלע זייטן
ווינטער — געקאָוועטע ווי אין קייטן,
אגליטש, אחיות, אָך אפרייד!
זומער — שיפלעך ווייט און ברייט,
איז מיר איינגעקריצט אין זכרון.

אוסטילע פון יענע יארן,
ארום באצירט מיט גרינע פעלדער
און אלטע גרויסע סאסנע וועלדער
ווי אין שבתים און ל״ג בעומר,
געפרייט האבן זיך מיט אונדז די בוימער
איז מיר איינגעקריצט אין זכרון.

אוסטילע פון יענע יארן,
מיט אירע עלטערע יידן חסידישע,
און די יוגנט, די נאציאנאל — יידישע,
קינדערלעך זיסע, טייערינקע,
שטיפערישע און נאאיווינקע, —
איז מיר איינגעקריצט אין זכרון.

אוסטילע פון יענע יארן,
מיט אירע פילהונדערטער משפחות,
סוחרים, קרעמערס און בעלי מלאכות
לערערס, מלמדים און סתם למדנים,
דארפס הענדלער, מעקלערס און שדכנים, —
איז מיר איינגעקריצט אין זכרון.

אוסטילע פון יענע יארן, —
אז איך נעם דאס אין באטראכט
קלערנדיק טאג און נאכט
ווי זענט איר אוסטילער יידן אלע,
יידן פשוטע, חסידים און מאדערנע נאציאנאלע
טויזנטער נפשות אומשולדיקע, ריינע,
אלטע, מיטליעריקע און קינדערלעך קליינע,
איז דאס טאקע אלץ אומגעבראכט
אזוי שנעל ווי צווישן טאג און נאכט ?...

דער זכרון קען שוין גארנישט געבן
נאר אוויייטיק, אוויייטיק אין הארצן געבליבן.

דער באטאליאן „נקמה"

דערציילט: **שמואל דימאנט**

ווען איך זאל קומען דערציילן וואס איך האָב איבערגעלעבט און געזען פאר דער צייט פון דער נאצישער אינוואזיע אין פוילן, וואָלט פאר דעם אטאג מיט אנאכט נישט גענוג געווען. מ׳וואָלט באדארפט א ספעציעל בוך אנשרייבן. מוז איך זיך אלזא באגרענעצן און צופאסן מיין דערציילונג לויט די ראהמען פונ׳ם יזכור־בוך.

א.

עס איז קיין סוד נישט פאר אלע אוסטילער, וואָס האָבן געלעבט אין שטעטל אין אנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, אז איך בין געווען אַן אנהענגער פון סאוועטישן רעזשים. איך האָב באמת געגלויבט אין דער מעגליכקייט פון אינטער־נאציאנאלער ברידערשאפט. אלס אויסדריק פון אט דער ברידערשאפט האט פאר מיר געדינט די חברשאפט פון די אוקרייינישע פארטיי־מיטגלידער; באזונדערס אגעוויסער בחור גרישטשוק וואס האָט צוזאמען מיט מיר געארבעט אלס באאמטער אין אוסטילער גארסאוועט, (שטאטס־ראט) ווו אברהם הובל איז געווען וויצע־פארזיצער.

אין מאי 1941 זענען מיר מאביליזירט געווארן אין דער רויטער ארמיי, צו היטן די גרעניץ ביי איזאָוו. געזאגט האט מען אונדז, אז דאָס איז בלויז אויף 45 טעג, ביז עס וועלן אנקומען רעגולערע מיליטערישע כחות.

מיר זענען צום באשטימטן טערמין נישט באפרייט געווארן און דערווייל האט אונדז געטראָפן די נאצישע אפענזיווע דעם 22־טן יוני. די גאנצע גרעניץ־ליניע איז זיך צעפאלן ווי א צעפוילטער פלויט. בין איך צוזאמען מיט אגעוויסן בחור יאסל (זיין פאמיליע נאמען געדענק איך נישט) פון יענע זייט בוג, געלאפן ביז מיקוליטש ווו די נאצעס האָבן אונדז געפאנגען. בערך 6 טויזנט מענטשן האבן זיי דארט צוזאמענגעטריבן אויפן פעלד. אויך אברהם הובל און גרישטשוקן האב איך דארט געטראפן. דערזעענדיק אונדז איז גרישטשוק צוגעגאנגען צו א דייטש און אנווייזנדיק אויף אונדז געזאגט: „קאמעראד־קאמיסאר"... צום גליק האט דער דייטש נישט געלעגט קיין אַכט אויף די ווערטער; אבער פאר מיר איז קלאר געווען אז מיין לעבן איז אין סכנה.

און דא אבאמערקונג: איך וואלט וועלן די דאזיקע ווערטער זאלן דערגיין צו אונדזערע ידישע קאמוניסטישע פירער, זיי זאלן זיך נעמען אביישפיל ווי מ׳קען האָבן צוטרוי צו גויישע „חברים". איך בין זיכער אז אין פאל פון אראבישן נצחון (זאלן זיי דאס נישט דערלעבן!) וואָלטן זיי — און טאקע פון די הענט פון זייערע חברים — געווען די ערשטע קרבנות...

אלזא, זעענדיק ווי אסאוועטישער אפיציר באהאלט זיך אין קאָרן, האב איך געטון דאס זעלבע און אזוי קריכנדיק אויף אלע פיר, האב איך זיך דערווייטערט אשפאר שטיקל וועג. דאן האב איך באמערקט נעבן מיר יאָסלען. אזוי איז אונדז געלונגען אנטרונען צו ווערן.

איך בין געקומען קיין לודמיר, געביטן די מיליטערישע מלבושים און זיך אומגעקערט צו מיין ווירטשאפט אין דער קאלאניע סעליסקעס. מיין משפחה איז געווען אין שטעטל און קיין שום אנדערער ייד איז אויך נישט געווען אין קאלאניע. האב איך געשיקט אפויער אין שטעטל צו ברענגען די משפחה. פאר דעם האב איך אים אוועקגעגעבן א פערד. ער האט טאקע געברענגט מיין פאמיליע און דערצו אבינטל נייעסן: 1) אלע מענער האט מען צוזאמענגעטריבן אין דער פוילישער שול. 2) מ׳ארבעט מיט זיי און מ׳מארדעוועט. 3) מ׳זוכט קאמוניסטן.

נאך אזעלכע בשורות האב איך באשלאסן אוועק אין וואלד. איך האב געהאָפט צו טרעפן ערגיצווו סאוועטישע סאָלדאטן, וועל איך גייען מיט זיי ווו סוועט זיך לאָזן. אבער אזעלכע האב איך נישט געפונען.

נאענט פון דער קאלאניע איז געווען א פאָלווארק וועלכער איז קאנפיסקירט געווארן דורך די דייטשן. האט דער אָרטיקער סאָלטיס מודיע געווען, אז אלע יידן פון דער סביבה מוזן ארבעטן אין פאלווארק. האב איך צוזאמען מיט אלע געארבעט אין פארלויף פון זומער און ווינטער. דערווייל האבן זיך פארשפרייט קלאנגען, אז יידן פון די שטעטלעך ווערן סיסטעמאטיש אויסגערוימט.

דעמאלט האב איך אויפגעזוכט אגעוויסע סאוועטישע פערזאָן, וועלכער האט געלעבט פארבארגן ערגיצווו אויפן דאָרף און מיר האָבן געפלאנט צו ארגאניזירן אפארטיזאנישע אפטיילונג. אָבער די יידן וועמען איך האָב דאס פארגעלעגט, האָבן מיך אויסגעלאכט. איך האָב זיך פארבונדען מיט דער באוווסטער משפחה ספאָסאָב, אבער אויך זיי האָבן זיך צוריקגעהלטן פון דעם געדאנק. דערווייל האט די געסטאפא געפונען די סאוועטישע פערזאן און אים דערשאסן.

צו יענער צייט זענען צו מיר געקומען מיין שווער, יאסל הללס, (קאָרש) און די שוויגער.

איך האב ווייטער געארבעט אין פאלווארק אבער נישט רעזיגנירט פון זוכן ארעטינגס־וועג פאר זיך און דער משפחה.

ב.

איך האב געהאט אבאקאנטן, אגעוועזענער פוילישער אפיציר, מיטן נאמען זאכארטשוק.

איינמאל קומט ער פון שטאָט מיט א ידיעה, אז די דייטשן גרייטן זיך צו מאכן אשחיטה. אין פיאטידען גרייט, מען שוין צו קברים... די נאַכריכט האָט מיך דערשלאָגן ווי אדונער. „וואָס איז דאָ צו טון ?" — פרעג איך אים. „מיין עצה איז — זאָגט ער — זאָלסט סימולירן אקראַנקן, פארבונדן דאס פנים א. ד. ג. און גיין אלארמירן דעם יידן־ראט. פאר דעם געלט וואס זיי האבן צוגעגרייט פאר די דייטשן זאלן זיי בעסער שאפן געווער און שטעלן אווידערשטאנד. ווען איר וועט נאר אנהויבן וועלן מיר אייך קומען צו הילף. נאר אויף אזא אופן איז מעגליך עפיס אפצוראטעווען".

איך האב גלייך גענומען אזאק תבואה אויפן וואָגן, פאָרנדיק כלומרשט אין דער וואסער מיל, דערצו האב איך פארבונדען די ציין...

קומענדיק אין שטעטל בין איך אריינגעגאנגען צו דאקטאר מוזיקאנסקי און אים איבערגעגעבן זאכארטשוקס ווערטער. דער דאקטאר איז גלייך אוועק אין יידן־ראט, אבער באלד איז ער צוריקגעקומען א צעשראקענער און געזאגט איך זאל זיך שנעל באהאלטן, ווייל אין יידנראט איז מען שטארק אויפגעטראָגן וואָס איך מאַך אפאניק און בונטעווע די באפעלקערונג. זיי ווילן מיך דערפאר איבערגעבן צו דער געסטאפא...

איך האב זיך טאקע באהאלטן און ערשט אין אָוונט צוריקגעפאָרן אין דאָרף.

צומארגנס, ארבעטנדיק אויפן פעלד, קומט אשיקסע און דערציילט מיר, אז אידישע פאליציי איז געקומען צו מיר אין שטוב און טראגט אַלץ פון דארט ארויס. בין איך צוזאמען מיט מיין שוואגער אליה קארש, גלייך אהיים געלאָפן. דאָרט האבן מיר געטראָפן די יודנראט־פאָליציאנטן משה לידינער און שמשון גאָרבאַטש. זיי האָבן געזאָגט אז איך דאַרף באַצאָלן 8000 קארבאווניצ'עס קאנטריבוציע. דאס בלוט האָט אין מיר אויפגעקאָכט. האב איך געכאפט א ווילקע און דערלאנגט לידינערן, אבער מיין שוועֶר האט מיך צוריקגעהאלטן.

שמשון גאָרבאטש האָט פאָרגעלעגט א פשרה: איך זאל געבן עטלעכע הונדערט קילא עפל אויף אבאנקעט פאר דער געסטאפא

מיין ענטפער איז געווען פאלגנדיקער:

...איך פארשטיי אז איך וועל שוין די עפל נישט עסן אבער אויך איר וועט נישט דערלעבן פון זיי צו געניסן"...

די פאליציאנטן זענען אוועק מיט גארנישט און איך מיט מיין שוואָגער אליה זענען אוועק אין וואלד, וווּ מיר האָבן צוגעגרייט א בונקער פאר דער משפחה.

ג.

ווידער אמאל האב איך זיך געטראפן מיט זאכארטשוקן און מיר זענען צוזאמען געגאנגען קיין לודמיר. ביי דער געלעגנהייט האָב איך געבערענגט אברויט פאר מיין שווער־עריין אין געטא; פאר דעם „חטא" האָט מען זי גערופן אין יודנראט אויף אַ פארהער.

נישט קוקנדיק אויפן דורכפאל אין אוסטילער יודנראט, בין איך געגאנגען אין לודמירער יודנראט מיט זאכארטשוקס פארשלאג.

זייער ענטפער איז געווען, אז דעם פּלאַן דאַרף מען באהאנדלען, אבער זיי ווילן רעדן מיטן פארשלאג־געבער אליין. איז טאקע זאכארטשוק געגאנגען און געגעבן רעפערירט דעם פלאן, לויט וועלכן אפטיילונגען פון דער פוילישער א.ק.א. האָבן געדארפט אפּוואַרטן נישט ווייט פון געטא אין דער צייט ווען די דייטשן וועלן קומען ארויספירן די מענטשן צום מארד־פּלאַץ. אין געטא דארף זיין צוגעגרייט געווער, בענזין און אנדערע שוץ־מיטלען מיט וועלכע מ'זאל מקבל פנים זיין די דייטשן. דאמאָלס וועלן ארויסטרעטן די פוילישע אָפּטיילונגען און באפאלן די רוצחים פון אויסנווייניק.

זאכארטשוק איז צוריקגעקומען אצופרידענער. עס האָט געהייסן, אז דער פאָרשלאג איז אָנגענומען געווארן.

אין דער נאכט פון 1־טן סעפטעמבער, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער ערשטער פּאָגראָם אין לודמיר און אוסטילע, זענען די א.ק.א. אפטיילונגען געשטאנען אויף דער וואַך און געוואַרט אויף אסיגנאל פון לודמירער געטא, אָבער אזעלכער איז נישט געקומען. די נאצישע ווילדע בעסטיעס האָבן איבערגעפירט די טויזענטער קרבנות קיין פּיאַטידן אָן אשום ווידערשטאנד... שוין אכט טעג פארן פאגראם איז געווען אבאפעל צו קאנצעטרירן אלע דאָרפס־ייִדן, וועלכע זענען נישט קיין ערד־אַרבעטער. דאמאָלס האָט מען געכאפּט מיין שוואָגער אליה קארש און יששכר טייג און איבערגעפירט זיי אין שטאט.

אטאג פאַרן פּאָגראָם האָב איך קוקנדיק דורכן פענסטער דערזעען צוויי פּאָליציאנטן אויף ראָווערן. האָב איך די משפחה באלד אוועקגעשיקט אין וואלד און אליין זיך באהאלטן אין פּראָסע־פעלד, צו זעען וואס די שליחים זענען אויסן צו טון. איינער פון זיי איז געווען דער פראוואָקאטאר גרישטשוק, וועלכן די דייטשן האָבן באַפרייט פון געפענגעניש צוגלייך מיט אלע גויים.

די צוויי האָבן געענומען עטלעכע הינער פונם הויף און אוועקגעפאָרן.

קומענדיק אין וואַלד האָב איך געטראפן: דעם 17 יעריקן דוד ראטשטיין פון זאבעליטי, צוויי טעכטער פון אליה טייג, פעשקע ביטערמאן פון פיזעוו, איר מאן און זייערעביידע טעכטער. זענען מיר־אזוי געזיצן צוזאַמען 15 טעג. דאַן זענען

געקומען די ברידער משה און ישעיה ספּאָסאָב און זייער קוזין משה מיט צוויי קליינע קינדער, אזון פון יצחק טאָוועל. אויך מיין שוואגער אליה איז צוריק געקומען.

זיינערצייט האָבן די סאָוועטן געמאכט ארום אוסטילע באפעסטיקטע גראבנס־פּונקטען וווּ עס איז לויט מיינע ידיעות פארבליבן געווער. האָב איך פאָרגעלעגט די ספּאָסאָבס מיר זאָלן דאס געווער צוזאמענקלייבן, אבער זיי האָבן פון מיר געחוזקט.

אין 15 סעפּטעמבער (צום גדליה) 1942 בין איך געגאנגען אהיים אין קאָלאָניע כדי צו ברענגען שפּייז־פּראָדוקטן. אזוי האָבן אויך געטון אלע אנדערע. אין וואלד זענען געבליבן בלויז מיין משפחה, מיין פרויס עלטערן און דער מאן פון פעשע ביטערמאן.

אויפן וועג זענען מיר פּלוצלינג באַשאָסן געוואָרן פון אוקריינישע כוליגאנעס. אלע זענען זיך צולאָפן אין פארשידענע ריכטונגען. איך, אליה קארש און משה טאוועל זענען געלאפן אין די בלאָטעס (קארטשונקעס).

מיט אן האלבער שעה שפּעטער — עס איז שוין געווען פינסטער — האבן מיר דערהערט אשיסעריי אין וואלד. ארום האלבע נאכט זענען מיר אנגעקומען אין וואלד. דער בונקער איז געווען פארברענט. קיין שפּורן פון מענטשן זענען נישט געווען. איז אליה געגאנגען אין קאָלאָניע נאכפאָרשן וועגן גורל פון די וואס זענען געווען אין בונקער. דערביי האָבן מיר אפּגערעדט צו טרעפן זיך אויף א באשטימטן אָרט. פאַרטאָג האָבן מיר זיך באגעגנט מיט איאָמערלעך געוועזן...

אונדזערע טייערע זענען אַלע דערמארדעט געוואָרן און אונדזערע שכנים גאָסטעצקי און מארקעוויטש האָבן זיי באַגראָבן 50 מעטער ווייט פונם פארברענטן בונקער. (אינדערפינסטער האָבן מיר דעם פרישן קבר נישט באמערקט).

האָפנונגסלאָז זענען מיר געזיצן אין די בלאָטעס. איין באַגער האט מיך באהערש צוצוקומען צום קבר, און ווען מיר האָבן זיך אהין ענדליך דערשלעפּט בין איך געפאַלן צו דער ערד און נישט קוקנדיק אויף דער סכנה געזאָגט קדיש מיט אן הויך געוויין און געשווירן נקמה צו נעמען. מיר האָבן זיך נישט געקענט אפּרייסן פונם אָרט, ביז מיר האָבן ארויסגעשארט דעם באָדן און אויפגעדעקט די קערפּערס... אליה האט געקלאפּט זיין קאָפּ אין דער ערד.

פון גרויס פארצווייפלונג, האב איך געוואָלט גיין זיך איבערגעבן צו די דייטשן, אָבער אליה האָט געזאָגט, אז מדאַרף מלחמה האַלטן מיטן מלאך המות...

אין דער זעלבער נאכט, זענען מיר צוריק אוועק אין קאָלאָניע. אטאג מיט אנאכט זענען מיר געזיצן אין שטאַל אויפן שטרוי. דאַן זענען מיר געגאנגען צון אַ באקאנטן פּאליאק, אמילנער מיטן נאמען בראָנעק. ער האָט אונדז זער גוט אויפגע־נומען און געברענגט עסן און טרינקען.

זעקס וואָכן זענען מיר געזיצן אין בראנעקס סטאדאלע. איינמאל קומט ער

מיט אידיעה אז מ׳זוכט יידן. ער עצה׳ט אונדז דעריבער מיר זאָלן גראָבן אבונקער. האָבן מיר אזוי געטון. געגראָבן האָבן מיר ביינאכט און דעם באָדן צעשפרייט אזוי, עס זאל נישט קענטיק זיין.

און ווידער זענען מיר אזוי אפגעזיצן א זעקס וואכן. איינמאל ביינאכט זענען מיר ארויסגעגאנגען פונם בונקער און צוגעקומען צו אַגעוויסן ציגנאלאָווסקי,

ישראליק דיאמנט הי״ד

וועלכער האט געוווינט אונטערן וואַלד. דארט האָט אונדז דערוואַרט אן איבער־ראשונג: אז אליה טייגס טעכטער און פעשע ביטערמן לעבן און די ספאסאבס זענען אנטלאפן אין שטאט. יעדע נאכט — אזוי דערציילט ציגנאלאווסקי — קומען זיי צו אים נעמען שפייז.

אויף אונדזער גרויסן פארדרוס, האָבן זיי נישט געהאַט קיין פולן צוטרוי צו ציגנאלאָווסקין און דערפאר אויפגעהערט קומען. זענען מיר ארויסגעגאנגען זיי אויפצוזוכן,

פארבייגייענדיק אסטערטע שטרוי, האָבן מיר דערזען אַקאָרב פול קאַרטאָפל און אויבן אברויס. צו יענער צייט האָב איך געהאט ארעוואלווער, וועלכן בראָנעק האט מיר פארשאפן. אזוי אז איך האב זיך שוין דערלויבט אפצושטעלן און

נאכפאָרשן דעם ענין מיטן קאָרב. און ווירקליך האָבן מיר געפונען אין שטרוי אין טויט־שרעק באהאלטן די געזוכטע פרויען. איבערראשט פון אונדזער דערשיינען, זענען זיי געפאלן אויף אונדז מיט טרערן און געבעטן מיר זאלן זיי מיטנעמען אין אונדזער באהעלטעניש. אבער ווי קענען „געסט" אין אונדזער לאגע מיטנעמען אנדערע „געסט"?.. פון צינגאלאווסקי האָבן מיר באקומען אפלאש בראנפן מיט האניג. זענען מיר געקומען צו בראנעקן, אויסגעטרונקען מיט אים און ווײַנענדיק דערציילט אים וועגן די פרויען. „גייט ברענגט זיי — האט ער געזאגט — די ריזיקע פאר מיר איז דאך אלץ איינס..."

איך האב דעם גוטן מענטש געהאלדזט און געקושט...

און מיר האבן זיי געברענגט. זיי זענען געווען אפגעריסן, געשוואָלן און פול אייטערדיקע ווונדן. מיר האָבן געשאַפן פאר זיי מלבושים. די ווונדן האָבן זיך אנגעהויבן צו פארהיילן. דאַן זענען זיי קראנק געווארן אויף די מאָגנס... אבער מיט דער צייט זענען זיי פולקאם געזונט געוואָרן.

ד.

עס איז פאריבער דער ווינטער.

דערווייל האָב איך מיט דער הילף פון בראַנעקן באקומען אַביקס. דאַן פלעג איך שוין זיך פרייער באוועגן אין דער געגנט.

אין אגעוויסן מערץ־טאג (1943) האָב איך אויפן פעלד דערזען צוויי מענטשן לויפן. איך האָב זיי פאַרהאַלטן. דאס זענען געווען לודמירער יידן, וועלכע דער „בעל טובה" זייערער האָט זיי ארויסגעטריבן מיט זייערע משפחות.

זיי זענען געווען גרייט אוועקצוגעבן אָ פארמעגן וואָס זיי האָבן געהאט באַהאַלטן אויף אַ געוויסן פלאַץ, פאר אַן אָרט. איך האָב צוויסן געטון בראַנעקן און ער האָט מסכים געווען זיי אנצונעמען. דאס איז געווען אמשפחה פון פינף פערזאָן: אַן עלטערע פרוי און צווי טעכטער, איין איידים און דער צווייטער טאכטערס א חתן. דערצו האָבן זיי געברענגט נאָך אפאָרל פון זאַמאשטש. דוד האט דער מאן געהייסן. דער לעצטער האט געהאט א קינד ביי אגוי. איז ער געגאנגען צום קינד און מער נישט דערלעבט צוריק צוקומען. (די אלע אנדערע לעבן איצט אין אמעריקע) בראַנעק איז דאן געפאָרן ווו זיי האָבן אנגעוויזן און געברענגט אַוואָגן פול גוטס.

אייניקע חדשים האָבן מיר געלעבט אין בונקער צו וועלכן דער אריינגאנג איז געווען דורך א זשאָלעב.

צו יענער צייט האָט זיך ארגאנאזירט אין דער געגנט אן אוקריינישע באַנדע, פון די טרויעריק־בארימטע באַנדעראָווצעס, וועלכע האָבן מער געשאָכטן

יידן און פאָליאַקן ווי געקעמפט קעגן די דייטשן. בראַנעק, מורא־האָבנדיק פאַר אנאכטיקן איבערפאַל האָט דעריבער פארלאָזט דאס הויז און נאָר פון צייט צו צייט פלעגט ער קומען אויף אווײלע אקוק טון.

אזוי ארום איז אונדזער לאגע נאָך מער אומזיכערער געוואָרן.

מיר האָבן געהאַט מיט זיך אַראַדיא־אַפּאַראַט. איינמאל האָבן מיר אויפגעכאַפּט אגעוויסע ידיעה וועלכע איז נישט גאַנץ קלאָר געווען. זענען מיר געגאַנגען צו צינגאַלאָווסקין וועלכער האָט אויך געהאַט אראַדיאַ, כדי קלאָר צו מאַכן די נייעסן. בא דער געלעגנהייט האָט צ. דערציילט אז דער יונגער דוד ראטנשטיין געפונט זיך בא אים, אָבער ער האָט אים מורא צו האַלטן. דעם ארימען בחור האָבן מיר געטראָפן אויף אַסטערטע שטרוי, נאַקעט, באָרוויס און געשוואָלן פאַר הונגער. מיר האָבן אים גלייך פארנומען מיט אונדז.

איינמאל קומט בראָנעק מיט א„בשורה״, אז אונדזער באהעלטעניש איז שוין באוווּסט... דאַן זענען מיר: איך, אליה קארש, פעשע, ביידע שוועסטער טייג און דוד ראטנשט״ין, אוועק צום אוקריינישן סאָלטיס; די איבריקע ווידער זענען געבליבן אויפן אָרט ביז בראָנעק האָט זיי איבערגעפירט אויף א צווייטן פּלאַץ.

מיט דער צייט אבער, זענען מיר צוריקגעקומען צו בראָנעקן. מיר, די אָרטיקע, האָבן אויך אָנגעהויבן מער זיך ווייזן אין דער קאָלאָניע, ווו די ווינציקע געבליבענע איינוווינער זענען נישט געווען פארדעכטיקט אין אויסגעבן אונדז.

איינמאל, זיצנדיג מיט אליה׳ן בא מיין שטוב, האט אשכנותדיקער שייגעץ אויסגערופן: „וועגסקי גייט!״ — וועגסקי איז געווען אַ דייטשישער זשאָנדארם פון דער נאָענטער פאָליציי־סטאַציע.

מיר האבן אנגעהויבן לויפן, אבער צו שפעט. וועגסקי האט אונדז פארהאלטן. מיט אים איז געווען דוד ראָטנשטיין, וועלכער האָט אים אנגעוויזן אויף אונדז. די מעשה איז געווען אַזאַ: די פאָליציי האָט אים, דודן, מיט די מיידלעך געטראָפן ביי בראָנעקס מיל, דערביי האָבן זיי דאָרט געפונען מיין ביקס. אויף דער פראַגע צוועמען געהער די ביקס, האָט דער צוטומלטער בחור אונדז גלייך אויסגעגעבן. און אָט צוקומענדיק צום אָרט האָבן מיר זיך געזען ארומגערינגלט פון 40 פוילישע פּאָליציאנטן, צווישן זיי אַסאַך באַקאַנטע, אויך דער קאָמענדאַנט סאַנדיי איז געווען אגוט באַקאַנטער.

די באַקאַנטע האָבן אונדז באַרויקט, אז זיי וועלן נישט לאָזן אונדז הרגענען. מיר ווידער האָבן געטענה׳ט, אז מיר ווייסן נישט וועמענס די ביקס איז און אז מיר קענען בכלל נישט שיסן. צום שלעכטן מזל האָבן זיי ביי אליהן געפונען אפאָטאָ־גראַפיע ווו ער שטייט אין אַ מיליטערישן מונדיר. (אינדעראמת׳ן האָט ער זיך אזוי פאָטאָגראַפירט בלויז אלס „פאַנטאַזיע״).

אינם דייטש האט אויפגעקאכט די יוכע און האָט אליה'ן אזעץ געטון אין פנים אזוי, אז ער האָט זיך באגאסן מיט בלוט. דאן האָט מען אים געצוואונגען ער זאָל ווייזן ווי ער שיסט, אבער אָן דערפאלג.

צו דוד ראָטנשטיין, האָבן מיר זיך פרעמד געמאכט, גלייך מיר קענען אים בכלל נישט.

דאַן האָט מען אונדז געפירט גראָבן אַגרוב... האָב איך אויסגעדרייט דעם קאָפּ און אקוק געטון דעם קאָמענדאנט סאָנדיי אין די אויגן.

דער שטימער בליק האָט געווירקט... סאָנדיי האָט פאָרגעלעגט מ'זאָל אונדז פירן אין דער פאָליציי סטאַציע. דערביי האָט ער געפרעגט צי מיר קענען אָנווייזן ווו עס געפונען זיך פארטיזאנער. לויט זיין ווונק האבן מיר געענטפערט „יא". האָט מען אונדז געפירט קיין וויעלון אין דער פאליציי־סטאַציע.

איך האָב געהאט אגאלדענעם זייגער, אפאר נייע שיך און אקופאן פון סחורה. בין איך גלייך אריינגעגאנגען צום דייטשן קאמענדאנט ווענסקי און אים אַלץ אוועק געגעבן.

צו מאָרגנס האָט מיך ווענסקי גערופן צו פירן אים אין דאָרף זאבלוט ווו עס האָבן זיך געפונען אוקריינישע פאַרטיזאנער.

די פאליציי האָט יענעם טאָג טאַקע געכאפט און אויסגעהרגעט פיל פון זיי, פאַרכאַפּט אסאך געווער און אמוניציע. און פאַרברענט דאָס דאָרף. דאס איז געווען מיין ערשטע נקמה אין די אוקריינישע רוצחים.

צוויי וואָכן זענען מיר געווען אין וויעלון. איך און אליה זענען געגאנגען אויף אויספלוגן מיט דער פאָליציי זוכן אוקריינישע באַנדיטן און די פרויען מיט דוד ראָטנשטיין האָבן געאַרבעט אין קיך.

אין אַגעווויסן טאָג איז געקומען דער קאמענדאנט סאָנדיי און מיר מודיע געווען, אז מ'וויל אונדז איבערגעבן אין די הענד פון דער געסטאפא. וואס איז זיין עצה? אנטלויפן!...

מיר האָבן לאנג נישט געקלערט, אין אוונט האָבן מיר געמאכט אמאלצייט אין גאָרטן פאַר סאָנדיי און עטלעכע זיינע פארטרויונגס־מענטשן און ביי האלבער נאכט האָבן מיר זיך געזעגנט.

„גייט בשלום — האט סאָנדיי געזאגט — און מיר וועלן קומען נאך אייך... זייט פארזיכטיק און צום ווידערזען..."

צומאָרגנס ווען ווענסקי האָט זיך דערוווּסט אז מיר זענען אנטלאפן, איז סאָנדיי געגאנגען אין דער קאָלאָניע און עטלעכע מאָל אויסגעשאָסן. ווענסקין האָט ער מודיע געווען, אַז ער האָט געכאַפּט די יידן און זיי דערשאָסן.

דאָס האט ער מיר אין אצייט ארום דערציילט.

ה.

מיר זענען ווידער געזיצן אין די קארטשונקעס אבער דאס מאל נישט מיט פארלייגטע הענד. איך האָב זיך פארשאפט געווער און ווידער געגאנגען קיין זאבלוט ווי עס זענען דא און דאָרט פאַרבליבן איינצלנע הייזער. מיין איינציקע שטרעבונג און האָפנונג איז געווען צו געפונען דאָרט די מערדער פון מיין משפחה. איך האָב שוין דעמאלט געוווּסט ווער זיי זענען. איין משפחה פון זיי האָב איך געטראָפן און פארברענט זיי ביינאכט מיטן הויז. אויך די איבעריקע הייזער האָב איך אונטערגעצונדן. די פאליאַקן האָבן זיך זער געפרייט...

אפאָר נעכט האָבן מיר גענעכטיקט אין א ליידיק הויז. דערנאָך זענען מיר צוריק אוועק צו בראָנעקן, רעכנדיק, אז קיינעם וועט נישט קומען אויפן זינען מיר זאלן זיך יעצט דאָרט געפונען. דאָרט האָבן מיר אויך געטראָפן די אַנדערע משפחות וועלכע זענען דא די גאנצע צייט געווען אויסבאהאלטן.

זיצן מיר אמאָל מיט בראנעקן און דער ראַדיא שפילט שטיל. פלוצים זעען מיר דייטשן (לויט די מונדירן) לויפן אין אונדזער ריכטונג. אלע זענען ארויס און באהאלטן זיך אין סטאָדאָלע. די מכלומ׳רשטע דייטשן זענען פאקטיש געווען פוילישע פאליציאנטן מיט סאנדיי בראש, וועלכע האָבן יעצט געזוכט אוועג צו די פוילישע פארטיזאנער.

באמערקנדיק אונדז אנטלויפנדיק, האבן זיי געשלאָגן בראנעקן ער זאל זאגן יוער מיר זענען און ווו האבן מיר זיך באהאלטן. דערביי האָבן זיי אנגעהויבן ברעכן און חרוב מאַכן אלץ פון שטוב.

צום סוף האבן זיי געוואלט אונטערצינדן די סטאָדאָלע. דאַן זענען מיר ארויס־געגאנגען און דערזען פאר זיך סאנדיין... די געוועזענע פאָליציאנטן זענען אויפגעקאָכט געוואָרן זעענדיק אונדז, וואס צוליב אונדז, האָבן זיי געשלאָגן און שאַדן געמאכט א„כשרן״ פאָליאק. מיר וואָלטן טאַקע געווען שלעכט אפגעשניטן ווען נישט בראָנעק וואָס האָט זיי בארויקט. „מיר וועלן זיך שוין צווישן זיך פארגלייכן״... האָט ער געזאָגט.

סאָנדיי האט אונדז געראַטן צו וואַרטן אויפן אָרט ביז ס׳וועלן קומען ארגאניזירטע פארטיזאנער וועלן מיר צושטיין צו זיי.

ביז אוונט זענען מיר געזיצן אין שטוב. איז געקומען אַן אפטיילונג פארטיזאנער און געוואלט ארייננשיסן. אבער דאָסמאָל איז דוד ראָטנשטיין געווען דער, וואס האָט אונדז געראַטעוועט. „מיר זענען יידן!״ האָט ער אויסגעשריען און די פארטיזאנער האָבן אַראָפגעלאָזט דאס געווער און ווייטער געגאנגען.

עס איז געווען געפערליך צו בלייבן אין דעם הויז. זענען מיר אראָפּ אין קעלער פונם אוקריינישן סאָלטיס, וועלכער האט עוקר געווען פון דאָרט. צוויי טעג

און נעכט זענען מיר דאָרט געווען. שבת זענען ווידער געקומען פוילישע פּארטיזאנער און אנגעהויבן אויפשטעלן א שטאב.

בין איך ארויסגעגאנגען צו מיינע באַקאַנטע מאַרקעוויטש און בושקא און געבעטן זיי זאָלן פאר אונדז גוט זאָגן, מז׳אל אונדז אננעמען אין דער פאַרטיזאנקע. זענען מיר צוזאמען געגאנגען אין שטאב. באגעגנט אונדז אַן אָסאדניק און וויל אליה׳ן דערלאנגען (אזא מזל האָט ער שוין געהאט...) דאָ האָט זיך פלוצלינג באוויזן דער מלאך הגואל אין געשטאלט פון אונדזער גוט באַקאַנטן זאכארטשוק (וועלכער האָט געפלאנט דעם ווידערשטאנד פון געטא). ער איז פאר אונדז געווען אמליץ יושר און מיר האָבן אויסגעמיטן צרות.

ו.

לויט דער רעקאָמענדאציע פון זאכארטשוקן בין איך געבליבן אין שטאַב אַלס וועג ווייזער און אליה אין דער פּראָוויאנט אפטיילונג.

אנייע עפּאָכע האָט זיך אנגעהויבן אין מיין לעבן. פון אַ פארפאָלגטער געהודפטער חיה, וועלכע אין בעסטן פאַל רופט ארויס רחמנות פון איינצעלנע גוט הארציקע מענטשן, בין איך ווידער געוואָרן אמענטש צו מענטשן גלייך. אמת, מיר אלע האָבן געלעבט אין שטענדיקער סכנה, אָבער די דאָזיקע סכנה האָט געהאַט אַ זין. מיר האָבן געהאַט אַציל פאר זיך. דער פאַקט וואָס איך געוועזענער קאָמוניסט, קעמף האנד ביי האנד מיט פוילישע רעאַקציאנערע עלעמענטן, האָט מיך גאר נישט געקימערט, ווייל אונדזער ציל איז געווען אבשותפותדיקער: צו פארטיליקן דייטשישע און אוקריינישע רוצחים.

כדי צו הויבן די מאָראל וועלכע איז צייטנווייז געווען געפאַלן, האָב איך זיי מיט פארשידענע מיטלען פריילעך געמאכט און דערפאַר האָבן זיי מיך גערופן „אונדזער שווייק״, אפשר אצווייפלהאַפטער כבוד, אָבער נישט קיין טיטול האָב איך געזוכט. איין שטרעבונג און האָפנונג האָט מיך באַהערשט, איבערצולעבן די קריטישע צייט און נקמה נעמען פאַרן אומשולדיק פאַרגאָסענעם בלוט פון מיין פרוי אָנו קינדער ווי פון אלע יידישע טאַטעס און מאמעס, ברידער און שוועסטער.

אין מיין לאַגע האָב איך געקענט מיין האָפנונג פאַרווירקלעכן נאָר מיט דער הילף פון די פוילישע א.ק.א. אפטיילונגען.

איך האָב אויסגעצייכנט געקענט אלע דערפער און וועגן אין מעריב וואָלין. דעריבער בין איך פיל מאָל געשיקט געוואָרן צו שאַפן קאנטאקט צווישן די אפטיילונגען און ביי יעדער אַקציע אָדער בייטנדיק דעם באַזיס בין איך געגאנגען פאָרויס; אָבער אַלץ האָב איך געטון אָן פחד און מיט פרייוויליקער זעלבסטאפערונג.

איינמאל ווען איך בין געווען אין שליחות אין סטאַווקע ביי ליבעוונע, האָב

איך באגעגנט נפתלי לייציס אין אַ פארטיזאַנקע. זיי האָבן נישט געוווּסט אז ער איז א ייד. און גערופן האָט ער זיך מיכאל.

איך האָב דאַמאָלס נישט פארשטאנען פארוואָס ער פארלייקנט זיין אפשטאם. ערשט שפעטער ווען מיינע עלטסטע האָבן גענומען מיך צורעדן צו שמד'ן זיך, האָב איך אָנגעהויבן באגרייפן די אמת'ע לאַגע פון די איינצעלנע יידן צווישן גוישע פארטיזאנער...

אין דער אָנוועזנהייט פון די פארטיזאנער האָבן זיך אין אונדזער קאָלאָניע צוזאמענגעקליבן א 150 יידן. זיי זענען געווען קאנצעטרירט אין איין הויז. אָבער דאָס האָט נישט לאַנג געדויערט. צוויי בחורים זענען ארויסגעגאַנגען פון דער קאָלאָניע, האָבן דייטשן זיי געכאַפּט און אין רעזולטאַט איז דאָס דאָרף באַמבאַר־דירט געוואָרן. דאַן האָט דער שטאַב געגעבן אַ באפעל איבערצופירן די יידן קיין וואָרטשין. אין קאָלאָניע זענען געבליבן בלויז איינצעלנע ארבעטער.

ז.

צוזאמען מיט מיין קאמענדאנט, פּאָרוטשניק ביאלי, בין איך אריבער אין אצווייטן דאָרף, אויפצושטעלן אנייעם שטאַב. און ווירקליך האָבן מיר אָרגאנזירט א באַטאַליאָן וועלכער האָט לויט מיין פארלאנג זיך גערופן באטאליאן „זעמסטא" (נקמה). ער איז באשטאנען פון מענטשן, וואָס זענען געבליבן איינציקע פון גאנצע משפחות. זיין ערשטער באַזיס איז געווען דאָס דאָרף פּוזעוו; אבער גאר אינגיכן זענען מיר גערופן געוואָרן צו אגרויסער אקציע:

די דערפער סטיזיריטש און מיקוטיטש זענען געווען געפערלעכע נעסטן פון די באַנדעראָווצעס און אונדזער אויפגאבע איז געווען זיי אפצורייניקן.

לויט מיין עצה, זענען די שלאַנגען־נעסטן אנגעגריפן געוואָרן פון דריי ריכטונגען און אזוי האָט זיך בלויז אקליינע צאָל געראטעוועט. די איבעריקע האָבן מיר אומגעברענגט אָן שום רחמנות.

דאַן איז אונדזער באזיס איבערגעגאנגען קיין סטיזיריטש.

ליגנדיק איינמאל אין די פארטיידיקונגס גראָבנס, זעען מיר דייטשן קומען מיט טאנקען. מיר האָבן זיי צוגעלאָזט גאַנץ נאָענט. באמערקנדיק אונדז, זענען צוויי אפיצירן אראפגעשפרונגען און געווענדעט זיך צו אונדז:

„מיר זענען נישט געקומען מלחמה האלטן מיט אייך — האָבן זיי געזאגט — לאָזט אונדז בלויז אדורך קיין מוסאָ, ווייל די סאוועטישע פארטיזאנער האָבן אונדז אראָפּגעשאסן אן עראָפּלאַן".

"דאָס איז נישט אין אונדזער קאָמפּעטענץ — האבן מיר געענטפערט — קומט אין אונדזער שטאַב, וועט איר רעדן מיט די מענטשן וואס קענען דעצידירן.

עס איז שווער צו פארשטיין דעם גערדאנקען־גאַנג פון די דאזיקע מענטשן. גענוג איז דער פאַקט, אז זיי האָבן זיך געלאָזט אריינכאפן אין קליאטקע.

קומענדיק אין שטאַב האָט מען זיי אנטוואָפנט און געצווינגען אנשרייבן אבאפעל צו זייערע אונטערליגנדיקע: „מיר זענען געפאנגען, לעגט דאס געווער!" נישט רעדנדיק קיין וואָרט האָבן 130 דייטשן געלעגט דאס געווער און ווי גוטע קינדער געלאָזט זיך איבערפירן קיין סעליסקעס, וווּ מ'האָט זיי אריינגעפאַקט אין אסטאָדאָלע.

איז אבער געקומען אגלה און מודיע געווען אז די דייטשן אין לודמיר האָבן גענומען „זאַקלאַדניקעס" פון די פאַרטיזאנישע משפחות, צווישן זיי אויך די משפחה פון פאָרוטשניק ביאַלי. באין ברירא האָבן מיר באפרייט די דייטשן, אָבער — אָן דעם געווער.

דער פאַקט וואָס די דייטשן האָבן דאָ רעאגירט אויף אזא שוואַכן אופן דערקלערט זיך דערמיט, וואָס בסך הכל זענען זיי צו יענער צייט געווען אין לודמיר נישט מער ווי 300 מאַן. די ידיעה האָבן מיר באקומען פון די סאוועטישע פארטיזאנער. אויף דעם סמך האָבן מיר באקומען א באפעל איבערצופאלן די לודמירע קאזארמעס ווו זיי האבן זיך געפונען. דער חשבון איז אָבער געווען א טעותדיקער. די דייטשן האָבן צו דער צייט געברענגט מיט דער באַן אגרויסע פארשטארקונג געשטיצט דורך אַמאַסע עראָפּלאנען. אונטערן דאָזיקן דרוק זענען די פארטיזאנער צוריק־געטרעטן אין פולשטענדיקער אומאָרדנונג און אוועק אין די וועלדער. אָבער לאנג האבן מיר נישט גערוט.

נאענט פון די מיקוטיטשער וועלדער איז געווען אבריק, באוואכט פון אונדזערע מענטשן. מיט אמאל האָבן מיר באקומען אידיעה אז דייטשן דערנעטערן זיך. בין איך געשיקט געוואָרן, אויף אפערד רייטנדיק, מיט אבאפעל די בריק אויפצורייסן. אָבער די דייטשן האָבן אזוי פיל געשאָסן, אז עס האט קיין רייד נישט געקענט זיין צו דערגרייכן רייטנדיק צו דער בריק. בין איך אראפגעשפרונגען און זיך אויסבאהאלטן אונטער א חורבה און דאַן קריכנדיק זיך דערשלעפט צו דער בריק. דאָרט האב איך געטראָפן זאכארטשוקן, וועלכער דערזעענדיק מיך האָט זיך איבערגעצלמט...

ער האָט נישט געגליבט, אז ער וועט מיך נאָך זען אלעבעדיקן.

די בריק איז שוין געווען אויפגעריסן. דאָס פערד איז גאלאפירנדיק צוגעקומען צו מיר. איך האָב זיך ווידער געזעצט אויף אים און פייל פון בויגן צוריקגעריטן אין שטאַב.

דאס פערד איז געווען אינגאנצן ווייס פון שוים.

ווידער האָבן מיר זיך צוריקגעצויגן אין די וועלדער.

ח.

מיר זענען פאָרויסגעגאנגען אויף מזרח אַלץ נעענטער צום מלחמה־פראָנט. אויפן וועג צווישן קאָוולע און בריסק האָבן מיר באַקומען אידיעה אז אגעוויסער זער וויכטיקער דייטשישער גענעראל דאַרף דורכפאָרן יענעם וועג. איז געווען אבאַפעל אים צו „ליקווידירן".

אגעוויסע בריק ווו ער האָט באדארפט דורכפאָרן איז געוואָרן געמינעוועט און אַכצן מאן האָבן זיך באַהאַלטן צווישן נאענטע בוימער. דער גענעראל איז געקומען אין אן אווטאָמאָביל מיט אטאָפעלע געפאנצערטע וואַך, פאַר און נאָך דעם גענעראלס מאַשין.

די פאָדערשטע וואַך האָבן מיר געלאָזט בשלום איבערפאָרן די בריק, אָבער ווי נאר דעם גענעראלס מאַשין איז ארויף געגאנגען, האָט די מינע אויפגעריסן און די בריק צוזאמען מיטן אווטאמאביל זענען אינגאנצן צעשמעטערט געוואָרן.

ביים ריקצוג פון אונדזערע מענטשן איז איינער שווער פארוווּנדעט געוואָרן. מיר האָבן אים מיטגענומען מיט אונדז.

איינמאל האָבן מיר געפאנגען 18 דייטשן און 9 מאדיארן. פון די לעצטע האָבן צוויי זיך איבערגעגעבן פרייוויליק. ווי עס האָט זיך ארויסגעוויזן איז איינער פון די צוויי געווען א ייד. פון ביידע האָבן מיר באקומען וויכטיקע ידיעות.

די דייטשן האָב איך און איונגער פאָליאַק, דערשאָסן אָן רחמנות. די מאדיארן האָבן מיר געלאָזט לעבן. שפעטער האָבן זיי צוזאמען מיט אונדז מלחמה געהאלטן קעגן די נאציס.

אויף די אוקריינישע דערפער האָבן פון מיר באַקומען „אספעציעלע באהאנדלונג", אזוי ווייט אז דער יידישער דאקטאר פון דובנא וואס איז געווען אין אונדזער לאגער, האָט מיר געזאָגט מיט פאַרדרוס: „שמואל, ווי לאַנג וועסטו נאָך פאַגראָמעווען?"...

דאָס פראָוויאנט־פראבלעם אין געווען זער שווער. נישט זעלטן האָט מען געליטן הונגער. האָב איך זיך פרייוויליק אויסגערופן צו גיין באַקומען שפייז. מ'האָט מיר געגעבן אָרטיק געלט און דאָלארן צו קויפן שפייז, אָבער די פויערן האָבן נישט געוואָלט פארקויפן. האָב איך גענומען מיט געוואלד. איינמאָל האָבן מיר געברענגט זעקס קי און אוואגן פול קאַרטאפל און טאבאק. הונגארישע סאָלדאטן האָבן נאָך אונדז געשאָסן, אבער מיר זענען צוריקגעקומען בשלום.

נאך אונדז איז ארויסגעגאנגען אַ צווייטע גרופע ברענגען שפייז, האט זי אַנגעטראָפן אויף דייטשן וועלכע האבן געהרגעט ניין פון אונדזערע מענשן.

אצווייטן מאָל בין איך געגאנגען מיט אפאר מענטשן און געברענגט א פערד און וואָגן מיט ברויט און אנדערע שפייז־ארטיקלען צוזאמען מיטן פויער...

עס איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז איך האָב דערוועקט קנאה צו מיר און דערפאר אנגעהויבן מוראָ צו האָבן פאַר אן אינערלעכן אטענטאט אויף מיר.

ט.

אין מאי 1944 האָבן אונדז די דייטשן באמבארדירט. האָבן מיר פארלאָזט דעם פלאַץ און אריבער אין אן אנדער וואלד.

אין אקורצע צייט ארום — דאס איז געווען אין די פינסקער בלאָטעס — האָבן מיר באקומען אבאפעל דורכצוררייסן דעם פראָנט. צוליב דעם, האָבן מיר געמוזט אריבערגיין אשאסעע און באן־ליניע.

די דייטשן האָבן אונדז מקבל פנים געווען מיט הארמאטן און מאשין־געווער. מיר האָבן דעם וועג דורכגעריסן, אבער פיל פון אונדז זענען געפאלן און הונדערט מאַן בערך האָבן זיך אָפגעריסן פונם גאנצן כח.

דעמאלט איז פארוווּנדעט געוואָרן צוקער דעם ציינדאקטארס ברודער (ער לעבט איצט אין אמעריקע) איך האָב אים געטראָגן ביזן וואלד ווו איך האב געטראפן א סאוועטישן פארטיזאנער־שטאַב, האב איך איבערגעגעבן דעם פארווּנדעטן אויף זייערע הענד.

אין יענעם וואלד האָב איך געפונען מיין פולקאווניק אויפן פריער־באשטימטן טרעף־פונקט. און דאָס אדאנק וואס זיי פלעגן מיך באטייליקן אין שטודירן די מאפעס פאר יעדער אויסמארש (כאטש אין אנהויב פלעג איך גאנץ ווייניק אין זיי פארשטיין...)

נאָך עטלעכע טעג אָפּרו אין וואלד ביי ראַטנע, האָבן מיר פארטגעזעצט אונדזער מאַרש כדי דורכצוררייסן דעם פראָנט.

מיר האבן זיך געגרייט אויף אַן אָנגריף. ביינאכט זענען מיר צוגעקומען צום טייך פריפעט. מיט מיר זענען געווען צוויי אוסטילער יידן: לייזער דינהס (גינזבורג) אזון און אן איייניקל. נישט ווייט פונם טייך האָבן מיר אָנגעטראפן אויף דייטשן וועלכע זענען געווען אין די גראָבנס. קודם זענען זיי אנטלאָפן אין בהלה איבערלאזנדיק קלינגענדיקע טעלעפאָנען. מיר זענען אריין אין די גראָבנס. אבער גאַנץ שנעל האָבן זיי זיך באַזינט און אנגעהויבן אויף אונדז שיסן. אויך די סאוועטן האָבן בטעות אויף אונדז געשאָסן.

פיל פון אונדז האָבן געפרוווט אריבער שווימען דעם טייך, אבער זענען געפאַלן אין וואסער. אויך דער עלטערער גינזבורג איז געפאַלן. איך בין געבליבן ביים ברעג טייך.

פלוצלינג האָב איך דערזען אפאר ברעטער אויפן טייך, בין איך אריבער דעם טייך און גערופן אנדערע נאך מיר. אויך דא האָט מען געשאָסן פוןביידע זייטן.

איך בין אנגעקומען צו די סאָוועטן. אסאַך זענען אנגעקומען נאַקעט.
פון 600 מאַן זענען מיר געבליבן 280.

אין עטלעכע טעג שפּעטער האָט מען אונדז איבערגעפירט קיין קיווערצע, ווו מיר זענען געוואָרן צוגעטיילט צו דער רעגולערער פּוילישער ארמיי וועלכע האט זיך ארגאניזירט אין רוסלאַנד.

דער פראָנט איז דאן געווען ביי טאָרטשין און מיר האָבן זיך געגרייט צו באפרייען לודמיר. דאַן ביי קאָוולע בין איך קראַנק געווארן און מ'האט מיך באפרייט.

דעם 23 יולי 1944 איז באפרייט געווארן לודמיר. איך בין דארט געבליבן און געארבעט אין אווורשט־פאבריק פארן מיליטער.

איך האָב אָבער נישט געקענט רויק לעבן, כל זמן כ'וועל נישט געפונען די מערדער פון מיין משפחה. איינמאל בין איך אוועק אין דאָרף מיט אפוילישן זעלנער און געכאפּט איינעם פון די רוצחים. מיר האָבן אים גלייך „צורעכטגעמאכט". נאָך צוויי מאל בין איך געגאנגען אין דאָרף צוליב דעם צוועק. צום דריטן מאָל בין איך אריינגעפאַלן אין די הענד פון דער נ.ק.וו.ד. אפויערטע פון דער באַנדע האט מיך אויסגעגעבן. נאך עטלעכע חדשים אויספארשונגען בין איך און מיין געוועזער קאמענדאנט פארוטשניק ביאלי, פארמשפט געוואָרן צום טויט; אבער די שטראָף איז פאַרביטן געוואָרן אויף צען יאר תפיסה. איך בין פאַרשיקט געווארן אויפן ווייטן צפון ווו איך האָב דריי האַלב יאר געלעבט אין אן ארבעטסלאגער.

נאך פיל וואנדרונגען צום העכסטן סאוועט, בין איך באפרייט געוואָרן מיטן מאָטיוו, אז דאָס איז געווען א נקמה — אַקט אָן רויב.

דעם 19.3.48 בין איך צוריקגעשיקט געוואָרן קיין פוילן.

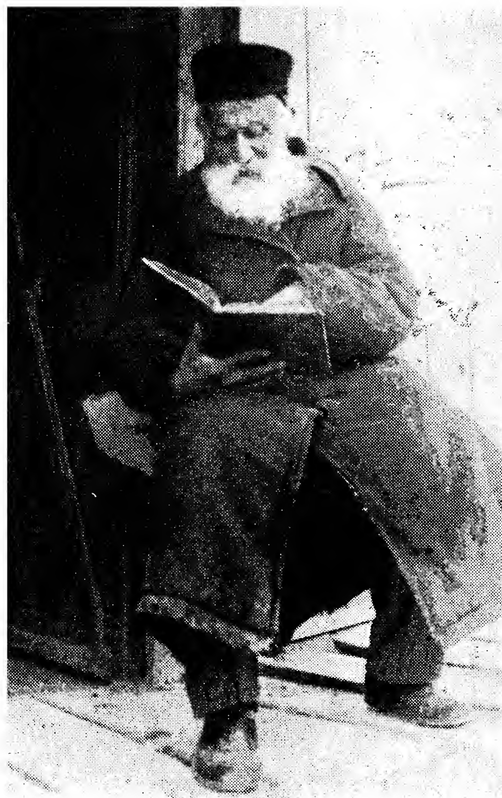
אפגעריסן און אפגעשליסן בין איך אנגעקומען קיין פוילן דעם 24.4.48.

דער לעבנס־אינסטינקט האָט מיך גערופן קיין שלעזיען ווו עס האָבן זיך צוזאמענגעקליבן די געראטעוועטע רעשטלעך פון די יידישע קהלות. דארט האָב איך געטראפן אברהם בעקער אונטער וועמענס איינפלוס איך האָב באשלאָסן מיין ניי־געבויטע נעסט איבערפירן אין אונדזער אמת'ער היים, צו באגעגנען מיינע אמאליקע פריינט און באקאנטע און דערציילן זיי אלץ אלץ...

און אט ווי איר זעט האָב איך מיין ציל דערגרייכט.

געשריבן **א. אבינדב**

מקרבנות השואה הי״ד

ר׳ יעקב ביר (פייבלס) הי״ד

ר׳ מאיר טרנר (פניק) ומשפחתו הי״ד, יבדל לחיים אליעזר טרנר

אהרן גולדברג ומשפחתו הי״ד

חיה רחל הולצר, בתה גיטל, חתנה אברהם ווייגר ומשפחתם הי״ד

שלמה גולדשמידט החזן ומשפחתו הי״ד

הירשל גולדובר וישעיהו בנה של גיטל הי"ד

טשרנה גולדהובר ומשפחתה הי"ד, תבדל לחיים בלומה

מיכאל קרקובר ומשפחתו הי״ד

בני קרקובר הי״ד, תבדל לחיים פנינה

בצלאל אייגר ומשפחתו הי״ד

אבא רוזמרין ומשפחתו הי"ד, יבדל לחיים טוביה

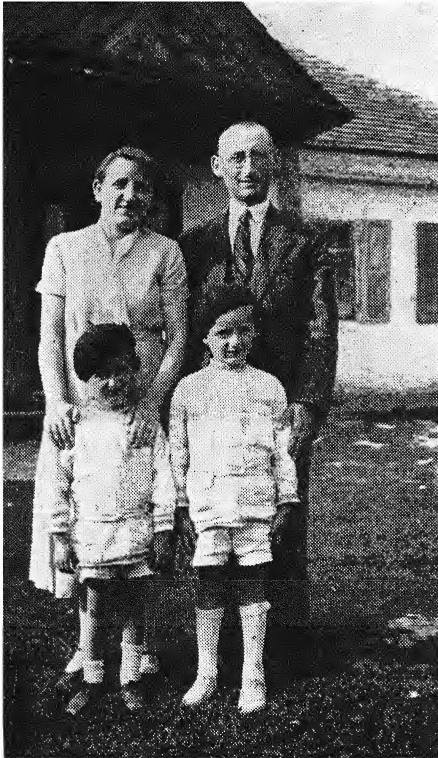
בני יוחנזון הי"ד, יבדלו לחיים: שרה, פולה וטוביה

דוד רוזמרין ומשפחתו הי״ד

צירל שטימר לבית רוטנברג הי״ד

ביילה קילם לבית רוזמרין ומשפחתה הי״ד

אביגדור רוזמרין ומשפחתו הי״ד

יעקב בן מכיל שפרן הי״ד

שיינצי בת חיים איידלשטיין הי״ד

יזכור

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה
ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי.

(ירמיהו ח׳ כ״ג)

יזכור אלוהים

את הנפשות הטהורות, המוני בית ישראל, אשר נשמדו בידי צוררים אכזרים וטמאים, חלאת המין האנושי, נגדה נא עולם חנף ומתנכר —

את פליטי ארצות המות אשר מצאו מקלט בנכר ועם הכמיהה בלב לארץ אבות הקמה לתחיה השיבו רוחם אל על, על אדמת נכר —

את הפליטים-המעפילים, אשר בספינות רעועות, תוך מצוקת רעב וצמא, חתרו במים עזים להגיע לחוף מבטחים ולא זכו ונספו בלב ים או בשערי המולדת המסוגרת —

את בוני ומגיני ארצנו, בנים ובנות, זקנים עם נערים, אשר נפלו מידי אויב ומתנכל, בשדה קרב, בעמדות הגנה, בחוצות עיר ובדרכים, בעבודה ובבית ספר, ובמותם ציוו לנו את החיים —

ואת כל אלה אשר חלמו ולחמו וזכו לחונן את עפר המולדת, אך נעקרו מתוכנו ללא עת או שבעי ימים ורוגז —

יזכרם אלהינו לטובה ויצרור בצרור החיים את נשמותיהם.

ונזכירם אנו ונשמור בלבנו את זכרם הקדוש כל ימי חיינו ונספר את מעלליהם וקורותיהם לבנינו אחרינו עד דור אחרון.

גל עד
לזכר עולם
בהר ציון
לקדושי קהלת
אושצילוג והלין
שהושמדו ברצחו ובשחטו
בשנות השואה תרצ"ט-תש"ה
ע"י הנאצים ימ"ש
זכרם לא ימוש מקרבנו לנצח עד סוף כל הדורות
יום הזכרון נקבע י"ט אלול
ת' נ' צ' ב' ה'
ארגון יוצאי אושצילוג הסביבה בישראל ובגולה
מגלת השמדה

כי עלה מות בחלונינו
בא בארמנותינו
להכרית עולל מחוץ
בחורים מרחובות.
(ירמיהו ט' כ').

ב"ה

יום שלישי פרשת נצבים־וילך, י"ט אלול שנת חמשת אלפים שבע מאות ותשע עשרה לב"ע.

ארגון יוצאי אוסטילה (אושצילוג) והסביבה בישראל ובתפוצות

מגילת הנצחה

בזה אנחנו מנציחים את שמות יקירינו וקרובינו שהושמדו בשנות השואה. תהא המגילה הזאת לזכר עולם בבירת העולם בהר ציון ותהא המצבה הזאת מצבת זכרון לכל אלה שנרצחו ולא הובאו לקבר ישראל.

יום הזכרון נקבע לי"ט באלול. ביום הנ"ל בכל שנה נתיחד עם כל אלה שהיו, אינם ולא משתכחין.

ת. נ. צ. ב. ה.

ואלה שמות קדושי אוסטילה

כפי שנמסרו על ידי קרוביהם ומכיריהם

א.

אידלשטיין צפורה בת נחום ודבורה, בתה שיינצי ובניה צבי ומאיר.
אידלשטיין יעקב בן יוסף.
אידלשטיין אברהם בן מנוס ושיינצי, אשתו גיטל ובנם יצחק.
אלבוים מאיר בן שמחה וינטה ומשפחתו.
אלבוים יוסף, אשתו זלטה ובתם ינטה.
איינים דוד, אשתו יהודית, בנותיהם: ברכה, זלדה מייטי וחנה ובנם אברהם.
אייגר בצלאל, אשתו בינה, בניהם: משה ושמעון ובתם ווענלא.
איכנבוים אפרים, אשתו חנה, בניהם: כוני ואשר ובתם לאה.
ארפין אלטר ואשתו שרה.
ארפין אהרן ומשפחתו.
ארפין שלמה דוד ומשפחתו.
אופטובסקי יצחק, אשתו לאה וילדיהם.
אופטובסקי אברהם ומשפחתו.
אמם בת־שבע.
אוכנטל אברהם, אשתו רחל לבית גלוז ובנותיהם.
אוכנטל בן־ציון, אשתו גיטל לבית גלוז וילדיהם.
אונגר אברהם דוד, אשתו דבורה וילדיהם: משה, חיים, יקותיאל ובתם.
אונגר אהרן ומשפחתו.
אונגר שמעון יהודה, בנו חיים ומשפחתו, בתו פריל טויבה ומשפחתה.
אונגרביילה ומשפחתה.
אונגר חיה איטה, ילדיה: חיים, אליעזר, וואווע, עטי, שרה ובת ששמה לא ידוע.
אילבוים מרדכי, אשתו פרל וילדיהם.
אדלרמן שמחה וילדיו.
איכנבוים שרה, בתה ביילה ומשפחתה.

איכנבוים יהושע, אשתו טשרנה ובניהם יוסף ושמעון.
איכנבוים בנימין, אשתו חיה רחל ובנם פישל.
אניס זישע, אשתו רחל ובתם ביילה.
אפלבוים מנדיל ואשתו חנה.
אפלבוים פנחס ואשתו.
אפלבוים אלקנה, אשתו ובתם ריזל.
אליניק רחל־לאה מכפר פרומוב ומשפחתה, בנה משה ומשפחתו
אקסמוט יצחק ישעיהו, אשתו מרים וילדיהם שמחה וחוה.
איזנברג ליפציה, אשתו לאה ובתם עטיל.
בנם איזנברג פישל, אשתו בלומה ובנותיהם ינטה ורחל.
אטלס משה יהודה (יודל)
אטלס חיים.
אטלס יששכר.
אידלשיין שמואל ואשתו, בתם, בנם אהרן, עוד שתי בנות ששמותיהן לא ידועים.
אגרס ריבה ומשפחתה.
איידל ביילה.
איכנבוים יהודה מאיר, אשתו שרה.
אברמוביץ יצחק ואשתו הינדה.
איזנברג פישל ואמו פרידה.
אברמוביץ חיים ומשפחתו, אחיו ומשפחתו.
בניהם: יונה, אליעזר ובתם ינטה.
איזנשטיין חוה.
איזנשטיין יוסף ומשפחתו.
איזנשטיין אדיל ומשפחתה.
אפלבוים צבי ומשפחתו.
אפלבוים משה ומשפחתו.
אברהם הקצב ומשפחתו.
אברהם סטלמך (עושה עגלות) ומשפחתו.
אברהם בן סאַניע ומשפחתו.

ב.

בוים אסתר אשת צבי.
בוים מתתיהו, אשתו רוחצי, בתם זלדה ובעלה.
בוים משה, אשתו שרה וילדיהם.
בוים חיים, אשתו חיה רחל וילדיהם.
בוים חיים בן צבי, אשתו שיינדל וילדיהם: משה צבי ורחל.
ברגר שרה לבית בוים וילדיה.
ביר משה, אשתו צירל וילדיהם.
ביר יעקב, בניו: משה ושמאי, בנותיו: גיטל, שם השניה לא ידוע.
ביטרמן פנחס בן יעקב, אשתו חוה בת טוביה וילדיהם: בלומה, חנה־רחל, טוביה וישׂשכר דוב.
בקר אליעזר, אשתו אסתר וילדיהם: משה, יוסף, ברוך חישא ופרידה.
בקר אריה, אשתו מנצי וילדיהם יצחק ובתיה.
בקר שמחה וילדיו: יוסף, חיה ומטל.
ברגר בת־שבע, בתה פייגה ודודתה שפרינצה.
ביקסנהולץ רחל לאה.
בנים יוסף, חיה, אסתר, תמר, משה ושמחה.
בלצר שלום, אשתו בתיה ואמו שפרינצה.
בורליאנט שמואל, אשתו בתיה וילדיהם.
ביכר יהודה אשתו בת־שבע לבית רייף וילדיהם.
בלט מנדל, אשתו בריינדל ובנותיהם.
בלט קלמן ומשפחתו.
בריק הנה, בנה אליהו ובתה עטיל.
בויגל חיים, אשתו אסתר וילדיהם: שרה, פנחס בלומה ולאה.
בלט הינדה־רויזה.
בורליאנט איידל, בתה בתיה ומשפחתה.
ברויט יוסף ומשפחתו.
ברנשטיין הינדה ובתה.
ברנר בריינדל.
בליאנדר דוד, אשתו חנה ובנותיו: שיינדל, דבורה וטשרנה.

בנו יהושע, אשתו חנה לבית גולדהובר וילדיהם.
בורג דוד'טשע ומשפחתו.
בוקסר יעקב, אמו ואחיו.
בלט יעקב, אשתו בלומה ובנותיהם: פייגה וצירל ובנם (השם לא ידוע).
בנים שמחה ומשפחתו.
ביכר זלמן, אשתו הוה לבית קרקובר וילדיהם.
ברוך הספר ואשתו (בתה של גולדה המילדת).
בונם הבנאי (טעסלער) ומשפחתו.
ברוך הסנדלר ומשפחתו.
בודנשטיין רפאל.
בנו צבי אריה ואשתו גולדה לבית זופניארסקי וילדיהם: מנדל, שיינדל והינדה.
ברי שמאי ומשפחתו.
אחותו ריבה ומשפחתה.
בליי בנימין, אשתו ביילה לבית כהן וילדיהם.
ברוך הנפח ומשפחתו.
בר בנו של חיים מנקה הארובות.
בריש הנגר, אשתו טובה טריינה; קרובתו טובה החרשת ומשפחתה.
בלומה בת בר נחמנ'ס; בנה ובתה ומשפחותיהם.

ג.

גרינברג בונם המלמד ומשפחתו.
גולדברג פייגה לבית בוים.
בנה יעקב משה, אשתו וילדיהם.
גולדברג פרידה לבית טבקהנדלר וילדיה: הינדה, משה, ברל, מינצי, פישל לייבל וחיים.
גרינברג אביגדור, אשתו אניה וילדיהם: יעקב וטובה.
גורביץ שיינדל בת אריה.
גורביץ אסתר בת אליעזר.

גולדהבר שלמה, אשתו לאה, בניו: יצחק־אבא ושמאי; בני לאה: שרה ויעקב צלניק.
גולדשמידט שלמה החזן, אשתו אסתר וילדיהם ארבעה.
גולדשמידט אפרים יצחק, אשתו רבקה וילדיהם.
גולדשמידט ישראל, אשתו גיטל וילדיהם.
גובל יעקב ומשפחתו.
גובל פנחס, אשתו לאה וילדיהם: אברהם, חנה, יששכר, יוסף וחיה.
גינזבורג עקיבא, אשתו חוה וילדיהם: צבי שפרה ורחל.
גולד עטיל וילדיה: משה, פייגה, רחל, מלכה, שאול ואריה.
גולדהובר טשרנה; בנה צבי ובתה רחל.
גלייזר שלשה אחים ומשפחותיהם.
גובל פרידה וילדיה, רייזל, נתן וגיטל.
גולדברג יצחק ב"ר אברהם, אשתו סרקה וילדיהם: יעקב, גיטל, שיינדל, טעמה ושלמה.
גולדברג אהרן, אשתו דובה וילדיהם: גיטל, חיים שלום, טויה, גולדה והדסה.
גולדהובר רישה.
גרינברג בן־ציון, אשתו הנה־חוה וילדיהם: יוסף, שמואל ויצחק.
גינזבורג לייב, אשתו מירלה ובנותיהם: אסתר ודרייזל.
גרינברג יצחק ומשפחתו.
גרייז בלומה, איסר, יעקב, חנצ'י ומוטל.
גרובר נטע, אשתו חיה שרה לבית קרש וילדיהם הלל ורייזל.
גרסטנבליט משה, אסתר חיים ושבתאי.
גרינבוים־רייכמן גליקל ובנה, אחיותיה: זלטקה ומאלי.
גלוז חוה בת מאיר טרנר.
גולדפדר פנחס ומשפחתו.
גולדפדר הרש ומשפחתו.
גליזר דוד ומשפחתו.
גולדזמד מרדכי, משפחתו והוריו.
גורביץ' איכל, ילדיו ואמו.
גרינברג יעקב, אשתו טובה לבית רוף וילדיהם.

גורביץ' שמשון ומשפחתו.
גלייזר טעמה ומשפחתה, אמה, אחיה ואחיותיה.
גינזבורג ריסל ומשפחתה.
גלייזר פסח בן איזיק ומשפחתו.
גולדהובר עטיה וילדיה מנדל ומשה.
גורביץ' אברהם ומשפחתו.
גורביץ' פרץ ומשפחתו.
גולדברג מנדל הבלן.
גורגל מרדכי.
גולדזמד טויבה, בנה מוטל ובתה, (השם לא ידוע).
גלייזר ישעיהו ומשפחתו.
גלייזר יצחק ומשפחתו.
גרבר חיים־אליהו, אשתו וילדיהם.
גרובר משה בן אהרן זליג ומשפחתו.
בניו מאיר והרש ומשפחותיהם.
גובל נתן ומשפחתו.
גרינברג בונם ומשפחתו.
גובל ישראל, אשתו איטה וילדיהם.
גרינברג משה ומשפחתו.
גראבר שבתאי.

ד.

דימנט משה, דבורה, יוחנן וברוך.
דימנט חיה רחל.
דימנט בת־שבע וילדיה: ישראל ואסתר.
דימנטשטיין משה, אשתו דבורה וילדיהם.
דנציגר פנחס, אשתו טובה לבית לברטוב וילדיהם.
דרוקר יצחק ומשפחתו.
דרטבה איבר ומשפחתו.
דימנט נחמן, אשתו רחל וששת ילדיהם.

דימנט אלקנה, אשתו מרים, בניהם: גרשון, יוחנן ונחמן
וכתם מאלי.
דימנט יוחנן, אשתו צפורה וכנם אברהם.
דרוקר חיים הרש ומשפחתו.

ה.

הלפרין חנה ובנה יעקב.
הובל בנימין, חנה־שרה, פנחס, לאה, יששכר, סרקה, יוסף דוב וחייקה.
הובל חנה־גיטל, יוסף מנדל.
הובל צבי ומשפחתו.
הובל חיים ומשפחתו.
הובל יעקב, אשתו חנה ושני ילדיהם.
הובל משה, אשתו פרידה לבית שפייזר וילדיהם.
הובל אריה אשתו חיה־גיטל וילדיהם.
הלפמן נתן, אשתו שרה ובתם חיה.
הלפרין משה, אשתו נחמה ושלש בנות.
הרינג מינדל בנה משה ובתה (השם לא ידוע).
הולץ יוסף מסטיזיריץ׳, אשתו שיינדל ומשפחתם.
הרבסט יוסף, ואשתו דבורה וילדיהם: גיטל, ריבה ובן (השם לא
ידוע).
הרינג טילצה, משה, ברוך ומנדל.
הון גרשון ומשפחתו.
הובל יצחק ומשפחתו.
הורנשטיין אסתר, בנותיה: שרה וגולדה, בנה יעקב ונכדה יחיאל
בוימל.
המר בת־שבע והנה מלכה.
הויכרמן יוסף, אשתו מלכה וילדיהם.
הרליך אברהם, אשתו חוה לבית פופלים וילדיהם.
הור מנדל, אשתו הינקה, בנותיהם: גיטל ורויזה ובן (שמו לא ידוע).
הכט יעקב, אשתו, בניהם ובנותיהם תשעה.

הרבסט אליהו, אשתו אדל ובניהם :
משה, אשתו הינדה דבורה וילדיהם.
יחיאל ומשפחתו.
הניך ומשפחתו.
הרש ומשפחתו.
הכט בנו של יעקב ומשפחתו.
הובל אברהם.
הון בן־ציון ומשפחתו.
בנו יחיאל, אשתו ברײנדל וילדיהם.
הולץ משה ומשפחתו.
הולץ עזרא ומשפחתו.
הויבן בת־שבע, בנה אברהם ואשתו אסתר ובנה יעקב.
הימבר שלום, אשתו שײנדל לבית פופלים וילדיהם.
הרינג הרש ומשפחתו.
הובל מרדכי, אשתו הינדה לבית זק וילדיהם.
הובל ישראל, בתו דבורה ובנו יצחק.
הולצר חיה רחל לבית טבקהנדלר.
הורוביץ דוד ומשפחתו.
הובל יצחק ומשפחתו.
הרש־אליעזר ומשפחתו.
הויבן משה, אשתו מאשה וילדיהם.

וינר פנחס, אשתו ינטה ובתם שײנדל.
וינר משה, אשתו עטיל ובניהם : יודל, פנחס ואשתו, בן־ציון ויחזקאל.
װײגר אברהם יצחק ב"ר ישראל, אשתו גיטל לבית הולצר וילדיהם :
אשר זליג, דוד דוב, חנה־לאה וישראל־חיים.
עמליה בת צבי; צבי בן משה.
װײנשל יעקב ואשתו ביילה.
װײנשל יצחק בן יעקב, אשתו חיה לבית הולץ.

ווינשל אריה בן יעקב, אשתו רבקה לבית פופלים ושני ילדים.
ווינשל בן־ציון.
וורצל יוסף, אשתו ריגל, בנם פייבל ובתם פסיה.
ווידרה דוב, אשתו פרדל לבית רוזמרין וילדיהם: משה, שמעיה ושבע־רייזל.
ווידרה גרשון, אשתוביילה וילדיהם.
ועוורויק שיינדל.
וייצמן אליעזר, אשתו שרה וילדיהם.
וויינריב יעקב, אשתו וילדיהם: לאה, אסתר, זליג ונחום.
ועוורויק יעקב, אשתו חנה וילדיהם.
ועוורויק סושה, בנה קלמן ומשפ. בתה שיינדל ובעלה פסח וילדיהם.
ווגנפלד אלימלך, אשתו עסי ושלש בנות.
ווגנפלד שרה וילדיה.
ווגנפלד מאיר.
ווגנפלד מרדכי ומשפחתו.
ווגנפלד אברהם, אשתו הניה וילדיהם.
ווילדר רבקה.
וייצמן יעקב, אשתו, בתם עטי ובנם לייבל.
וייצמן הרש.
וויים יצחק, אמו, אחיותיו ואחיו.
ועוורויק אבא ומשפחתו.
וסרמן נחמיה ומשפחתו, אחותו מאלי.
וסלר ברקה ומשפחתו.
ופנר רחל לאה, בעלה אברהם מאיר ומשפחתם.
ופניארסקי ישראל חיים, בתו פסיל.
ופניארסקי אברהם, אשתו רינה וילדיהם: יעקב, פנחס, גיטל ואפרים.
ופניארסקי ברל ומשפחתו.
ופניארסקי מרדכי ומשפחתו.
וויינרב משה ומשפחתו.
ווינשל יוסף וזהבה וילדיהם: פייגה, שפרינצה וברוך.
ופנר יצחק, בלה, חיים יהודית ופריידה.

וסרמן חיים לייב ומשפחתו.
וסרמן יוסף ומשפחתו.
וורבר אבא ומשפחתו.
וולף בן יוסל העגלון ומשפחתם.

ז.

זיגלבוים משה, אשתו עטיל וילדיהם : נטע ופרידה.
זק ברוך, אשתו חיה וילדיהם.
זק אלעזר, אשתו הניה וילדיהם רחל וטוביה.
זמל חיה־בלומה, מרים, פייגה, גיטל, תמר, אייזיק, בת־שבע ושלמה.
(משפחת אברהם זמל ז"ל).
זינגר מירל.
זמל יעקב מרדכי ומשפחתו.
זמל דוד ומשפחתו.
זמל משה ומשפחתו.
זמל חוה וילדיה.
זמל יודל ומשפחתו.
זילבר שושה.
זוננשיין צבי ומשפחתו.
זוננשיין יואל, אשתו חוה ומשפחתם ואמו.
זוננשיין אפרים, אשתו טובה וילדיהם.
זוננשיין ראובן וגיטל.
זוננשיין מרדכי ומשפחתו.
זוברמן הרש, אשתו מיכל, בתם גיטל ובנם יוסף.
זיידל חוה־שרה לבית ברנר.
זיסקינד פנחס ומשפחתו.
זיסקינד מאלי.
זיסקינד חיים.
זילבר מתתיהו, אשתו ושני בניהם.
זילבר אברהם ומשפחתו.

זליג משה, אשתו מינדל לבית פרבר.
זאנוול וחוה משה־יונהם.
זילברשטין יהודה ומשפחתו.

ח.

חזנוולד פליק בן טוביה, אשתו צינה בת דוב.
חריין מנשה, אשתו חיה וילדיהם: חנה, לאה, פרידה ואברהם.
חריין שני אחים מכפר טרסצ'נקה ומשפחותיהם.
חסיד בוניה ובנה שמעון.
חסיד שלמה ומשפחתו.
חנן הסנדלר ומשפחתו.
חנן שואב המים ומשפחתו.
חנה „הבחורה הלבנה".
חנינא הנפח ומשפחתו.
חיים־אליה הסנדלר ומשפחתו.
חיה־עטיה ומשפחתה.

ט.

טופולר גדליה, אשתו חיה ביילה וילדיהם: פנחס, מטיל, שרה, אריה ויעקב.
טופולר משה בן גדליה, אשתו מינדל וילדיהם.
טופולר פנחס, אשתו לאה'צ ובנותיהם: שיינדל ושרה.
טייג אהרן, אשתו פרל וילדיהם, בנם שמואל.
טיש זליג, אשתו ביילה, בנותיהם: האדל, טעמה ורוחצי, בניהם: משה ויהודה.
טרנר בנימין בן מאיר, אשתו בתיה בת שלמה, בנותיהם ריזל ורחל ובנה חיים.
טייטל טויבה לבית צימרינג ובנה נחום.
טייטל זלמן ומשפחתו.

טייטל בר ואשתו.
טובל יצחק, שיינדל, משה־אבא ואהרן.
טובל חיים־לייב ומשפחתו.
טשל פייגה, בניה שלמה וחנינא ובנותיה : גיטל, חנה ופרידה.
טנרמן הניה.
בנה צבי, אשתו פסיה ובנותיהם נענא וינטה.
טנרמן שלמה, אשתו עלקא וילדיהם נטע ורבקה.
טבקהנדלר פרידה בת פישל.
טסלר בן־ציון, אשתו חוה וילדיהם : אפרים, איטה, זלדה ויהושע.
טויער שמואל לייב מכפר בורטנוב ומשפחתו.
טויער יוסף, אשתו מינדל מחוטיאצ'וב ובנותיהם : בריינדל ואסתר.
טויער צירל, אחיה ישעיהו, אחותה רחל ומשפחתה.
טפר מרדכי ומשפחתו.
טפר — שתי אחיות ומשפחותיהם.
טויער משה ומשפחתו.
טויער דוד ומשפחתו.
טויער מלכה לבית איזנשטיין ומשפחתה.
טייטלבוים מתתיהו, אשתו צירל לבית כהן וילדיהם
אחותו מניה ומשפחתה.
טורם מרדכי אשתו מייקה לבית קרקובר ובנם לייבלה.
טייג אליהו ומשפחתו.
טייג ישכר ומשפחתו.
טננבוים משה ומשפחתו.
טובה בת אריה קרימר בעלה ושלשת ילדיהם.

יוהנזון ידידיה, אשתו ביילה, בתם קיילה ומשפחתה.
בניהם : יעקב, יהודה, בן־ציון ואברהם.
יוהנזון מאלי, בתה לנה ומשפחתה. בניה : ליפא, אשתו ברכה
וילדיהם : ישראל ואסתר. בן ציון ומשפחתו.

ילין יוסף ומשפחתו.
ישעיהו הסנדלר ומשפחתו.
יצחק העגלון ומשפחתו.
יוסף המכונה „ושנקי" ומשפחתו.
יואל בן עטיה טילעס ומשפחתו.
יעקב מוויסלוביץ ומשפחתו.
יוכט טובה מכפר פוזוב ומשפחתה.
ילין צבי־יוסף, אשתו וילדיהם.
יוסף הטייח ומשפחתו.
יוסף מוורצ'ין ומשפחתו.
ישעיהו הנפח ומשפחתו.

כ.

כץ ישראל, אשתו רחל ובניהם : יוסף, ישעיהו ובריינדל.
כהן בת־שבע, בתה בלומה ומשפחתה, בנה משה ומשפחתו.
כץ קהת ואשתו.
כהן מנדל, אשתו חנה, בתם הינדה ושני בנים.
כץ מרדכי, אשתו לבית שרויט ושלשה ילדים.
כץ יצחק ומשפחתו.

ל.

לישצ'ינקר אברהם ואשתו בת־שבע.
לישצ'ינקר יצחק, אשתו בריינדל וילדיהם : יוסף, צביה, נחום ומרדכי.
לישצ'ינקר חיה לבית לרנר וילדיה : משה, ברכה וחנה.
לישצ'ינקר אברהם־משה, אשתו שושנה וילדיהם : מרדכי, שפרינצה, שיינדל וסלבה.
לישצ'ינקר דוד, אשתו חיה וילדיהם גיטל יצחק וצפורה.
לישצ'ינקר שלום יואל, אשתו ביילה וילדיהם : בני, אהרן, דוב ופרידה.
לישצ'ינקר יוסף מרדכי, אשתו לאה וילדיהם : בנימין וזאב.

לישצ׳ינקר משה, אשתו אסתר וילדיהם.
לישצ׳ינקר שלום־קלמן, אשתוביילה וילדיהם.
לישצינקר צבי ואשתו שושה.
ליכטמן נכה בת יוסף אשת פנחס.
ליכטמן מרדכי בן פנחס, אשתו חיה בת גודל וילדיהם: טשרנה, בילה, הינדה, משה ויצחק. חמותו ברכה אשת גודל.
קרוביהם: דבורה, מירל, מנחם, בן־ציון, צבי שמריהו ודוב בני גודל וחיה בת מנדל.
לילקה משה ומשפחתו.
לברטוב יוסף ומשפחתו, רבקה לבית לברטוב ומשפחתה.
לקריץ יהושע־צבי, אשתו בריינדל וילדיהם: רוזה, מניה ושמואל.
לקריץ דוד ומשפחתו.
לבנסבוים אברהם ומשפחתו.
לדר אליהו.
לדר שמעון.
לרוף שמעון ואשתו סוניה.
לייצים שיינדל ובניה:
לייצים חיים, אשתו רבקה לבית בליאנדר וילדיהם.
לייצים דוב ומשפחתו; פייגה ומשפחתה; לייצים נפתלי.
לישצ׳ינקר אסתר.
לוטבק אברהם ומשפחתו.
לרנר גבריאל ומשפחתו.
לנדסברג מרים אחות של עסי ווגנפלד בעלה ושני ילדים.
לנדוי יוסף ומשפחתו.
לזרבר אברהם ומשפחתו.
לוטבק בנימין ומשפחתו.
לכמן פייגה; בנה יוסף, אשתו הניה ובתם גיטל; בנה יהושע ומשפ.
לרך פנחס ומשפחתו.
לנדוי יצחק, שפרינצה ושלמה.
לרר אסתר־בילה ורחל.
לב זאב, אשתו יהודית לבית כץ וילדיהם.

לעפל נטע, אשתו וילדיהם.
ליכטבוים אליעזר ומשפחתו.
ליאלצוק דוד ומשפחתו.

מ.

מאירזון מנחם מנוס, אשתו מרים וילדיהם.
מאירזון חיים יצחק, אשתו דינה וילדיהם: מאטיל ובריינדל.
זהבה לבית מאירזון, בעלה משה וילדיהם.
מנרדרון מרדכי, אשתו רחל ובניהם: פנחס, פייבל, שרה, ברכה ושושנה.
מנדלבוים חיים, אשתו רחל ובנם אברהם.
מלצמן מרדכי מאיר, אשתו בת־שבע ובנם שמאי.
מלצמן טובה לבית בודנשטיין וילדיה: שרה ושמעון.
מלמד משה ואשתו מרים.
ד"ר מוזיקנסקי ומשפחתו.
מעהל משה, אשתו שרה לבית רוף וילדיהם.
מעהל זאב, אשתו בריינדל לבית מלמד וילדיהם.
ממט שמואל, אשתו, בתם דונצי ובנם אבצי.
ממט יוסף ומשפחתו.
מנדליוק ראובן, אשתו מכלי לבית איזנשטיין וילדיהם.
מנדליוק שמואל־הרש, אשתו ביילה וארבעה ילדים; אחותה של ביילה.
מילגרוים מנשה, אשתו דינה ושני בנים.
מנדלקרן צירל, בתה שרה ומשפחתה:
בנה שמעון, אשתו טילה לבית שמס וילדיהם.
מנדלבוים ישראל ואשתו;
בניהם דוד ושמחה ומשפחותיהם.
מלמד ברכה ובניה.
מלמד בלומה ומשפחתה.
מאנטאג יעקב ומשפחתו; אמו שרה.

מנדלבוים יצחק ואשתו.
מילר משפחת הרש סוטניק.
מרדכי מכפר טרסצ'נקה, אשתו הוה וארבעה ילדים.
מנדלקרן מייטה לבית טיש; בנה ליפא, אשתו שרה לבית שטרימל
ושני ילדים; בתה האדל, בעלה וילדיהם.
מלמד יהושע, אשתו ושני בנים.
מנדלבוים מיכאל ומשפחתו.
מנדלבוים יואל בר, אשתו זלדה, בן ובת ומשפחותיהם.
מנדליוק שתי אחיות.
מלמד שמחה ומשפחתו.
מלמד שושה, זישע וחיים.
מלמד הניה ובניה: יעקב, משה ויחיאל.
מלמד יהודה, אשתו חיה וילדיהם.
מסטנבוים חיים לייב.
מינצי לבית מסטנבוים, בעלה אליעזר.
מסטנבוים הינדה וילדיה: יוסף, אפרים וינטה.
מסטנבוים אריה ואשתו צביה.
מנדלבוים יעקב לייב ומשפחתו.
מנרדרין יעקב, אשתו קיילה; ילדיה: רעכיל, חנה ומשה קנדינר.
מרקיזר ברוך ואשתו.
מלמד מטרסצ'נקה.
מילר ברוך ומשפחתו; בתו פרידה ומשפחתה.
מילשטיין בריינדל ומשפחתה.
מסטנבוים יוסף ומשפחתו.
מנרדרין נייטל (נטע) ומשפחתו.
ממט ישעיהו ואשתו מלכה.
מלמד אליעזר ומשפחתו.
מחלוק לוי ומשפחתו.
משה בנו של ה„סולדט".
ממט ישראל ובנציון ומשפחותיהם.
משה'לה הכובען ומשפחתו.

מוטיה הכובען ומשפחתו.
ממט שלום, אשתו ובנותיהם: פסיה, חיה וחנה.
מילשטיין יצחק בן בריינדל ומשפחתו.
מילךביילה בת שמואל אידלשטיין ומשפחתה.

נ.

נח'ס חיים, אשתו שרה וילדיהם: זישע, ברוך, חנוך וחייקה.
ניגל ישראל בן חיים זאב.
ניגל גולדה.
ניגל עטיל בת ישראל.
נאדל אברהם המלמד, שתי בנות ובן.
נח'ס משה.
נח בן פנחס „שתדלן" ומשפחתו, אחותו צינה ומשפחתה.
נוסלה, אשתו ושני בנים.

ס.

סטולר נחום בן דוב שו"ב, אשתו פייגה לבית מלמד ובניהם: שאול,
אשתו מרגלית לבית אלבוים; ברוך, ישראל, יהושע ומשה.
סבול יהושע, אשתו בתיה ושני בנים.
סובול שני אחים של יהושע מפיאטידין.
סטלניק דוב בר ומשפחתו.
סטלניק משה, אשתו ביילה וילדיהם: חנה ושמעון.
סטלניק יצחק ומשפחתו.
ספוסוב בן־ציון ומשפחתו.
סאס בר, אשתו וילדיהם: מלכה ויעקב.
סנדר קירזשנר ומשפחתו.
סאַפ חיה־איטה ומשפחתה, בתה ליבה ומשפחתה.
סמיאטיצקי ישעיהו ומשפחתו.
סמיאטיצקי נחמן ומשפחתו.

סנדר מושקס ומשפחתו.
סנדר הכובען ומשפחתו.

ע.

ענגל יהודה ומשפחתו.
ענגל נחום ומשפחתו.
ענגל שפה, אשתו וילדם.

פ.

פופלים פייבל ומשפחתו.
פופלים יונה ומשפחתו.
פופלים הרש, אשתו בוניה לבית יוחנזון; בתם דבורה ומשפחתה.
פטוריץ מאיר, אשתו יהודית בת צבי וילדיהם: צבי ישראל ודבורה.
פרבר דוד בן יצחק, אשתו יוכבד בת אריה שמתו בלא עת וקבריהם חוללו.
פניק מנחם (מנדל), בתו מרים, בנו בנימין ואשתו פייגה לבית רוף.
פומרנץ אלקנה ואשתו סימה.
פומרנץ אסתר, רחל לבית שמש ובנה.
פומרנץ דן ואשתו עטיל.
פומרנץ מינדל ובנותיה: רייזל והאדל.
פינגר אליעזר, אשתו מייטי וילדיהם.
פינגר השיל, אשתו בת־שבע וילדיהם.
פליך גדליה, אשתו מרים וילדיהם: שרה, בת־שבע ואברהם.
פלים ישראל, אשתו דבורה לבית טרנר וילדיהם.
פריימן מרדכי, אשתו מאיה וכתם.
פרישברג פרל וילדיה: יעקב, שמואל ואיטה; בנה בן־ציון, אשתו ברכה לבית גולדהובר וילדיהם: אליעזר ובלומה, בנה ראובן, אשתו פייגה וילדיהם: רייזל ומרדכי.
פטיקה מינצ'ה, בתה פרידה. בנה פטיקה יעקב ואשתו ליבה.

פאדים הרש־לייב ומשפחתו.
פיין יהושע (מכוטיאצ'זב); בתו פייגה ומשפחתה; בתו טעמה ומשפחתה; בתו פרידה ומשפחתה. בנו גרשון ומשפחתו.
פלצל מנשה אשתו ובניו: אברהם ומשפחתו; שמחה ומשפחתו; הרש ומשפחתו.
פרלמוטר שמעון, אשתו נכה ומשפחתם.
פלטניק מרדכי ומשפחתו.
פרלמוטר יונה ומשפחתו.
פלדמן מנחם (מנדל) ואשתו.
פולקה הרש, אשתו ושלשה ילדים.
פרלמוטר צבי ומשפחתו.
פרנזק רחל (בת שבע בערצ'ס) ובנותיה.
פישמן שרה לבית וידרה ובתה.
פרייזינגר אליהו ומשפחתו.
פרנקפורט מרים ומשפחתה.
פלים חנה (קרונגולד) וילדיה: שיינדל, דוד ואסתר.
פלר לייב ומשפחתו.
פרלמן סוניה.
פומפ (וואלף) חוה.
פומפ (טרקלטויב) צילה.
פליץ חיים יוסף ומשפחתו.
פלדמן מרדכי ומשפחתו ואחיו.
פלדמן מנדל ומשפחתו.
פליץ מרדכי ומשפחתו.
פליץ ירחמיאל ומשפחתו.
פוש דוד־הרש, אשתו מרים וילדיהם.
פרלמוטר זלטה לבית בוים וילדיה.
פינקלשטיין שמואל, אשתו גיטל לבית שיפר וילדיהם.
פריבנר מרדכי ומשפחתו.
פרידמן אשר, אשתו שיינדל לבית מלצמן ובתם רבקה.
פרומר שמואל, אשתו צייטל וילדיהם.

פרלמוטר יעקב משה ומשפחתו.
פאפיר יהודה לייב ומשפחתו.
פאפיר מרדכי ומשפחתו.
פאדם צבי, אסתר, אריה.
פנחס בן יצחק דוד ומשפחתו.
פנחס הסנדלר ומשפחתו.
פריידה בת בתיה.
פייגה לבית רייז בת שלום חזן, בעלה ושני ילדים.

צ.

צימרינג אהרן ומשפחתו.
צימרינג ברוך ומשפחתו.
צימרינג ברקה, אשתו רוזה לבית שלכטר ובנם שניאור.
צימרינג שרה.
צימרינג שמחה, אשתו אסתר בת אברהם שו"ב וילדיהם: פרידל, חנה, ולייבוש.
צופרפיין ניסן, הניה, רחל ומאיר.
ציטרין אפרים ומשפחתו.
ציגל ליבר, רייזל, משה ויצחק.
ציגל שמעון, אשתו ושני ילדים.
ציגל דוד, ואשתו דבורה. בנם ירוחם ומשפחתו.
ציגל יוסף, אשתו ובתם מינדל.
צוויג ירוחם ואשתו.
צוקר יוסף ומשפחתו.
צוקר בתיה ובתה מינדל.

ק.

קרקובר מיכאל ובניו:
יצחק, אשתו חיה לבית צימרינג וילדיהם ישראל וסאלי; יוסף, אשתו טובה ובנותיהם: סאלי ואסתר; זליג; דוב אשתו שרה וילדיהם.

קרונגולד שלמה ואשתו חוה לבית איכנבוים.
קרונגולד לאה; בנה יוסף, אשתו מלכה ובנותיהם: ראצי, חוה ושרה.
בנה משה, אשתו גיטל וילדיהם.
קורנפרכט דוד־צבי בן יוסף מאיר, אשתו ינטה וילדיהם: חנה ושמואל.
ביילה בלומה לבית קורנפרכט, בעלה ובתם לאה.
קרש שמעון, יששכר, מרדכי, שבתאי, סימה ומאיר.
קרש יוסף, אשתו פייגה ואחיותיו:
פייגה, בעלה וילדיהם.
רייזל ומשפחתה.
קבסוביצר רייזל, בנה משה.
קריגשר יהושע, אשתו טובה ובנותיהם: אסתר ורחל.
קרש צבי ואיטה.
קנדינר מנשה, אשתו שרה ובתם רבקה.
קולטון אברהם, בלומה, צפורה, רחל, פסח, משה צבי, יעקב והינדה.
קליינמן משה ומשפחתו.
קנט שלמה, אשתו פסיל, בנם עקיבא;
בתם מינדל ומשפחתה.
קרישטל זאב, אשתו סימה לבית לכמן וילדיהם: אברהם, צילה, משה, יעקב ורוזה.
קוויטל ישראל ומשפחתו.
קוויטל מנשה ומשפחתו.
קופ יוסף ומשפחתו.
קלנר משה, אשתו, בנם ישעיהו ובתם רחל.
קורנפלד משה, אשתו רחל ובניהם; זליג יעקב, מלכה, פייבל, שלמה ונכה.
קולטון מנחם מנדל, אשתו מנוחה בת אחיעזר חזן.
קליינמן דוב, אשתו שיינדל ובנותיהם: שרה ודובה.
קול חיים ישראל ומשפחתו.
קרמר יהודה ומשפחתו; אחותו שרה ומשפחתה.
קריינר חוה לבית גולדהובר וילדיה: רפאל, שמואל, משה, חיה־בלומה וזאב.

קרויץ' עזרא ומשפחתו.
קרפ אברהם ומשפחתו.
קרישטל משה ומשפחתו ואמו.
קורים אשר, אשתו זיסל לבית בלט וילדיהם.
קסל יצחק מאיר, אשתו פייגה ובנם אברהם.
קולטון אברהם, אשתו מאניה ובתם דובה.
קליינר עזרא, אשתו לאה וילדיהם.
קרישטל גרשון ובנותיו.
קרישטל רייזל, בתה בוני ומשפחתה.
קרמר משה ומשפחתו.
קפקה מאיר ומשפחתו.
קיטיקה שמעון ומשפחתו.
קיטיקה בר ומשפחתו.
קליינר משה, אשתו, בנם יוסף ובנותיהם: סוניה, מלכה ומשפחותיהם.
קולים שמחה, אשתו ביילה לבית רוזמרין ובניהם: ירוחם ומרדכי.
קרש הלל, אשתו גיטל ובניהם: אברהם ומשה.
קוטיקה יוסף.
קרש שמשון, אשתו אסנת וילדיהם.
קצנר הינדה בת ברוך לודינר;
בנה אהרן משה, אשתו וילדיהם.
בתה רחל, בעלה וילדיהם.
בתה שרה, בעלה וילדיהם.
בתה דבורה, בעלה ושני ילדים.
בתה סוסל ובעלה.
קרש מאיר ומשפחתו.
קוויטל ברל ומשפחתו.
קיטאי פרדל ובתה איידיל.
קופרשטיין משה, אשתו רייזל לבית שיפר וילדיהם.
קורנפלד שמואל, אשתו גיטל וילדיהם.
קרמר אברהם, פסיה מלכה, יחיאל, נחום, אהרן, משה, חנה ושרה.
קרמר נחמן, יהודית, משה, בתיה וצבי.

קויפמן אלחנן, אשתו בריינדל לבית כץ ובנותיהם : שרה ופייגה.
קורנפלד בן־ציון, אשתו חנה לבית פטיקה וילדיהם.
קוצקי אליהו פישל ואשתו בלה ;
בנם יהושע, אשתו ושני בניהם ;
בתם פועה, בעלה וילדתם ;
בתם ברכה, בעלה וילדם.
קרמר אברהם־משה ומשפחתו.
קאצר בונם ומשפחתו.
קאצר זלמן ומשפחתו.
קונדס יעקב ומשפחתו.
קונדס יהודה ומשפחתו.
קרפ מוטל ומשפחתו.

ר.

רוזמרין פסיה, אחותה של מאלי יוחנזון.
רבין מיכאל ומשפחתו.
רבין חיים ומשפחתו.
רבין מרדכי ומשפחתו.
רוזנברג בן־ציון, אשתו טובה וילדיהם.
רוף אביגדור, אשתו מטיל ;
בנם דוד, אשתו ביילה וילדיהם.
בתם בלומה ומשפחתה.
בתם פייגה ומשפחתה.
רובינשטיין פרל וילדיה : אפרים ורבקה ; אמה רחל לאה.
רייכמן אריה ופסיה.
רוטנברג שרה ובניה : מאיר, פנחס ואשתו מינדל.
רבין יעקב, בניו ובנותיו : זלמן, שלמה, חיים אליהו ודבורה.
רוזמרין אברהם אבא בן משה, אשתו פרידה ;
בתם שפרה, בעלה אברהם ושתי בנות.
בנם אביגדור, אשתו פסיה ושני בנים.

רוזמרין דוד בן משה, אשתו ברײַנדל; בנם יצחק, אשתו חוה ובנם
לייבלה; בתם ביילה ובעלה; בתם שרה.
רייבר חיים, אשתו אסתר רחל לבית אזבנטל ובניהם.
רכטשפט משה ומשפחתו.
רוזנברג נתן ומשפחתו; בנו אהרן ומשפחתו.
רוטנברג לאה'צי ואמה.
רוטנברג אביגדור ומשפחתו.
רוטנברג בצלאל ומשפחתו.
רפלס שלום, אשתו שרה וילדיהם: הוה, איטה, בלומה, חנה פסיה.
רפלס דבורה, אברהם, שאול וטובה.
רפלס רחל וילדיה: ינטה, יעקב, מנדל ומאיר.
ריידר גיטל אשת הדיין ר' בן־ציון ז"ל;
בנה שמואל, אשתו שפרינצה;
בנה דוד ואשתו איטה.
רוזנפלד רחל ובנה הצעיר.
רוזנפלד שמואל, אשתו ובנם משה.
רוזנפלד ניסן, אשתו טעמה ובנם משה.
ראב ישראל ומשפחתו.
אסתר לבית רוזנפלד ומשפחתה.
מילכה לבית רוזנפלד ומשפחתה.
ליפשה לבית רוזנפלד ומשפחתה.
רוטנברג זליג ומשפחתו.
רוטנברג ישראל, אחותו פייגה ומשפחתה.
רוזנבלום יוסף, אשתו שיינדל לבית גולדהובר.
רייטר שיינדל.
רייטר בתיה; בתה ליבה ומשפחתה; בתה מייקה ומשפחתה.
רבין אברהם אליעזר ומשפחתו.
רבין אליהו ומשפחתו.
רייכמן סרל ובתה בלומה.
רוטנטלר פאני ובניה מרדכי וישראל.
רוזנברג מייטה, בנה יהושע ואשתו גיטל.

רייטר שלום, אשתו אסתר ומשפחתם.
רייף ריסל.
רוזמרין אסתר לאה.
ראב לייבל, אשתו ריילה וילדיהם: אברהם, רייזל, יעקב משה ושרה.
רובינשטיין חיים, אשתו הינדה לבית פרבר ובתם יוכבד.
רייבר מרדכי ומשפחתו.
רייטר רחל לבית חזנוולד ובנה.
רייטר אסתר ושתי אחיות.

ש.

שטיינברג שלום, אשתו מינצי; בנם משה ומשפחתו.
שפירר משה, אשתו פרל וילדיהם.
שפירר גלה ובתה הניה.
שנול ברוך צבי; אשתו ביילה, בנם דוד ובתם.
שיינרמן יחזקאל, אשתו פייגה וילדיהם: שמאל, יעקב, מנדל, יצחק, בת־שבע, חנה וגיטל.
שיינרמן צבי, אשתו הניה וילדיהם.
שיינרמן אליהו, אשתו ברכה וילדיהם; משה, הינדה, חנה וצבי.
שפרן מיכאל, אשתו בתיה בת יוסף רוזמרין, בנם יעקב.
שיינברון אריה ובנו אליעזר.
שטימר אברהם, אשתו צירל בת שינדל לבית רוזמרין וילדיהם: חיים, משה ושיינדל.
שיינטופ הדיין ר׳ יהושע, אשתו רעשי וילדיהם.
שיינמן שיינדל בת ישראל.
שלכטר ר׳ אברהם שו״ב, בניו ובנותיו:
ברל, אשתו רחל וילדיהם: פרידל, שלמה, שמעון והוה;
חנה בת אברהם שו״ב ובנה דוד.
שולב רחל־דוברישׁ בת ישראל.
שפייזר מרדכי, אשתו בתיה לבית פניק ובנותיהם: ביילה וצפורה.
שלכטר משה, אשתו מרים וילדיהם: פישל, שמעון ווישע.

שטקן ישראל בן אליעזר, אשתו רחל ובנם אברהם.
שנול משה, אשתו בלהה ושני ילדים.
שניטר חיים בן אברהם.
שמלץ אשר ומשפחתו.
שלייפר אהרן, מינדל, גדליה, דודיק, משה, בתיה ויהושע.
שיפר יוסף ואשתו האדל.
שיפר ישראל ואשתו עטיל.
שיפר שלמה ואשתו ;
בנם פנחס, אשתו דינה לבית רוף וילדיהם ;
בתם טעמה ומשפחתה.
שמש מרדכי ואשתו.
שרר יוסף, אשתו רבקה וילדיהם.
שרה בת אריה קרימר ומשפחתה.
שרה בת בריינדל מילשטיין ומשפחתה.
שמואל שואב המים.
שטורם אברהם, אשתו ובתם שרה ;
בנם משה'לה ומשפחתו.
שטרן מיכאל, אשתו רושה וילדיהם.
שפאק זליג, אשתו חיה וילדיהם.
שלייפר דוד בן הרן, משפחתו ואמו.
שפייר אלעזר ומשפחתו.
שרויט יעקב, אשתו פרדל, בנם שמואל ובתם גיטל.
שמש אריה בן מרדכי, אשתו שפרה לבית פרבר ובנם דוד.
שיינרמן צבי ומשפחתו.
שיינרמן שרה ובנותיה : טובה אסתר ומינדל.
שפייזר דוד, אשתו בלומה לבית הלפרין ובנם נחמן.
שטריימל יוסף, דוד, שיינדל, שרה ומשפחותיהם.
שטריימל סנדר, אשתו בלומה וילדיהם.
שטריימל יונה בן איכל ומשפחתו.
שיינרמן הרש ואשתו ; בתם שיינדל ומשפחתה.
שלייפר חיים זאב ומשפחתו ;

בתו פרומה ומשפחתה. בנו משה ומשפחתו.
בנו יצחק ומשפחתו. בתו רחל ומשפחתה.
שפירא אברהם, אשתו הינדה לבית פופלים.
שטורם דוב, אשתו פרידה לבית פופלים ובנם לייבל ;
בנם קלמן ומשפחתו. בתם רוזה ומשפחתה.
שרה בת הרש־יושה.
שהרץ מיכאל, אמו ושלש אחיות.
שיפר יוסף, אמו אחיו ושלש אחיות.
שפרינגר משה ומשפחתו.
שפיגל שלום, בן ציון, שלמה ומשפחותיהם.
שק משה חיים ומשפחתו ;
בנו נתן ומשפחתו.
בנו הרש ומשפחתו.
בתו פרל ומשפחתה.
שטאל יצחק, ריבה, חיים, שרה.
שטאל חזה.
שפייזר בתיה ובתה רחל.
שפאק קלמן ומשפחתו.
שפאק יוסף ומשפחתו.
שפיגל ישראל ומשפחתו ;
בתו חנה ומשפחתה. בתו זלדה ומשפחתה.
שטאל מרדכי ומשפחתו.
שלייפר גדליה בן אהרן ומשפחתו.
שיינרמן שמואל, אשתו שרה לבית קורנפלד וילדם משה.
שוסטר עזרא, ינטה, טויבה ומשה.
שנערק שמואל ומשפחתו.
שלמה הסנדלר, בניו : שלום ויוסף ומשפחותיהם.
שלמה בן זישע ומשפחתו.
שנופ יוסף ומשפחתו.
שלמה סטלמך (עושה העגלות).
שלכטר יוסף, אשתו דבורה ובניהם.

על מזבח המולדת

„מזבח אדמה תעשה לי..." (שמות כ')

יעקב כהן

א

הכרתיו בירושלים. בפניו נצטיירו רגשותיו והרהורי לבו של עולה חדש המחפש את עצמו בתוך גלי החיים החדשים, הגועשים מסביבו. בנפשו התוססת

מכוחות עלומים חי תמיד אותו חזון המולדת הרומנטי, העומד בכל זהרו מול עיניהם של חלוצי הגולה, החולמים על ארץ־ישראל, והוא מנסה לגרש את יתוש הספקנות המכרסם את אמונתו.

יעקב כהן הכיר את תביעות החיים הארצישראליים בזמנים טרופים אלה. בשורות איוב הגיעו מהארץ, אולם זה לא השפיע עליו והוא קיבל באהבה את התלאות והעינויים של שנות ההכנה וחיכה בסבלנות להגשמת שאיפת חייו. במשך 3 חדשים חי את חיי הארץ הקשים. מסיפון האניה נקלע ישר אל חזית האש המסוכנת ביותר, אל רמת הכובש, האפופה כוחות הרס ושמד.

קשה היה לו, ליעקב, להסתגל לתנאים החדשים, אולם הוא מילא את תפקידו בנאמנות, בהכרה.

אהב את החיים. ארשת פניו הביעה תוגה מהולה חיוך. עיניו הפיקו עליזות. ניחן בתכונות נפשיות המאפשרות לחדור אל תוך תוכה של מהות החיים; מכאן רצינותו וכובד־ראשו המלווים תמיד מבט עליז, שכח כאילו להפיג תיכף את המועקה והעצבון.

י. גוטליב

ב

את יעקב הכרנו לא בדבריו, כי אם במעשיו. הכרתיו בבואו מוישקוב להכשרה בגרוכוב. הבדילו אותו מיתר החברים פשטותו וחיוכו הטוב גם בימים אפורים בחיינו. גם בשוחחו על דאגות פרטיות לא עזבו חיוכו זה. חמש שנים היה בהכשרה. הוא כבש אותה לעצמו, מתוך קושי. התאקלם בקושי בארץ, ביחוד בעבודה, אולם חבריו שעבדו אתו היו מהללים את מסירותו. היה מרבה לבקר דברים בחיינו, אולם שמח על כל הישג ומדבר עליו מתוך אושר.

מיכאל

ג

נולד בשנת 1906 באוסצילוג שבוהלין. למד בישיבה. באפריל 1933 יצא להכשרה, היה בין כובשי העיר ונגרוב בשביל ההכשרה. במרץ 1938 פרץ ועלה לארץ.

שתקן וצנוע היה יעקב. לא התבלט בקוי אופי מיוחדים, בפשטות התמסר לעבודה, היה חבר טוב, אהב את החברה והחברה אהבתהו. פה, ברמה, נצמד לעבודה, עבד בחריצות ובמסירות.

היינו יחד בהכשרה ועלינו יחד. אחרי העבודה נפגשנו ושוחחנו על הארץ ועל הקיבוץ. וכמה חשקה נפשו להכיר את הארץ, לטייל, לראותה! אולם לא העיז לפנות לועדת החברים ולבקש חופש.

ערב אחד לפני האסון ישבנו, מספר חברים מגרוכוב, ושוחחנו, יעקב דיבר על הפחד המלווה אותו יום־יום בעבודה, לאחר העבודה שמא לא יחזור. למחרת יצא יעקב לעבודה ושוב לא חזר. ככה ניתקו חיי אדם צעיר, רענן ובריא.

לא אוכל להסיח את זכרו מלבי — זכר החבר היקר והמסור.

פרומה (מתוך החוברת „לזכר השמונה")

יהודה פלישר

(לשנת העשרים לנפילתו — י״ח בתמוז ת״ש)

עם הכרזת בלפור בשנת 1917 והוא אז בן 14, כבר לקח חלק פעיל בחגיגות שהיוו אז ביטוי לתחית הציונות ומאז היה מתמסר לפעולות ציוניות בלב ונפש. היה בין מיסדי השומר הצעיר, אחר כך עבר להחלוץ ויסד את הסניף המקומי. לילד טיפוחיו זה מסר את כוחו ואונו עד שעלה ארצה. הקים מקומות הכשרה בסביבה וחינך דור של חלוצים אשר הודות לו רבים מהם נמצאים אתנו בארץ, היה פעיל בלהקה הדרמטית בעיירה, בספריה העברית, בקרן קימת לישראל, בקרן היסוד וגם בועד היתומים. אם כחבר הועד ואם כחבר סתם מן השורה — בכל מקום מילא בנאמנות כל תפקיד שהוטל עליו. בכמה מהועדים הללו אני הייתי מורשה ולא היה דבר שהטלתי עליו ולא יבצע.

בשנת 1925 עמדנו, אני ובעלי לעלות ארצה, אבל אז היה כאן משבר גדול וידיעות מדכאות הגיעו מן הארץ. רבים מן העולים חזרו לגולה. אף על פי שהייתי נשואה, השפעת ההורים עדיין היתה חזקה והם לא נתנו לנו לעלות. יהודה התיצב אז לצבא הפולני ושוחרר. אז בא אלינו בהצעה: הוא יסע ארצה לשנתיים, כלומר, למשך אותו זמן שהיה צריך לשרת בצבא. תוך אותה תקופה יבחון את המצב ויודיע לנו איך לפעול. הסכמנו והוא עלה וגם נשאר בארץ. גם פה היה פעיל מאד בהגנה מטעם „הפועל" בחיפה.

בשנת 1929 בא לטיול לעיירה. הוא הכיר נערה ובשנת 1933 הביאה ארצה והקים לו בית. אך חיי המשפחה לא הפריעו לו בעבודתו הצבורית.

באביב 1940 בהיותו בביתנו בתל־אביב, קרא בעתון את הידיעה, שאיטליה נכנסה למלחמה לצדו של היטלר. וכאילו היתה לו הרגשה שזה לו האביב האחרון לחייו, הפליט: „כן, אני אבוד, אני הראשון שאפול בהפגזת האויב". וכך היה. כעבור ששה שבועות נפל בין הראשונים מהפגזת האויב בחיפה. נגדע האילן הרענן והוא רק בן 36.

ועדיין קשה להשלים עם המחשבה שיהודה איננו. יהא זכרו ברוך!

צילה

ואחד כי יפול עם רובה בידים על רקע של
אופק אדום־תבערות והיתה אדמה שכולה וכואבת
ונוף בעצבות האנוש יתעטף. י. רבינוב

אהרן בלנדר

בן דוד וחנה. נולד ב־6 למאי 1912 באוסטילה להורים שומרי מסורת. למרות התנגדות ההורים עזב בגיל צעיר את הבית ונכנס בעול הפעולה בתנועה החלוצית. בשנת 1936 יצא להכשרה בסוקל ומשם עבר לקילץ. היה חבר פעיל בהכשרה ומילא כל תפקיד במסירות ובאחריות.

בשנת 1939 העפיל לארץ בספינה „קולורדו" הצטרף למשק גבת ועבד במכון המים של הקבוץ. לא קלה היתה הסתגלותו לחיי עבודה, אך בכח רצונו התגבר על הקשיים, עבד עבודות שונות והיה גא במשקו ובהשגיו. בשנת 1945 התגייס לנוטרות בעתלית ושם בא במגע עם העולים המעפילים ואת רשמיו מפגישות אלה העלה על הכתב ביומן המשק.

הוא גם הציע אז בועדת הקבוץ המאוחד להנציח את שמם של אחרוני המורדים בגלות פולין.

ב־29 ביוני 1946 ביום המאסרים בישוב, נעצר ע"י הבריטים ונשלח לרפיח. הוא היה בין אחרוני החוזרים משם. ב־11 ביוני 1948 יצא עם כמה מחברי גבת לשמור על הכביש שבין המשק ובין כפרי הערבים שבהם התבצר האויב ולא חזר מפעולה זו. הובא לקבורה בגבת.

השאיר אחריו אשה ושני ילדים.

אהרן היה אהוב ונערץ על כל חבריו ודבר זה בא לידי ביטוי בחוברת שהוציא המשק ביום השנה הראשון למותו ובה: דברי הספד נרגשים, דברי הערכה לאשיותו ועל פעולותיו הברוכות בתקופת ההכשרה ובארץ וכן כמה מרשימותיו.

זכרו לא ימוש מלבנו.

גבת

מדבריו:

הזכרת נשמות במחנה

החויה העמוקה ביותר שזעזעה אותי עד היסוד היתה — הזכרת נשמות במחנה בימי החג. הצריף הנועד לבית הכנסת היה מלא אנשים, נשים וטף. הצריף מואר כולו בנרות

שהוכנסו והותקנו תחילה, בתוך תפוחי אדמה חלולים. שולחן אחד גדול מיועד כולו לתפקיד זה, נושא על עצמו את שורת הנרות. והשולחן כעין בית קברות בזעיר אנפין...

דומם עומדים הם הנרות, שורות שורות. כל נר — נשמה, כל נר — מצבה, כל נר וסיפור האימים שלו. והנרות — אם תסתכל ותתעמק בהם, אינך רואה בהם אלא עינים, עינים קודחות ללא דמע, עינים ובהן שלהבת קפואה, עינים המספרות על חיים צעירים, פשוטים וישרים, על חפצי־חיים שנעקרו ללא עוול בכפם. עינים המביטות ישר לעיניך אתה ותובעות עלבונן.

וכשהנרות החלו לדעוך, ראיתי עומד גבר (צעיר ? זקן ?) סופק כפיו ובוכה, בוכה ואומר : כבה הנר, חשכו עינים. מי באש ומי במים...

הראיתם כבר גבר בוכה ?...

וככה עמדתי גם אני וחרש, חרש חשבתי בלבי : כמה נרות עלי להעמיד ?...

על קורות הגבר הזה נודעו לי אחר כך כמה פרטים : הוא מיוצאי יוגוסלביה, נשאר בודד וגלמוד. כל משפחתו נשרפה בעיר קטנה דוביצה, ע״י מפציץ גרמני שהנמיך טוס. נשרף הבנין על כל יושביו...

אהרן

יומן המשק 17 במאי 1945

אברהם קורנפרכט

בן יחיד היה להוריו משה ותמר. נולד בכ״א באייר תר״צ (1930) באוסטילה ובהיותו בן ארבע שנים עלתה המשפחה לארץ. קיבל חינוך דתי שלם. תחילה למד בבית ספר מזרחי בכפר סבא ואחר כך בישיבות : בפתח תקוה, בירושלים ועוד.

בן יקיר, בעל שאיפות נעלות וצנוע בהלי־כותיו. היה חבר ומדריך בתנועת בני עקיבא ובאותו זמן למד מכונאות ועבד במוסך „אגד" בתל אביב. בגיל צעיר מאד הצטרף ל„הגנה" בה עשה 4 שנים ומילא את כל התפקידים שהוטלו עליו במסירות ובנאמנות למופת. התגייס למלחמת השחרור ושירת בחטיבת אלכסנדרוני בתפקיד רגם. השתתף בקרב על לטרון לשחרור ירושלים הנצורה ושם נפל ביום ט״ז באייר שנת תש״ח.

כל יודעיו ומכיריו בכו יחד עם ההורים השכולים על קרבן תמים זה שהועלה על מזבח המולדת.

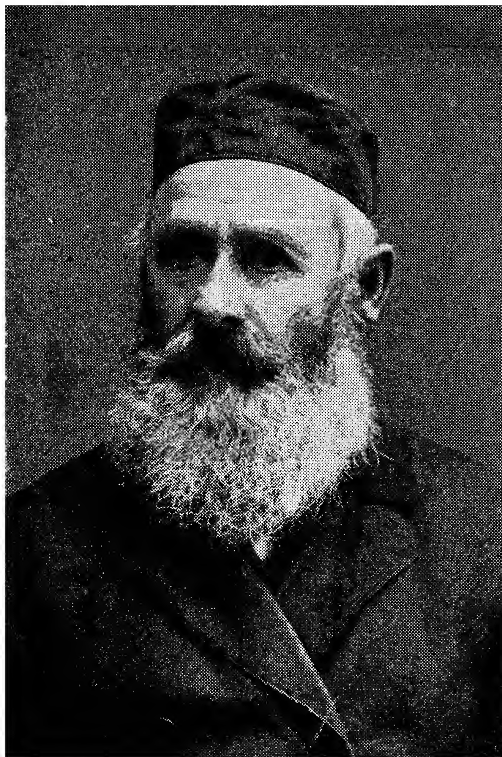
בכ״ה בחשון תש״י הובאו עצמותיו למנוחת עולמים בהר הרצל בירושלים. נשמתו בגנזי מרומים.

א. א.

בדרך כל הארץ

לזכר הורי נ״ע

אבי ר׳ משה בר׳ יעקב רוזמרין ז״ל, נולד בשנת 1850 באוסטילה להורים אמידים אשר חינכוהו והדריכוהו בדרך של תורה ודרך ארץ. סופר לי, כי התארס בהיותו בן שתים עשרה וכאשר בא לחג הראשון לבית הכלה בטריסק, עשה לו

משרוקית מעץ... להורי הכלה נראה הדבר כטבעי למדי ואפילו התפארו בו שנוסף לכשרונותיו בידיעת התורה, „ידי זהב" לו.

אחרי חתונתו לא רצה להיות סמוך על שולחן חותנו. לקח בחכירה את חוות וישצ"טין שליד אוסטילה והקים בית ומשפחה גדולה.

שנתיים אחרי הלידה הששית מתה עליו אשת נעוריו. אפשר להבין כמה גדולים היו אבלו וצערו, אך נאלץ היה להבליג ולהכניס עקרת בית ואם ליתומים הקטנים. כעבור שנה נשא את אמי שהיתה אלמנה עם ילד.

בכפר למד אבא את תורת החקלאות שאהב מאד והתמסר לה בלב ובנפש.

את שעות הפנאי הקדיש ללימוד תורה. פעמיים גמר את הש״ס והיה מעיין גם בספרי חסידות ובספרי הגות אחרים. היה חסיד נלהב של המגיד מטריסק, בעל „מגן אברהם" ואחריו — של ר' יעקב לייבניו בנו הבכור זי"ע שבשעת ביקוריו באוסטילה היה מתאכסן בביתנו.

אמי ילדה לו עוד שלושה ילדים: את אחותי הבכירה פסיה ע"ה, ויבדלו לחיים — את אחי הרב ד"ר אהרן רוזמרין, כעת בארצות הברית, ואותי.

אבי שאף מאד לעלות לארץ ישראל ולעבד את אדמתה. בשנת 1920 פנה אל נורמן בנטביץ בהמלצתו של פרופ. ישראל פרידלנדר ז"ל, בן אחותה של אמי, לעזור לו בעליה; אבל לא זכה להגיע לארץ. בחודש אייר תרפ"א (1921) חלה קשה. אמא ואנכי ישבנו אתו חודש ימים בורשה ולמרות מאמציהם של הרופאים חזרנו הביתה ללא תקוה להחלמתו. בכ"ט תמוז אותה שנה השיב נשמתו אל על. בן 71 היה במותו.

אמי בריינדל (בראנציע) בת ר' יוסל וחנה ארליך, נולדה בעיר קובל בשנת 1862, למשפחה דתית משכילה. היה מקרה והעיר קובל שיגרה משלחת אל הקיסרית הזקנה מריה ונבחר למשלחת זו אחיה של אמי, ר' השיל ארליך, ששלט מאין כמוהו בשפה הרוסית. גם אמי למדה רוסית וידעה את השפה בדבור ובכתב.

אמי היתה נשואה בראשונה לצעיר משכיל ממשפחת יזרעאל הידועה מבריסק דליטא; אך בהיותה בהריון שני מת עליה בעלה וכעבור שלש שנים נישאה לאבי שהיה אב לששה ילדים.

אמי ע"ה היתה אשה יפה, משכילה לפי זמנה ומאד פקחית. סבתי, אם אבי, היתה אומרת: „המדבר עם כלתי שעה יחכם לשנה"... בתבונתה, בעדינותה ובמרצה, קנתה את לבם של בני המשפחה, שהיתה מסועפת מאד, וביחוד את לב הילדים החורגים, שאהבוה וכבדוה מאד. בעיירה היו מכנים אותה „דער מאנסבילשער קאָפּ"... בהשכל ובדעת בנתה את ביתה, שהיה פתוח לכל נצרך, בין מבני המשפחה ובין זרים. זכורים לי דברי אבא לפני מותו, שהודות לאמא היה יכול להביא אורחים מבית הכנסת בכל שבת והיתה לו שותפת בכל עניני צדקה ועזרה. לנו, הילדים, נתנו חינוך מסורתי מתקדם. לא הפריעו לנו בפעילותנו הצבורית־ציונית, תרבותית או פילנטרופית. יכולנו להזמין לביתנו חברים ולערוך ישיבות ואספות. ככה נמשכו החיים עד המשבר שלאחרי מלחמת העולם הראשונה.

בשנת 1920, כאשר מאות מבני הנוער היגרו למדינות הים, יצאו גם אחי ואחיותי לארצות הברית וכעבור שנים אחדות עליתי אני לארץ. כעבור זמן קצר עלתה גם אמי וחיתה אתנו עד שנת 1942. עד הרגע האחרון — והיא אז בת שמונים — היתה בדעה צלולה. יום לפני מותה, כאשר באו שלושה רופאים להתיעצות, פנתה אליהם בדברים אלה: „נו, רופאים, מה תאמרו? בתי חושבת שאם יהיו

כמה רופאים יאריכו לי את „הדרכון״; אז עס וויל נישט איינער העלפט נישט קיינער״... (אם האחד אינו רוצה, איש לא יעזור). הרופאים התפלאו לאופן דבורה. למחרת (כ״ה אדר תש״ב) נפטרה.

ת.נ.צ.ב.ה.

צילה פלישר

„פיגה מעבר הנהר״ (איכנבוים)

„פייגע פון יענער זייט״. כך כינוה, מפני שהיא ומשפחתה חיו במושבה שמעבר לבוג במערב העיירה. שם הכרתי אותה אך מעט, אך בארץ נזדמן לי להכירה היטב.

מקובל על פי רב לכנות אנשים משכילים — אינטליגנטים. היא פייגה, לא היתה משכילה אבל היתה בה אינטליגנציה מלידה, כנראה, מתנת יה, שדרגתה אולי גבוהה מזו של המלומד. צנועה היתה ומוכנה לעזור לכל נצרך. ביתה היה פתוח לכל עובר אורח ומסורה היתה לכל האנשים שבאו במחיצתה. את סגולותיה אלה שתלה בלבות ילדיה, בן ובת הנמצאים אתנו בארץ. היא עלתה ארצה בשנת 1929 ונפטרה בשיבה טובה בשנת 1948. ת.נ.צ.ב.ה.

צילה

יוסף אידלשטיין

יוסף (יוז׳י) איידלשטיין ז״ל היה בן נאמן לעם העברי ולוחם לחרותו ועצמאותו במולדת. משחר נעוריו לא יכול היה להשלים עם גורלה של היהדות החיה בתוך הערים והעיירות והמתקיימת בחסדם של זרים. הוא ספג לתוכו את תורת ז׳בוטינסקי ולקח על עצמו את השליחות הקשה להחדיר בתוך הנוער החי באוסצ׳ילוג את ההכרה כי עתידו של העם ושל הפרט הוא במולדת בארץ ישראל.

בתור מפקד קן בית״ר באוסצילוג דאג גם בנאמנות לחינוך הלאומי של הנוער וליצירת אפשרויות לעליה בלתי ליגלית למולדת.

בתוך עיצומה של הפעולה הברוכה הזו פרצה מלחמת העולם השניה ויוסף

ז״ל הגיע עם שארית הפליטה לעיר וילנה והתייצב מיד להמשכת הפעולה הבית״רית אשר בימי המשטר הסוביטי היתה קשורה בסכנת נפש.

הוא לא נרתע וחדרו שימש לפגישות ומחבוא לאנשים ולנשק.

כדי לא ליפול למעמסה לחברים עסק יוסף ז״ל במסחר זעיר. הוא לא שכח את החברים הסובלים אשר נאסרו ונכלאו בבתי־הסוהר בוילנה. לבו ואזנו וכיסו היו פתוחים לכל פניה ולכל קריאה.

יוסף ז״ל היה חבר טוב ונאמן והוכיח את התכונות הללו בימים הקשים ביותר בגולה ובארץ.

לאחר תלאות וסבל רב הגיע יוסף ז״ל בשנת 1941 לארץ־ישראל ומיד התייצב לשרותו של הארגון הצבאי הלאומי אשר הניף את נס המרד למען שחרור המולדת מעול זרים, למען עצמאותה של ארץ־ישראל.

וגם כאן כמו בגולה, בימי שמחה וסבל תמיד עמד יוסף ז״ל לימינם של רעיו.

היה לו ליוסף ליקוי גופני ממחלה ומקובל הוא שזה מביא את האדם למרירות, רוע־לב, כעס וקשיחות.

יוסף ז״ל היה ההפך מהמקובל במקרים אלה. היה תמיד מלא אמונה, מרץ והקרבה.

חבריו אהבוהו והעריצוהו בגלל התכונות הללו כי תמיד מצאו בו ידיד המוכן לעזור גם בעצה וגם במעשה.

בתוך ימי המרד נגד הבריטים בשנת 1947 נעצר והוחזק במחנה מעצר בלטרון ואחר זה בעתלית ביחד עם ראשי העיריות וראשי התנועה הלאומית.

למרות העובדה כי תנאי המעצר הכבידו עליו הוא איננו מאבד את חוש ההומור שלו ומתחבב גם על אלה אשר לא הכירוהו.

יוסף ז״ל היה בעל כשרון ארגוני והצליח בתפקידו כמנהל סניף קופת חולים לעובדים לאומיים ברמת־גן.

כיהן גם בתפקידים ציבוריים כחבר המועצה הארצית של תנועת החרות, חבר הנהלת הסניף של תנועת החרות ושל הסתדרות העובדים הלאומית ברמת־גן. היה גם תקופה מסויימת חבר מרכז לשכות העבודה מטעם ה.ע.ל.

חבריו של יוסף ז״ל נדהמו וזועזעו מעוצמת המכה כאשר הגיעה אליהם הידיעה האכזרית כי יוסף אידלשטיין — איננו.

מתוך כאב עמוק נפרדו ממנו בבית קברות בקרית־שאול, אבל לא שכחוהו.

יוסף אידלשטיין ז״ל תמיד ישמש דוגמא לנאמנות וידידות. בני משפחתו יכולים להיות גאים על יוסף שלהם ובני עיירתו על בן־נאמן לעם העברי אשר באוסצילוג התחיל לרקום את חלומו שבחלקו זכה להתגשמותו

דוד יוטן

אהרן דרור (שוואלב)

בן שמחה וצארטל. נולד ב־1899 להורים משכילים־דתיים באוסטילה. בן 16 נתיתם מאמו. בהיותו בעל כשרונות טכניים למד בזמן קצר מקצוע הנגרות ואביו ר' שמחה המורה, שבזמן מלחמת העולם הראשונה נשאר ללא מעמד פרנסה מצא בו עזר וסעד, בשעה ששני בניו הגדולים היו במרחקים.

לרוע המזל פגעה בו מחלה כרונית ברגל ומפעם לפעם היה רתוק למטה; אך אהרן היה מתגבר עליה וממשיך בעבודתו.

עם היפתח סניף החלוץ המזרחי באוסטילה, הצטרף אליו אהרן ובשנת 1924 קבל סרטיפיקט — כעבור זמן קצר העלה את ארוסתו לאה בת החזן אחיעזר ואחרי שנים אחדות — גם את אביו. השתקע בתחלה בעפולה וגר שם 4 שנים, אח״כ עבר לחיפה וכעבור 4 שנים נוספות בנה את ביתו בקרית חיים.

בארץ המשיך לעבוד במקצועו, בקואופרטיב לבנין, בבתי הזיקוק לנפט ובביח״ר „וולקן״. המחלה שסבל ממנה מנעוריו הכריעה אותו סו״ס ובי״ג ניסן תשי״ז נפטר תוך יסורים קשים והוא בן 58. השאיר אחריו אשה ושני בנים.

אהרן היה עדין הנפש כהוריו. למרות סבלו הפיסי היה חיוך שמטוב לב תמיד מרחף על שפתיו. במסירות אין קץ דאג למשפחתו ומסור היה בלב ובנפש לחבריו ולקרוביו.

א. א.

ת.נ.צ.ב.ה.

ראובן רוטנברג

נולד בשנת 1902 להורים דתיים וקבל את חינוכו ברוחם. הצטיין בלימודיו והגיע לבית הרב ורטהיים ז"ל, שם למד תורה יחד עם פנחס בן הרב יבל"ח. בהתבגרו קבל השכלה חילונית ממורים פרטיים ללא ידיעת הוריו. לאחר שנוצרה קרבת משפחות בינינו עקב נישואי אחי עם אחותו, נתאפשרה לו קריאת ספריו ועתונים בביתנו. וכך היה מנצל את שעותיו הפנויות, אחרי גמרו עניני מסחרו בכפרים, לעיון ולקריאה. עם היווסד סניף „צעירי מזרחי" באוסטילה הצטרף ראובן והיה בו חבר פעיל. בשנת 1925 קבל סרטיפיקט ועלה ארצה תוך התנגדות הוריו.

קשים היו חבלי קליטתו בארץ. מחלות וחוסר עבודה היו מנת חלקו בשנתיים הראשונות עת ישב בחיפה. אח"כ עבר לבנימינה ונתקבל לעבודה אצל חברת פיק"א בחבארה. עבד קשה במשך 4 שנים על מנת לקבל אדמה ולהתישב עליה. באותו זמן נתן דעתו על הקמת משפחה ורקם לו חלומות יפים, אך אלה נגוזו עם צמצום העבודה בחברה. הוא פוטר וחזר מאוכזב לחיפה. אחרי כמה חדשים של תלאות ומצוקה הוא מתחיל לעבוד בקביעות. בשנת 1932 אני עולה ארצה ומצטרפת אליו. אט אט נבנים חיי המשפחה. ב־1934 אנו חובקים את בתנו הדסה ושנה לאחר מכן אנו עוברים לקרית חיים. השנים חולפות תוך עמל וטרדות שונות. מלחמת חבש־איטליה ומאורעות תרצ"ו מביאים אתם משברים קשים עד לכדי יאוש, אך הזמן עושה את שלו ואחרי כמה שנות סבל יוצאים למרחב. בינתיים נולד לנו הבן דרור. (1945) השנים הבאות נושאות אתן התקדמות כלכלית. אנו צועדים מאוששות אל המנוחה ואל הנחלה, עד הילקחו לפתע מאתנו. בן 52 היה במותו והוא טרם ראה אושר מלא בחייו.

ראובן היה איש ישר וצנוע בהליכותיו. לבו ער וחם כלפי זולתו. שש תמיד לעזור בכחו, בממונו ובעצה טובה. מסור היה מאד למשפחתו ואהוב על כל יודעיו ומכיריו. זכרו יהיה שמור עמנו לעד.

סימה

ינטה גורביץ׳

עוד מימי נעוריה ידעה ינטה סבל ועמל. אביה שהיה „נאמן" אצל יהודי שחכר את בית הזיקוק לייי"ש של ה„פריץ", מת בדמי ימיו והשאיר לאנחות את אשתו, שלש בנותיו ובן שלקה בשיתוק ילדים ונשאר בעל מום לכל ימי חייו. בעזרת מעבידו של אביה, שאיש נדיב היה, פתחה המשפחה בית מרזח וינטה היתה מנהלת העסק שעלה ושגשג הודות לתבונתה, ישרה וחריצות כפיה של ינטה. כולם, כיהודים כגויים אהבוה וכבדוה. אך למרבית הצער גם אמה לא האריכה ימים ועל ינטה נטל למלא את מקום ההורים לגבי אחיותיה הצעירות ואחיה המסכן. ינטה היתה כה מסורה למשפחה, שלא רצתה להתחתן לפני אחיותיה וכאשר הגיע גם תורה להנשא, התנתה תנאי עם הבחור, שאחיה יחיה יחד אתם. הבחור שהיה אדם ישר מאד ובעל מקצע טוב, הסכים לכך והם חיו חיי־עמל ישרים, גידלו ילדים ברוחם וראו ברכה בעמלם, עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

כפי שמספרים נספתה משפחתה של ינטה באקציה הראשונה, אך היא עצמה נותרה בדרך נס בחיים. אחרי נדודים ופחדים רבים — היא היתה בין מעפילי „אקסודוס" — הגיעה בתום מלחמת השחרור ארצה, כשהיא רצוצה בגוף ובנפש. מצבה כאן היה קשה למדי, כי חיתה על התמיכה של לשכת הסעד ושל בני עירנו (בעיקר החיפאים ששם היתה גרה), — עד שקבלה פיצויים מגרמניה.

אך בעטיו של גורלה המר לא ניתן לה ליהנות מחיי רווחה אלא ימים מועטים בלבד. מחלה פתאומית הכריעה את הגוף התשוש של האשה הגלמודה והמות בא עליה כחתף.

ת.נ.צ.ב.ה.

בת משה

זהבה (גולדה) אידלשטין

נולדה באוסטילה בשנת 1911 למשפחה מיוחסת ואמידה אך בהיותה צעירה מאד מתו עליה הוריה והיא ואחיה הקטן גדלו אצל דודים, אחי אביהם, שניהלו בשותפות בית מסחר גדול. כעבור כמה שנים מת אחיה והיא נשארה גלמודה. זהבה גדלה והיתה לנערה יפה ופקחית, חברה בתנועה ציונית ובשנת 1935 עלתה ארצה. פה נישאה לבחור מאד הגון, אך משום מה לא עלה זיווגם יפה ונפרדו. זהבה נישאה שנית והיתה

מאושרת, אך למרבית הצער לא ארכו ימי האושר. מחלה קשה פקדתה והצמיתה את חייה בטרם עת. בת 37 היתה במותה. יהא זכרה ברוך.

מ.ק.א.

גבורת אם

לדמותה של רבקה רייטר ז״ל

רבקה נולדה בשנת התרע״א למשפחה צנועה ועניה באוסטילה. אביה היה מלמד לנע־רים ואמה ניהלה חנות סדקית. האב מת בדמי ימיו והשאיר לאנחות את אשתו, כשהיא מטו־פלת בילדים קטנים; אך הם גדלו והתחנכו ובכחות עצמם למדו מקצועות ודעת. אחד הבנים אפילו הגיע להיות מורה לעברית.

רבקה היתה בתנועת החלוץ ובשנת 1936 עלתה ארצה. פה הכירה בחור הגון ונישאה לו. נולד להם בן והם היו מאושרים. אך יד הגורל האכזרי היתה בהם והיא לקתה במחלה ממארת. לפני שהעבירו אותה לבית החולים, דרשה מהרופא שיעשו שיקוף לבעלה ולבנה בן השלש, בחששה שמא הדביקה אותם במחלתה.

כשבאתי לבקר אותה בבית החולים קרוב למותה אמרה לי: „אני רוצה למות שקטה ולכן אני דורשת את השיקופים״. היא הוסיפה ואמרה: „התאמיני שעוד לא נשקתי לבני והוא כבר קרוב לארבע שנים...״

נדהמתי לגודל נשמתה של האשה־האם בשים אל לב כמה נלחמה בנפשה ומתוך חרדה לשלומו של הילד, התגברה על רגשותיה ומנעה מעצמה את התענוג האחרון — נשיקת אם צעירה ההולכת למות לילדה הרך!

בט״ו באדר תש״ד השיבה את נשמתה האצילה לאלהים.

בת ל״ג שנים היתה במותה. זכרה לברכה.

בת עירה

בן־ציון גולדהבר

נולד בשנת 1900 בכפר לודין הסמוך לאוסטילה, למשפחה כפרית אמידה. סבו ברוך לודינר היה ידוע בעיירה כתורם ראשי של תפודים בשביל העניים לחג הפסח (שני לו היה שמואל ליב בורטנובר). סמוך לפני מלחמת העולם הראשונה, מתה אמו של בן־ציון ואביו נשאר אלמן מטופל בחמשה ילדים. הבכור שהיה אז בן 14 גילה כשרון בציור. הוא למד והשתלם באקדמיות לאמנות היפה בורשה ובקרקוב והיה לצייר מפורסם. בן־ציון ויתר הילדים אף הם ברוכי כשרונות היו, אך תנאי המלחמה מנעו מהם לקבל חנוך מתאים לכשרונותיהם. הם קבלו אפוא, חינוך עממי רגיל. בשנת 1928 נשא בן־ציון לאשה מורה לפולנית מזמושץ. היא ילדה לו בן והם חיו בנחת ובאושר עד פרוץ מלחמת העולם השניה. מאז עברו עליהם הרבה גלגולים, חיי סבל ואימת מות בבונקרים, בצבא האדום ובמחנות ובשנת 1949 הגיעו ארצה.

הם נקלטו כאן יפה. בן־ציון נתקבל לעבודה בבית חרושת לשימורים במפרץ חיפה והם השתקעו בקרית חיים. כולם, כבעלים וכפועלים אהבוהו וכיבדוהו, כי היה איש נוח, בעל מזג טוב ונעים הליכות.

בוקר אחד ז׳ תשרי תשכ״א, חש עצמו לא בטוב, אך לא רצה להבהיל את אשתו והלך לעבודה. משהורע לו בעבודה יותר, הזעיקו רופא, אך הלה לא היה לו אלא לקבוע את המות שבא כחתף. בן 60 היה במותו. יהי זכרו ברוך.

צ. פ.

פנחס ספיר־חן

אבי, היקר באדם, פנחס בן אליהו ספיר־חן ז״ל, נולד בכפר אוסוובה הסמוך לסטפן שבפלך ווהלין בשנת 1912. בגיל רך נשלח ללמוד תורה בחדר, כשאר ילדי הכפר, ובהיותו בן 12 שנה יצא לבדו לישיבה בקורץ. שנתיים למד בישיבה וכשחזר לאחר מכן לביתו ראה כי צר לו המקום: חיפש לו אפקים חדשים ולא יכול היה למצאם בכפרו. אי לכך החליט לנסוע לורשה הבירה, והוא בן 14 שנה בלבד, והתקבל לבית המדרש למורים ולרבנים „תחכמוני״.

המצב בבית היה בכי רע ופנחס הצעיר, שלא כשאר חבריו שהיו מקבלים כסף מן הבית, היה לומד ביום בבית המדרש ואחר כך היה חייב לדאוג לפרנסתו

ונתן שעורים פרטיים עד שעה מאוחרת בערב ורק לאחר מכן היה עושה את שעוריו. היו לילות שלא שכב לישון אלא שקד על תלמודו.

שנה לאחר שבא לורשה, שלח אביו גם את אחיו הצעיר ממנו שילמד אף הוא בבית המדרש; וכמובן שהאח הבכור קבל את הצעיר בסבר פנים יפות וחסך אוכל מפיו בשביל אחיו הצעיר. וכך היה מפרנסו כל תקופת הלימודים.

שש שנים למד בבית המדרש וכשסימו בהצ־לחה — החל לעסוק בהוראה, תחילה בגימנסיה של קובל ולאחר מכן בבית־הספר „תרבות" בלובלין בהנהלתו של ישראל שליטא.

חיבה יתרה היתה נודעת לו לספרות העברית והיה עושה לילות כימים בחקירתה ובחקירת הלשון והרביץ תורה לתלמידיו ברוח התקופה, רוח התחדשות העברית.

בשנת 1936 מחליט פנחס בן ה־24, כי עליו להגשים את חלומו הגדול ולעלות לארץ ישראל וכן עשה.

כאן בארץ התמסר כליל לעבודה בשדה הספרות העברית, תחילה בהוצאת „מסדה" ולאחר מכן בהוצאות ספרים שונות. כל הזמן עסק בעריכה, בניקוד, בהגהה ובתרגום ספרים, והיה עובד מתוך אהבה ומסירות אין קץ.

רבים ושונים היו הספרים שעברו תחת ידו, ספר ספר וקשייו, ספר ספר ובעיותיו ועד שיצא מתחת למכבש הדפוס, עובד בידי אבא, בסגנונו הקל, הנעים, הפשוט והמלבב. בהוצאות הספרים בהן עבד, ידעו להוקיר ולהעריך את עבודתו הברוכה בשדה הספר העברי. ודאי יותר מכל היה מעריך אותו הקורא העברי בן הטעם, אך לגבי הלה היה אבא אלמוני ששמו לא התנוסס בראש הספר; כי ענו היה האיש וצנוע עד למאוד.

ידוע היה בחוג מכריו כאציל נפש, שופע חיבה לכל סביבותיו, ישר לב ונבון ורבים היו פונים אליו בצר להם והוא היה מעודדם ומנחמם.

בשנת 1958 באה עליו כחתף התקפה מוזרה וזו היתה ראשיתה של מחלה ממארה, ששנה לאחר מכן הביאתו לשערי בית החולים וממנו לא חזר לביתו.

אף בשכבו על ערש דווי ידע להיראות שליו ושקט, אף כי ידע את הצפוי לו. בגודל רוחו לא התאונן ולא הכביד על איש ונהג בטוב לב כלפי כולם.

רבים מאד בכו לו לאיש הדגול שהלך ואיננו והוא רק בן 47. וכמו שבכל ימי חייו לא גרם טרחה לאיש, כן גם ביום מותו, כאילו כיוונה ההשגחה העליונה

שאותו יום יהיה ראש חודש — א׳ אלול התש״כ — ואיש אינו צריך לטרוח ולשאת הספד. ת.נ.צ.ב.ה.

בנו גדעון

פנחס ספירשטיין ז״ל, כמסופר לעיל, לא היה יליד אוסטילה, אולם לאחר שנשא את יהודית הלפמן בת אוסטילה, הוא נעשה קרוב ביותר לחוגים של יוצאי עירנו, שמח בשמחותיהם ומיצר בצרותיהם. היה משתתף באספותינו ובפעולותינו כאחד מבני העיירה ואם כי מעולם לא ביקר בה, ידע עליה הרבה והיה מדבר על העיירה מתוך חבה ועניין. לכן ראינו אותו כבן אוסטילה מאומץ שיש להתברך בו. אכן, חסרונו מורגש מאד בתוכנו ויחד עם המשפחה המיותמת אנו מבכים את מותו

מ.ק.א.

רבקה אינגבר

אמי רבקה, בתו של ר׳ ליפצ׳יה איזנברג הי״ד, עלתה ארצה עם משפחתה בדצמבר 1935.

עוד במאורעות הדמים שלאחרי המהפכה ברוסיה, שיכלה בעל ושלשה ילדים ובכל זאת לא נפלה ברוחה, התחתנה שנית והקימה שוב משפחה. גם בארץ לא שפר חלקה ובזמן המאורעות סבלה מאד. למרות הכל היתה רוחה תמיד טובה עליה ועל אף מצבה הכלכלי הקשה השתדלה לתת חינוך טוב לילדיה.

אמי היתה דומה באפיה לאביה: עדינת נפש, נבונה וטובת לב ומאמה ירשה את בדיחות הדעת. על כן היתה אהובה על כל יודעיה ומכיריה.

בתוך מלחמת הקיום חלתה פתאום וכעבור שלשה ימים ב־14 לדצמבר 1941 השיבה את רוחה לשמים והיא רק בת 52 שנה.

תנצב״ה.

מרים בלכמן

רבקה לבית ווסרמן

הכרתיה, בנסיבות מיוחדות, בהיותה ילדה בת שלש שנים. כשהתחלנו בעבודה „החמרית", כפי שהזכרתי במאמרי „חסד נעורים", החלטנו לפעול בשטח הגשת

עזרה לילדים יתומים ומוזנחים, זה היה בשנים 1920—1919. הפעולה הראשונה היתה לבקר זוגות זוגות במשכנות העוני על מנת לחקור מצבם המשפחתי והכלכלי. באחד הבתים ברחוב דנכע מצאנו (בן זוגי היה מרדכי פריבנר הי"ד) את רבקה הקטנה עטופה סמרטוטים וגופה מלא פצעים מרעב ומזוהמה. תוך שיחה קצרה אתה נודע לנו שהיא יתומה מאביה ומאמה, אחיה הבכור לומד חייטות ואחותה משרתת באחד הבתים בעיירה. היא, הקטנה, נשארת כל היום לבדה בבית. במזג אויר יפה היא מהלכת בין השכנים לבקש אוכל.

בערבו של אותו יום, כאשר התאספו כל חמשת הזוגות לישיבה, נולד הרעיון ליסד בית בשביל הזקוקים ביותר, כי לא היה לנו תקציב להחזיק בית גדול. המוסד נפתח ובין הראשונים שהגיעו לתוכו היתה רבקה. עד מהרה נרפאה מפצעיה והיתה ילדה יפהפיה. בשעת עלייתי ארצה, היתה עדיין בבית היתומים, בריאה, עליזה, תלמידה טובה וגם למדה מקצוע.

על גורלה שלאחר מכן לא ידעתי דבר עד לפני כמה שנים, כאשר עלתה ארצה עם בעלה וילדיהם. לפני כשלש שנים באה לראותנו. שמחתנו היתה רבה. היא סיפרה כיצד היא ומשפחתה ניצלו מצפרני המות, איך שהם מאושרים, והעיקר — היא באה להזמיננו לחתונת בתה. שמחנו לקבל את ההזמנה. רבקה היתה יפה מאד וזהרה מרוב נחת בהציגה לפנינו את משפחתה. וכולנו יחד שמחנו מאוד.

ישנה מימרא: כשאדם חי במצב רע ובמשך הזמן חלים שינויים לטובה, אז מתערב מלאך המות ונוטל את חייו. מימרא זו נתקיימה אצל רבקה.

כחצי שנה אחרי חתונת הבת נעקרה פתאום מארץ החיים.

ת. נ. צ. ב. ה.

צילה פליישר

יוסל ונחמן בורליאנט

בעצם הכנת הספר הגיעתנו הידיעה המעציבה מניו־יורק, על מותם בטרם עת של שני האחים, מהעלית של צעירי אוסטילה בתקופה שבין שתי המלחמות, ואשר דבריהם על השואה מתפרסמים בספרנו.

הערכה לדמותו של בית בורליאנט ימצאו הקוראים ברשימתו של א. שלכטר „דמויות" ועל נחמן במיוחד — במדור האידיש, מאת צ. פלישר.

יהי זכרם ברוך.

המערכת

חזון העצמות היבשות

הָיְתָה עָלַי יַד־יְהֹוָה וַיּוֹצִיאֵנִי בְרוּחַ יְהֹוָה
וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה, וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת.
וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב סָבִיב,
וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה, וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד.
וַיֹּאמֶר אֵלַי: בֶּן־אָדָם, הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה?
וָאֹמַר: יְהֹוָה יְהֹוִה אַתָּה יָדָעְתָּ.
וַיֹּאמֶר אֵלַי: הִנָּבֵא עַל הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם:
הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהֹוָה!
כֹּה אָמַר יְהֹוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה: הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם,
וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים, וְהַעֲלֵיתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר,
וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם;
וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהֹוָה

וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי
וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי, וְהִנֵּה־רַעַשׁ
וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל עַצְמוֹ.
וְרָאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גִּדִים, וּבָשָׂר עָלָה,
וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה; וְרוּחַ אֵין בָּהֶם.

וַיֹּאמֶר אֵלַי: הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ:
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהֹוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ.
וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ.
וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ
וַיַּעַמְדוּ עַל רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד.
וַיֹּאמֶר אֵלַי: בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה,
הִנֵּה אֹמְרִים: יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ, נִגְזַרְנוּ לָנוּ.
לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם: כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהֹוִה
הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם, וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם, עַמִּי,
וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה
בְּפִתְחִי אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם, וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם, עַמִּי,
וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וִחְיִיתֶם, וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־אַדְמַתְכֶם;
וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי, נְאֻם יְהֹוָה

(יחזקאל ל״ז)

אזכרה לקדושי העיירה בי״ט אלול תשכ״א בתל אביב

משתתפי עצרת הזכרון

ועד ארגון יוצאי אוסטילה בניו יורק

שארית הפליטה

ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעיהו כ״ז)
ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש (עובדיה)

תוך חיפוש דרכים להידוק הקשרים בין יוצאי עירנו בישראל ובתפוצות, צץ הרעיון לפרסם רשימות שמיות וכתובות של בני עירנו שבכל ארץ וארץ. לצערנו לא הצלחנו במשימה זו מחוסר מגע יאות בין האנשים בארצות אלה. אמרנו לפרסם לפחות רשימות חלקיות מאלה שברשותנו או שיכולנו להשיגן במאמצים מסוימים; אך חברים מחו״ל הניאונו מכך מטעמים המתקבלים על הדעת. בעל כרחנו, אפוא, היה עלינו להגביל את המשימה לישראל בלבד. מכל מקום אין אנו מוותרים עדיין על הרעיון בכללו, אם כי לא במסגרת הספר הזה. פנייתנו לחברים פעילים שבכל התפוצות: בארצות הברית, בקנדה, בארגנטינה, בברזיל, במקסיקה, בקובה ובארצות אירופה, שימצאו את הדרך לערוך רשימות כאלה ולהמציאן לנו. אנו נדאג לתפוצתן אם בצורת חוזר ואם בצורת חוברת־מילואים לספרנו.

בישראל חיים כיום — לפי הרשימה הניתנת להלן — קרוב לתשעים בתי אב מיוצאי עירנו (מהם חלק ניכר שני בני הזוג מאוסטילה). רובם הגדול עלה לארץ בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, מקצתם אחרי השואה ואילו בודדים עלו עוד לפני המלחמה הראשונה. כפי שמראה הרשימה מפוזרים אנשינו בכל חלקי הארץ, בערים, במושבות, במושבי עובדים ובקבוצים. הריכוז הגדול ביותר נמצא בחיפה ובסביבתה. משלוח ידם: ברובם הגדול אנשי עבודה: בעלי מלאכה, פועלים, חקלאים, פקידים, מורים, רב ועוד, ומיעוטם אנשי מסחר ותעשיה.

פעם בשנה, בי״ט אלול מתכנסים באחת הערים הגדולות לשם עריכת אזכרה לקדושים ולדיון בעניני הארגון. נוסף לכך מתקיימות מפקידה לפקידה פגישות ומסיבות לרגלי ביקורי אורחים מחו״ל, שגם אליהן באים חברים מכל חלקי הארץ. כמו כן רבה ההשתתפות ההדדית בשמחות משפחתיות: בחתונות, בחגיגות בר־מצוה וכו׳.

הרגשת הקרבה בין כל בני העיירה מתבטאת גם בהושטת עזרה לנזקקים. אין לנו קרן קבועה למטרה זו, אך במקרה הצורך אנו מגייסים אמצעים פרטיים. משך תקופה מסוימת לא נזקקנו לכך, לאשרנו. והנה לפני כשנתיים עלתה משפחה מניצולי השואה, שמטעמי בריאות לקויה היא נחשלת עד היום ועלינו לתמכה ולסעדה. יש איפוא לתת את הדעת על יצירת קרן־עזרה קבועה, למקרה זה ולמקרים אפשריים אחרים. והלואי ולא נהיה זקוקים לכך!

ועדת ההוצאה

רשימת יוצאי אוסטילה בישראל
ומקומות מגוריהם

אבינדב (טבקהנדלר) אריה, כפר גנים ב׳ פתח תקוה
אידלשטיין מניס, רמת גן, רח׳ המתמיד 19 כניסה 3
אידלשטיין אליעזר, רמת גן, רח׳ חרות 28
אידלשטיין בלה, תל אביב, רח׳ פיארברג 36
אייגר גרשון, בני ברק, רח׳ יחזקאל 6
אייכנבוים יהושע, גבעתיים, רח׳ שדה־בוקר 5
אילן (בוים) שמואל, קבוץ ראש הנקרה, דאר נע הגליל המערבי
אהרוני לאה, רמת גן, רח׳ הבנים 15
אייניס ברוך צבי, חיפה, רח׳ גדעון 15
אייניס יוסף, חיפה, התבור (מיכאל) 46
בוים שמואל, בוסתן הגליל, דאר חיפה
ביטרמן יעקב, לוד, שכון נוה זית 69
בן־יוחנן (יוחנזון) מנשה, חיפה, רח׳ הגפן 29
ברגנזון חוה, גבעתיים, רח׳ שיינקין 83
בקר אברהם, קרית מוצקין רח׳ עוזיאל
ברגר מנדל, כפר סבא, שכון מוצקין בלוק 6 דירה 3
בלכמן מרים, חיפה
בינשטוק יפה, רמת גן, רח׳ גרנדוס 25
גולדהובר יוסף, תל אביב, רח׳ רייניס 29
גולדהובר אבנר, חיפה, רח׳ בר־גיורא 18
גולדמן מנוחה, בני ברק רח׳ חברון 6
גור־אריה שרה, גבעת רמב״ם, רח׳ אנצו סירני 28
גרובר רבקה, נוה שאנן ע״י חיפה
גורפינקל מלכה, חולון שכ׳ רסקו ב׳ רח׳ עקיבא 10/1
דרור (שוואלב) לאה, קרית חיים, רח׳ ד׳ 71
דימנט שמואל, גן ורבורג ע״י אזור
הדרי (פומרנץ) צבי, קבוץ עמיר, דאר נע הגליל העליון
הלפרין בצלאל ופנינה, רמת גן רח׳ ביאליק 104

הובל יששכר, קרית חיים, רח׳ ו׳ 44
הרבסט בן־ציון, תל אביב, רח׳ גרוזנברג 20
הרכבי (רייטר) דוד, תל אביב, רח׳ נחמני 53
ווייגר משה, ירושלים, בית הכרם שכון עממי בלוק ב׳ כניסה 7
ווינשל יוסף, קרית חיים רח׳ כ״ח 75
ופניארסקי משה, חולון, רח׳ ארלוזורוב 30
זמל משה, עתלית
זהבי שמאי, נתניה רח׳ קיש 25
זמירין גולדה, קרית חיים רח׳ ס״ב 24
חזנוולד יעקב, תל אביב, רח׳ אלכסנדר ינאי 21
טסלר בלה, תל אביב, רח׳ שיינקין 60
טנרמן פנחס ולאה, קרית טבעון, רח׳ יהודה הנשיא 27
טוול יוסף, חולון, רח׳ הנוטרים 7
טרנר אליעזר, רמת גן, רח׳ יהלום 59
כץ שמואל, תל אביב, רח׳ החשמונאים 10
כץ מרים, קרית מוצקין, שכון רסקו 19/4
ליפינסקי שמרל, חיפה, רח׳ בצלאל 2
ליכטמן יעקב, קרית טבעון, רח׳ הצפרנים 36
לנגה בלומה (לבית גולדהבר) תל אביב, יד אליהו דרך השלום 91
לישצ׳נקר מרדכי, חיפה, רח׳ מיכאל (התבור) 58
ליפינסקי לייבל, חיפה נוה שאנן רח׳ התיכון 25
מירוצניק משה, נתניה שכון עין התכלת 71
מסטבוים עטל, רמת יצחק, רח׳ משה שפירא 47
מלצמן ישעיהו, כפר המסובים (חיריה) ע״י תל אביב
מטה (שטקן) ישעיהו, קבוץ אפק, דאר חיפה
מילר אביש, חיפה רח׳ השילוח 42
סטוליאר עזריאל, רמת גן ב׳ רח׳ בן־צבי 11
ספיר־חן יהודית (לבית הלפמן) תל אביב, רח׳ בצלאל 4
סחרברוט מנשה, חיפה — בת־גלים רח׳ עליה 19
סובול מרים,
סובול בלומה, חיפה, פינת הרצל 4
פליישר מרדכי וצילה, תל אביב, רח׳ אבן־גבירול 162
פרבר יצחק, קרית מוצקין, רח׳ יעל 15
פרלמוטר אלחנן, הרב, חדרה שכון אזרחי 48 ת. ד. 23

פומפ צבי, עכו, שיכון צפון 26/3
קוקוה שיינדל, קרית אונו, רח׳ קפלן 15
קורנפרכט משה אריה, כפר סבא, שכון הפועל המזרחי א׳ רח׳ שחל
קורנפלד הלל, עתלית
קורנפלד שלמה, חיפה, רח׳ פבזנר 2
קרש אליהו, אזור, רח׳ א׳ 5
קסל מנחם, בוסתן הגליל, דאר חיפה
קוהן (פליישר) דבורה, חיפה, רח׳ עבאס 91
קריגשר משה, תל אביב, שדרות ח״ן 26
קרייצר ברכה, בת־ים רח׳ עצמאות 40
קופיט אסתר (לבית וורצל) קרית טבעון, רח׳ יהודה הנשיא 27
רייטר פרץ, חולון, רח׳ הנוטרים 7
רוזנפלד נתן, נתניה, שכון עובד בן־עמי
רפנר יונה, רמת גן רח׳ הפורצים 30
רוזמרין בנימין, רמת גן, רח׳ גדעון 45
רוטנברג (גולדברג) סימה, קרית חיים רח׳ ו׳ 44
רוטנשטיין דוד, תלמי יחיאל, דאר נע חוף אשדוד
שטימר מרדכי צבי, תל אביב, רח׳ מרמורק
שטימר אריה, תל אביב, רח׳ שלמה המלך 69
שמוקלר אסתר, קרית בורוכוב, עמינדב 2 רמת יצחק
שלכטר אליהו, עכו, רח׳ ז׳בוטינסקי 20
שלכטר ניסן, קרית חיים רח׳ ז׳ 15
שיינמן צבי ומינה, קבוץ אפק דאר חיפה
שפרינגר רש״י, קרית ביאליק, רח׳ הק״קל 62
שלזינגר מלכה, חיפה, הדר־הכרמל, רח׳ בצלאל 3
שניידר פייגה, בת־ים רח׳ בלפור 20

אובנטל זאב, טבעון מלון „כרמלה״ רח׳ דגניות 8
סטוליר חיים, קיבוץ תל־עמל, דואר בית־אלפא
פפר אסתר (לבית קרמר), חיפה, רח׳ קיבוץ גלויות 66

התוכן

בלומען אין טרערן

יזכור

90 תצלומים: נוף, חברה, משפחה, אישים ועוד.

תיקוני טעויות

עמוד	שורה	במקום	צריך להיות
15	הכתובת לתמונה	הבוג	הלוג
19	3	„שטיבלך	„שטיבלך"
38	22	הנקודה מיותרת	
43	4		בסוף השורה — נקודה
62	27	ברק	בריק
77	אחרונה	בסטליסלבוב	בסטניסלבוב
79	הכתבת לתמונה	החלוץ והמזרחי	והחלוץ המזרחי
105	17	בנין	בניו
115	21	אדגונים	ארגונים
126	3	קרקיל	קרקול
140	10	כן	מכן
153	6	הפסיק מיותר	
167	7 מלמטה	מרדדכילע	מרדכילע
169	6	אין	איז
172	18	ארייגגעליבעלטע	ארייגגעגריבעלטע
187	19	זין	זיי
201	3 מלמטה	אדום	ארום
203	מתחת לתמונה	הוידגעזינד	הויזגעזינד
208	הכתובת לתמונה	אייניקל	זוהן עקיבא
256	הכתבת לתמונה	דיאמנט	דימאנט
270	הכתבת לתמונה	הרשל גולדובר	הרשל גולדהובר
311	בסוף הפיסקה השניה	מיומן	ביומן
316	3	אדר	אייר